THEODOR BIRT.

ROOMAN MIEHIÄ

Augustus (S. 11.)

ROOMAN MIEHIÄ

MAAILMANKUVA ELÄMÄKERTOINA

KIRJOITTANUT

THEODOR BIRT

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ,
PORVOO

SUOMENTANEET

WEIKKO PAKARINEN, LAURI PELKONEN.

HELSINKI 1917, SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OY.

Tämä kirja pyrkii lyhyyteen. Se tahtoo kuvailla henkilöitä, saattaa ihmiset meitä lähelle, ja periytyneiden historiallisten yksityisseikkain runsaudesta olisi sen vuoksi aina vain oleelliseen huomio kiinnitettävä, etteivät syrjäseikat sumentaisi itse piirrosta. Rooman valtiomiehistä, sotapäälliköistä ja keisareista antamani kuvaus kääntyy sivistyneiden laajan piirin puoleen; mutta ehkäpä myöskin oppineet ja ammattimiehet kiinnittävät siihen hetkiseksi huomionsa. Sillä kyseessä on tärkeä asia, oikea arvostelu noista kuuluista Rooman johtomiehistä, Hadrianuksesta ja Marcus Aureliuksesta, mutta myöskin Pompeiuksesta, Augustuksesta, Marcus Antoniuksesta ja muista suuruuksista, ja minulla on ollut aikoja se vakaumus, että tähänastiset esitykset, parhaimmatkin, ovat vailla selvyyttä, niin, myöskin vailla vakuuttavaa sisäistä totuutta, jollei suorastaan päähänpistoisia vääriä piirrelmiä ole esitetty. Sillä tarkoittamissani kirjoissa ihmiset, joista on kyse, kytketään liian tiukasti suuren valtiollisen historian kulkuun, johon yksin mielenkiinto niissä kohdistuu, ja he itse eivät elä silmissämme täysinä yksilöinä. Ei saa arvostella Caesaria tai Pompeiusta heidän saavutustensa perustalla tai sen mukaan, mikä edistävä vaikutus heillä on ollut kehityskulkuun, heitä on arvosteltava vain sen mukaan, mitä he ovat *tahtoneet*. Ainoastaan ken eristää heidät, etsii heidän persoonallista tuttavuuttansa ja terävästi heitä heidän elinjuuriansa myöten valaisee, voi heitä ymmärtää ja arvostella. Avuksi tarvitaan mukaan runollista tajuamista; il-

man eläytymisvoimaista mielikuvitusta ei historiallinen henkilökuvaus ole kirjoitettavissa.

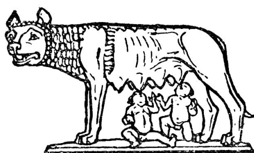
Jos en pety ja jos ne muotokuvat, jotka olen piirtänyt, voivat syyllä esiintyä näköisyysvaatimuksin, niin on voitettu vieläkin enemmän, ja itse historiankuva kokonaisenaan saa samalla siellä ja täällä oikaisunsa ja tulee sisäisesti todellisemmaksi. Sillä juuri siitä, mitä nämä miehet ovat tehneet tai tekemättä jättäneet, kaikki suuret tapahtumat alkunsa johtavat. Toisena tehtävänäni olen sen vuoksi pitänyt kutoa luonnekuviin yhtenäisen kuvan Rooman ja Rooman valtakunnan kehityksestä; ja tästä selvenee vielä eräs seikka. Tavallisesti ollaan sitä mieltä, että hyvät ja huonot hallitsijat vaihtelivat Roomassa satunnaisesti kuten sää. Silloin ei ymmärretä historiaa oikein. Minun historiankuvani näyttää, että henkilöiden vuoroittelussa päinvastoin on vallinnut sisäinen välttämättömyys; sillä he ovat ainoastaan sen yhteiskunnan tuotteita, josta he nousevat. Eetilliseen on välttämättä huomiota kohdistettava. Marcus Antonius ja Nero ruumiillistuttavat ainoastaan turmeltuneen ajanhengen, joka on heidän edellyttäjänsä. Sitä mukaa kuin Roomassa vähittäin ja yleisesti ihmisyys kohoaa, kohoaa myöskin hallitus, jalostuu hallitsevien henkilöiden luonne, Senecasta Marcus Aureliukseen. Sokealla sattumalla ei tässä ole osaa; ken sarjan kuvia piirtää, hänen on myöskin paljastettava niiden vaihtelun sisäiset syyt.

Marburg a. L., 31 p. heinäk. 1913.

Tekijä.

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO

Rooman historia on yhtenäinen niinkuin elämäkerta, niinkuin yksityisen ihmisen historia, mutta se on samalla suuri, vailla vastinetta minkään kansan historiassa. Sillä se ulottuu yli yhdentoista vuosisadan, ja sen tuotos oli maailmanvaltakunta, jollaista, jos Kiinan jättää lukuunottamatta, ei koskaan ole nähty, maailmanvaltakunta, joka piiriinsä sulki tärkeimmät osat Eurooppaa, Aasiaa ja Afrikkaa ja näin laajana säilyi halki kuuden vuosisadan. Miten varjomaisen lyhytikäisiä olivatkaan tähän verraten Aleksanteri suuren ja Napoleonin maailmanvaltakunnat! Tämä erikoisilmiö selittyy Rooman ympärillä eläneiden kansain hajanaisuudesta ja taipuvaisuudesta; se aiheutuu ennen kaikkea roomalaisten verrattomasta järjestämistaidosta. Mutta Rooman ikuisesti suuri suoritus on, että tämä valtakunta lopuksi omaksui yhtenäisen sivistyksenkin, että muinaisajan korkea kultuuri samalla aikaa on onnellistuttanut ja kasvattanut syyrialaisia, juutalaisia, gallialaisia, germaaneja, espanjalaisia ja maureja.

Rooma, Tiberin kaupunki, on yksin tämän suorittanut, rotunsa voimalla, joka ei seisahtunut mihinkään päämäärään. Sinapinsiemenestä kasvoi puu, joka varjosti maailman.

Haluaisi ehkä, jos pitäisi katselmuksen, verrata tähän kumminkin Englantia, joka vähitellen kolmen vuosisadan kuluessa on ympäröinyt itsensä englanninkielisellä siirtomaavaltakunnalla. Mutta Englannin voitonhimoisen imperialistiselta kehitykseltä puuttuu Rooman säkenöivä kunnian loiste. Se on

joko vallannut ainoastaan erämaita tai kukistanut ja yhteyteensä imenyt kansoja, joiden vastustuskyky on ollut verrattain vähäinen. Rooma on omat oppimestarinsa, valtiot, jotka henkisesti ja sivistyksellisesti olivat sitä paljoa korkeammalla, rautaisella otteella valtikkansa alle pakoittanut.

Tarkoitukseni on suurin piirtein esittää tämä kaikki. Mutta aikomukseni tähtää korkeammalle: tahtoisin tyydyttää samalla niitäkin, jotka elämässä tai historiassa tähystelevät suuria ihmisiä. Rooma voi näyttää heille niitä joukoittain, ja siksi esitän tässä muotokuvakokoelman. Sekin voi opettaa meille historiaa. Mutta suuruudella en minä ymmärrä erityisesti siveellisesti erikoista, joka johtaa pyhimyselämään, vaikka sitäkin tulemme kohtaamaan, vaan henkilöllistä voimaa, joka pystyy äärettömiä valtaalueita alaisiksensa laskemaan. Suuret ihmiset ovat luoneet — ja luovat vieläkin — historiaa. Onnetonta, jos heitä puuttuu! Joukko tuntee kyllä, mitä olisi tarpeen, mutta sellaisenaan se ei voi mitään eikä koskaan tule voimaan. Teko kuuluu yksityiselle, joka edustaa kansaa.

Kansojen elämä on yhteiskuntaelämää; kaupassa ja tavoissa kuvastuu kansanelämä, s. o. kaupallisessa kehityksessä ja henkisten arvojen hankkimisessa ja nousussa. Taisteluissa ja rauhanpäätöksissä on sillä ainoastaan erinäiset suuret hetkensä. Mutta yhteiskunnan kukkana ovat kaikkialla suuret persoonallisuudet, jotka äkkiä ja yllättäen yksinäisinä nousevat perheiden piiristä, kuten jät-

tiläiskukinta agaven lehtikimpusta, olkoot sitten taiteilijoita ja ajattelijoita taikkapa poliittisen toiminnan miehiä. He ovat vuollepaikkoja tapahtumain tasaisessa virrassa. Ajattelemme Scipio Africanusta, Gaius Gracchusta tai Iulius Caesaria. He ovat kuin syviä uurroskohtia olevaisuuden äärettömässä suoraviivaisuudessa. Mutta sellaisetkin miehet, jotka hillitöntä kehitystä voimakkain vastaiskuin ovat koettaneet pidättää, kuten Cato, Sulla, Brutus, Seneca, ansaitsevat elämäkerrallista tarkastelua. Sillä usein on niin sanottu edistys rappiota, ja vanhan kannattaja edustaa itse asiassa arvokkaampaa omistusta, menneisyyden omistusta, jota hän ei tahdo antaa alttiiksi.

Yksinomaan miehiä tarjoutuu käsiteltäväksemme, ei ainoatakaan naista. Valitan sitä.

Totta kyllä, myöskin roomatarta kannattaisi nähdä: täysiverinen nainen, jossa oli rodun voimaa ja hallitsemisen kykyä, välistä älykkyyttäkin. Roomalainen, sanotaan, hallitsee maailmaa, roomatar roomalaista! Mutta hän oli äiti. Naimattomasta naisesta, rotevista vanhoista neidoista ja armaista, avuliaista tädeistä tietävät muinaisajan kirjailijat kertoa vähän tai ei mitään. Eikä kerrassaan mitään äänioikeusnaisista. Cornelia on kuuluisa Gracchusten äitinä; Agrippinalla on huono kaiku, koska hän oli Neron äiti: pojistansa on heidät tunnettava. Poika, hyvä sitten tai huono, on Roomassa ollut naisen maailmanhistoriallinen panos. Myöskin vehkeilijättäriä, myöskin naisia, joilla oli valtiollisissa piireissä vastaanot-

tonsa, sellaisia, jotka eivät arastelleet verta ja värväsivät legioonia kansalaissotaan, on kyllä Caesarin ja Octavianuksen aika nähnyt. Mutta mitä me tästä kuulemme, ei riitä luonnekuvaksi. Kuva tarvitsee täysiä viivoja, täysiä värejä, ja naisista ei pidä puhua, jos ei todellakin mitä yksityiskohtaisimmin ole oppinut heitä tuntemaan. Sillä me kuulemme kulloinkin vain heidän häijystä viekkaudestaan emmekä näe enää sitä suloa, millä he kaiken häijyyden verhosivat.

Jos hajoitamme maailmanhistorian elämäkertoihin, niin otamme käytäntöön jälleen menettelyn, josta luullakseni syyttä kauan sitten on luovuttu. Minä myönnän kyllä, ettei se moneen historialliseen aineeseen ollenkaan soveltuisi. Esimerkiksi Englannin 19. vuosisadan historiaa voisi tuskin tällaiseen elämäkerralliseen tapaan käsitellä; sillä se on 19. vuosisadalla pääasiallisesti vaalipuheita, billejä ja parlamenttiäänestyksiä, ja ministerit, kuten Canning, Palmerstone, Disraeli, niin merkitseviä kuin he välistä ovatkin, esiintyvät ja vetäytyvät syrjään, sitä mukaa mikä on milloinkin alahuoneen äänestystulos: pelkkiä elämäkerrallisia murtokappaleita; suurenmoinen aaltoilu vailla lepokohtaa; alati vaihteleva ilmanpainekorkeus ilman ukkosta ja salamaa.

Ennen arvosteltiin toisin. Schillerin aika, Lutherin aika rakasti elämäkertaa ja kaskuja. Niistä etsittiin mielen ylennystä, ja ne vaikuttivat kasvattavasti nuoreen ja vanhaan. On somaa kerran katsastella Ulmin vanhan linnoituskaupungin raatihuonetta,

jonka ulkoseinät kokonaan (suunnilleen Lutherin aikoihin) on peitetty suurilla kirjavilla freskomaalauksilla, jotka juuri esittävät henkilöitä Rooman historiasta; siellä näemme esim. roomalaisen sotapäällikön Camilluksen, joka kerran turhaan piiritti Faleriin linnoitusta. Eräs koulumestari kääpykkä, joka oli lurjus, tahtoi hyvää palkkaa vastaan kavaltaa Faleriin linnan tälle Camillukselle ja johti seudun kaikki koulupojat kaupunginportin edessä olevalle nurmikolle huvittelemaan, jättääkseen pikkumiehet siellä vihollisen käsiin. Mutta jalo Camillus halveksi saalista; annattipa hän vielä jokaiselle pojalle raipan, jolla muutoin opettaja lapsia kuritti, ja käski heidän sillä perin pohjin suomia petollista koulumiestä, että hän saisi palkkansa. Näemme, kuinka tämän, erään roomalaiselämäkerran pikku historian, on täytynyt näyttää opettavaiselta juuri linnoituksessa, jollainen Ulm on.

Kuten tunnettua, on jo vanha aika keksinyt elämäkerran, eritotenkin roomalaiselämäkerran. Pari näytettä siitä antaa meille kuivakiskoinen Cornelius Nepos; ennen kaikkea kreikkalainen Plutarkhos, essayistien jaloimpia, ei väsy työskentelemään Rooman valtiomiesten, Sullan ja Mariuksen ja mitä he nimiltänsä lienevätkin, tutkimisessa, ja hänen esityksensä ovat todellisia muistomerkkejä: niillä on pysyvä siveellinen, niin, myöskin korkea historiallinen arvo. Huonommin on laita Suetoniuksen ja hänen jatkajainsa, n. s. *Scriptores historiae Augustae*, kirjoittamain keisarielämäkertain. Suetonius oli keisari Hadrianuksen aikana keisarillisen sihteerinviraston toi-

mistonpäällikkönä, sitäpaitsi uuttera klassillinen filologi; mutta nämä ovat vaarallisia ominaisuuksia. Sillä kysytään: mitä hyvää voi lähteä klassillisesta filologista? Joka tapauksessa ei Suetonius eivätkä varsinkaan hänen jatkajansa ole olleet sen elämäkerrallisen tehtävän tasalla, jonka he itsellensä asettivat. Heiltä puuttuu kokonaan varsinaista syventymistä, ja me saamme välistä tietää sellaisia tärkeitä tosiasioita, kuin ettei keisari Caligula saanut ollenkaan uinninopetusta tai että musiikkikeisari Nero ei harrastanut yksinomaan laulua, vaan myöskin säkkipillin soittoa, ja lisäksi tulevat sitten kultaiset sohvapielukset ja boolireseptit, jotka Heliogabalus sai käytäntöön, sama Heliogabalus, joka, kuten tunnettua, myöskin söi kukon helttoja ja satakielen kieliä, siihen sijaan että Aleksanteri Severuksesta ilmoitetaan, että hän eli kohtuullisesti ja melkein kuin paastoaja; hän joi kylvyn jälkeen mielellään lasin maitoa, johon oli sekoitettu muna: viheliäisiä jonninjoutavuuksia ja eriskummallisuuksia. Meidän on kai kumminkin koetettava suoriutua paremmin.

Palatkaamme nyt alkuun. Rooma on perustettu noin v. 754 e. Kr., mutta tehtävämme alkaa vasta viisisataa vuotta myöhemmältä ajalta. Sillä aikai semmin ei Roomassa ollut kirjallisuutta, ja missä ei kirjallisuutta ole, emme me voi saada mitään tietoa ihmisistä. Vuoden 323 seutuvilla, jolloin Aleksanteri suuri kuolee, on ihanalla kreikkalaisella kirjallisuudella jo huippukausi takanansa, ja eteemme astuu runsas joukko kreikkalaisia originaali-ihmisiä, kuten

Themistokles, Alkibiades, Kritias, Agesilaos, joista kaikki ovat kuulleet, siihen sijaan että Rooma lepää vielä haudanhiljaisena, barbarikaupunkina: sillä ei ole vielä ainoatakaan kirjaa, ei ainoatakaan riviä omien ansioittuneiden miestensä muistoksi.

Edustavia luonnekuvia noilta ajoilta meillä ei siis ole. Mutta muinaisroomalainen oli itse eduskuva. Kuten egyptiläisissä kohokuvissa kaikki muodot ovat samallaisia, samoin myös muinaisroomalaiset: he ovat ainoastaan perikuva; joukon vaisto puhuu jokaisesta yksityisestä: kaikille on yhteistä ylpeys, määrätön omistamishalu, jyrkkä eronteko »minun omani» ja »sinun omasi» välillä, väistämätön uhma ja mitä karkein yltiöisänmaallisuus. Mutta tästä myöskin seurauksena käskettävien sokea kuuliaisuus ja ihmetystä herättävä yksimielisyys Rooman senaatissa ja konsulien välisten yhteentörmäysten harvinaisuus: yhteissielu kuten mehiläispesässä, jossa kaikki sitten vuosituhanten käy tasaista kulkuaan ja kukaan ei erittäydy esille. Tähän johtamassa oli Roomassa varmasti vanhan kansan barbarinen kotikasvatus, *patria potestas*. Sillä isän vallassa oli poikien elämä ja kuolema. Jokaisen rohkeamman kuohahduksen, jokaisen nuorukaisten korkealennon taltuttavat isät järkähtämättä, hylkääminen rankaisuna: ainoakaan poika ei sen vuoksi kasva isänsä pään yli. Näin oli halki viiden vuosisadan.

Nahkoihin puettuna, viitta yllä, karheana ja vanukkeisena ja jokseenkin peseymättömänä, sellaisena esiintyy ajatuksissamme tuo muinaisroo-

Tuntematon vanhemman kauden roomalainen (S. H.)

malaisen perimuoto, siistimättömine kynsineen ja suurine korvineen; savimaja asuntonansa; aina itse valmiina tarttumaan miekkaan tai lantatadikkoon. Keihäällä ajettiin karjaa, keihäällä kamppailtiin taistelussa. Vihollisen kanssa tehdyt epäedulliset sopimukset julistettiin pätemättömiksi ja sydämettömästi annettiin alttiiksi viranomainen, joka oli sen tehnyt; sillä ei koskaan ajateltu ihmistä, vaan ainoastaan valtion etua. Kovaluustoisia luonteita, vailla kauneusaistia, mielikuvituksettomia, myöskin vallan epämusikaalisia, mutta toimitarmoisia, ravakoita ja kaikkea muuta kuin naiveja.

Kumminkin, huolimatta tästä eheästä yhtenäisyydestä, muinaisroomalainen on rotuarvoitus. Sillä jo Rooman perustaminen latinalaisten ja sabinilaisten toimesta osoittaa varhaista veren sekoitusta. Myöskin vallan vierassukuisista etruskeista on aikaisin asettunut arvoa nauttivia perheitä Roomaan. Edelleen näemme sitten, että maassa on ammoin ollut olemassa paikallisylimystö, patriisien sääty, joka puolustautuu myöhemmin maahan siirtyneitä, tunkeilevia plebeijejä vastaan: yksi turvakeino heitä vastaan oli aviokielto. Mutta asutuksen eri kerrostumain erillänsä pitäminen ei ollut toteutettavissa. Lisäksi tuli sitäpaitsi vielä joukko Roomassa olevia orjia tai palvelijoita, sotavankeja, gallialaisia, kreikkalaisia, puunilaisia, aasialaisia: sillä vapautettujen palvelijain pojat saivat Roomassa aikaisin ja säännöllisesti kansalaisoikeuden, ja saivatkin tuhansin ja taas tuhansin, epäperäisiä roomalaisia, jotka välittömästi

sekaantuivat *plebs*'iin. Senpä vuoksi alkaen jo toisesta, niin jo kolmannesta vuosisadasta ennen Kristusta voidaan tuskin enää puhua puhtaasti roomalaisesta kaupungin asujamistosta. Mutta kunnianhimoinen ylpeys, olla roomalainen, valtasi heti kaikki kansalaisluetteloihin otetut ja yhdenmukaistutti vieraatkin ainekset. Kuitenkin ylhäisön mies sellaisissa olosuhteissa tuskallisen tarkasti piti vaarin sukupuustansa ja huolehti mikäli mahdollista perheaikakirjoista ja esiisäin-kuvista.

Maan hankinnan kasvaessa ja väestön lisäytyessä muuttuivat luonnon pakosta Roomassa alati lait ja laitokset alhaison ja ylimystön itsepintaisesti keskenänsä taistellessa; tästä oli tuloksena jo varhain Rooman tapahtumarikas hallitusmuoto- ja oikeushistoria, ja siinä esiintyy kuuluisissa kansantribuuneissa toden teolla voimakkaita ja luonteeltaan selväpiirteisiä persoonallisuuksia, joiden ääni kaikui yli kansankokouksen ja jotka vastalauseellansa pelottomina itse korkean senaatinkin herpaisivat; heidän toimintansa oli poliittista sabotagea: lainsäädännön kiskot ikäänkuin revittiin irti, ja valtiokoneiston oli pysähdyttävä tai se räjähti pirstaleiksi. Mutta nämä kansantribuunit ovat taas lopultakin kaikki toistensa kaltaisia; toimiala synnytti erityisen ihmistyypin. He vaihtelivat vuosittain, ja noin neljässäsadassa vuodessa oli siten tuhansia tribuuneja, jotka kaikki käyttävät melkein samaa kieltä ja muistuttavat toisiansa kuten verikoirat.

Mutta Rooman sotahistoria? Toden totta, ai-

noakaan sotahistoria ei ole taisteluista niin rikas kuin muinais-Rooman, mutta ainoassakaan ei myöskään ole niin suurenmoisesti valehdeltu, taikka sanoisimmeko niin suurenmoisesti runoiltu kuin siinä. Ylenpalttisesti ihania nimiä: ensimäiset seitsemän kuningasta, jotka enimmäkseen ovat niin uljaita, sitten pitkäsuortuvainen mies, Cincinnatus, edelleen Menenius Agrippa, Valerius Poplicola, Manlius Torquatus, Camillus: sankareita, hyviä Ulmin vanhaan raatihuoneeseen ja vallan oivallisia nykyaikaiseen lastenkamariin, mutta sen pahempi ei meille, jotka haluamme totta ja todellista.

Mistä polveutuvat nämä historiat? Niebuhr luuli kerran (ja jo Vico ja Perizonius ennen häntä), että ne olivat peräisin todellakin muinaisroomalaisesta runoudesta, vanhoista sankarilauluista, joista historioitsija Liviuksella satunnaisesti vain otteita olisi säilynyt; ja suuri englantilainen historioitsija Macaulay istuutui sitten ja sepitti todellakin tuollaisia muinaisroomalaisia sankarilauluja, vieläpä englannin kielellä, ikäänkuin hän voisi korvata hävinneen roomalaisen Homeroksen; esim. seitsenkymmensäkeinen balladi »Horatius Cocles», jonka Macaulay otsikossa levollisesti sijoittaa vuoteen 394 e. Kr., eräs toinen balladi Regillus järvestä, missä jumalat Castor ja Pollux ratsastavat roomalaistaisteluun:

Ei konsaan ihmissilmin
Ois' heitä nähty, ei.
Valkeissa varuksissa
Heit' orhit valkeet vei j. n. e.

Mutta Niebuhrin olettamuksesta, jota Macaulay seurasi, on kauan sitten luovuttu. Kaikki nuo sievät legendat ovat paljoa nuorempia ja vasta kreikkalaisen kirjallisuuden vaikutuksesta ja sitä jäljitellen syntyneet, jossa kekseliäät kreikkalaiset itse olivat mukana auttamassa. Sillä kreikkalaiset tunsivat mitä elävintä harrastusta Roomaa kohtaan. Noihin pieniin hienoihin ihmisiin vaikuttivat nämä suurenmoiset valtiasihmiset mahtavasti.

Rakastunut Tarpeia impi esimerkiksi, joka Romuluksen aikoina kavalsi Capitoliumin kauniille Titus Tatius kuninkaalle, on muunnos kreikkalaisesta Skyllasta, joka teki samoin Minos kuninkaalle, kun tämä piiritti hänen kaupunkiansa. Kansaa kiihoittaakseen esiintyy Brutus mielipuolena Tarquiniuksia karkoitettaessa; tämä on laadittu Solonin mukaan, joka teeskentelee mielipuolta Salamiksen valloituksessa. Mutta Camillus on ilmeisesti sepitetty roomalaiseksi Akhilleukseksi: Camilluksen viha ja Akhilleuksen viha; lähetystön täytyy nöyrästi rukoillen noutaa vihastunut takaisin Veistä: tämä on aivan kuin lähetystö Iliadissa. Ja Veitä itseään piiritetään kuten Troiaa juuri kymmenen vuotta, ja tällöin vielä sytytetään roomalaiset piirityskoneet tuleen, niinkuin kreikkalaisten leiri Homeroksella.

Ei ole ihanampaa kuin Coriolanus, joka sijoitetaan vuoteen 491 e. Kr. Kun Coriolanus halveksii roskaväkeä ja ylimielisesti osoittaa patriisilaista sukuylpeyttään, riistää Rooman kansa häneltä virka-arvon, hän lähtee raivoissaan maan vihollisen luo

ja voittaa Rooman vihollissotajoukon johtajana; Rooma vapisee ja horjuu. Mutta hänen äitinsä Veturia etsii hänet hänen leiristään ja hellyttää hänen sydämensä; hän antaa alttiiksi voittajan asemansa, äidin vuoksi, ja saa tästä syystä surmansa viholliselta. Tämä aihe on auttanut Shakespearea erääseen hänen kauneimmista tragedioistaan. Mutta tämä ei ole Shakespearea, se on antiikin runoelma; sen havaitsi jo Mommsen.

Historiallisesti todella luotettavia yksityiskohtaisia tietoja me saamme vasta Pyrrhos kuningasta vastaan käydystä sodasta, joka alkaa vuonna 282, ja ensimäisestä puunilaissodasta, joka syttyy vuonna 264. Silloin kohoaa esim. vanha Appius Claudius, sokea, silmiemme eteen, Via Appian unohtumaton rakentaja, mies, jolla on täysin persoonalliset kasvonpiirteet, joka vaikutti valtavasti kansan kiihoittajana, mutta ennen kaikkea senaatissa teki tyhjäksi kaikki rauhanneuvottelut Pyrrhos kuninkaan kanssa, kuuluisa kohtaus, jonka Cicero meille kertoo.

Sitten tuli ensimäinen puunilaissota, ja silloin mittaili Rooma ensimäistä kertaa voimiansa täysin tasa-arvoisen Italian ulkopuolisen maailmanvallan, Karthagon kanssa, tasavalta tasavaltaa, kauppavaltio kauppavaltiota vastaan. Se oli lähes 25 vuotta kestävää painiskelua, ja ulkonainen tulos ei aluksi ollut kovin suuri. Kuten Italia ei kauan sitten heitti rykmenttinsä Tripolikseen, aivan samoin kävi jo silloin Reguluksen johdolla. Mutta asia oli satakertaisesti vaarallisempi kuin nyt. Mahtava Karthago ra-

vistelihe kuin haavoitettu naarasjalopeura; mutta haava parani pian, ja petoeläin kasvoi voimissa ja hiipi mylvien uutta saalista etsimään, pitkin Pohjois-Afrikan rantaa, ui yli Gibraltarin salmen ja alkoi käydä Espanjan lammastarhojen kimppuun.

Ensimäisen puunilaissodan aika on ollut Rooman varsinainen ihanneaika: niin kuin meille saksalaisille ratkaisutaistelujen aika 1866—1870. Moitteeton on kaikkialla persoonallinen johto, uhrautuvaisuus, kansan, senaatin ja kaikkien virkakuntain käyttäytyminen; tuntematon on tapainturmelus, alhaista omanvoitonpyyntiä ei esiinny; suurin uhrautuvaisuus elähdyttää isänmaanystäviä: ihanteellisuutta, jollainen valtaa kansan, kun sen on otettava askel, joka ratkaisee sen kohtalon, sen tehtävän maailmassa tuleviksi ajoiksi. Mutta ne edut, mitä Rooma siinä voitti, olivatkin melkoiset: kasvava arvonanto; lisääntynyt kokemus merisodassa ja ulkomaisten kansain taistelutapain tuntemisessa; mutta ennen kaikkea se seikka, että Rooma nyt sai historioitsijan, joka tämän sodan totuudenmukaisesti kuvasi, vieläpä historioitsijan, joka on suurimpia ja luotettavimpia, kreikkalaisen Polybioksen. Rooma astuu nyt vasta historian näyttämölle, s. o. se joutui vihdoinkin historiankirjoituksen esineeksi kreikkalaisessa maailmassa.

Mutta varsinaisia eroittuvia luonteenpiirteitä emme tapaa vielä ollenkaan. Duilius esim., joka voitti ensimäisen suuren merivoiton Mylaen luona! Me emme saa hänestä tietää mitään muuta, kuin että hän myöhemmin oli hyvin ylpeä. Roomassa ei ollut öisin lain-

kaan katuvalaistusta; mutta Duiliuksesta kerrotaan, että hän rohkeni öisin kulkea kadun yli soihtu kädessä, joka muutoin ei ollut luvallista kellenkään roomalaiselle, tulenvaaran vuoksi. Entä Regulus? Koko tuo kaunis historia, joka kertoo, että Regulus karthagolaisten vangiksi joutuneena lähetettiin rauhanhierojana Roomaan, mutta että hän Roomassa jyrkkänä kunnian miehenä kiivaasti puolusti sodan jatkamista, että hän jälleen palasi vankeuteen ja sai karthagolaisilta lopuksi osaksensa kidutuskuoleman, on sen pahempi vain sangen todennäköisesti keksittyä. Sillä Polybios, roomalaisten ihailija, ei tiedä siitä mitään; häneltä ei varmaan tällainen sankaritapaus olisi voinut päästä huomaamatta.

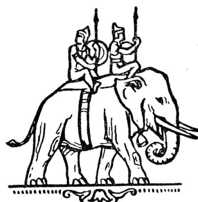
Mutta nyt — ja todella heti tämän jälkeen — tapahtui ratkaisevan uutta: kreikkalainen sivistys alkaa voitokkaasti tunkea Roomaan. Rooma muuttuu ripeästi, sanokaamme suunnilleen vuoden 240 seutuvilla, ja siellä opetellaan nyt kreikkaa, puhutaan kreikkaa, ajatellaankin lopuksi kreikaksi, ja jäykät soturiluonteet heräävät pian antamaan arvoa vapaahetkien toimille, taiteelle, teatterille, hyveopille ja urheilulle. Mutta mielten ollessa juuri näin viritettyinä heräävät myöskin yksilöllisyydet. Niitä ei luo ankara kuri, ne muodostuvat vasta vapaudessa. Ja hetikohta, Hannibalin-sodassa (218—201), näkyvät sen vaikutuksetkin: nähtäväksemme ilmestyy luonteita, jotka voimakkaasti eroittautuvat joukosta. Se ei ole satunnaista. Nero ilmoittaa tulonsa, teon nero, jolle kansa ja tusinaihminen antaa tilaa vain suuren vaaran hetkellä ja vallan poik-

keuksellisissa oloissa. Tähän saakka velvollisuus tukahdutti omaperäisyyden; Rooman historia oli sen vuoksi tähän asti ääretön väritön pinta, varjon peittämä, yksitoikkoinen ja harmaa; tältä harmaalta taustalta kohoaa nyt vihdoin kuin kultahohde: Scipioiden olemus.

On tapahtumassa minä-muodostus, minän syventyminen, moraalis-esteettinen oman persoonallisuuden kypsytys; se on korkeampaa itsensä hoitoa, korkeampaa egoismia, ja tämä saa aikaan, että yksityiset henkilöt nousevat omin varoinsa ja ajattelijoina tai valtiasihmisinä hienommassa muodossa kohoavat korkealle yli jokapäiväisten »kelpo ihmisten» suuren joukon, kun he pääsevät voimakkaasti tajuamaan oman arvonsa. Kreikka on luonut tämän minä-muodostuksen ja ihmeellisesti sen kehittänyt; se oli sen läpitunkema; joskin Kreikan nyttemmin täytyi valtiollisesti joutua perikatoon, sivistyshistoriallisesti se oli sen kautta tullut Rooman ja ihmisyyden kasvattajaksi.

Näin Rooman historia nyt muodostuu suorastaan yksilöitten historiaksi. Aivan kuin astuisimme äkkiä ahtaasta metsänhämärästä, jossa toinen runko on toisensa näköinen, vapaalle kummulle puujättiläisten alle, jotka aukioilla erillänsä seisovat ja, mahtavasta juuristostaan korkealle kohonneina, levittävät mittaamattoman laajalle myrskyn huojuttelemia latvojansa. Sillä kaikki nuo suuret luonteet — Scipio, Sulla, Pompeius j. n. e. — pyrkivät alati toteuttamaan ajatusta: »Valtio olen minä». Rooma olennoituu heissä.

SCIPIO MAIOR

Esitän aluksi suuren kaksintaistelun Rooman ja Karthagon välillä, Afrikan ja Italian välillä, Hannibalin-sodan, jossa ei ollutkaan kyseessä nykyinen Marokko, joka, noina aikoina vielä luoksepääsemätönnä ja valloittamattomana, jäi kokonaan syrjään, vaan ainoastaan Tunis, Tripolis ja Algier. Ne olivat silloin rikkaita, hedelmällisiä, reheviä maita, ja niiden tuessa eli Karthago, maailmankaupunki ja suurkauppakaupunki, joka hallitsi Espanjan ja Afrikan välistä merta, eikä tahtonut päästää Roomaa siellä ylenemään. Mutta Rooma oli jo näyttäytynyt voimakkaammaksi. Rooma oli maakaupunki, mutta samalla ensiluokkainen kauppakaupunki, ja sen merentakaiset harrastukset laajenivat piiriltänsä lakkaamatta.

Tosin oli silloin vielä muitakin suurvaltoja Välimerta ympäröivässä maailmassa: Syyrian, Egyptin, Makedonian kuningaskunnat, Aleksanteri suuren perijät. Mutta ne olivat maita, jotka eivät pyrkineet kehittymään, joilla ei ollut päämäärää, ei tulevaisuutta: hallitsijasukuja, mutta eivät lainkaan kansakuntia, iloisia, jos voivat loistavan olemassaolonsa säilyttää, nautinnonhaluisia ja flegmaattisia, kuten koko Itä: Antiokheia, Aleksandreia, Pella hallituskaupunkeina.

Liikettä tähän maailmankuvaan aikaansaivat ainoastaan Karthago ja Rooma. Ensimäinen puunilaissota (264—241) ei ollut johtanut lopulliseen ratkaisuun. Nyt seuraa ratkaiseva kaksintaistelu, joka kauttaaltaan muistuttaa Preussin ja Itävallan välistä kak-

sintaistelua vuonna 1866. Valtakysymys oli lopullisesti ratkaistava: yksi vain voi Saksassa olla ensimäinen. Samoin voi silloin vain yksi olla Välimeren herrana; ja täällä esiintyy nyt heti myöskin kaksi luonnetta, jotka aikaansa ovat hallinneet: Hannibal ja Scipio. Näillä riveillä tahdon esittää Publius Cornelius Scipion.

Sen pahempi on Scipion laita vielä sama kuin vanhempain aikain henkilöiden: emme eroita häntä terävin ääriviivoin, vaan ainoastaan puolivalaistuksessa. Tämä johtuu perimätiedosta ja on seurausta siitä, että runous tai valvonnasta vapaa satujen sepittämistaipumus on aikaisin ottanut hänet haltuunsa. Mutta joka tapauksessa ei kukaan voi tätä paljon jumaloitua miestä ymmärtää, joka ei ymmärrä myöskin Hannibalia. Scipio on ainoastaan Hannibalin rinnakkaiskuvana tullut siksi; mikä hän on.

Karthago ei ollut sotilasvaltio ja sen vuoksi, joskin ehkä kreikkalaisille, niin ei mitenkään roomalaisille vertoja vetävä: seemiläisiä kauppiaita täysin vailla sotilaallista kunnianhimoa. Ylipäänsä ovat, kuten Cicero oikein huomauttaa, sisämaan kaupungit aina merikaupunkeja edullisemmassa asemassa; sillä merikaupungeissa ei asutus ole kyllin vakinaista, se virtaa edes takaisin, ja siltä puuttuu perinnänomaisuutta, joka synnyttää kansallisylpeyttä ja uhrautuvaisuutta. Preussilainen yleinen asevelvollisuus on jotain täysin r o o m a l a i s t a; meidän päivinämme tahtoo rauhallisinkin siviilimies mielellään käyskennellä reserviluutnanttina, ja sodan sattuessa hän on

paikallansa mies puolestaan. Niinpä myöskin Roomassa ja Italiassa kaupunkilainen yhtä hyvin kuin talonpoika varustautuu itse ja täyttää legioonat. Tästä on tuloksena valtava lukumäärä. Vuoden 220 seutuvilla, juuri ennen Hannibalin tuloa, oli Roomalla Italiassa käytettävänä 800,000 asekuntoista miestä. Tosin eivät kaikki samalla aikaa ymmärrettävästi voineet jättää käsityötänsä tai poistua pelloltaan; mutta jos Rooma kutsui aseisiin vaikkapa vain joka viidennen miehen, sillä oli koossa 160,000 miestä. Sen vuoksi se voi lähestyvässä sodassa samalla aikaa lähettää legioonia Espanjaan ja Sisiliaan, niin, vieläpä Kreikkaan ja Balkanin niemimaalle.

Karthagon merimiehet ja kaupankävijät, kuten englantilaiset ja ameriikkalaiset, eivät sitävastoin tahtoneet kuulla puhuttavankaan pakollisesta asevelvollisuudesta. Heillä oli rahaa ja he antoivat palkkasoturien puolestansa taistella — sanasta »Sold» (palkka) johtuu sana »Soldat» (soturi) — Afrikasta, mutta myöskin muista maista värvättyjen joukkojen, joita ei koskaan innosta aate ja harvoin isänmaa, vaan korkeintaan johtajansa, ja jotka lopultakin enimmäkseen menevät sen puolelle, joka paraiten maksaa.

Karthagon merivoimakaan ei ollut ensiluokkaista eikä pysynyt korkealla tasolla. Ensimäinen puunilaissota oli ollut suurten meritaistelujen sota. Siitä lähtien taantuvat niin Rooman kuin Karthagonkin merivoimat, eikä suuriin meritaisteluihin enää lainkaan antauduta. Se taistelutapa näytti sentään

liian kalliilta (jo silloin kuten nyt), ja molemmin puolin ruvettiin laivastoja käyttämään ainoastaan kuljetustarkoituksiin.

Senaattikaan, joka Karthagon tasavaltaa hallitsi, ei suinkaan ollut sotaista; se oli aina heti tyytyväinen tilapäisesti saavutettuun menestykseen. Mutta kaupungissa oli muutamia perheitä, jotka nauttivat ruhtinaallista, niin, kuninkaallista arvoa, jotka ammatiltaan olivat sotureita, sotilaita ja sotapäällikköitä, joiden käsissä usein oli konsulien toimeenpanovalta ja jotka asemansa nojalla ulospäin edustivat kaupungin etua ja kunniaa, taistelivat ja uhrasivat elämänsä sen puolesta. Usein esiintyviä nimiä: Hanno, Mago, Hamilkar, Hasdrubal. Tarmokkuutensa ja isänmaallisen mielensä voimalla ottivat he valtion kohtalon omiin käsiinsä. Sellainen ruhtinaallinen ilmestys oli jo Hannibalin isä, Hamilkar Barkas, puunilaisen suurvaltapolitiikan ylläpitäjä, jota Cato ihaili toisena Epameinondaana. Saadakseen voimia Roomaa vastaan alkoi Hamilkar Espanjan valloituksen, ja yhdeksänvuotiaana poikasena (vuonna 237) vannoi siellä hänen poikansa Hannibal elämänsä valan: »koskaan olla tulematta Rooman ystäväksi». Tässä pojanvalassa lepäsi kahden kaupungin kohtalo. Mutta vala ei tähdännyt, jos tarkasti pysyttelemme kerrotun mukaisessa sanamuodossa, Rooman tuhoamista, vaan sisälsi ainoastaan päätöksen tulla itse niin vahvaksi, että Rooman ystävyyttä, liittoa ei tarvitse. Sillä Hannibal tiesi, minkä jokainen tiesi, että Rooman oli tapana liittolaisensa tukahduttaa, kuristaa.

Kuulumattoman nopeasti nousten tuli Hannibalista, kaksikymmenvuotisesta nuorukaisesta, ratsuväenpäällikkö Espanjassa; kaksikymmenviisivuotiaasta sotajoukko teki sitten armeijan ylipäällikön. Karthagon senaatin mieltä ei tässä oltu ollenkaan kysytty; senaatti oli mukautuvainen ja antoi jälkeenpäin vahvistuksensa. Sellaisia kuninkaallisia valtuuksia kuin Hannibalilla ei ollut ainoallakaan Rooman sotapäälliköllä, sillä Hannibal pysyi vuosikymmeniä yhtä mittaa korkeassa asemassaan, kun sitä vastoin roomalaiset sotapäälliköt vaihtelivat melkein vuosittain, ja mielin määrin hän kaupunkinsa nimessä hoiteli politiikkaa, teki liittoja, kukisti maita ja kaupunkeja ja järjesti noin kolmessa vuodessa uhkean karthagolaisen valtakunnan, ja niin hän on, kysymättä, omavaltaisesti, s. o. asemansa perustalla, alkanut sodankin Roomaa vastaan kulkemalla vuonna 218 Ebron yli.

Huolimatta hänen suuresta sankariudestansa hänen maineensa jälkimaailman silmissä on kärsinyt kovia. Hän on itse ikuistuttanut suurtyönsä vaskipiirrokseen, mutta tämä muistomerkki on kadonnut. Niin hyvin roomalaiset kirjailijat kuin useimmat kreikkalaisetkin[1]) ovat häntä vihalla ja kateudella vainonneet ja sepittäneet hänen tekemiksensä pahan-

[1]) Hannibalin historioitsijoita oli myöskin kreikkalainen Sosylos, jolta eräs papyrusjäte, hänen teoksensa *τῶν περὶ Ἀννίβου πράξεων* 4:nnestä kirjasta (Wilcken, Hermes 41, 103—), kuvailee erästä karthagolaisten ja massalialaisten välistä meritaistelua Ebron suulla, noin vuodelta 217.

tekoja, joita hän ei ole koskaan tehnyt. »Petollinen, hirmuinen, kauhea Hannibal» — sellaisin typerin sanoin puhuvat myöhemmät roomalaiset hänestä. Todellisuudessa oli Rooman politiikka uskottomampaa kuin hän. Hannibalin teot puhuvat vallan toista kieltä; ne näyttävät meille miehen ainosuuruisen, nimenomaan juuri moraalisessa suhteessa, miehen, joka ei ollut ainoastaan säkenöivän nerokas ja taisteluvalmiudessaan satumaisen kylmäverinen sotapäällikkö (hän on aina voittanut vähäisemmillä voimilla), ei ainoastaan suurenmoisen nerokas järjestäjä (meidän on vain ajateltava hänen kulkuansa Alppien yli: kokonainen sotajoukko elefanttikuormastoineen kulkee yli vielä täysin tiettömän alppiharjanteen); ennen kaikkea on ihailtavaa hänen horjumaton johdonmukaisuutensa, kestävyytensä ja lujuutensa niin onnessa kuin onnettomuudessakin, hänen kaksikymmenvuotinen sankariutensa ja itseuhrautuvaisuutensa, ei kunnianhimosta, vaan isänmaallisuudesta ja ehdottomasta rakkaudesta isien kaupunkia kohtaan, jonka kohtaloa hän kantoi sydämellään; seemiläisen rodun miesten suurimpia hän oli, mutta niin, että muutoin seemiläiselle tunnusmerkilliset ominaisuudet eivät hänessä voimakkaina esiinny: häneltä puuttuu kokonaan uskonnollista kiihkoa; mutta kokonaan myöskin persoonallista kunnianhimoa ja omahyväistä itsetietoisuutta; hänelle on aina merkitystä vain asialla: vihdoinkin pakoittaa Rooma hyväksyttävissä olevan rauhan tekoon. Hän oli edelleen teon mies, ei sanan, ei toiminut myöskään koskaan sangviinisesti, kiih-

keän luonteensa innostamana, vaan alati varovaisesti, harkiten, ja rohkeasti vain missä kannatti. Mutta itse asiassa kannatti olla rohkea. Hannibal, silmäpuoli — näki hyvin eikä ole varsinaisesti koskaan väärin toiminut. Ainoastaan yhdessä suhteessa hän laski väärin: hän ei ymmärtänyt Rooman noina aikoina verrattomain apuneuvojen suuruutta, vaan arvioi ne liian alhaisiksi.

Kuka oli Roomalla asettaa vastaan tätä ihmistä, joka armeijoineen äkkiä kuin tuhatpäinen kummitus tuli yli Alppien? Tavallisen mitan miehiä; pohjaltansa on samantekevää Claudiusko vai Fabius vai Corneliusko oli nimenä. Hannibalin voitot seurasivat Italiassa isku iskulta, niinkuin nuori tiikeri iskee maahan sen kimppuun käyvät koirat. Kolmantena vuonna (216) oli Cannaen taistelu; Rooma makasi lyötynä maassa. Oli aivan kuin siltä olisi kädet lyöty poikki. Millä se vielä tappelisi?

Ken nykypäivinä vyöryy St. Gotthardin läpi, hän tulee Hannibalin teille: Ticinolaaksoon; sitten avautuu hänelle ihmeellisen hedelmällinen Lombardian tasanko Pon ympärillä, Ticinosta Adigeen, Cremonaan, Veronaan. Tämän pohjoisitalialaisen tasangon asukkaina oli silloin voimakas gallialaiskansa, ja nämä gallialaiset vihasivat Roomaa ja taistelivat Hannibalin puolella. Hannibal oli laskuissaan luottanut heidän apuunsa. Aivan alastomina vyötäisiin saakka kävivät nämä ihmiset otteluun ja taistelivat pitkillä miekoilla; myöskin ratsain. Cannaen taistelun alkoi Hannibal loistavalla ratsuväen,

gallialaisten ratsumiesten, hyökkäyksellä. Nyt uhkasivat myöskin Etelä-Italia, Campania, Apulia, samnilaiset luopua Hannibalin puolelle, ja uutta roomalaissotajoukkoa varten oli sotamiesten ottoalue melkoisesti pienentynyt.

Rooma suri kolmekymmentä päivää, mutta Rooma pysyi uhmassaan. Sen apulähteethän eivät olleet vielä tyhjiin ammennetut. Yleinen väennosto määrättiin — kuusi-seitsentoistavuotiaat pojatkin (niin kuin Saksassa vuonna 1813), niin, myöskin 8000 orjaa pistettiin sotilaspukuun. Kokoon saatiin ilmoituksen mukaan 200,000 miestä: niin voitiin lähettää uusia joukkoja Sisiliaan ja Espanjaan, ja pari sotajoukkoa (johtajina Fabius Cunctator ja Claudius Marcellus, kelpo sotilaita vanhaa juurta) kokoontui näin todellakin Italiassakin; ne tosin tuskin uskaltautuivat taisteluun, mutta Hannibalille voivat ne kumminkin aina huolta tuottaa. Itse Italia oli raunioina; kaunis maa, kaupungit ja kedot hävitettyinä, autioina, tyhjiin imettyinä, eikä ainoastaan vihollisen, vaan myöskin roomalaisten joukkojen toimesta; maan tuotteet, karja ja ihmiset pois raastettuina, vähenneinä, tuhottuina. Asema näytti toivottomalta. Jos vain ne apujoukot saapuisivat, joita Hannibal odotti Espanjasta, oli Rooma hänen vallassansa. Hän voi näännyttää nälkään Rooman, itse sitten aterioidakseen Capitoliumilla, niinkuin hänen ratsuväen päällikkönsä Maharbal hänelle lupasi.

Silloin nousi Roomassa nuori nero ja pelastaja, ei melankoolisen vakava ja karmea kuin Hannibal,

vaan säteilevän hilpeä, suruton optimisti: se oli Scipio.

Scipio! Seitsemän-kahdenksantoista vuotiaana oli hän jo ratsun selässä mukana Ticinuksen taistelussa ja oppi silloin tuntemaan suuren voittajan Hannibalin; siellä oli hän ympärillensä iskien pelastanut isänsä. Niin, myöskin Cannaen luona hän oli mukana ja pakeni, kun kaikki tempautui pakoon. Mutta Cannaen taistelun häneen tekemä vaikutus oli häviämätön, sillä hänellä oli avoimet ja herkät aistit, ja hän n ä k i, miten suuri strategi liikehtii ja voittaa. Tällöin jo valtasi hänet varmaankin kunnianhimo kerran tälle suurenmoiselle vastustajalle maksaa samalla mitalla. Sillä voittamaankin voi oppia. Hilpeä luottamus oli hänen luonteensa peruspiirre; ja lisäksi tulivat sotilaalliset perhemuistot. Jo hänen isoisänsä, Scipio Barbatuksen poika, oli voittanut kerran ensimäisessä puunilaissodassa; ja juuri nyt olivat hänen isänsä Scipio ja hänen samanniminen setänsä Espanjassa yhdessä käydäkseen siellä puunilaisvallan kimppuun. Mutta heidän työnsä epäonnistui. Molemmat, isän ja sedän, löi ja surmasi Hasdrubal, Hannibalin veli.

Niin astui kaksikymmenviisivuotias nuori mies, joka ei vielä koskaan ollut komppaniaa johtanut, itsestään varmana Rooman tuskan valtaaman kansan eteen ja pyrki mutkittelematta ylipäälliköksi Espanjaan. Se oli naurettavan hurja pyyntö. Sillä kuten preussiläistä armeijanpäällikköä alle viidenkymmenen vuoden ei niinkään helposti tavata, niin

oli likipitäin asianlaita Roomassakin. Mitä varten on muuten arvojärjestys ja armas asteettainen yleneminen, joka luonnetta terästää? Roomassa oli arvoisia entisiä konsuleja ja praetoreja sotajoukkoja järjestämään ja johtamaan.

Mutta Scipio voitti vastukset. Hän oli vähää ennen ollut torivirkamiehenä, aediliksenä, ja toimeenpannut silloin kansalle loistavia näytelmiä kahdeksan päivää pääksytysten, ennen kaikkea kilpa-ajoja sirkuksessa, oli sitäpaitsi muun muassa jakanut kansalle kaduittain öljyannoksia, joka on samaa, kuin jos meikäläisissä oloissa ylhäinen mies lähettäisi voita kullekin kansalaiselle kotiin. Sillä vanhan ajan ihmiset käyttivät ruoan valmistamiseen öljyä eivätkä tunteneet voita. Hänen saavuttamansa menestys ympäröi hänen kuvansa silmissämme heti ilmestyksen hohteella; häntä oli aikoja sitten rakastettu, ja kerrotaan, että se tulinen puhekin, jonka hän piti, ja ennen kaikkea hänen jalo ilmestyksensä pakoittivat kansan häntä kannattamaan.

Itse asiassa olisi Scipiota kumminkin jalo muoto ja öljyn jakaminen kai vähän auttanut. Mutta päällikkyys nyt kerta kaikkiaan ikäänkuin kuului hänen perheelleen. Ennen kaikkea on kumminkin itse vastustajan antama esimerkki tähän vaikuttanut. Tämä on ilmeistä eikä lainkaan kiellettävissä. Hannibal tuli kahdenkymmenenviiden vanhana ylipäälliköksi ja juuri isänsä seuraajana; niin sai nyt Scipiokin, häntä vastaan taistellessaan, juuri kaksikymmenviisivuotiaana tärkeän päällikkyytensä, ja samoin

hänkin isänsä seuraajana. Roomalaiset älysivät kuin älysivätkin, että kun kaikki oli kysymyksessä, täytyi kerran luopua tuosta turhantarkasta vanhamiesjärjestelmästä; ja he oppivat tässä viholliselta.

Ja niinkuin Hannibal alkoi voittojensa uran Espanjassa, niin nyt Scipiokin. Scipio ei tarttunut puunilaista härkää sarviin eikä sen vuoksi pyrkinyt johtamaan sotajoukkoa itseänsä Hannibalia vastaan. Oliko se pelkoa? Varmaan ei. Hänelle oli vastenluontoista osaltansa olla myötä kotimaata hävittämässä. Scipio on koko elämänsä ajan välttänyt käydä sotaa Italian maaperällä. Ja miten paljoa kauniimpaa olikaan hänelle lähteä seikkailuihin kaukaiseen maahan! Ennen kaikkea: Espanjasta odotti Hannibal joukoillensa välttämätöntä vahvistusta. Jos onnistui vallata Espanja, niin oli Hannibalin asema Italiassa samalla kestämätön, niinkuin surkastuu puu, jolta on juuret poikki sahattu.

Scipio lähti purjehtimaan, ja viisain ja yllättävin oli heti Scipion ensi teko, vuonna 209. Suurten puunilaisten alusmaiden sydän ja pääkaupunki Espanjassa oli kaunis satamakaupunki Uusi-Karthago, nykyinen Cartagena: meren sinessä säteilevä saarikaupunki, todellakin toinen Karthago, jossa olivat korkeimmat virastot, myöskin vihollisen kaikki sotavarastot, sotakassat, siirtomaavaltiorahasto: lujasti linnoitettu ja vallan luoksepääsemätön. Scipio lennähtää nopeasti Tarragonasta, ja hänen onnistui voimakkaasti suoritetulla äkkirynnäköllä salamannopeasti vallata kaupunki. Mainiota! Kaikki mitä hän teki, oli loistavaa.

Cartagena, jossa ruusut talvellkain kukkivat! Cartagena, kalarikas kaupunki, jossa valmistettiin ihanimmat kalakastikkeet, mitä muinaisaika tunsi. Osakeyhtiö lähetti sieltä kastikkeen ruukuissa yli kaiken maailman. Cartagena, kuuluisa myös viljansäilytysaitoistaan, espanjaksi *silo*, jotka laitettiin maan alle ja joissa voi säilyttää viljaa viidenkymmenen vuoden ajan. Mutta sikseen ruusut, kalakastikkeet ja maakellarit. Pääasia oli: vihollismaakunnan sydämeen oli satutettu, sydän oli reväisty siitä irti. Puunilaisarmeijat riensivät kyllä perästäpäin sinne, mutta eivät uskaltaneet yrittääkään roomalaisia sieltä jälleen karkoittaa. Cartagenassa löysi Scipio myös ylhäisiä espanjalaisia ylimyksiä, joita puunilaiset olivat panttivankeina pitäneet, hän vapauttaa heidät ja voittaa tällä teollansa maan kotoisten heimojen sydämet ja luottamuksen.

210—206, viisi vuotta, Scipio viipyi näin Espanjassa, piti hallituskaupunkinansa Tarragonaa, suoritti vielä pari taistelua, osittain alipäällikköittensä johdolla, jotka ovat häntä vanhempia, mutta alamaisen alistuvina häneen kiintyneitä; hän perustaa sinne myöskin roomalaisen siirtolan, jolle hän kotimaansa mukaan antaa merkitsevän Italica nimen (tämä ensi kertaa siirsi Italian nimen ulkomaille). Lopuksi joutuu hänen käsiinsä kavallettuna vielä Cadixkin, viimeinen kaupunki, johon karthagolaiset olivat asettuneet, ja Espanjasta on niin hänen toimestansa tullut roomalainen maa. Ainoastaan Hasdrubalin, Hannibalin veljen, vaarallisimman vastustajansa hän otti

liian keveästi. Hasdrubal seisoi siellä häntä vastassa; Scipio sai tosin hänestä voiton; mutta siitä huolimatta Hasdrubal melkoisin sotavoimin pääsi hätyyttämättä jättämään maan mennäkseen Italiaan Roomaa vastaan. Hasdrubal toi veljellensä Hannibalille toivotut apujoukot; itse Rooma tuli tämän johdosta uudelleen uhatuksi, ja taaskaan ei Scipio liikuttanut sormeakaan sitä estääkseen. Tästä moititaan Scipiota aina. Hänen ansiotansa ei ollut, että Hasdrubalia tämän jälkeen kuitenkin kohtasi tuho ja ettei hän päässyt päämääräänsä. Ei Scipion suorittama Espanjan valloitus, vaan Hasdrubalin perikato Metaurus joen luona (aivan Firenzen lähellä) se on ollut varsinainen ratkaiseva onnenkäänne tässä Hannibalin-sodassa. On koetettava Scipiota ymmärtää. Hän ei ollut tusinaroomalainen. Laelius on sen häneen syvästi kiintyneen ystävän nimi, joka häneen on voimakkaimmin vaikuttanut. Laelius oli kotoisin Rooman läheisestä pienestä Tiburin kaupungista — Tivolista, jossa silloin, kuten kerrotaan, paljon kreikkalaisia perintäkäsityksiä oli vallalla, ja Scipion itsensä jo nuorena miehenä tämä Laelius tutustutti kreikkalaiseen kirjallisuuteen ja veti hänet kreikkalaisen sivistyksen ilmapiiriin.

Siitä se salaperäisyys, johon hän jo kuusitoistavuotiaana nuorukaisena verhoutui. Hän rakasti yksinäisyyttä; »minä olen vähimmin yksikseni, silloin kuin olen yksinäni», oli hänen mietelmänsä. Sen oli hän saanut Xenophonilta; se oli sokrateslaista. Niin, hän puhui unista ja jumalanäänistä, joita hän yksinäisyy-

dessä kuuli ja jotka häntä ohjasivat, eikä ryhtynyt mihinkään oleskelematta ensin kauan yksinänsä temppelissä. Kun hän valloitti Cartagenan merikaupungin, tuli hänelle avuksi silloin sattunut pakovesiaika. Tavallinen italialainen sotamies ei silloin vielä tiennyt mitään luoteesta ja vuoksesta, eikä Scipio puolestaan selittänyt miehillensä luonnonlakia, vaan julisti salaperäisesti sotajoukollensa, että itse merenjumala Neptunus oli hänen liitossansa. Miten vieraalta tuntuukaan tämä profeetallis-hengellinen pöyhkeily muutoin niin raikkaan reippaassa nuoressa ratsastajassa! Varsinkin oli Scipiolla, niinkuin myöhemmin vielä niin monella muulla, romanttinen halu muistuttaa Aleksanteri suurta. Tämäkin siis kreikkalaisuuden vaikutusta. Niinpä hän esiintyi yksinkertaisen sotilaallisesti, mutta majesteetillisesti, ja piti pitkää Aleksanterin suortuvatukkaa; se kaunisti häntä, hän oli mielenkiintoinen uusi ilmiö. Senpä vuoksi hän myöskin osoitti kauniita nuoria naisia kohtaan, joita hänelle saaliina tuotiin, Aleksanterin tapaan jaloa ylevämielisyyttä, ja kaikki haaveksivat hänestä. Mutta ennen kaikkea heräsi hänessä itsevaltiuden halu ja kyky olla kuningas, kuten Aleksanteri, tai ainakin esiintyä kuninkaana.

Hannibalkin oli Espanjassa kuninkaan tavoin esiintynyt. Nyt kukistetut espanjalaisheimot Scipiolle suorastaan tarjosivat kuningasarvoa Espanjassa, ja kreikkalainen Polybios, hänen ihailijansa, ihmettelee, ettei Scipio todellakaan perustanut jonnekin tähän maailmaan kuningaskuntaa. Itse asiassa oli Scipion

hallitustalo Tarragonassa kuin hovi ainakin. Hän pani siihen painoa. Hänelle oli nautinto viiden vuoden ajan olla Espanjassa yksinvaltiaana, ja voidakseen täysin tähän nautintoonsa antautua, hän antoi vaarallisen Hasdrubalin sotajoukkoineen estämättä lähteä Espanjasta Italiaan. Vanhat arvon kenraalit Roomassa katsokoot, miten he hänestä selviävät. Hän puolestansa oli hänestä vapaa.

Toimeenpantuaan vielä erojaisiksi Cartagenassa kuninkaallisia juhlanäytäntöjä palasi Scipio lopultakin vuonna 206 takaisin Roomaan.

Hän oli siellä. Mutta sotajoukkoansa hän ei päästänyt hajalle. Hän seisoi legiooninensa Rooman edustalla. Sillä ainoastaan niiden etunenässä triumfaattorina Iuppiterin puvussa päistärikköjen vetämissä vaunuissa tahtoi hän kaupunkiin kulkea, ja siihen tarvitsi hän senaatin suostumuksen. Senaatin oli siis tultava kaupungin porttien edustalle, että Scipio voisi etupäässä omia tekojansa sille ylistää. Sellaisia enimmäkseen kelpolailla kerskuvia tilintekoja suorittivat kotiinpalaavat sotapäälliköt säännöllisesti paraimpansa mukaan; usein asettuivat he karttoineen ja maalattuine taistelukuvineen torille ja näyttivät kaupungin asukkaille, mitä he olivat suorittaneet. Mutta senaatti vain pysyi yhäkin sitkeästi vanhanaikaisessa käsityksessään, sillä Scipio oli vielä liian nuori, eihän hän vielä ollut edes praetorina ja konsulina ollut, ja senaatti ei myöntänyt hänelle triumfia. Pelkkänä yksityisenä miehenä Scipio siis astui kaupunkiin päästettyään sotajoukkonsa ha-

jalle, mutta hän uhraa heti Iuppiterille Capitoliumilla sata nautaa — siitä valmistui ihana ateria kansalle —, ja väkijoukko osoittaa hänelle kunnioitustansa, niinkuin tähän saakka vielä ei kenellekään.

Entäs nyt? Sota oli yhä vieläkin ratkaisematta. Hannibal seisoi yhä vieläkin voittamattomana Etelä-Italiassa, ja vanhain herrain puolue tahtoi nyt yhdistää kaikki voimat tätä Hannibalia vastaan. Scipio, joka juuri nyt tuli konsuliksi, näki kauemmas ja sai ankarain taistelujen jälkeen (hän peljätti tällöin senaattia kansalla) päällikkyyden Afrikkaan tehtävällä sotaretkellä. Hän ei tahtonut Italiassa taisteluita suorittaa; ja nyt vihdoinkin oli Karthagoa itseänsä uhattava. Niin läksi hän aluksi Sisiliaan. Senaatti koetti häntä estää, rajoittaa hänen käyttövarojansa. Mutta vapaaehtoista avustusta virtasi hänelle useista Keski-Italian kaupungeista, kuten Perugiasta ja Arezzosta: rakennustarpeita, aseita ja ruokavaroja. Neljäkymmentä päivää sen jälkeen kuin rakennuspuu oli kaadettu, oli uusi laivasto jo vesillä.[1]

Mutta tärkeintä on, että Scipio kuten kondottieri nyt värväsi joukkoja myöskin rahalla: palkkasotureita, jotka olivat hänelle uskollisia. Se oli kuulumaton teko Rooman konsulille, se oli jo kuninkaiden ja despoottien tapaista. Sotajoukossa alkaa nyt esiintyä ammattisoturi, ja tämän kehityksen Marius myöhemmin suoritti loppuun. Sota tulee siten vähitellen palkatun väen ammatiksi, ja talonpoika ja suutari voivat tästedes jäädä kotiin auransa ja

[1]) Plin. n. hist. 16, 192.

naskalinsa ääreen. Sitäpaitsi Scipio ympäröitsi itsensä Sisiliassa kolmisatamiehisellä henkivartiostolla valioratsastajia.

Mutta tämän mukana sai myöskin kapinanhenki, röyhkeys ja raaistuminen jalansijaa itse sotajoukossa. Jo Espanjassa täytyi Scipion tukahuttaa sellainen kapina, jo Espanjassa hänen sotamiehensä vastoin kaikkea silloin vallitsevaa kansainoikeutta ottivat saaliiksi kauniita naisia, lahjoittelivat ja möivät niitä. Barbarinen tapa, että kukin sotamies sai palkaksensa osan sotasaalista, oli vanha; mutta se turmeltuu jo nyt ryöväysjärjestelmäksi, ja upseerit ryöväävät yhtä hyvin kuin tavalliset sotamiehetkin. Voitetut kaupungit ja maat ryöstettiin puhtaiksi, poikkeuksetta: yksityisomaisuus, temppeliaarteet. Miksi hyväksi ne muuten olisi voitettu? Työllä ja teollisuudella ei Rooma ole niin rikkaaksi tullut, vaan ainoastaan sodillansa. Häpeällistä puuhaa. Rooman historia on maailman paljaaksi ryöstämistä.

Hirvittävintä olivat siihen aikaan Lokrin kaupungin verilöylyt, joista Scipio joka tapauksessa on vastuussa. Pleminius oli sen alapäällikön nimi, joka siellä raivosi, ja Scipio koetti todellakin häntä suojella, jonkin aikaa onnistuen. Ankara senaatti lähetti tutkijakunnan Sisiliaan; sillä luultiin, että Scipion sotajoukko olisi siellä vallan rappiolla; silloin nähtävästi myöskin runoilija Naevius julkisesti kävi hänen kimppuunsa teatterinäyttömöllä. Mutta tutkijakunta huomasi Syrakusaissa, päämajassa, kaiken olevan todellakin mallikelpoisessa kunnossa. Sillä mitä oli huo-

mauttamista siinä, että Scipio omasta puolestaan mielellään meni teatteriin aamupuolisin ja jälkeen puolisen otti osaa kreikkalaiseen voimisteluun [1]). Ja Scipio jäi täydellisesti tilanteen herraksi.

Mutta se oli otteluunvaativa tilanne. Scipio Syrakusaissa, Hannibal Krotonissa! molemmat suuret sotapäälliköt niin vieri vieressä, uskomattoman lähellä ja ainoastaan kapean Messinan salmen eroittamina! Mutta Scipio ei ajatellut nytkään yrittää voimainmittelyä Hannibalin kanssa, niin, eipä häntä Afrikkaan menemissuunnitelmastaan pidättänyt sekään, että karthagolaiset vuonna 205 lähettivät Hannibalin nuorimman veljen Magon johdossa uuden armeijan Genovaan [2]), niin että Rooma itse nyt toistamiseen oli kahdelta puolen uhattu. Se oli nerokasta johdonmukaisuutta Scipion toiminnassa. 40 sotalaivan, 400 kuljetuslaivan laivastolla lähti hän, juuri nyt, Afrikkaan. Lähtiessä kaikki kalliorannat täynnä ihmisiä! loistava teatterihetki: suuret juhlamenot ja uhritoimitus avomerellä. Sotapäällikkö itse rukoilee ääneen ja huumausinnoissaan: kaikkien maajumalain ja merenjumalain, hän vaatii, pitäisi Roomaa auttaa, ja lukemattomain uhrieläinten sisälmykset heitetään mereen. Hurskas toimitus, todellisuudessa herkkuateria haikaloille.

[1]) Plut. Cato 3. [2]) Miksi Mago ei yhtynyt Hannibaliin? Ilmeisesti oli maihinnousu Scipion läheisyydessä liian vaarallista; myöskin voi Bruttium tuskin Hannibalin sotajoukon elättää; Magolta olisi siellä puuttunut ruokavaroja.

Luonnollisesti taisteltiin sitten Afrikassa aluksi joitakin taisteluja. Mutta linnoituksien valtaaminen ei onnistunut lainkaan. Roomalaisten piirityskeinot eivät silloin vielä suinkaan olleet kehittyneimmillään. Mutta Scipio osoittautui myöskin kelpo diplomaatiksi; ja tätä ominaisuutta ei ollut Hannibalilla. Asia koski niitä kahta numidialaista kuningasta eli sheikkiä, jotka silloin jakoivat keskenänsä vallan Algierissa, Syphaxia ja Massinissaa: Scipio rakensi ritarillisesti persoonallisen ystävyyden Massinissan kanssa [1]), kuningas kuninkaan kanssa, ja Massinissa suoritti hänelle heti mitä tärkeimpiä palveluksia Karthagoa vastaan.

Tähän kietoutuu myöskin tarina kauniista puunilaisnaisesta Sophonibasta (Sophonisbestä), jota tämä kuningas Massinissa rakastaa, mutta josta tulee hänen vastustajansa Syphaxin puoliso. Runoilijamme Geibel on tästä kirjoittanut murhenäytelmän. Massinissa riistää Sophonisben jälleen Syphaxilta ja ottaa hänet vaimokseen; mutta Scipio pelkää, että puunitar houkuttelee Massinissan Karthagon puolelle, ja pakoittaa ruhtinattaren ottamaan myrkkyä, jota hän tälle lähettää. Mutta tapahtumat kiirehtivät kulkuansa. Hannibal, voittamaton, tulee lopultakin Italiasta, ja vuonna 202 kuuluisassa Zaman taistelussa Scipio todellakin voittaa hänet. Zama oli Algierissa. Mutta taistelun ratkaisivat numidialaiset ratsastajaparvet, Tuniksen ja Tripoliksen nykyisten

---

[1]) Sallust. *Iug.* 5.

arabialaisten edeltäjät, jotka odottamatta karkasivat Hannibalin selkään.

Mitkä olivat tämän voiton seuraukset? Scipion valtiasluonne näyttäytyy jälleen. Rooman senaatti ei tahdo vielä rauhasta mitään tietää; se vainuaa juuri nyt suurta saalista ja vaatii itse valtavan Karthagon kaupungin valloittamista ja ryöstämistä. Mutta Italian kansa, joka sodasta on surkeasti köyhtynyt ja jolla ei suuresta saaliista ole mitään toivomista (sillä päävoitto jää aina senaattorisäätyisen ylimystön kynsiin), Rooman kansa huutaa rauhaa, ja Scipio esiintyy senaattia vastaan kansan puolella ja ajaa päätökseen rauhanteon.

Suurenmoinen oli sitten hänen triumfiretkensä halki koko Italian etelästä aina ylös Capitoliumille. Tuhansia vankeja, jotka hän oli vapauttanut Karthagon käsistä, kulki hänen edellänsä ylistystä laulaen. »Terve Scipio sinulle, sinä kansan lemmikki», suunnilleen siihen tapaan silloin häntä ylistettiin, kuin olisi hän ollut yksinvaltias. Hän oli huippukohdassa. Senaatti taipui. Scipio itse nimitti itseänsä Africanukseksi [1]. Virallisesti senaatti kunnioitti häntä arvonimin »onnellinen» [2]. Onni — *felicitas* — ei ollut Hannibalin myötä; häntä se seurasi. Mutta onnihan oli kuningasten ja jumaltenystäväin ominaisuus ja heidän etuoikeutensa.

Ja hänestä tuli nyt, tuskin kolmenkymmenenviiden vuoden vanhana, loppuelämäksensä »senaatin

[1]) Huono esimerkki toisille; ks. Liv. 30, 45. [2]) Cic. *de fin.* 4, 22.

ensimäinen» (*princeps senatus*), ja siinä asemassaan hänellä oli yhä edelleen vaikuttavin ääni Rooman maailmanpolitiikassa. Parvi ylhäisiä nuorukaisia seurasi häntä hänen julkisesti esiintyessään, hänen vakinainen »saattueensa».[1]) Sanottiin, että hänen viittauksillaan oli senaatin päätösten pätevyys.[2]) Niin oli Scipio ensimäinen todella maailmanhistoriallisesti suuri Rooman mies. Hänen merkityksensä näkyy, sivumennen sanottuna, siitäkin, että hän ryhtyi itse Capitoliumille johtavaa rinnettä, jota hän niin usein kiipesi, kaunistamaan kahta ratsua ja seitsemää kullattua vartalokuvaa kannattavalla kaariportilla. Sellaiset loistorakennukset kuuluvat kuninkaille, ja kreikkalaisen taiteen apua siinä käytettiin.

Mutta hän ei pysynyt korkeuksissa, ja nyt seuraa toiveet pettävä loppu. Scipio uupui; hän oli antanut kaiken annettavansa.[3]) Jo hänen toimintansa censorina tuotti pettymyksen.[4])

Rooman sodat eivät loppuneet. Se tarttui silloin heti voimakkaasti Balkanin niemimaan oloihin (äskettäisinkinhän olisi Italialla ollut siihen halua), ja Kreikanmaasta kehkesi taistelu Rooman ja Antiokhoksen, kaukaisen Syyrian kuninkaan, välille, jonka luona pakolaisena kiertävä Hannibal oli turvapaikan löytänyt. Italialainen pikkutilallinen ja legioonasotamies oppi toden totta maailmaa tuntemaan; häntä kuljetettiin kauas yli maitten ja merien.

---

[1]) Cic. *Cato* 29. [2]) Liv., 38, 51. [3]) Niin Plutarkhos *Cato Maior* 11 *fin.* [4]) Suurteko ei ollut sekään, että hän määräsi senaattoreille erityiset teatteripaikat.

Antiokhosta vastaan Scipio vuonna 190 veljensä kanssa nyt vielä kerran läksi. Mutta hänen käyttäytymisensä oli tällä kertaa omituista; häntä houkutteli ilmeisesti esiintyä tasa-arvoisena kreikkalaisen suurkuninkaan kanssa, ja hän antautui vastustajan kanssa tarkoituksettomiin keskusteluihin, jotka voivat herättää epäluuloa. Antiokhos otti sitten Scipion noin kaksikymmenvuotiaan pojan vangiksi; Scipio itse sairastuu; silloin lähettää kuningas, lunnaita ottamatta, pojan hänen sairasvuoteelleen, ja Scipio kiittää häntä siitä merkillisin neuvoin: Antiokhoksen ei pitäisi uskaltautua taisteluun, ennenkuin hän, Scipio on parantunut ja palannut roomalaisten sotaleiriin. Antiokhos ei ota vaarin tästä neuvosta ja kärsii Magnesian luona Scipion poissa ollessa täydellisen tappion. Oliko Scipio tahtonut säästää häntä tältä häviöltä?

Näihin tapahtumiin liittyy tuo meille osittain käsittämätön Scipioiden oikeusjuttu. Molemmat veljekset joutuivat Roomassa syytteeseen, aluksi Aasiasta saadun äärettömän saaliin johdosta, joka nousi noin 200 miljoonaan sestertiin, mistä neljää miljoonaa kaivattiin. Sitä tuotaessa ja jaettaessa ei ollut lainkaan ollut valtion puolesta valvontaa. Scipio kieltäytyy ylpeästi tiliä tekemästä ja kertoman mukaan tuo itse veljensä tilikirjat senaattiin ja repii ne siellä palasiksi. Melkein uskomaton tapahtuma: muinaisajan tilikirjat olivat kovin lujaa ainetta, puuta taikka pergamenttia, eivätkä niin helposti olleet revittävissä. Sitten alkoi uusi oikeu-

denkäynti lahjusten otosta, ja Scipion veli Lucius silloin todellakin vangittiin ja hänen omaisuutensa takavarikoitiin. Scipiot näyttävät tosiaankin ottaneen Antiokhokselta rahasummia. Scipiota itseänsä säästettiin, mutta hän karttoi siitä pitäen Roomaa, sortunut suuruus, ja kuoli muutamia vuosia myöhemmin yksinään maatilallansa Liternumissa kauniissa Campaniassa, vuonna 183. Neron aikaan, noin 250 vuotta myöhemmin, kävi filosofi Seneca Liternumin maatilalla ja kummasteli suuren Scipion asunnon yksinkertaisia laitoksia, ennenkaikkea hänen kylpyhuoneensa puutteellisuutta. Mutta Neron hienostuneella ajalla oltiinkin tottuneita mitä ylellisimpiin thermeihin. Silloin näytettiin vielä öljy- ja myrttipuita, joita Scipio sinne omin käsin oli istuttanut.

Nykypäivinä matkustaja, joka tulee Roomaan, käy tavallisesti katsomassa vanhain Scipioiden yksinäistä hautakammiota kaupungin ihmisistä tyhjimmässä seudussa, Vigna Sassissa, lähellä Caracalla-thermejä. Valtava kiviarkku ja lukuisia kivilaattoja, joissa on heidän nimensä ja osittain runosäkeitä ja jotka sulkivat pääsyn maanalaisiin hautakomeroihin, on sieltä löydetty, ja kunnioitusta tuntien astuu tähän vaatimattomaan paikkaan; onhan se Rooman vanhin, historiallisesti muistettava hautapaikka! Mutta suuren Scipion sarkofagi ei siellä ole koskaan ollut. Se on varmaa: hänen luunsa eivät löytäneet lepoa vanhassa perhehaudassa; hän lepäsi kaukana Roomasta, joka sai häntä niin paljosta kiittää. Käär-

me, joka asusti eräässä luolassa, vartioi Liternumissa vielä vuosisatain perästä kuolleen »maaneja».

Mutta historiankirjoihin tuli hänestä, kaikesta huolimatta, ainoastaan hyvänsuopaisia tiedonantoja. Siitä sai hän kiittää ennen kaikkea Polybiosta, joka Scipiota koskevat tietonsa sai kaikki Scipion läheisimmältä ystävältä, Laeliukselta; ja heti hänen kuolemansa jälkeen otti hänet haltuunsa myöskin nuori roomalainen runous.

Ennius lauloi hänestä homerolaiseen tapaan ja vaati, että hänelle pystytettäisiin kuvapatsaita ja pyöröpylväs, joka reliefikuvina esittäisi hänen tekojansa; ja tosiaankin hänen *imago*nsa (kuvansa) heti asetettiin Capitoliumille Iuppiterin temppeliin.[1] Hänestä tehtiin suorastaan, kuten Aleksanterista, puolijumala, jumalan ruumiillinen poika; hänen sanottiin kuten hurskaan Aineiaksen Cumaen luona laskeutuneen Manalaan tiedustellakseen siellä Rooman kaukaisinta kohtaloa. Ja joukko jaloja tekoja ja kauniita puheita sepitettiin päälliseksi hänen nimiinsä, jotka tässä kaikki tahallani sivuutan.

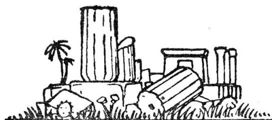
Tärkeämpää kuin tämä kaikki on se, että Scipio oli Cornelian isä. Hän oli »Gracchusten äidin» isä. Hänen ja Gracchusten välillä on vain kaksi sukupolvea. Scipio itse oli kylläkin ollut suurenmoinen kansan hyväntekijä, mutta hän oli tällöin ainoastaan käyttänyt kansaa hyväksensä loukatakseen senaattia eikä vielä ajatellut taistelussa senaattia vastaan auttaa sorrettuja oikeuksiinsa. Päinvastoin hän pinttyneenä

[1]) Appian. lb. 33; Val. Maxim. 8, 15, 1.

aristokraattina jyrkensi vastakohtaa ylhäisön ja alhaison välillä ja suurensi ennen kaikkea sitä sortoa, jota Rooma harjoitti häikäilemättä Italian pieniä maakaupunkeja, niin sanottuja liittolaisiansa, kohtaan. Ajan tarpeen tajusi vasta hänen tyttärensä poika Gaius Gracchus. Suurten miesten kaunein muistomerkki ovat heidän jälkeläisensä, jotka ovat heidän arvoisiansa, ja kohoavat ylitse isiensä. Kun silmiemme edessä Gracchusten traagillinen kohtalo täyttyy, emme saa unohtaa, että Scipion verta virtasi heidän suonissansa.

CATO CENSORINUS

CETERUM CENSEO
CARTHAGINEM
ESSE DELENDAM

Cato — Marcus Porcius Cato — oli Scipio »suuren»[1]) aikalainen ja täsmälleen samanikäinen kuin Scipio, jonka jälkeen hän kumminkin kauan eli, ja hän oli Scipion täydellinen vastakohta ja hänen katkerin ja sitkein vastustajansa. Catosta on meillä Nepoksen antama elämäkerrallinen kuvaus, mutta ennen kaikkea Plutarkhoksen kirjoittama elämäkerta, joka asettaa hänet kreikkalaisten Aristeideen rinnakkaisilmiöksi; lisäksi tulee vielä jätteitä Catonomista kirjoituksista; sillä itseensä nähden oikeudentuntoinen mies piti välttämättömänä kirjoittaa itsestänsä (kun sitävastoin Cicero Scipiota kehuu siitä, ettei hän alentautunut kirjailemaan), ja niin me tunnemme Caton koko hänen ytimekkäässä omaperäisyydessään tarkemmin kuin usean muun. Cato on viimeinen vanha-roomalainen. Sellaiseksi hänet meille kuvataan.

Luonnollisesti sellainen vanharoomalaisluonne ei voinut enää menestyä itsensä pääkaupungin silloin »moderniksi» kehittyneessä elämässä. Cato on peräisin Albanus vuorilta, 15 km päässä Roomasta sijaitsevasta Tusculumista, pienestä vuorikaupungista, jonka vähäisiä rakennusjätteitä nytkin vielä Frascatista käsin käydään katsomassa. Siellä hän on syntynyt vuonna 234, ja aina kuudenteentoista ikävuoteensa saakka viisas, sukkela poika pysyi hiljaa maalaisoloissa isänsä maatilalla. Mutta eräs ylhäinen mies, hänen nimensä oli Valerius Flaccus, keksi hä-

[1]) Plutarkhos nimittää tätä Scipiota toisista eroitukseksi nimellä ὁ μέγας.

net, ja hän läksi Roomaan luodaksensa siellä itselleen tulevaisuutta, oli näkemässä suurten oikeusjuttujen käsittelyä ja mukana kansankokouksissa, saavutti pian pääkaupunkilaistottuneisuuden ja nousi siellä aikaisin korkeisiin kunniapaikkoihin. Sellainen karriääri oli siis kumminkin mahdollinen tässä ylimysmielisessä kaupungissa. Mutta hän pysyi aina samana luonnollisena, yksinkertaisena, reimana maalaisihmisenä. Jo hänen sukunimensä C a t o, joka merkitsee luonnonlapsen viekkautta, tuo ilmi hänen talonpoikaisluonteensa.

Hän oli punertavan vaaleaverinen, sinisilmäinen — kuulumatonta italialaiselle — ja niin ruma, ettei hän voinut kuolla. Sillä Proserpina, Manalan nuori jumalatar, joka kauniin Scipion niin aikaisin luoksensa kutsui, ei tahtonut häntä läheisyyteensä ottaa. Niin tuli hän yli 90 vuotta vanhaksi.

Hän voimisteli, eli hyvin kohtuullisesti ja yksinkertaisesti; piti korkeampana upseerina ollessaan sodassa vain y h t ä palvelijaa, joi periaatteesta kenttämarssien kestäessä vain vettä (korkeintain vähän etikkaa seassa) ja voi valtavasti huutaa; niin hän teki ollessaan taistelussa ja sanoi: »kiljaisu vaikuttaa vastustajaan usein enemmän kuin miekanisku». Hän oli poikana nähnyt, miten yksinkertaisesti sellainen vanha herra kuin Curius Dentatus eli maalla, itse lieden ääressä seisten ja polentaansa valmistaen, ja hän päätti jatkaa siihen tapaan uhmaten aikaansa.

Roomassa hän osti itse torilta ruokansa. Maalaisisäntänä hän tarttui itse kaikkialla työhön käsiksi

(myöskin Bismarck oli hyvä taloudenpitäjä), joi samaa huonoa viiniä kuin väkensä, söi heidän kanssansa samassa pöydässä ja oli saita, varsinkin pikkuasioissa; joka tapauksessa hän osasi kelpo lailla hyötyä palvelijoistaan. Kun he tulivat vanhoiksi ja käyttökelvottomiksi, hän möi heidät (jota jalo Plutarkhos kovin paheksuu; sillä talon palvelijalla on oikeus saada vanhuuden hoivaa). Mutta hyvästi palkollisten oli nukuttava; siitä Cato huolehti; sillä ken hyvin nukkuu, tekee työtä hyvin. Väen täytyi aina vain tehdä työtä ja nukkua; kolmatta mahdollisuutta ei ollut. Mutta kun hänen vaimonsa imetti, hän samalla kertaa imetti paria orjalasta, siten syntyi pysyväinen kaunis suhde lasten kesken. Hänellä oli yksi oppinutkin orja, joka oli koulumestarina ja todella pitikin koulua; mutta omia poikiansa opetti Cato itse: kirjoittamista, laskentoa, lakia ja oikeutta ja kauppakirjanpitoa, mutta myöskin keihäänheittoa, ratsastusta, uintia ja nyrkkeilyä. Koskaan hän ei lausunut karkeata sanaa poikainsa läsnäollessa; niin, karttoipa hän heidän kanssansa yhdessä kylpemistäkin.

Kaikki tämä on vanha-roomalaisen tapaista; se oli silloin jo vallan vanhanaikaista, ja kelpo Cato oudoksutti noilla tavoillaan, kuten meillä Saksassa voimistelunisä Jahn ja germaani Massmann vaaleakiharaisella teutonisuudellaan. Miten alkuperäisin käsityksin Cato vielä vanhoilla päivillään on maanviljelykseen kiintynyt, osoittaa hänen kirjansa, joka käsittelee sitä ja on meille täydellisenä säilynyt. Hän

on agraari ja halveksii kauppiasta ja pankkiiria. Ainoastaan maamies on kunniaumies.

Tässä kiusallisen tarkasssa käsikirjassa emme yksinomaan saa opetusta lannoituksessa ja kyntämisessä, karjanruokinnassa, öljypuutarhain hoidossa, hiirenherneen, pavun viljelemisessä, hedelmäpuun ymppäämisessä j. n. e., j. n. e.; me saamme myös ruo'an valmistusohjeita, esim. miten pannukakku laitetaan neljästä aineesta: jauhosta, jauhennetusta juustosta, munista ja öljystä; miten hanhia lihoitetaan, vaatteita suojellaan koilta. Taloudenhoitajattarelle annetaan ohjeet: hänen ei tule koskaan mennä kävelemään, ei käydä vuorovierailuilla naapurin naisten luona, vaan hänen on joka ilta puhdistettava liesi, ennenkuin nukkumaan menee.

Muinaisaikana olikin kokonaisia vanhan Caton mietelausekokoelmia, n. s. *oracula*, esim.: »Huokeimmatkin tavarat ovat kuitenkin aina liian kalliita, jos niitä ei käytetä.» »Hyvä aviomies on suuremmanarvoinen kuin suuri valtiomies.» »Ystävyyssuhteet on, jos ystävä ei oikeaksi osoittaudu, kuten ommel vaatteissa, ratkomalla purettava, ei repäisemällä!» [1]) »Mässäriä varoitat turhaan; hän ei kuule, sillä hänen vatsallansa ei ole korvia.» Kysytään, miksi Roomassa ei ole hänen kuvapatsastansa, ja hän vastaa: »Parempi että kysytään, miksi kuvapatsasta e i o l e, kuin miksi se o n.» Kirjailijalle on hänellä kuuluisa ohje: »Hallitse aiheesi, niin sanat tulevat itsestään.»

Hän oli hyvin itsetietoinen ja sanoi, että koko

[1]) Cic. *Laelius* 76.

elämässään hänellä oli vain kolme kaduttavaa: kerran hän oli viettänyt päivän ilman tarkkaa päiväjärjestystä; kerran hän oli kulkenut laivalla, missä maatietä voi käyttää (siinä ilmenee oikea maarotta), ja pahinta kaikesta: kerran hän oli naiselle salaisuuden uskonut. Umpiuskoinen hän ei lainkaan ollut; ainakaan emme siitä mitään kuule; sisälmystenkatsojia, julkisia viranomaisia, joiden tuli valtion ja yleisesikunnan palveluksessa uhrieläinten sisälmyksistä julistaa jumalain tahtoa, hän piti veijareina ja ihmetteli, ettei *haruspex* toisen kohdatessaan nauraen iskenyt silmää[1].

Voidaan sanoa: Caton luonne muistutti roomalaisen satiirin luonnetta. Satiirinen runous oli erikoisesti roomalaista, ja sen sävy oli samalla kertaa rajuudellaan arastuttavaa ja kuitenkin rakastettavaa ja somaa, samalla kertaa täynnä koulumestarimaisen kolkkoa vakavuutta ja kuitenkin täynnä kokkapuheiden hulluttelua ja kepposten iloa ja aina valmis sanasotaisille: juuri niin, näillä sanoin, Plutarkhos kuvaileekin meille Caton luonnetta.

Miten ymmärrettävissä, että sellainen ihminen vihasi kreikkalaisia! mutta ei kreikkalaisia itseään, pikemminkin vain kreikkalaisten jäljittelijöitä (kuten meille saksalaisille aikaisemmin ranskalaisuuden matkijat olivat kauhistuksena ja nykyisin ihmiset, jotka kaiken tekevät englantilaisesti *smoking*ista *fife o'clock*iin). Miksi kreikkaa puhua, kun latinaa osaamme? miksi kreikkalaisia ilvehtijöitä näyttämöla-

[1]) Cic. *de divin.* 2, 15.

valla ja miksi sietämättömällä tavalla tuhlata aikaa kreikkalaisen urheilun harjoittamiseen? Sen vuoksi Cato koetti vielä melkein uinuvan latinankielen tehdä kirjallisuudessa käyttökelpoiseksi, vaikutti latinalaisen runoilijan Enniuksen[1]) menestymisen hyväksi ja kirjoitti lopuksi itsekin.

Kun kreikkalainen kuningas Eumenes persoonallisesti tuli Roomaan, kiersi Cato häntä kaukaa. Miksi hän karttoi häntä? Hän sanoi: »Kaikki kuninkaat ovat lihansyöjiä (sarkofageja).» Scipion esikuvina olivat kreikkalaiset itsevaltiaat; Cato hylkäsi heidät ja ylisti sen sijaan Periklestä, Hamilkar Barkasta. Kun eräs kreikkalainen lähetystö, mitä korkeimmin sivistyneitä miehiä, todellisia kultuurin edustajia, Roomassa viipyi pitemmän aikaa, Cato pauhasi senaatissa ja sai aikaan, että heidän täytyi matkustaa pois. Mutta varsinkaan hän ei suvainnut kreikkalaisten lääkäreiden, kirurgien toimintaa. Sillä Cato itse oli luonnonparantaja, jommoisia meilläkin välistä ovat vanhat lampaanhoitajat, kokoili itse kansanomaisia reseptejä ja uskoi vanhoihin parannuskeinoihin: esim. kellä oli lapamatoja, hänen täytyy tyhjään vatsaan ottaa muuatta lääkettä; jos hän vielä on poika, hänen on sitäpaitsi asetuttava korkealle kivelle ja kymmenen kertaa hypättävä alas ja sitten tehtävä kävelymatka. Mutta jäsentennyrjähdyksissä suositetaan loitsulukuja; niinpä on hierottaessa laulettava noita hirmuisia sanoja: *huat hauat huat, ista pista*

[1]) Kenties on Caton vaikutusta, ettei Ennius kirjoittanut irstashenkisiä huvinäytelmiä.

sista, damnabo damnaustra. Se auttaa varmasti: »*Sanum fict.*»

Vasta vanhempana, kun Scipio, hänen päävastustajansa, kauan sitten oli kuollut, Cato yhdessä asiassa myöntyi; kuten Sokrates vasta vanhuksena oppi soittamaan lyyraa, niin oppi hän kreikankieltä. Sitten hän heti kelpolailla kirjoituksissaan varasteli kreikkalaisilta kirjailijoilta.

Catossa on osoittautunut todeksi lause, että ainoastaan hyvä taloudenhoitaja voi olla hyvä valtiomies. Mutta hänen luonnonlaatunsa, hänen vaistonsa oli määrännyt hänen poliittisen suuntansa. Hän oli Scipion vastustaja, ja ylellisyyttä, idän-politiikkaa vastaan nouseminen teki hänestä suuren; se oli tosin hyödytöntä ponnistelua. Vuorta laskeuduttaessa on jarru tarpeen: kun kaikki näytti syöksyvän suinpäin, otti Cato suorittaakseen pelastavan jarrun osan, ja tämä on myöhempäin roomalaisten mielestä tuntunut ikuisesti muistettavalta. Mutta se oli liian myöhäistä, ja, ennenkuin hän aavistikaan, valtio oli jo suhisevaa vauhtia syvyydessä.

Seuraamme lyhyesti Caton kehitystä sotilaana ja valtiomiehenä.

Hän oli jo nuorena aluksi tavallisena sotamiehenä, mutta sitten esikuntaupseerina *(tribunus militum)* kunnostautunut taistelussa; sittemmin, kun Scipio (v. 204) pystytti päämajansa Sisiliaan, hän seurasi tätä yritteliästä miestä sotakassan hoitajana *(quaestor):* tämä tapahtui ilmeisesti Scipion harmiksi. Tämän suuren näyttämölleasettajan tuhlailu, varsinkin

se tapa, millä hän siroitteli rahojansa sotamiesten keskuuteen, saattoi kuohuksiin Caton, joka oli tottunut laskemaan tarkoin joka penningin, ja vihollisuus oli valmis. Jo silloin oli Cato Scipion mukana Afrikassakin. Kun hän oli tavanmukaisissa korkeammissa viroissa, herätti huomiota, ettei hän koskaan eikä missään lainvastaisella tavalla hankkinut rikkautta, vaikka siihen olikin niin oiva tilaisuus ja kaikki muut niin tekivät. Mutta senpä vuoksi hän esiintyikin äänekkäästi ja kiukkuisesti, ensin praetorina Sardiniassa, sitten konsulina Espanjassa, virkamiesten lahjomista, viljakeinottelijain petoksia ja ennen muuta kaikenlaatuista ylellisyyttä vastaan. Voi ajatella mikä tuloksena! Menestyksellisempi oli sitävastoin se kesäsota, jonka Cato silloin kävi Espanjassa, ja vuonna 195 hän voittoisine sotajoukkoineen Scipion nähden kulki triumfaattorina Roomaan. Se oli hänen elämänsä ensimäinen huippukohta.

Ja neljää vuotta myöhemmin hän sotarintamassa vieläkin enemmän kunnostautui. Syyrian kuningas Antiokhos seisoi sotajoukkoineen Kreikassa. Rooman taistelu hänen kanssansa alkoi. Thermopylain solassa voitettiin Antiokhos, ja hän vetäytyi pois Euroopasta. Tästä saatiin kiittää Catoa, joka yöllä yksinänsä toisen vuortenkiipeäjän seurassa otti etsiäkseen yli vuoriston johtavan salatien, jota myöten hän sitten, vielä ennen aamunsarastusta, johti pienen joukon ja karkasi vihollisen selkään. Kauhu oli suuri, takaa-ajo loistava. Kivenheitto murskasi kuningas Antiokhokselta hampaat. Tapaus kuvataan

meille mitä elävimmin, ja tämä kuvaus on varmaan peräisin häneltä itseltään.

Mutta kun myöhemmin Scipiot siirsivät Vähään Aasiaankin taistelun Antiokhosta vastaan, heittäytyi Cato vastustamaan tätä laajennettua idän-politiikkaa, joka oli vain halpamainen ryöväysretki suuressa mittakaavassa. Caton terveen mielipiteen mukaan piti ensiksi toki niissä maissa, jotka jo olivat Rooman hallussa, saada järjestetyksi suotuisat olosuhteet, mikä ei vielä lähimainkaan ollut laita. Suuret ylimykset vaativat jatkuvaa ryöstöä johtaakseen huomion pois sisäisestä rappiosta, joka yhä selvemmin ja selvemmin näyttäytyi; Cato sitä vastoin suositteli sen järkevästi järjestettyä hyödyksikäyttämistä, mitä Rooma jo siihen saakka oli hankkinut, terveiden olosuhteiden aikaansaantia tähänastisten jo laajalle ulotettujen rajain piirissä. Mutta hän ei tehnyt mitään esityksiä; ne olisivat kuitenkin olleet hyödyttömiä. Sitävastoin hän kävi henkilöiden kimppuun. Cato oli liikkeellepaneva voima Scipioiden jutussa. Suuri Scipio syöksyi korkeudestaan: Cato vainosi, niinkuin jahtikoira, häntä ja hänen puoluettaan senaatissa ja oikeudessa niin kauan, kunnes hän sai hänet kaadetuksi: vuonna 184—183.

Se oli suuri henkilökohtainen triumfi: mutta asiassa ei kumminkaan oltu mitään voitettu. Korkea ylimyskunta säilytti enemmistön senaatissa ja jäi raa'assa voimassaan olemassaolemaan; valloituspolitiikkaa jatkettiin johdonmukaisesti; esiintyi vain toisia nimiä; asia oli sama. Quinctius Flamininus,

Kynoskephalain voittaja (v. 197) ja varsinkin M. Fulvius Nobilior, joka valtasi Ambrakian, olivat nyt tämän maailmanvaltapolitiikan pääkannattajat. Kukaan ei tahtonut huolehtia Italian oloista. Caton aatetoveri jossain määrin oli tosin Aemilius Paulus, Pydnan voittaja kolmannessa makedonialaissodassa; mutta minkäänmoisia uudistusyrityksiä ei tehdä; poliittinen tilanne ne ehkäisi. Sillä sanottava uudistus ei ollut vielä se, että Roomaan virtaavat latinalaiset maan autioittumisen estämiseksi käännytettiin takaisin kotiseudulleen. Mielenkiintoista on, että Cato sai aikaan raipparangaistuksen lakkauttamisen. Niiden keskustelujen yhteydessä, jotka tähän lakiin liittyvät, oli ilmeisesti myös hänen kuuluisa lauseensa: »Ken vaimoansa tai lastansa lyö, tekee pyhyyden loukkauksen.»[1] Mutta tämä ei ollut lainkaan pääasian, suuren politiikan yhteydessä. Cato tyytyi, kuten tähänkin asti, vastapuoleen yksityisten etevien miesten kimppuun käymiseen ja masentamiseen virittämällä oikeusjuttuja heidän niskaansa.

Sillä hän oli peljätty syyttäjä, purevan puhelahjainen. Niin hän tuhosi triumfin Minucius Thermukselta jälkeen vuoden 193; Nobiliorille hän luki häpeäksi, että tämä sotaretkellä piti seurassansa runoilijaa (Enniusta), Furius Philuksen hän sai tuomituksi, koska tämä oli rasittanut Espanjan kansoja ylenmääräisillä viljanhankinnoilla.

Silloin kansa valitsi Caton *censoriksi* vuodeksi 184. Joka viides vuosi tapahtui Roomassa kahden

[1] Plutarkhos c. 8.

censorin vaali. Heillä oli huolenaan valvoa rakennustoimintaa ja raha-asioita, valtion maitten vuokraaminen j. n. e., edelleen koko verolaitos ja sen yhteydessä väenlasku (jokaisen kansalaisen oli käytävä itse veroittamassa itsensä, valalla ilmoituksensa vahvistaen); mutta lopuksi myöskin siveyden valvonta. Virkamiehen, joka toimi moitteenalaisesti, censorit eroittivat virasta ja arvoista, rikkaalta ritarisäätyiseltä yksityismieheltä he voivat ottaa pois hevosen, s. o. oikeuden kuulua ritarisäätyyn. Se oli mahtava ase kaikkea tapainturmelusta ja julkeutta vastaan, ja se laskettiin nyt Caton käteen.

Mutta ase oli tylsistynyt. Muinaisina aikoina, kun Rooma oli vielä pikkuvaltio, censorit tosiaankin silmälläpidon vuoksi vilkaisivat poroporvarillisesti jokaisen taloudenpitoon, niin, jokaiseen pataan, totesivat, ettei padassa paistuva lintu vain ollut liiaksi syötetty, ja todellakin voitiin vielä ehkäistä monta kasvannaista vanhanaikaisissa kunnon tavoissa, joko ylellisyyttä vaatteissa, kultaisia lautasia, tai aviorikoksia ja palvelijain pahoinpitelyä. Poliisivalvonnalla oli siis käsissänsä moraali, yhteiskunnan kasvatus, suunnilleen niin kuin nytkin vielä kirkkoherralla monissa katolisissa seurakunnissa.

Mutta sittenkuin Roomasta oli tullut suurvalta, kun miljoonia sadoittain virtasi ylhäisten taskuihin ja kreikkalaisen idän hekumalliset tavat orgioineen ja bakkanaaleineen komeillen tekivät tuloansa Roomaan, näytti kaikki tämä mielettömän typerältä, ilveilyksi muuttuneelta, ja suuri Scipio ja hänen

ihailijansa eivät todella ajatelleetkaan enää tämän censorin virkavelvollisuuden vakavissaan käyttämistä.

Cato menetteli toisin, aivan kuin maailmassa ei mitään olisi muuttunut, ja senvuoksi juuri oli kansa hänet valinnut. Erään arvossapidetyn miehen hän poisti ritarisäädystä, koska hän laiminlöi maataloutensa hoidon; eräältä toiselta ritarilta hän otti pois ratsuhevosen, koska hän oli tullut liian lihavaksi: hän eli liian ylellisesti (me tunnemme luonnollisesti ainoastaan vallan eriskummalliset tapaukset). Senaatistakin hän eroitti suurivaltaisia herroja, esim. erään Flamininuksen (suuren Flamininuksen veljen), ja todellakin syystä, mies kun näyttäytyi julkisesti ja sotaretkillään poikarakastettunsa seurassa, ja, kun tuo nuori poikajolppi sanoi, että hän tänään mielellään näkisi ihmisen kuolevan, tuotatti saliin vangitun gallialaisen ja katkaisutti häneltä kaulan juominkien kestäessä. Omituinen on meidän silmissämme eräs toinen tapaus: muinaisroomalaisen käsityksen mukaan eivät vanhemmat koskaan saaneet lastensa läsnäollessa toisiansa suudella. Muuan Manilius oli tyttärensä nähden suudellut vaimoansa. Cato eroitti hänet senvuoksi senaatista. Me saammekin tietää, että Cato itse ei vaimoansa koskaan päivällä syleillyt, paitsi ukkosen jyristessä. Senvuoksi hän aina iloitsi, kun tuli ukkosilma.

Mutta myöskin rakennusvalvontaa hoiti tämä censori Roomassa ankarasti koettaen saada jossakin määrin suoriksi katujen talorivit; hän piti huolta to-

rihintain säännöstelystä ja valvotutti mitä ankarimmin varsinkin ylellisyystavarain ostajia. Ken osti kalliita pöytäkalustoja, pukuja, kultakirjosilkkiä, maalauksia, passaripoikia, hänen täytyi jokaisesta ostosummasta lisäksi maksaa vielä kolmasosa tai neljäsosa arvoa valtiokassaan. Säästäväinen maaisäntä Cato osoittautui siis myöskin hyväksi valtion talouden hoitajaksi. Maakuntain verojen kannosta ei Rooman senaatti itse huolehtinut; se jätettiin verojen vuokraajille, jotka siitä hankkivat jättiläisvoiton. Cato pani nyt näiden ihmisten kannettavaksi valtavan vuokramaksun. Se ei käynyt kylläkään taistelutta ja ilman raivoisaa mielten kuohahdusta; sillä ken roomalaiselta varastamisen kielsi, oli hänen verivihollisensa. Mutta Cato ei ollut tieltänsä harhautettavissa. Myöskin sittemmin, kun hän ei enää ollut censori, hän vaikutti johdonmukaisesti samaan suuntaan käyvän lainsäädännön hyväksi, ja tällöin me saamme tietää hiukan naisistakin.

Rahakkaat naiset olivat silloin Rooman valtiossa tulleet niin mahtaviksi, että he vuonna 195 suorastaan saivat kumoutumaan erään ylellisyyttä vastustavan lain. Ylellisyys on naisen elämänaines, hänen asehuoneensa; jokin Catoko sen ryöstäisi ja puhdistaisi? Jokaisella naimattomalla naisella tai leskellä piti niinikään lain mukaan olla holhooja, joka edusti häntä oikeudellisesti ja hoiti hänen raha-asioitaan. Mutta naiset saivat aikaan, että he vastoin vanhaa tapaa nyt itse valitsivat tämän holhoojan, ja he valitsivat luonnollisesti taipuvaisimman ja

hallitsivat häntä täydellisesti. Niin oli myös silloinkin jo ylhäisiä naisia, jotka jonkin edun vuoksi ilman muuta murhasivat puolisonsa. Nyt rajoitettiin naisten perintöoikeutta varsinkin dollarikuningasten upporikkaissa perheissä; naista ei saanut näissä piireissä enää tehdä ainoaksi perijäksi; ainoastaan määrätynsuuruisia lahjoituksia sai langeta heidän osallensa. [1])

Niin roomalaiset koettivat kiinni kytkeä suurimman maailmanvallan, rikkaan naisen. Mutta se oli turhaa.

Että Cato tässä hankki itsellensä lukemattomia vihollisia, on ymmärrettävää. Sadoittain oikeusjuttuja hän on terävästi ajanut, usein kylläkin ovat vastustajat hänet puolestaan oikeuteen vetäneet; mutta hän seisoi nuhteettomana, voitokkaana ja tahrattomana vartiopaikallansa niinkuin majakka kuohuvissa meren hyrskyissä: sellaisena näki hänet kolme sukupolvea.

Mutta hänen taistelunsa ajanhenkeä vastaan täytyi jäädä onnistumatta. Sillä juuri Caton aikana on Lucelluksen henki, taipumus tuhlailla määrättömästi Neron tavoin, ensinnä saanut jalansijaa Roomassa. Ken rikkauksia ryövää, tahtoo näillä myöskin komeilla. Niinpä vuosina 187 ja 186 Fulvius Nobilior ei yksin valtavin lahjoituksin kansan silmissä upeillut; hänen toimestansa aidatuilla kentillä kil-

---

[1]) Että Cato oli tämän lain takana, sen osoittaa hänen tarkoituksellinen lausuntonsa: »Roomalainen hallitsee maailmaa, nainen roomalaista.»

pataistelijat kamppailivat ja jalopeura- ja pantterimetsästyksiä toimeenpantiin, ja kohta jälkeenpäin Lucius Scipio jäljitteli Fulviusta sanoen, Catoa harmittaakseen, että Idän kuninkaat olivat tähän tarvittavat varat lahjoittaneet hänelle.

Mutta kun vuonna 171 kolmas sota Makedoniaa vastaan puhkesi, silloin näyttäytyi, miten kuulumattomaan määrään niin hyvin kansassa ja sotajoukossa kuin korkeammissa paikoinkin tunnottomuus, raaistuminen, kurittomuus ja halpamaisuus oli kasvanut. Ajan merkki oli, että ritarisäädyn nuoret keikarit nyt ilman muuta vetäytyivät pois ratsupalveluksen suorituksesta, mihin he olivat velvolliset. Tämän sodan kolmivuotinen häpeä kohtasi viime kädessä Scipiota, ja lopultakin pelastusta tuomaan oli senvuoksi esiin astuttava erään Caton puolueryhmän miehen. Tavoiltaan puhdas ja jalo Aemilius Paulus kuului siihen; tämä mies vasta on makedonialaissodan Pydnan taistelussa vuonna 168 kunniakkaaseen loppuun saattanut huolimatta roomalaishyveen rappiosta: ja tämä oli samalla kertaa Caton ja hänen henkisen kurinsa siveellinen voitto.

Mutta tämä voitto merkitsi sitäpaitsi ratkaisevaa käännekohtaa Rooman politiikalle ja Catolle itselleen: sillä Rooma oli nyt sen johdosta todellakin lopullisesti ja äkkiä tullut maailman valtiaaksi, ja alhainen, kaikki nielevä maailmanvaltapolitiikka oli samalla, huolimatta Catosta ja Aemilius Pauluksesta, ainaiseksi päässyt voitolle. Rooman valta oli kuin lumivyöry, joka oman painonsa voimasta lakkaamatta

eteenpäin vyöryessään suurenee, kunnes se lopuksi peittää kaiken. Kenen piti se pysähdyttää? Mitä itsenäisiä kuningaskuntia vielä oli jäljellä, Syyria, Pergamon, Egypti, ne matelivat nyt maassa senaatin pienimmästäkin viittauksesta, ja Rooman lähettiläät sanelivat näille kuninkaille, mitä heidän piti tehdä ja mitä jättää tekemättä.

Cato oli tähän asti periaatteesta ollut tämän valloitusvietin turvallisena jarruna. Nyt tajusi hän: tämä osa oli loppuun näytelty. Tragiikkaa ja sisäisiä ristiriitoja hänen karkeapiirteinen luonteensa ei lainkaan tuntenut. Laskuissaan hän liikkui vain olevassa todellisuudessa ja terveenä opportunistina hän heti mukautui tapahtuneeseen, niinkuin maanviljelijä heti muuttaa toimenpiteensä, kun sää muuttuu Tosin on Cato viaton Korinthoksen raakaan hävitykseen v. 146. Korinthos oli liian rikas kauppakaupunki, ja roomalaisten kauppiasten kateus ei tahtonut sitä kauemmin kärsiä. Toisin oli laita Karthagon, joka samana vuonna 146 maanpinnalta hävitettiin, samalla perinpohjaisella tavalla, millä Rooma kerran jo vastustajansa Alba Longan, sitten etruskilaisen kilpailijakaupungin Veiin oli pois tieltä toimittanut; maanviljelijän aura uursi vaon soraan.

Vanha Cato itse oli noina ratkaisun päivinä mennyt Afrikkaan, toi sieltä mukanansa säkin viikunoita ja asetti sen senaatissa pöydälle lakonisin sanoin: »Näittehän, sen seudun täytyy kuulua meille, missä viikunat ovat niin kauniita.» Maamies, talonpoika puhui aina hänessä, ja kuten Cato nuorena miehenä

taistelussa karjunnasta tuli huomatuksi, niin kirkui nyt vanha 85-vuotias kiivailija uudelleen ja taas uudelleen halki senaatin salin: »*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*»: »muutoin äänestän, että Karthago olisi hävitettävä». Se vaikutti. Kuta pidättyvämpää Caton ulkopolitiikka tähän saakka oli ollut, sitä vakuuttavampaa oli nyt hänen esiintymisensä.

Ja hän oli oikeassa. Karthago olisi aina ollut vieras osanen Rooman valtakunnassa, toisin kuin Kreikka. Puunilainen aines oli rodultaan vierasta ja se täytyi poistaa; jo Ciceron aikaan olikin se sitten melkein täydellisesti tuhottu ja hävitetty, suunnilleen niinkuin intiaanit Pohjois-Ameriikassa tai kuten muutamat eläinlajit, esim. puhvelit ja hirvet, Saksassa. Ja seemiläisen rodun viimeinen suuri osa valtiomuodostuksen alalla oli sen mukana loppuun näytelty. Miten toisin on juutalaisten laita Tituksen toimeenpaneman Jerusalemin tuhkaksipolton jälkeen! Mutta se tapahtui kaksi vuosisataa myöhemmin; Titus kuului humaanisempaan aikaan, ja juutalaiset ainoastaan hajoitettiin, mutta juutalaisuutta ei tuhottu.

Cato kuului ikuisesti nuorten vanhusten luokkaan. Kun hän kadotti vaimonsa, hän oli jo vanha. Mutta olipa muuan nuori soma tyttö hänen klienttiensä joukossa; tähän hän heti rakastui. Tytön isä oli vain konttorikirjuri. Yhtäkaikki! Hän etsi jyrkän päättäväisenä isän käsiinsä ja kysyi: »Haluatko naittaa tyttäresi? Minä tiedän erään, jolla on hyvin hyviä ominaisuuksia; hän on vain vähän vanhanpuolei-

nen.» Kunnon kirjuri oli vallan hämmennyksissään, kun Cato, suuri herra ja entinen konsuli, esitti itsensä tarjokkaaksi. Häissä tuli Caton kelpo poika huolestuneena isänsä luo ja kysyi häneltä: »Miksi sinä tuot äitipuolen taloon? Olenko minä ehkä käynyt sinulle sietämättömäksi?» Silloin taputti vanhus myhäillen poikaansa olkapäälle: »Päinvastoin, poikaseni. Koska sinä olet minulle niin rakas, minä tahdon saada useampia sinun kaltaisiasi.»

Tästä Caton pojasta, josta puhuin, tuli pian Rooman muinaisajan oivallisimpia lakimiehiä: joka suhteessa oivallinen mies. Mutta hän kuoli paljoa ennen isäänsä. Myöhempi aika ihmetteli, miten Cato kesti tämän menetyksen murheen.[1]) Hän kesti sen työllä, herkeämättömällä toiminnalla. Hän näki niin monen kuolevan häntä aikaisemmin; mutta häneen ei soveltunut sananlasku: »Joka lukee monta hautakirjoitusta, kadottaa muistinsa.»[2]) Niin antautui Cato vanhana miehenä kirjallijatoimeenkin ja hänestä tuli roomalaisen kirjallisuuden pääperustajia: ensimäinen historioitsija, joka kirjoitti latinaksi; Cato teki latinasta kirjakielen. Ajateltakoon, mitä se merkitsee. Ja hänestä tuli kirjailijanakin Rooman opettaja monessa hyvässä asiassa. Anteeksiannettavaa on, että hän tällöin ponnella huomauttaa itsestänsä, painostaa omaa puhtauttansa; se oli talonpojan suurenmoista avosydämisyyttä.

Hän näki, että nuoriso tarvitsi tarmokkaan esikuvan, ja hän tahtoi itse olla sinä. Sillä kukaan ei

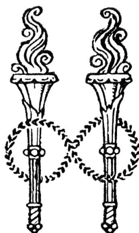
[1]) Cic. *Laelius* 9. [2]) Cic. *Cato* 21.

käyttänyt elämäänsä paremmin kuin hän. »Kaikki minun jäljittelijäni ovat kuitenkin vain puoli-Catoja», hän arvostellen ja kainostelematta sanoi. Mutta nämä puoli-Catot olivat vallan riittäviä ja siihen aikaan jo voitto. Kun hän kuoli, pystytettiin heti hänen kuvapatsaansa itse senaatin saliin. Myöskin hänen vihollistensa ja halveksijainsa täytyi siellä häneen korkealle katsoa, s. o. häntä pidettiin heti malliroomalaisena. Niinpä hän onkin epäilemättä voimakkaasti vaikuttanut jaloon Aemilius Paulukseen, joka jo ennen häntä vuonna 160 kuoli, niin myöskin Tib. Sempronius Gracchukseen, niin, ennen kaikkea nuoreen Scipioon [1]): johtavia miehiä, jotka kuitenkin esikuvansa osittain voittivat siinä, että he catolaiseen tarmoon, kunniallisuuteen ja suorasukaisuuteen tiesivät yhdistää syvällisen kreikkalaisen sivistyksen, jota vastaan Cato ponnisteli. Nuorempaan Scipioon viittasi kuoleva Cato itse: »Kaikki muut roomalaiset ovat kuin häilyviä varjoja häneen verraten.» Tämä Scipio, niin Cato uskoi, oli tulevaisuuden mies. Mutta hän erehtyi. Paljoa merkitsevämpi on Tib. Sempronius Gracchuksen nimi; sillä tämä oli Gracchusten isä; hänen puolisonsa oli Cornelia! Ratkaiseva nimi on mainittu. Näistä Gracchuksista, Rooman ensimäisistä suurista merkitsevistä yhteiskuntapolitikoista, nyt Italian kohtalo riippui. Kääntykäämme nyt heihin.

---

[1]) Luettakoon nuoremman Scipion sanat Ciceron *De rep. II* alussa.

GRACCHUKSET

Scipio, Hannibalin voittaja, ja hänen vastustajansa Cato, censori, olivat kuolleet. He kuuluivat onnellisempaan aikaan. Heitä seuraa toinen sukupolvi, ja runsas joukko yritteliäitä, suuripiirteisiä, lujatahtoisia miehiä astuu nyt yhtäkkiä historian valoon kamppaillen ja taistellen keskenänsä: mutta ajan tausta synkkenee äkkiä, me lähenemme Rooman kauhujen aikaa, hirmuista, verta höyryävää ensimäistä vuosisataa e. Kr., aikaa, joka etsii yksinvaltiasta, kuningasta, eikä voi sitä löytää.

Rooman ulkopolitiikka, imperialismi, hyökkäyspolitiikka, oli toistaiseksi tyydyttänyt kaikki toiveensa ja oli saapunut päämääräänsä; Roomalla oli vuoden 140 seutuvilla e. Kr. lähes koko maailma käsissään: Espanja, Kreikka, Makedonia, Afrikka olivat maakuntia; niin, Vähässä Aasiassa oli Pergamonin kuninkaasta tullut Rooman vasalli: valloituksia, jotka eivät suinkaan olleet johtuneet paisunnan tarpeesta, aivan kuin jos Italia olisi kärsinyt liikakansoittumisesta, kuten nykyisin Saksa, joka ei tiedä, mihin sen voimineen on käännyttävä, — vaan ainoastaan ryöväyshalusta, peittelemättömästä naapurin rikkauksien himosta; sitä ei ole paremmin osoitettu missään kuin kuningas Mithridateen kirjeessä Arsakeelle, joka meillä on jäljellä. Kuta rikkaammaksi roomalainen sellaisesta saaliista tuli, sitä vähemmän hänen tarvitsi tehdä työtä: kylvettiin, katsottiin näytelmiä, juostiin kansankokouksissa ja syötiin hyvin. Kansalaiset eivät enää maksaneet lainkaan veroja; sillä kukistetut maat täyttivät valtiokassan.

Luulisipa siis, että Laiskurienmaan onni olisi asettunut seitsemän kukkulan asukkaaksi. Mutta päinvastoin kävi. Nyt Roomassa itsessänsä vastakohdat aukenivat ammollensa. Senaatin ryöväyspolitiikka kostautui pian ja välittömästi. Sillä korkeat herrat, valtiomiehet ja ylimykset, riistivät kaiken saaliin itselleen, eivätkä suojattomat maakunnat yksin kironneet Roomaa: kansa itse, proletaarit, seisoi nälissään ja uhkaavana Rooman kaduilla. Ennen kaikkea Italian maalaisväestö, Italia itse, tunsi olevansa poljettu ja alkoi vaatia oikeuttansa. Yhteiskunnallinen kysymys lähestyi nopeasti ja äkkiä: kauhean vallankumouksen salamanvälähdys.

Vielä ei mikään liikkunut, ja oli yksi mies, johon kaikki toivoen katsoivat; luultiin, että hän voisi tehdä ihmeen: tämä oli nuori Scipio, joka nimitti itseänsä Aemilianukseksi. Se oli hänen nimensä, sillä oikea Scipio hän ei ollut, ei oikea Cornelius, vaan sotapäällikkö Aemilius Pauluksen poika, mutta ottopoikana hän siirtyi Scipioiden perheeseen. Nämä olosuhteet nostivat hänet korkealle, ja jo vänrikin tai primaanin [1]) iässä hän oli Rooman ensimäinen mies, suhteittensa ja pian myöskin ruhtinaallisen rikkautensa nojassa; lisäksi viisas, korkeasti sivistynyt ja myöskin ruumiillisesti voimakas. Joka suhteessa hän oli mies miehen mittainen. Duelli oli vanhalle ajalle vieras käsite. Mutta sodassa hän vastasi villin espanjalaisen taisteluhaasteeseen ja löi miehen maa-

[1]) Primaani, ylimmän luokan oppilas Saksan lukioissa. Suomentajan muistutus.

han. Kelle englantilaiselle lordinpojalle tai paroonille voisi nykypäivinä pälkähtää päähän nyrkkeillä intialaisen tai neekerin kanssa?

Mutta hän oli pahaksi onneksi liian jalo, tämä Scipio, kuvaamattoman oivallinen mies. Niin sanovat kaikki todistajat. Onhan ihanaa olla hyvä, mutta säätytaisteluiden aikana, jolloin aina raain on oikeassa, on siitä vähän hyötyä. Roomalaiset julistivat tämän Scipion autuaaksi, kun hän kuoli — luultiin, että autuaat kuoleman jälkeen kirkastettuina oleskelivat taivaassa linnunradalla: ehkäpä majailee Scipio siellä ylhäällä vielä nytkin. Mutta historian aikakirjoissa hänet poliittisena suuruutena säälimättä tuomitaan. Kun kaikki mässäilivät ja kallistivat laseja, hän oli kohtuullinen aina ehdottomaan pidättyväisyyteen saakka.[1]) Aikaisempien voittojensa johdosta hän oli kauan aikaa kaupungin mahtavin mies, mutta hän vetäytyi aina vaatimattomasti toisten tieltä syrjään määrättömän kohteliaasti: »pyydän, Teidän jälkeenne, käykää Te edellä!» Sotapäällikkönä hän osoittautui ihmeteltäväksi, ja sen vuoksi vanha Catokin kiinnitti toiveensa häneen. Sillä Scipio Aemilianus se Karthagon hävitti, hän se sitten lujan Numantian kaupunginkin Espanjassa valloitti. Mutta kenttätaisteluun hän ei antautunut. Siihen hän oli liian menetelmällinen, liian turhantarkka. Hän ainoastaan piiritti. Hän oli oppinut strategi, käytti kreikkalaisia rakennustaitureita ja insinöörejä

[1]) *abstinens:* Panaitios ylistää häntä siitä; Cicero *de off.* 2, 76.

runsain määrin ja kohotti Rooman sotajoukon piiritystaitoa juoksuhaudoilla, majakatoilla, torneilla, tykistöllä, koneilla j. n. e., saaden sen mahdollisimman tehokkaaksi. Niin hän on vihollisen kaupungit rakennuslaitteillaan tiiviisti sulkenut ja verkalleen, voimakkaitta mielenliikutuksitta ne kuristanut ja nälkään näännyttänyt. Scipion piiritysrakennuksista ja linnoitetuista kenttäleireistä on Espanjassa vieläkin nähtävänä laajoja jätteitä; eräs arkeologinen retkikunta on viime vuosina ne siellä jälleen ilmi saattanut — todellakin valtavan suurenmoista ja ihmeteltävää.

Kansa kunnioitti häntä aluksi kuin epäjumalaa; vaikka hän lain mukaisesti virkaan vaadittavaa ikää ei vielä läheskään täyttänyt ja senaatin ylimykset häntä kiivaasti vastustivat, oli kansa valinnut hänet konsuliksi ja ylipäälliköksi. Scipio piti vaalin hyvänänsä. Mutta pitemmälle hän ei mennyt.

Hänen täytyi tietää, mikä hätä vallitsi, mitä toivomuksia kansassa liikkui. Hän ei hievahtanut. Hän syventyi sen sijaan kreikkalaiseen kirjallisuuteen ja eli etevinten kreikkalaisten miesten ympäröimänä; Atheenan henki antoi hänelle poleerauksen: attikalaisesti poleerattu roomalainen! Pohjaltaan kuitenkin tavattoman merkillistä. Scipio oli ensimäinen suuri inhimillisyyden edustaja Roomassa, ja kuuluisa sanonta »*homo sum*» on peräisin hänen lähimmästä seurapiiristään. Saalistavien petojen ja egoistien kansasta oli Scipio ensimäinen, joka vakavasti ja vilpittömästi ohjelmaansa kirjoitti hyvyyden ja epäitsekkyyden, mies,

jolla on lempeät kädet ja leppeä katse, joka ei koskaan vihastu eikä joudu raivoihinsa ja aina vain ystävällisesti ja järkevästi puhuu. Suuren kreikkalaisen historioitsijan Polybioksen hän ottaa turviinsa eikä päästä häntä sotaretkillänsä luotansa. Siitä on peräisin tämän Polybioksen ihmeellinen maailmantuntemus ja poliittinen kaukonäköisyys; niistä on hänen kiitettävä sitä seikkaa, että hänen vapaamielinen suojelijansa soi hänelle vapaan silmäyksen Rooman kaikkiin hallintoasioihin. Kreikkalainen filosofi Panaitios oli Scipion A ja O, hänen jokapäiväinen omantunnon opastajansa, hänen sielunhoitajansa. Jokainen Panaitioksen pikku kiitos, jos Scipio on hyvin käyttäytynyt, tekee hänet onnellisemmaksi kuin voitettu sotaretki; ja kyseessä oli juuri stoalainen hyve: jalo olkoon ihminen, avulias ja hyvä, mutta ennenkaikkea vailla intohimoa! Miten kaunista, mutta miten epäedullista! Jos Scipiolla oli kipene temperamenttia, niin sammutti sen hänessä tämä hurskas oppi.

Ja kumminkin hän salaisesti hautoi suurenmoista unelmaa, tulla Rooman kuninkaaksi, diktaattoriksi, yksinvaltiaaksi. Kun hätä oli suurin, silloin hän tahtoi olla pelastaja.

Hän tutki senvuoksi kreikkalaisten oppeja ja teorioja parhaasta valtiomuodosta ja päätyi tällöin suunnilleen siihen ihanteeseen, jota me sanomme perustuslailliseksi yksinvallaksi, ihanteeseen, joka Roomassa myöhemmin aina uudelleen esille sukeltaa.

Mutta miten tuli hänen siihen päästä, tulla dik-

taattoriksi, toteuttaa ihanteensa? Hän piti oivallisia puheita, mutta kertakaikkiaan ei halunnut lainkaan laittomia keinoja! eihän toki! väkivaltaa ei! ja istui ja odotti, kuin olisi tuuman tullut jonkin asiainkäänteen vaikutuksesta itsestänsä toteutua. Kansa kävi välinpitämättömäksi, ylhäiset kohauttivat olkapäitänsä, vuosi toisensa jälkeen kului, ja hänet alettiin unohtaa.

Mutta vielä oli hehkuvia sydämiä Roomassa; kaksi ylhäistä nuorukaista eli ja näki tämän nimi-Scipion hyvin läheltä, kaksi suuren Scipio Africanuksen, Hannibalin voittajan, oikeata jälkeläistä: ne olivat Gracchukset, Cornelian pojat. Ja nyt olemme maininneet hänet itsensä, Cornelian, Gracchusten äidin.

Cornelia, suuren Scipion tytär, meni naimisiin jokseenkin myöhään ja melkoista vanhemman miehen kanssa, Tiberius Sempronius Gracchuksen, luonteeltaan päättäväisen ja tarmokkaan yritteleväisen poliitikon, joka monessa kohden Caton, censorin, tapaan koetti pelastaa ankaraa roomalaishenkeä. Hänen avioliittonsa oli onnellinen. Kaksitoista lasta synnytti Cornelia miehelleen — Niobekin, Tantaloksen tytär, oli kahdentoista lapsen äiti! —, ja yhdeksän kadotti hän aikaisin sairauteen. Kun hän joutui leskeksi, oli hänellä enää vain kaksi poikaa ja yksi tytär. Sitä suuremmat toiveet hän kiinnitti näihin kolmeen. Tytärtänsä ei hän antanut avioksi kellenkään vähäisemmälle kuin nuorelle Scipio Aemilianukselle, ja Scipio oli siten nuorten Gracchusten lanko.

Kahta poikaansa vaali hän kuin silmäteräänsä, äidinylpeyden fanatismilla; sillä hän huomasi heidän poikkeuksellisen lahjakkuutensa, kasvatti heitä mitä huolellisimmin ja juuri kreikkalaisen inhimillisyyden, kreikkalais-filosofisen hienoaistisuuden ja jalouden puhtaassa hengessä, jossa Scipiokin suureksi tuli. Monta henkevää kreikkalaista seurusteli heidän talossansa, ja hän katsoi silloin puoleksi halveksien Scipioon; senpä vuoksi on hänen lausumaksensa sepitetty: »Kerran tulevaisuuden kirjassa ei minua pidä kutsuttaman Scipion anopiksi, vaan Gracchusten äidiksi.» Kotkaemo, joka kärsimättömänä vartoo kotkanpoikastensa lentoon lähtöä.

Hänen vanhempi poikansa Tiberius oli, jos seuraamme erästä kuvausta, joka tuntuu hiukan hempeämielisesti sievennetyltä, mutta jonka pääpiirteiden täytyy olla vanhemmasta perimätiedosta peräisin [1]), hiljainen, itseensä sulkeutunut nuorukainen, jollaisia niin usein mietiskeleväiset pojat ovat, ajattelijaluonne, lempeä ja sydämet voittava puheensa sävyllä, uneksivakatseinen, koruton ja vaatimaton elämäntavoissaan. Kreikkalainen ihmisyyden evankeliumi, itsensä jalostaminen näkemällä vaivaa toisten hyväksi, oli lujasti juurtunut hänen sydämeensä. Rooman hillittömässä seuraelämässä hänen elämänvaelluksensa oli nuhteetonta, ja senvuoksi häntä, kuten Scipiota, pidettiin siveellisyyden ihmeilmiönä. Tätä Scipiota hän epäilemättä aluksi oli persoonalli-

[1]) Gracchuksia koskevista muinaisesityksistä vrt. E. Kornemann »Kliossa», täydennysnide I, vihko 1.

sesti sangen lähellä. Niinpä hän oli Scipion telttatoveri sodassa Karthagoa vastaan vuonna 146. Mutta aito roomalaista oli se vanhanaikainen ihmeisiin uskominen, joka Tiberiuksessa säilyi halki elämän. Vanha tapa oli tehdä huomioita linnuista; se tapahtui valtion puolesta. Siitä tavasta, miten eräät elättilinnut lentävät, syövät tai kirkuvat, ennustettiin tulevaisuutta. Tiberius Gracchuksesta tuli itsestänsä auguri, linnuista ennustaja, ja hän piti taitoansa arvossa.

Vuonna 146 hän oli Afrikassa Karthagon edustalla. Silloin heräsi isoisän voimakas henki lempeässä nuorukaisessa; ensimäisenä kaikista hän rynnäkössä kapusi Karthagon muurille. Sitten hän sotakassan hoitajana *(quaestor)* tuli Espanjaan, jossa ikuiset taistelut Numantian edustalla eivät tauonneet, ja täällä syntyi hänen ja Scipion välille ensimäinen erimielisyys, jonka täytyi pakoittaa nuori Gracchus saamaan alhaiset ajatukset kuuluisasta langostansa. Kuka ei ole kuullut Numantian kuolemaahalveksivasta rohkeudesta? Tämän sankarillis-voittoisan kaupungin kanssa oli pakosta täytynyt tehdä sopimus; Rooman senaatti nyt julisti tämän sopimuksen kelvottomaksi mitä petollisimmalla tavalla (niin petollinen on tuskin ollut Englantikaan kuin Rooma), ja Scipio alistui tähän senaatin päätökseen, jonka Tiberius Gracchus kunniattomana hylkäsi.

Silloin hänen nojaa etsivä mielensä irtautui Scipiosta ja kaikesta auktoriteetista. Tiberius hypähti omille jaloillensa. Hän nousi itsenäisenä ja

vallan yksinänsä hyvänsuonnin tekoon, jonka seurauksia hän ei voinut arvata, tarkoituksin, jotka kauan olivat olleet vallan kuulumattomia: sotamaineen ja voiton fanfaarit eivät olleet hänelle minkään arvoisia. Kysymyksessä oli köyhälistön ravitseminen, kansan hyvinvointi, Italian kukoistus. Hän esitti peltolakinsa ja saattoi siten päiväjärjestykseen sosiaalisen kysymyksen. Elettiin vuotta 133.

Tässä on välttämätöntä, jos tahdomme asiainkulun ymmärtää, jossain määrin päästä selville Rooman valtakunnanhallinnosta ja aivan erikoislaatuisesta hallitusmuodosta. Kauttaaltaan oli vallalla mitä sietämättömimmät olosuhteet, ja romahduksen täytyi kerran tulla: mitä pikemmin, sitä parempi.

Ajateltakoon: Rooman, yhden ainoan kaupungin, jossa on noin 300,000 asukasta, on hallittava lähemmä miljoonan neliöpeninkulman laajuista valtakuntaa, hoidettava sen hallintoa kaupungin hallinnon henkilökunnalla. Ajateltakoon, että Berlinin yksin maistraattinensa pitäisi vallita ja hallita kahta kolmannesta Euroopasta. Se oli mieletöntä, hullutusta. Mutta nämä epäkohdat olivat lihava makupala herroille senaattoreille, ja mistään muutoksista niihin he eivät tahtoneet tietää.

Senaattorit istuivat elinikänsä senaatissa; he voivat siis todellakin hallita; kaikki hallintoviranomaiset sitävastoin, kuten konsulit eli pormestarit, vaihtuivat vuosittain: aina uusia kasvoja; peljättiin, että, jos virkakausi olisi useampivuotinen, tuollainen konsuli voisi nousta yksinvaltiaaksi. Senvuoksi läksi nyt

joka vuosi uusia entisiä konsuleita virkamiehinä, maaherroina provinsseihin, ja vakaantuneisuutta puuttui hallinnosta täydellisesti kaikkialla. Ei haluttu järjestettyjä oloja. Olihan paljoa edullisempaa, että kukin hallintomies voi taas uudestaan ryöstää maakuntansa; ja hänen seurueensa auttoi häntä siinä. Valvontaa ei ollut lainkaan. He toivat provinsseihin mukanansa lukemattomia täysiä viiniastioita, joivat ne tyhjiksi, täyttivät ne ryövätyllä kullalla ja hopealla ja toivat astiat sitten jälleen kotiin, kuin olisivat tuoneet hyvää viiniä [1]). Vasta Rooman keisariajalla pääsivät maakunnat kukoistamaan. Jos provinssi teki Roomaan syytöksiä maaherraansa vastaan, niin senaatin herrat ne vain taaskin oikeutta istuivat, ja he huolehtivat kyllä vapauttavasta päätöksestä. Sillä korppikotka ei toiseltansa silmää noki. Mutta yhä sekavammaksi alkoi käydä. Nuo samat sotapäälliköt ja maaherrat eivät usein enää totelleet senaattiakaan, ja joka kerta kuin nuo miekkamiehet suvaitsivat olla tottelemattomia, rasahteli koko valtiokoneisto.

Kuka oli ylin valtakunnassa? Ei senaatti, vaan pääkaupungin kansa, kansankokous. Itsevaltiaana kansa siis valitsi joukkoäänestyksellä kaikki virkamiehet, myöskin konsulit ja sotapäälliköt, niin, nyt alemmankin sotilaspäällystön, överstit j. n. e., mikä kenties oli paikallaan pikkuvaltion porvarisotajoukossa, mutta nyt oli vallan mieletöntä. Sillä kyvyttö-

[1]) Plutarkhos, *Gaius Gracchus* 2.

mimmät keikarit, jotka lahjomalla ostivat ääniä, tulivat korkeisiiin virka-asemiin, ottaakseen osaa maakuntain kuristamiseen.

Jo meidän päiviemme yleinen äänioikeus on vääryyttä (sen huomasi jo Cicero): sillä parempi ei pääse siinä vähempiarvoisen rinnalla oikeuksiinsa. Mutta entä Rooman kansa! Parlamenttia, valittua kansan eduskuntaa, ei koko vanha aika tunne. Koko kansa, sellainen kuin se oli, juoksi torille, juoksi noihin lammaskarsinan tapaisiin aitauksiin lähellä Rooman Corsoa ja äänesti lakeja, valitsi, tuomitsi, mitä välittömimmällä äänioikeudella. Tällöin olivat luonnollisesti enimmäkseen poissa juuri parhaat ja samalla ne, joita asia eniten koski, nimittäin ne lukuisat kansalaiset, jotka asuivat maalla; he eivät voineet aina hetikohta olla saapuvilla; sillä rautateitä, pikajunia ei vielä ollut. Sitävastoin tunkeutui sinne joukko asiaankuulumatonta väkeä, joka kirkui eniten. Valvonta ei voinut olla riittävä. Miten helposti voitiinkaan tuota rahvasjoukkiota väärin käyttää! Sillä se oli oleellisimmalta osaltaan köyhälistöä ja vetelehtiviä tyhjäntoimittajia sekä lisäksi epälukuisia n. s. vapautettuja, jotka polveutuivat orjista ja joilla ei voinut olla oikeata kansallistunnetta. Se ei ollut keskustelevaa neuvottelua — se oli kirkunaa, hälinää, meteliä, raivoisaa usuttamista, vastustusmylvinää. Tarvittiin roomalaiskeuhkot saadakseen äänensä kuuluviin.

Virkamiesten vaali oli pikkueläjille tärkeintä. Tämä vaalioikeus oli suunnattoman tuottavaa; siitä

tuli tulolähde, sillä vuosittain tapahtui tusina sellaisia vaaleja, ja äänten osto oli yleinen tapa. Suunnattomia lahjomisia, jättiläisrahankierto; mitä likaisinta kaupustelua. Senvuoksi otettiin käytäntöön salainen äänestys. Mutta se ei auttanut.

Jokaisen täytyi silloin tuntea: keskittävä tahto oli välttämätön tässä hirmuisessa ryöstökoneistossa. Jos senaatin ylimykset, n. s. optimaatit, eivät itse tahtoneet perusteellista muutosta aikaansaada, niin täytyi esiintyä yksinvaltias, voimakas uudistaja, joka kansanpäätöksen perustalla nojasi kansaan ja kokosi omaan persoonaansa kansan itsemääräämisvallan.

Mutta kaikki tämä koski vain Rooman kaupunkia. Päävaikeus tulevaisuuteen nähden oli ympäristössä, Rooman ulkopuolella olevassa Italiassa. Siellä vallitsi sangen sekavat olosuhteet. Italian niemimaalla oli maaseutukaupunkeja, joilla oli n. s. latinalainen kansalaisoikeus (toisen arvoluokan kansalaisoikeus), siellä oli roomalaisia kolonia-kaupunkeja ja lopuksi kaupunkeja, joiden virallinen nimi oli Rooman liittolaiset *(socii)*. Kysymyksessä ovat italialaiset Rooman ulkopuolella, joita nimitämme lyhyesti italialaisiksi *(Italici)*. He olivat kaikki taistelleet viimeiset suuret voitot Aasiassa ja Afrikassa Roomalle, heidän oli tällöin täytynyt suuret sotajoukko-osansa omalla kustannuksellansa varustaa, mutta suuri sotasaalis, se virtasi aina vain pääkaupunkiin, ja heitä itseänsä, italialaisia, kohdeltiin järjestelmällisesti *en canaille*, mitä halpamaisimmalla tavalla. Syvä harmi vallitsi kaikkialla.

Lisäksi tulivat vielä lopuksi epäkohdat maanomistusoloissa. Rooman ylimykset olivat vähitellen italialaisilta talonpojilta ostaneet kaikki pikkuviljelystilat, saaneet myöskin valtion maat käsiinsä, ja käyttivät äärettömien maa-alueittensa hoitamiseen orjajoukkojansa; senvuoksi taantui viljanviljelys; kaikki pellot muuttuivat laidunmaaksi. Suuria viljalasteja tuotattivat Rooman virkamiehet ulkomailta meritse Roomaan ja jakoivat siellä viljaa pilkkahinnasta, hankkivat sillä katurahvaan suosiota. Niinpä maaseutukaupunkien väestö, jolta puuttui rahaa, jolta puuttui oikeutta, joukoittain virtasi Roomaan, lisäämään siellä kaupungin roskaväkeä. Siellä, Roomassa, voi ainakin olla mukana, kirkua mukana, hallita mukana: koditonta kiertelemistä edestakaisin. Silloin tällöin kaupunkiin muuttaneet joukoissa jälleen ajettiin pois, täällä vaikeroimista ja raivoa, tuolla mitä kylmänkopeinta raakuutta. Kukaan ei ajatellut huolehtien tulevaisuutta, kukaan ei ajatellut valtion turvaamista.

Vanha Cato oli ollut maanmies ja osoitti mitä suurinta innostusta maatalouden tuottavaisuuden koroittamiseen [1]), mutta omistussuhteisiin hän ei tehnyt mitään muutoksia. Tärkeätä on kumminkin, että Cato on pari maaseutukaupunkia uudestaan perustanut; ainakin viittaa moni seikka siihen, että hän teki aloitteen Parman ja Modenan kaupunkien perustamiseksi vuonna 183. Ne olivat maanviljelyskes-

---

[1]) Vrt. m. m. Cic. *Cato* 24.

kuksia Rooman kaupungin väestölle, joka etsi työtä. Se oli tervettä.

Sitten suunnitteli Scipio Aemilianus vuonna 145 todellakin n. s. peltolain; mutta hän antoi sen heti raueta, kun senaatti äreästi rypisti otsaansa.

Kaikkea tätä nuori Tiberius Gracchus mietti sydämessään. Täsmälleen viisikymmentä vuotta oli kulunut siitä, kuin Cato perusti nuo maanviljelyskaupungit. Silloin Tiberius astui päättäväisenä esiin ja valitutti Roomassa itsensä tribuuniksi. Kansantribuuniksi! Hän ei halunnut sotilaallista virkauraa. Sellaisia tribuuneja oli joka vuosi kymmenen, jotka aina vuorotellen ja sopimuksen mukaan johtivat suuria kansankokouksia. Senaatti kiristi hampaitaan, sillä tämä lempeä nuorukainen seisoi nyt päämäärästään tietoisena kansan edessä ja suositteli lakia, jonka mukaan pääkaupungin työnhaluisille köyhille kansalaisille piti heti kohta osoittaa maapaikkoja, pelto-osuuksia laajassa Italiassa runsain määrin. Kolmimiehisen toimikunnan oli ryhdyttävä tarvittaviin pakkoluovutuksiin ja toimitettava osuuksien jako. Tämä oli vasta ainoastaan vähäpätöinen alku uudistuksiin. Mutta se oli kuitenkin jotakin. Tulevaisuuden ovi oli sillä avattu. »Metsän eläimillä on pesänsä, mutta kansalaisella ei ole paikkaa, mihin päänsä kallistaisi», niin valitti Tiberius. Nyt piti jälleen syntyä vapaa talonpoikaisluokka, terve maaseutuväestö.

Silloin asettui tielle toinen tribuuni, Marcus Octavius, senaatin toimesta. Octavius pani vastaan.

Mutta yhden ainoan virkatoverin vastalause oli kyllin tekemään mahdottomaksi äänestyksen lakiehdoituksesta. Pitikö asian tähän mieheen ajaa karille? Ratkaiseva päätös oli tehtävä. Tiberius nousi ja äänestytti kansalla, että Octavius oli eroitettu virastansa. Kansa riemuitsi hänelle; senaatti huusi: »Hallitusmuotorikos!» Tapahtuma oli kuulumaton. Kysymyksessä oli: oliko sellainen virkamies eroitettavissa vai ei?

Kaikissa tapauksissa maanjakotoimikunta todellakin valittiin ja ryhtyi toimeensa; laki oli hyväksytty; suuret herrat uhkailivat turhaan murhalla ja kuolemalla. Silloin saapui samana vuonna 133 suuria rahalähetyksiä Aasiasta. Kuolleen Pergamonin kuninkaan Attaloksen jättiläisomaisuus virtasi juuri silloin Roomaan. Kansa peri kuninkaan: harvinainen tapahtuma. Silloin Tiberius heti kansanpäätöksellä otatti takavarikkoon koko rahamäärän maanviljelyssiirtolainsa hyväksi. Uusi raivo! uusia vastalauseita! Nyt kuului heti: Tiberius tavoittelee kuninkaanarvoa! sillä hän takavarikoi valtion rahoja.

Hänen virkavuotensa läheni loppuansa. Mitä tapahtuisi nyt? Jos Tiberius ei seuraavana vuonna jälleen tulisi tribuuniksi, joku seuraaja voisi tehdä tyhjäksi koko hänen työnsä. Valittaisiinko hänet uudestaan? Mutta se oli aivan hallitusmuodon vastaista, ellei itsemääräämisvaltainen kansa uudella lailla päättänyt, että tribuuni voitiin toistamiseen valita. Sellaista päätöstä Tiberius tähysteli, ja nyt vasta oikeastaan hänestä tuli agitaattori. Suunnaton kiihko vallitsi.

Ylhäällä Capitoliumilla, siellä missä nykyisin Marcus Aureliuksen ratsupatsas seisoo — mutta paikka oli silloin paljoa laajempi ja vapaampi kuin nyt —, siellä ylhäällä kokoontui kansa puisten kaiteitten välille. Kansan oli päätettävä uusintavaali. Mutta peljättiin jo pahinta: jotain väkivallantekoa! Tiberius itse vitkasteli näyttäytyä. Sillä hän tarkasteli kotonansa elättilintujansa, ja katso, ne eivät syöneet mitään. Yksi kana vain lähestyi ruokaa, mitä hän oli ripoitellut, mutta se kääntyi heti pois, ojensi vain vasenta siipeänsä ja venytteli lisäksi vasenta jalkaansa; sitten se pani maata. Se oli paha enne.

Vihdoin näyttäytyi Tiberius Capitoliumilla. Kellään ei ollut aseita, sillä aseen pitäminen Roomassa oli kiellettyä. Mutta samalla Capitoliumilla senaattoritkin pitivät kokousta läheisessä »Uskollisuuden» temppelissä. Silloin yhtäkkiä syöksyi esiin joku, joka kirkui hermostuneelle kansanjoukolle uhkauksia, senaattorien uhkauksia. Kansa ulvoi ja pirstoi penkit ja kaidepuut asestautuakseen haloilla.

Tiberius kohottautui suoraksi ja teki melskeessä jonkin kädenliikkeen päätänsä kohti. Heti kiljuttiin: »Hän tahtoo diadeemia.» Silloin senaattorit syöksyivät temppelistä, kokonainen jono urhoja; kansa hajaantui arkamaisesti; ylhäiset herrat sieppasivat poisheitettyjä puuriukuja ja karttuja ja löivät heti maahan kenen voivat. Gracchus hiipi pois, kaatui ja iskettiin puun kappaleella kuoliaaksi kuin koira, hänen ruumistaan raahattiin halki kaupungin ja heitettiin Tiber jokeen.

Tämä tapahtuma on tehnyt kauhistavan käänteen. Sillä alkaa Roomassa verilöylyjen vuosisata (133—40). Koskaan ei vielä tähän saakka kansalaisveri ollut kaupungissa virrannut. Ja vielä seuraavina päivinä jatkui murhaamista. Tosiasia on, että ei kansa, vaan optimaatit Rooman historiassa sen alkoivat.

Myrsky oli puhjennut. Meri lainehti korkealla. Mutta kiihko talttui. Juuri nyt Scipio Aemilianus Numantian voittajana palasi Espanjasta. Pakoitettuna tiliä tekemään Scipio sanoi, että hänen lankonsa Tiberius on syystä lyöty kuoliaaksi (vuonna 131). Hän tahtoi kulkea turvassa ja lähestyi nyt ultra-tories miehiä. Lisäksi Tiberiuksen peltolaki tosiasiassa osoittautui mahdottomaksi toteuttaa; se ei ollut kyllin huolellisesti valmisteltu. Yritettiin valtion maitten jakoa, yksityismaaomaisuuden pakkoluovutusta Italiassa; mutta se aiheutti pulmia, mielivaltaa, juonia, salamyhkäistä toimintaa, katkeroitumista, ristiriitoja loputtomiin. Lopuksi Scipio rupesi puolustamaan koko yrityksen raukeamaan jättämistä. Senaatti paukutti käsiänsä. Tiberiuksen työ oli tuhottu.

Suurin kunniasaattuein senaatti eräästä ratkaisevasta istunnosta oli Scipion kotiin saattanut. Seuraavana aamuna löydettiin Scipio kuolleena vuoteestaan.

Scipio kuollut! salamurha! Uusi rajaton mieltenkuohu. Kuka oli syyllinen? Ei kukaan tiennyt. Tänäkään päivänä emme sitä tiedä. Hyvin silmiin-

pistävää on, että tutkimukset heti alussaan vaimennettiin. Kostotyö se varmaan oli. Corneliaa itseänsä, Tiberiuksen äitiä, on arveltu alkuunpanijaksi. Mutta se on mahdotonta.

Cornelialla oli, kuten Wilhelm Tellillä, kaksi nuolta viinessänsä. Ensimäinen nuoli oli ammuttu; hänen Tiberiuksensa oli saanut surmansa. Nyt hänellä vielä oli toinen, jolla hän voi kostaa, poikansa Gaius. Mutta hän ei tahtonut kostaa. Tuskaisena hän koetti Gaiusta pidättää.

Gaius oli yhdeksän vuotta nuorempi veljeänsä. Hänkin oli nauttinut mitä huolellisinta kreikkalaista kasvatusta puhtaimman siveellisyyden ja inhimillisyyden pohjalla. Y k s i sydän sykki molemmissa veljeksissä; liikuttavan veljesrakkauden näyte. Mutta Gaiuksella oli kymmenen kertaa suuremmat lahjat, varsinkin enemmän käytännöllistä järkeä, lisäksi kiihkeätä haltioitumiskykyä, äkilliseltään puhkeavaa väkivaltaisuutta: loistava ilmestys, huomiota herättävä, Rooman ja ehkäpä koko maailman suurin, valtaavin puhuja, senvuoksi vastustajainsa kauhu, mutta ei komeutta ja loistoakaan pahaksensa paneva. Jo vuosina 131—126 hän erinäisissä tapauksissa ryhtyi taisteluun; hän tunsi silloin, että kansa ihaili häntä, hänen veljensä vuoksi, ja se pani hänen nuoren verensä kuohumaan. Senaatti lähetti hänet quaestorina Sardiniaan ja pidätti häntä siellä, toivoen, että hän siellä suokuumeeseen kuolisi. Sielläkin näyttäytyi heti hänen persoonallisuutensa voima. Oli talvi; hänen sotilaitansa paleli ja he näkivät nälkää;

nuori mies taivutti Sardinian paikkakunnat ilman sen enempää korvausta varustamaan sotilaat vaatteilla; niin, hän hankki viljaa Algierista, Afrikasta Numidian kuninkaalta. Mutta hänen sydämessään eli kostonjano, ei mitään muuta. Hän viivytteli vielä. Silloin ilmestyi hänelle, niin kerrotaan, hänen veljensä Tiberius unessa ja puhui: »Mitä sinä vitkastelet, Gaius? Sinä et pääse kohtalostasi. Meillä molemmilla on y k s i elämä ja y k s i kuolema.»

Turhaan Cornelia, äiti, rukoili häntä jättämään kostoajatukset tai ainakin odottamaan, kunnes hän olisi kuollut (hänen liikuttava kirjeensä on vielä jäljellä). Odottamatta oli Gaius yhtäkkiä jälleen Roomassa (vuonna 123) ja valitutti itsensä heti, kolmenkymmenenyhden vuoden vanhana, tribuuniksi; ja koko Italiasta virtasi kansaa tähän vaalitilaisuuteen. Koko Italiasta! Se osoittaa: italialaisetkin *(Italici)* kiinnittivät toiveita häneen.

Miten Gaius nyt kosti? Lukuunottamatta joitakin persoonallisia solvauksia ainoastaan siten, että hän tribuunina veljensä työn jälleen uudisti ja sitä tarmokkaasti jatkoi. Hän toimi näin kahden vuoden ajan; sillä tribuunien uusintavaalikelpoisuuden kansa sillävälin oli säätänyt; ja vuonna 123 alkoi valtava, mutta samalla ravakka lainsäädäntö, joka senaatilta riisti kaiken vallan. Minkä puolesta kansa äänesti, se oli valtion laki. Niin Gaius otti haltuunsa valtiorahastonkin.

Veljensä peltolain hän tosin antoi raueta. Sensijaan hän nyt antoi kansalle Roomassa päivittäin

viljaa aivan vähäisestä hinnasta. Melkein lahjaksi. Valtio alkoi siis nyt säännöllisesti ruokkia kansaa, arveluttava asia; sillä pian ei enää kellään kansalaisella ollut halua itse tehdä työtä ja lähteä maanviljelijäksi. Olihan se kuin elinkorkoa laiskureille. Hyödyllisempää oli, ettei sotamiestenkään enää tarvinnut itsensä kustantaa varustustansa, vaan valtio hyvitti siitä. Niin tahtoi Gaius. Sitäpaitsi alkoi suuri ja kuumeentapainen rakennustoiminta: julkisia varastohuoneita, makasiineja, maanteitä, työnsuoritus mallikelpoista. Se antoi työtä, levitti rahaa liikkeelle. Itse hän tarkasti kaikkea teknikko- ja arkkitehtiesikuntineen. Hän oli kaikkialla. Mutta hän tavoitteli vielä paljoa enempää: myöskin provinssien ryövärimaaherrat hän koetti saada käsiinsä ja lakkautti senvuoksi vannotettujen tuomioistuimet, joihin kuului vain senaattoreja. Hän jätti tuomioistuimet ritarisäädylle, s. o. suurkauppias- ja kapitalistiryhmälle, joka karttoi virkamiesuraa ja jolle oli riemu rangaista maakuntain hoitajien väkivallantekoja. Täten ritaristo yhtäkkiä suljettuna puolueena ja kilpailevana mahtina astuu maailman kierrinrattaaseen, ja vastakohta: täällä senaattorit, täällä ritarit, jatkuu halki koko lähimmän vuosisadan.

Mutta Gaius oli vain pirun paholaisella karkoittanut. Sillä myöskin jalot kauppaherrat osasivat maakuntia verojenvuokraajina häpeällisesti nylkeä, ja he olivat nyt varmoja, että tuomioistuin Roomassa ei heihin kajoaisi. He olivat nyt tuomareita omassa asiassaan.

Rikkaiden kesken oli Gaiuksen tällä onnistunut aikaansaada hajaannusta, ja se oli tärkeintä. Hänen kansansuosionsa oli rajaton. Tribuuni hallitsi valtiota, ainoastaan puhujalahjainsa nojalla, ja ulkomaitten lähettiläätkin kääntyivät hänen puoleensa käynneillänsä.

Ihanaa ja valtavaa oli nähdä hänet puhujalavalla, joka oli laaja kuin teatterinäyttämö. Hän ei seisonut hiljaa, jäykkänä ja juhlallisena, kuten roomalaiset pedantit sääsivät, vaan hän hyökkäsi edes ja takaisin, huutaen väkijoukkoon, mitä syvimmän mielenliikutuksen vallassa, herkästi vaihtelevin ilmein ja järkyttävin liikkein: sydäntä liikuttava oli hänen veljenvalitushuutonsa, kuolettava hänen ivansa, tuskaatuottava hänen uhkauksensa; mukaansatempaavaa kaikki! Koko mies pelkkää kapinaa, melskettä! Kaikki muut olivat änkyttäjiä hänen rinnallansa.

Mutta kadun kuninkuus on vaarallista ja roskaväen innostus petollista kuin meri.

Gaius ei ollut tärkeimpiä suunnitelmiansa vielä lainkaan paljastanut. Nyt vasta hän alkoi niihin viittailla: »Kansalaiset, minä olen paljon tehnyt teidän hyväksenne; mutta tulee aika, jolloin minä odotan teidän kiitostanne.» Mitä kiitosta? Kansan piti suostua hänen suunnitelmaansa auttaa lopultakin Italian maaseutukaupunkeja, ulottaa lopultakin yli koko Italian maan yhtäläinen kansalaisoikeus, luoda siis suuri kansalaisten yhteinen isänmaa, jossa sitten voisi jälleen kehittyä myöskin työiloinen, terve keskisääty. Tälle Gaiuksen vaatimukselle

kuului tulevaisuus; siinä on hänen kansanmielisen politiikkansa ihanteellinen suuruus.

Mutta kaupungin roskaväellä ei siihen ollut lainkaan halua. Minkä vuoksi sen piti Italian tyhmän maalaisväestön kanssa jakaa erikoisoikeutensa, ne hyvät etuisuutensa, joita se Roomassa nautti? Onnettomuus tahtoi, että Gaius oli poissa Roomasta melkoisen ajan, seitsemänkymmentä päivää, perustaakseen Afrikkaan suuren maanviljelyssiirtokunnan.[1]) Kun hän palasi takaisin, oli mieliala äkkiä muuttunut. Muuan Livius Drusus oli sillävälin senaatin toimesta syöttänyt kansaa kaikenlaisilla pilventakaisilla viljan- ja maanjakolupauksilla, jotka jättivät varjoon sen, mitä Gaius takasi. Senaatti ei ajatellutkaan näitä liioiteltuja lupauksiansa toteuttaa.

Gaius näki tuhon lähestyvän. Nyt olisi hänellä pitänyt olla armeija takanansa saadaksensa pakolla tahtonsa toteutumaan, sillä tahtoihan hän hyvää. Mutta hän ei ollut vallankumousmies. Hän oli tähän saakka kaiken moitteettomasti ja lainmukaisesti kansanpäätöksillä toteuttanut, ja niin oli jatkuva.

Toisin senaatti. Se väijyi nyt suotuisaa tilaisuutta iskeäkseen vastustajaansa kuolettavan iskun. Jossakin pienessä kahakassa pistettiin Capitoliumilla kuoliaaksi eräs uhripalvelija uhritoimituksen aikana; mies oli käyttäytynyt häpeämättömästi ja ärsyttävästi ympärillä olevia kohtaan. Heti kuului: valtio on vaarassa. Konsuli sai rajattomat val-

[1]) Ja vielä varakkaille kansalaisille, sillä köyhillä ei ollut käyttöpääomaa, eikä Gaius voinut sitä heille hankkia.

tuudet. Sotaoikeus julistettiin vallitsevaksi. Gaius tiesi, mitä se merkitsi.

Forumilla oli hänen isänsä kuvapatsas. Isänsä kuvan edessä hän seisoi kauan hiljaa ja ajatuksiinsa vaipuneena, ja ohikulkijat näkivät, miten kyyneleet häneltä tulvivat. Hänen työnsä oli kesken; ei kukaan sitä loppuun suorittaisi! ja hänen piti niin pian täältä erota! Ja hän jätti jälkeensä riitaa; hän oli ainoastaan »heittänyt tikareita kansalaisten keskuuteen». [2]) Yöllä vartioitsivat ystävät hänen taloansa; muutoin olisi hänelle käynyt kuten Scipiolle. Seuraavana päivänä ajatteli hänen ystävänsä M. Fulvius Flaccus vielä todellakin taistelua ja puolustautumista ja miehitti Aventinuksen asestetuilla miehillä. Gaius sitävastoin valmistautui jättämään Rooman: suojattomana, toivonsa menettäneenä, surun valtaamana. Kenties hän tahtoi vielä kerran nähdä kaukana Roomasta olevan äitinsä. Hän luuli, että aikaa oli vielä kyllin, ja riensi Tiberin sillalle. Silloin huomasi hän, että häntä ajettiin takaa. Hän niukahdutti jalkansa eikä voinut paeta. Pari ystävää suojeli häntä ja hakattiin maahan. Pian sitten löysivät hänen vainoojansa hänet kuolleena; pyhässä lehdossa oli Gaius Gracchus itse päättänyt päivänsä. Myöskin hänen palvelijansa makasi kuolleena hänen vieressänsä. Häneltä hakattiin pää irti — sillä senaatti oli kuuluttanut: me punnitsemme hänen päänsä kullalla! Kuten muutamat kertovat, aivot otettiin pois, lyijyä valettiin sisään, ja sitten pää tosiaankin

¹) Cic. *legg.* 3, 20.

joutui vaakaan. Ruumiin huuhtoi Tiber mereen. Sellaisen kunniakkaan saavutuksen jälkeen rakennutti senaatti konsuli Opimiuksella Roomaan »Sovulle» temppelin. Sopu oli todellakin nimellisesti palautettu. Tämä on gracchukselais-levottomuuksien loppu vuonna 121.

Kuka oli nyt todella vallankumousta tahtonut? kuka ensimäisen kansalaisveren vuodattanut? kuka ensiksi käynyt käsiksi valtion virkamieheen? Kirous kiinnittyi optimaattipuolueeseen, ja hirmuisesti on senaatti saanut sen sovittaa. Se on vuotanut verta.

Gracchusten suunnitelmiin sekoittuu, kuten jokainen näkee, tervettä ja epätervettä, mahdollista ja mahdotonta. Muuttaa Rooman katurahvas työtelijäiksi maanviljelijöiksi oli tuulentupaista haaveilua, ja jo Cato oli selvästi tajunnut, etteivät maanomistussuhteet olleet enää muutettavissa. Englantikin on nykypäivinä laidunmaa, laajoja suurkartanoita, jotka ovat harvojen valtaherrain ja paroonien käsissä, eikä mikään tahto voisi siitä jälleen tehdä viljanviljelijäin maata. Välttämätön oli sitävastoin silloin yhtäläisen kansalaisoikeuden suominen koko Italialle, todellisen suuren isänmaan luominen. Tämän suuren oikeudellisuuden tehtävän peri tulevaisuus Gracchuksilta.

Cornelia eli kaukana maahovissansa meren rannalla, Cap Misenolla lähellä Napolia. Hän ei ollut kuten Niobe, jonka tuska kivetytti. Hän kantoi kohtalonsa ylevämielisenä ja ylpeänä; hän ei ollut poikainsa politiikkaa hyväksynyt, ja me kuulemme,

ettei hän edes elintapaansa muuttanut Gaiuksen kuoleman jälkeen; hän eli sen jälkeen kuten ennenkin, lukuisten kreikkalaisten oppineiden ympäröimänä, ja piti uhkeaa taloutta monille klienteille aina avoimine pöytineen. Niin, ulkomaisten ruhtinaiden kanssa hän, kuten ruhtinatar, vaihtoi lahjoja ja puhui mielellään ja paljon, mutta kyyneleittä, isästänsä ja pojistansa, ikäänkuin kertoisi kaunista satua menneiltä ajoilta. Arveltiin, että tämä jähmetys, tämä sydämen ehtyminen oli vanhuudenheikkoutta; sillä hän oli seitsenkymmenvuotias; mutta hänessä eli »filosofia». Niin Plutarkhos. Hän tiesi: elämä ei ole hyvyyksistä korkein. Sääli ja lämmin myötätunto kiinnittyvät siitä saakka tähän Cornelia äitiin kuten Isabellan olentoon Schillerin suuressa murhenäytelmässä. Niin oli jo vanhalla ajalla; ja myöskin hänen pronssinen muotokuvansa pystytettiin Roomaan julkisesti, istuva nainen, kivessä lyhytsanainen, ytimekäs kirjoitus: »Cornelia, Africanuksen tytär, Gracchusten äiti» (tämä kivipiirros löydettiin jälleen Roomassa vuonna 1878), tosiasia, joka herättää jokaisen naisihailijan mielenkiintoa. Sillä tämä oli ensimäinen muistomerkki, mikä Roomassa on naiselle pystytetty.

Yhtäkaikki ei kukaan vanhan ajan runoilijoista ole laulanut hänen ja hänen poikainsa kohtalosta. Se on antiikin olemuksessa, jolle runous lakkaa, kun historiallinen todellisuus alkaa.

SULLA

Gracchusten kohtalo ratkaistiin itse Rooman kaupungissa, Forumilla ja Capitoliumilla. Nyt astumme jälleen ahtailta aloilta sotahistorian laajoille kentille. Rooman kotkat lentävät yli Alppien, yli meren. Uusia olentoja vaeltaa editsemme, joiden suuruus tuskin voi mahtua näiden muotokuvapiirrosten puitteisiin. Heidän kuvansa täytyy projektsionikoneilla suunnattomasti suurennettuina seinälle heijastuttaa.

Kansa ja senaatti. Gracchusten vaikutuksesta oli pääkaupungissa kansanjoukon tietoisuus itsemääräämisoikeudestaan valtavasti kasvanut, ja kansantribuuni oli melkein kuin kuningas. Tästälähin seisoo kaksi puoluetta jyrkästi vastakkain, kansanpuolue, joka valtiomuotoa on joka hetki valmis kansanpäätöksillä muuttelemaan, ja konservatiivinen senaattorien eli optimaattien puolue, jotka tahtovat lannistaa tämän levottomana kuohuvan voiman ja tällöin alati pelkäävät tyrannia, joka voisi kansasta nousta. Ritarien puolue on toistaiseksi kansanpuolueen kannattaja; sillä Gaius Gracchus oli sen poliittisesti järjestänyt. Rahvaan turmelus yhä kasvaa. Mutta italialaiset, Italian maaseutukaupungit, seisovat yhäti syrjässä ja nurisevat. Lisäksi tulee vielä äkkiä ulkomaisia sotia! Afrikassa beduiinikuningas Jugurtha röyhkeästi loukkaa Roomaa; mutta Jugurthan appi oli Mauritanian kuningas Bocchus, ja siten M a r o k k o, se on Mauretania, ensimäistä kertaa mainitaan historiassa. Idässä perustaa sulttaani M i t h r i d a t e s uuden jättiläisvaltakunnan, joka

uhkaa Roomaa, ja Alppeja kohti tunkeutuvat germaanit, kimbrit ja teutonit. Myöskin germaanilaisuus astuu nyt ensi kertaa historian näyttämölle. Nämä vaeltelevat, kuljeskelevat kansat vaunulinnoineen — sillä ne olivat kokonaisia kansoja — tulivat Hollannin rannikolta, Zuiderseen ja Jaden seutuvilta, silloin kuin Borkumin ja Wangerogin saaret vielä olivat mannermaata; Pohjanmeri oli heidän maansa hirmuisella tulvavuoksella huuhdellut, suuri onnettomuus, joka pirstoi koko rannikon, ja onnettomat kansat etsivät turhaan uutta kotia. Taisteluissa näitä vihollisia vastaan tuli Marius suureksi ja Sulla, Sulla, suuri taantumuksellinen ja pyövelimestari. Gaius Gracchus oli Roomassa kahden vuoden ajan vallinnut kuin yksinvaltias, ainoastaan puhetaitonsa voimalla ja aseitta. Nyt kalisivat miekat. Ylijohtajat pitävät joukkoa kauhun vallassa, ja sotajoukon luo yksinvaltiaan. Tämän aloitti Sulla, »onnellinen».

Tätä kammottavan mielenkiintoista ihmistä ei voida ymmärtää tuntematta Mariusta. Sillä vastakohtakin on opettavainen.

Gaius Marius, korpraali ja soturi, myöhempien sotilaskeisarien Maximinuksen ja Diocletianuksen esikuva. Kuka ei ole kuullut hänestä? villistä miehestä, jota vaimot ja lapset säikkyivät? Hän oli oikeastaan sangen hyväntahtoinen ihminen, aivan köyhä, eräältä pikkutilalta läheltä Arpinumia, — kai siis volskilais-samnilaista verta — oikea luonnonlapsi kuten vanha Cato, mutta samalla voimaihminen ja tappelija, särmikäs ja tuima ja haukkuva kuin kyläkoira.

Hänellä oli suonikohju; kun leikkaus oli välttämätön, asettui hän paikoilleen ja antoi seisoaltaan suorittaa leikkauksen eikä värähtänytkään: synkkäotsainen, villikatseinen kyklooppi, äreä, sapekas, suun ympärillä aina katkera piirre; mutta kunniallinen sielu, vailla vilppiä ja petosta, vailla ahneutta, seurustelussaan naisten kanssa moitteeton, ennen kaikkea poikkeuksellisen, käytännöllisesti toimivan älyn mies: ensiluokkaisen joukonjohtajan äly.

Noina aikoina on koko Rooma siveellisesti sairas; petos vallitsee, sotilaat ovat arkoja ja velttoja; kuningas Jugurtha matkusti, vaikka hänet oli julistettu valtakunnan viholliseksi, ilman muuta Roomaan ja lahjoi siellä, Roomassa, itsensä senaattorit, niin monta kuin hän tahtoi. Jugurtha tunsi ihmisensä. Hienot Rooman herrat taputtivat kultapussia ja ajattelivat: »Mitä me huolimme Algierista, jos vain saamme rahaa?» Ja kimbrit ja teutonit, jotka eivät lainkaan olleet halunneet sotaa, vaan etsivät ainoastaan asuinpaikkoja, murskasivat Rooman sotajoukon toisen toisensa perästä: häpeää häpeänkin jälkeen. Silloin ilmestyi Marius, tämä luonnonlapsi lujine, uhkaavine katseineen, niinkuin pelastava ihme. Hän torjuutui halveksien kaikkea n. s. sivistystä vastaan. Mitä hän sillä teki? Sepo sellaisenaan pääsi hän aikaisin korkeimpaan virkaan, konsuliksi; hän kunnostautui ja tuli nopeassa järjestyksessä kuusi kertaa konsuliksi. Niin, eräs ylhäisimpiä patriisiperheitä antoi tyttärensä hänelle vaimoksi; Marius nai erään Iulius Caesarin tyttären.

Nuorena ratsumiehenä oli Marius ollut mukana Espanjassa, Numantian edustalla. Siellä hänellä oli kunnia aterioida yhdessä sotapäällikkönsä, mainehikkaan Scipio Aemilianuksen kanssa, ja Scipio osoittikin suorastaan sormella häntä: »Tämä on tulevaisuuden mies.» Mutta Marius oli yksinomaan kenttäsotilas; vielä kenraalinakin pysyi hän miehiensä, alhaisten sotamiesten, hyvänä toverina, marssi heidän rinnallansa kylmässä ja kuumassa ja piti mallikelpoista kuria. ei rangaistuksilla, vaan saaden omalla esimerkillänsä joukot häpeämään. Mutta koko seuraavalle ajalle on tärkeintä, että hän silloin Rooman koko sotalaitoksen loi uudestaan ja vanhanaikaisen kansalaissotajoukon tilalle, missä kunkin miehen oli itse hankittava varustuksensa, asetti nyt palkkasotajoukon: väennostojen sijaan joukkojen värväämisen rahalla; ja kaikki, mitä varatonta väkeä oli, virtasi paikalle hänen airueittensa värväyshuudon kuullessaan. Mariuksen ajoista saakka on siis sotajoukossa ainoastaan kodittomia ammattisotureita, jotka eivät muuta ammattia harjoita ja vihkivät lipulle elämänsä. Hän loi seikkailevan soturielämän yhteishenkineen, jonka tunnemme Wallensteinin leiristä.

Sellaisenaan siis, sotilaana, Marius ensimäistä kertaa tuli konsuliksi. Toverit itse, sotilaat Pohjois-Afrikassa, olivat halunneet saada hänestä konsulin. Hänen ainoastaan oli johdettava heitä kuningas Jugurthaa vastaan. Kun Marius oli valmis siihen ryhtymään, silloin konsuli Metellus, korkeanylhäinen mies, ivasi häntä typerällä tavalla, kuin jos

Marius olisi sammakko, joka puhaltamalla koetti pullistua häräksi. Solvaistun viha vainosi Metellusta siitälähin alinomaa; sillä Marius osasi vihata.

Mikä triumfi, kun hän nyt Jugurthaa, kuninkaallista keinottelijaa, vankina laahasi Rooman katuja! Se oli Mariuksen ensimäinen triumfi. Kansa vihasi Jugurthaa niin, että se repi korvarenkaat hänen korvistaan, niin että korvanlehti repeytyi mukana. Se oli vuonna 106. Mutta sillävälin jo riehui, aina vuodesta 113, Alppien juurella kimbriläisteutonilainen sota. Suurenmoisen varovaisella tavalla taltutti Marius nyt heti, kansan uudelleen ja uudelleen konsuliksi valitsemana, suurissa taisteluissa nämä jättiläiskulkueena vaeltavat kansat, niin, tuhosi ne viimeistä miestä myöten, Aquae Sextiaen luona Provencessa vuonna 102, Vercellaen luona Pohjois-Italiassa vuonna 101 (toisessa taistelussa jakoi hän työn ja menestyksen Lutatius Catulluksen kanssa). Eloonjääneet vangit, joukossa myöskin vaimoja ja lapsia, myötiin Roomassa huutokaupalla. Tuli kuulumaton liike markkinoilla. Siitä saakka germaanit olivat vanhan ajan orjanmarkkinoilla haluttua tavaraa.

Rooma oli näiden jättiläisihmisten edessä vavissut kuin lapset peljäten kummitusta, joka tahtoo heidät syödä. Nyt oli Rooma suorastaan polvillansa Mariuksen edessä. Hänelle uhrattiin kiitosuhreja kuin jumalalle. Mutta hän itse — muutoin niin kohtuullinen mies — tarttui maljaan. Kerrotaan, että hän noina päivinä joi viiniä ämpäristä tai pikareista, suurista kuin samppanjan jäähdytysastiat.

Hän oli päihtynyt. Kummeksuttaisiko se meitä? Tämä höyläämätön maalaissotamies, joka nojasi hyvään miekkaansa, vallitsi Roomassa kuin puolijumala, ja hän teki sen täysin laillisesti, kuusi kertaa kansan konsuliksi valitsemana, kuudennen kerran vuonna 100. Hän alkoi uskoa, että aina vastakin täytyisi niin käydä.

Mutta kahdentoista vuoden aikana ei nyt ilmaantunut ainoatakaan maanvihollista, eikä ollut mitään kansaintaisteluja taisteltavana. Mitä piti Mariuksen nyt tehdä? Siviilimiehenä hän ei ymmärtänyt selviytyä. Kerran, kun hän kokosi senaatin ympärilleen, hän oli ilmestynyt soturintakissa, joka häntä miellytti. Hän huomasi, että se herätti pahennusta, ja pukeutui nopeasti uudelleen. Kansankokouksessa hän tuli jäykäksi, joutui hämilleen, kävi avuttomaksi, sillä hänen raaka äänensä, hänen puhvelimaisen villi ilmeensä eivät olleet tarpeeksi siellä, missä ammattidemagogit pitivät palopuheitansa. Ja laiskan kaupunkiroskaväen asia oli hänelle myöskin vähän mielenkiintoinen. Niin, onpa hän vallan oikein esiintynyt turmiollisten viljanjakojen, katurahvaan ilmaiseksielättämisen vastustajana. Se on tärkeätä ja on kuvaavaa. Mutta siitä huolimatta oli luonnollista, että hän suurin piirtein kannatti kansanpuoluetta, ei senaattia.

Niin oli Marius kuin vasara vailla alasinta: hän ikävöi sotaretkelle eikä voinut lähteä.

Mutta sillä välin nousi kaupungissa toinen mies, Lucius Cornelius Sulla. Jo kaikki puhuivat hä-

nestä. Mariuksen piti suruksensa huomata, että oli pystyvämpiäkin ihmisiä kuin hän.

Sulla, hekumoitsija, onnenritari, miten toisenlainen ihminen! Hän oli kahdeksantoista vuotta nuorempi (Marius syntynyt vuonna 156, Sulla 138), aito kaupunkiroomalainen, korkeanylhäistä verta, patriisi, mutta hänen vanhempansa aivan köyhtyneet. Armeliaisuudesta kasvattivat sukulaiset poikaa. Nuorena herranalkuna asusteli Sulla jokseenkin kurjasti ainoastaan 400 markan (3000 sestertin) vuokrahuoneustossa: alhaisemman säätyisiä ihmisiä asui samassa talossa ja he maksoivat enemmän. Huomaamattomana, mitään ajattelematta, irstaillen ja sangen tyytyväisenä eli hän elämäänsä, kuin taivaan lintu, seuranaan epäilyttäviä miehiä ja naisia, ilmenäyttelijöitä ja narreja ja tingeltangelväkeä: mukana hän itse ylimielisen iloisena, halukkaana jokaiseen hulluun kujeeseen. Kerran oli ilmenevä, että hän itse oli suurin näyttelijä. Hän oli mielestänsä kaunis, mutta hänen kauneutensa oli naamiomaista, hänen olemuksessansa oli kamalaa, riehakkaasta iloisuudesta huolimatta. Sillä hän itkikin helposti.

Kuoli muuan naikkonen, joka kuului alempaan puolimaailmaan, ja teki Sullan perijäksensä. Siitä pääsi hän aluksi vähän rahoihinsa; se ei ollut suinkaan siistiä rahaa. Sitten peri hän vielä äitipuolensa.

Niin Sulla tuli vuonna 107 ihan nuorena upseerina ja sotakassanhoitajana Afrikaan Jugurthan sotaan. Siellä hän veljestyi mitä iloisimmalla tavalla alhaisten sotamiesten kanssa, verraton hauskanpi-

täjä, ja sotapäällikkö Marius piti hänestä, jopa vallan rakasti häntä. Marius antoi hänelle kunniakkaan tehtävän ratsastaa kuningas Bocchuksen luo Marokkoon, jos mahdollista tämän avulla saadakseen itse Jugurthan käsiinsä. Se oli oikea seikkailu, kuin Sullaa varten. Ratsastus erämaassa! Beduiineja! Väijytyksiä! Äkillinen päällekarkaus, päänsä tai mahdollisesti nenän ja korvain menettäminen voi olla edessä. Sulla rakasti uhkapeliä; hänen olentonsa vaikutti valtavasti kuningas Bocchukseen, ja Bocchus vehkeili tosiaankin Jugurthan hänen käsiinsä. Kallisarvoinen saalis! Marius iloitsi siitä kadehtimatta. Mutta Sullassa heräsi mittaamaton turhamaisuus: hän kaiverrutti vangiksiottamiskohtauksen kuvan sinettisormukseensa, ja kaikissa kirjeissä ja paketeissa, jotka hän sinetöi, voitiin nyt nähdä hän ja kuningas Jugurtha. Aimo mies hän nyt oli omissa ja muiden silmissä. Sitten taisteli hän Mariuksen päällikkyydessä vielä kunnostautuen kimbrejäkin vastaan, ja hän alkoi nyt pitää päiväkirjaa, tehden tarkkoja merkintöjä maanlaadusta, vihollisen joukkojen lukumäärästä ja järjestyksestä j. n. e., josta myöhemmin syntyi hänen omatekoinen elämäkertansa. Sulla oli niitä harvoja ruhtinaita, jotka itse ovat elämäkertansa kirjoittaneet.

Kaikessa, mikä koski sotaa, Sulla selvästi oli Mariuksen oppilas. Hänellä oli mitä suurin jäljittelykyky (olihan hän kasvanut näyttelijäin parissa), hän oppi nopeasti ja voitti aina esikuvansa.

Nyt, vuonna 92, hän sai, oltuaan praetorina,

ensimäisen itsenäisen päällikköntehtävän, nimittäin Vähässä Aasiassa. Mieltäkiinnittävää elämää se oli: Algierissa beduiinien, sitten vaeltelevien germaanikansojen ja nyt loistokkaiden itämaalaisten kanssa tapella! Hänen lähimpänä tehtävänänsä oli jälleen asettaa valtaan muuan karkoitettu Kappadokian kuningas, ja se onnistui hänelle helposti. Mutta nyt liikkui silloin jälleen ensi kertaa pitkistä ajoista Persian valta, parthialaisten kuningaskunnan nimisenä. Eräs parthialaiskuninkaan lähetystö tuli Sullan luo, ja itämaisen juhlallisia neuvotteluja pidettiin. Täälläkin näytteli Sulla osansa loistavasti. Hän esitti satraappia ja pashaa. Keskellä hän itse istui arvoistuimella, oikealla puolen hän salli istua parthialaisten, vasemmalla puolellansa Armenian kuninkaan, ja eräs ihmistuntija, joka häntä silloin tarkkasi, sanoi: »Tarvitsee nähdä vain tämä valtiasihminen, niin tietää: hänestä on kerran tuleva maailman herra.» Mutta samalla piti Sulla siellä kätensä ja taskunsa a v o i n n a ja antoi sivumennen ne kullalla täyttää. Sillä hän tarvitsi aina rahaa, ja hän ei ollut ujo.

Silloin sattui itse Italiassa järkyttävä tapaus. Maa horjui ylpeän Rooman alla. Maa nousi Italiassa pääkaupunkia vastaan. Vanha vihankauna purkautui lopulta. Jo Gaius Gracchus oli vuonna 121 tahtonut antaa kaikille italialaisille pääkaupunkilaisten kanssa yhtäläiset kansalaisoikeudet. Vuonna 91 eräs toinen kansantribuuni, Livius Drusus, esitti vielä kerran saman ehdoituksen. Päätön Rooman rahvas ei tahtonut tästä nytkään mitään tietää, ja Drusus menetti henkensä.

Silloin nousivat maakaupungit yksimielisesti taisteluun. Tätä sanotaan liittolaissodaksi *(bellum sociale)*. Se alkoi vuonna 90. Mistä Rooma nyt ottaisi sotajoukkonsa? Rooma kutsui nyt aseisiin gallialaisia ja espanjalaisia niillä pitääkseen kurissa oman maansa miehiä.

Sullalle tämä oli ilo; hän iski rohkeasti asioihin käsiksi (hän on silloin valloittanut Vesuviuksen juurella olevan Pompeiinkin ja hän asetti sinne myöhemmin sotamiehiänsä asumaan). Marius sitävastoin osoittautui ponnettomaksi; niin, hän oli kenties todellakin voimaton; sanottiin, että hän sairasti leiniä, ja häntä neuvottiin menemään johonkin kylpypaikkaan. Pääasia oli: hänen sydämellensä oli vastenmielistä sellainen sota omia maanmiehiä vastaan; Mariuksella oli sydän paikallaan. Kuinka voi tätä ymmärtää väärin? Hänessä itsessänsä virtasi volskilaista, samnilaista verta. Syvimmältä olemukseltaan hän kallistui epäilemättä Gracchuksen ja Livius Drusuksen kannalle, ja hän tahtoi säästää veljiensä verta.

Senvuoksi Marius myöskin oli ostamalla hankkinut Cornelian kuuluisan maahovin Kap Misenon rannalla. Hän eli muutoin niin yksinkertaisesti, ei pitänyt edes keittäjää; mutta tämän maakartanon, sen hän tahtoi omistaa; sillä se oli kuulunut Gracchusten äidille. Hän tunsi itsensä Gracchusten perijäksi.

Tuloksena oli, että lopultakin vuonna 89 tosiaan kaikille italialaisille luvattiin Rooman kansalaisoikeus. Siitä lähtien on Rooman historia aivan toisella pohjalla. Se ei tästä lähtien ole Rooman, vaan Italian

historiaa. Ja vähitellen hyvinvointi, viihtymys ja onni levisi jälleen pahoinpideltyyn maahan.

Mutta Roomassa Sulla oli jo enemmän kuin Marius, ja kilpailua näiden kahden soturin välillä ei voitu enää välttää. Sulla tulee vuonna 88 konsuliksi ja saa samalla ylipäällikkyyden Mithridatesta vastaan. Silloin kuohahti Mariuksen kunnianhimo. Uuden suuren sotaretken ylipäällikkyys kuului hänelle, hän arveli[1]. Kansankapinan nostatti todellakin kansantribuuni Sulpicius Rufus hänen hyväksensä, kapinan Sullaa vastaan. Sulla harhaili halki katujen. Hän näki olevansa vainottu. Mihin pelastautua? Hänen henkensä oli vaarassa. Kuvaavaa on hänen hurjanrohkealle viisaudelleen, että hän suoraapäätä läksi itsensä Mariuksen taloon; eikä Marius todellakaan tehnyt hänelle mitään ja antoi hänen hätyyttämättä Roomasta paeta. Se oli todella ylevämielinen, hyväsydäminen teko.

Mutta Sulla kiiruhtaa sotajoukon luo, joka on Etelä-Italiassa; sotajoukko vannoo hänelle uskollisuutta; hän rientää sotajoukkoineen Roomaa vastaan: suunnaton säikähdys! Kaupunki ei voi puolustautua; Sulla itse tarttuu tulisoihtuun ja uhkaa polttaa Rooman tuhaksi. Mariuksen hän julistaa valtionkiroukseen, mestauttaa Sulpiciuksen, mutta muutoin ei verta vuodateta. Tyranni on herännyt Sullassa, ja hän ymmärtää vallita. Hän järjestää mielensä mu-

[1] Marius toivoi tällöin kannatusta myöskin italialaisten taholta, jotka piti ottaa 35 tribukseen: Ihne V, 286,

Sulla (S. 11.)

Kleopatra — M. Antonius

Mithridates — Livia

kaan valtion olot ja lähtee heti Itään kuningas Mithridatesta vastaan.

Vasta suhteellisesti myöhään Sulla on siis voittanut suuren asemansa historiassa. Vain viimeisenä kymmenenä elinvuotenansa hän on todellakin ollut suuri kohoten yli kaikkein muitten. Kuten niin moni vanhanajan ihminen, hänkin vasta viidenkymmenen iässä alkoi täysin tajuta koko voimansa, oman neronsa.

Tuo viisas mies voi laskea kuin viisi sormeansa, että Rooma heti hänen selkänsä takana jälleen joutuisi kansanpuolueen käsiin. Se ei häntä liikuttanut. Sulla tahtoi lähinnä suuressa sodassa kaikkien tapausten varalle kasvattaa itselleen sotajoukon, joka tottelisi häntä yksin ja jonka avulla hän myöhemmin voisi väkivallalla kaiken toimeenpanna, aivan niinkuin Iulius Caesar myöhemmin teki.

Mithridates ei tosin ollut mikään uusi Hannibal, mutta hänestä uhkasi se tulla: aasialainen hirmuhallitsija Pontoksessa Mustan meren rannalla, kavala, sitkeä ja yritteliäs, lisäksi ruumiinvoimiltansa atleetti. Etelä-Venäjän arot, Krimin ja Kolkhiksen hän oli vallannut, ja, kun hän kuuli sekasorrosta Italiassa, tunkeutui hän ponnekkaasti länttä kohti ja nostatti äkkiä koko kreikkalaisen Idän vapaustaisteluun Roomaa vastaan. Pelkkiä kreikkalaisia olivat hänen palvelijansa ja auttajansa; kreikkalaisia hänen sotapäällikkönsä. Mutta Mithridates itse on barbari ja sulttaani, joka puhuu kahtakymmentäkahta kieltä, aina pelkää myrkkyä, epäilee läheisimpiänsä ja sukulaisten

murhalla, hirmutöillä ja kauhulla valtansa lujittaa. Kun hän otti vangiksi erään rahanahneen roomalaisen herran, hän yhtä sukkelasti kuin julmasti valatti tälle kurkkuun sulaa kultaa; vertauskuvallista kidutusta. Mutta sitten hän järjesti joukkomurhan. Niinkuin meidän päivinämme Idässä vihattuja armeenialaisia vastaan »razzia» toimeenpannaan, niin silloin Vähän-Aasian kreikkalaiset yhtenä ainoana päivänä teurastivat 80,000, toisten mukaan 150,000 roomalaista vaimoineen ja lapsineen. Kauhistava verilöyly.

Sota alkoi. Kuningas oli lähettänyt satumaisen suuren sotajoukon (lukuilmoitukset, joita me siitä saamme, perustuvat, kuten useimmiten, innostuneeseen liioitteluun) vanhaan Kreikkaan. Atheenakin taisteli Mithridateen puolella. Sulla saartoi ja valtasi ensin Atheenan ja löi sitten nuo jättiläissotajoukotkin Boiootiassa kahdessa suuressa taistelussa, Khairooneian ja Orkhomenoksen luona, vuosina 86 ja 85, taisteluissa, joiden tarkasta kuvaamisesta saamme kiittää hänen omaa kynäänsä.

Saavutus oli sitäkin suurenmoisempi, kun Sullalla ei ollut lainkaan laivastoa ja Roomasta ei hänelle enää lähetetty penniäkään rahaa, ei apujoukkoja; sillä kansanpuolue oli sillävälin julistanut hänet valtionkiroukseen. Kansanpuolue oli jälleen vallassa Roomassa, ja valtionkirouksen alaisena on Sulla suuren sodan käynyt. Mutta hän ei ollut hiventäkään hentomielinen ja pyysi käytettäviksensä Delphoin ja Olympian temppeliaarteet saadakseen pian rahaa. Delphoilaiset vastasivat tosin hänen kirjeeseensä, että

Apollon lyyra oli temppelissä kumahdellut; se oli merkki, että jumala ei tahtonut aarteitansa antaa. Mutta pilaa tehden Sulla kirjoitti vastaan: »Päinvastoin, hyvät ystävät. Jumala on ilmeisesti iloissaan saadessaan Sullalle rahaa antaa. Senvuoksi lyyra helkähti.»

Hän pelasi nytkin uhkapeliä ja lausui aina nauraen: »Minä tahdon olla nimeltäni Felix (s. o. »Onnellinen»). Onni on mukanani; minä voin uskaltaa kaiken.» Mutta hänen toimitarmonsa ja valppautensa oli yhtä suuri kuin hänen onnensa. Hänet nähtiin taistelussa valkoisen hevosen selässä, nopeimman juoksijan, ja puvussaan hän kantoi mielellään sormensuuruista Apollon kuvaa; vaaran hetkellä hän veti pikku jumalan esille ja rukoili: »Oi Apollo, tahdotko sallia onnellisen Sullan täällä joutua tuhon omaksi!»

Mutta kaiken huomioonottaen Sullan suorittamat taistelut, jotka mainitsin, eivät oikeastaan olleet niin erikoisia; sillä hän taisteli aivan kouluuttamatonta, eri tahoilta kokoonhaalittua aasialaista kansaa vastaan, joka häikäisi ainoastaan koreankirjavalla asullaan [1]). Nuokin 90 viikatevaunua olivat vaikutuksen tavoittelua, ei mitään muuta. Jos vihollisia todellakin oli 120,000, kuten Sulla ilmoitti, niin olivat heidän joukkonsa vain toinen toisensa tiellä; niiden oli aivan mahdotonta liikehtiä. Meidän tarvitsee vain ajatella 19. vuosisadan myöhäisempiä kiinalaissotia,

[1]) Miten kurjia Mithridateen sotajoukot silloin olivat, osoittaa Plutarkhos: *Lucullus* 7.

joissa samoin aivan vähäiset eurooppalaiset sotavoimat ajoivat pakoon kiinalaisten sadattuhannet.

Rauhanpäätöksen tuloksena oli ainoastaan, että Mithridates vetäytyi entisille rajoillensa; Sulla oli siis käynyt vain puolustussotaa. Tällöin joutuivat nyt lopuksi persoonallisesti vastakkain Sulla ja kuningas, joissa Itä ja Länsi olennoituivat, molemmat aikansa nerokkaimmat, hirmuisimmat valtiaat: Sulla leikkaavan lyhytsanainen, kuningas hillittömän sanarikas. Kun Mithridates lopuksi oli suostunut kaikkiin vaatimuksiin, Sulla syleili ja suuteli häntä. Historiankirjoitus on tämän suudelmankin muistiin merkinnyt: niin erikoisen merkitykselliseltä se siitä näytti.

Mutta me olemme kadottaneet Mariuksen näkyvistämme. Hänen ylpeytensä oli yhtäkkiä maahan lyöty. Valtionkirouksen alaisen Mariuksen pako kuuluu kuin sadulta. Takaa-ajajat ratsain hänen jäljissänsä: niin hän harhailee Terracinan luona pitkin Italian rannikkoa; ainoakaan purjevene ei uskalla ottaa häntä mukaan, tai lasketaan hänet heti jälleen maihin. Siellä hän viruu, aivan yksinänsä, nälissään rannalla, piiloutuu metsiin, vanha 68-vuotias mies, kunnes hänen täytyi vielä suohonkin kätkeytyä, aina kaulaa myöten veteen. Kuitenkin hänet saadaan kiinni ja raahataan sinne tänne köysi kaulassa. Erään kimbriläisen orjan on määrä tappaa hänet; mutta tämä kauhistuu Mariuksen hehkuvia silmiä niin kovin, että veitsi putoaa hänen kädestänsä. Vihdoin hän seikkailurikkaan purjehdusmatkan suorittamalla pääsee pakoon Afrikkaan, Karthagoon. Itse hän on keksinyt

sanonnan: »Gaius Marius Karthagon raunioilla.» Sillä hänen oma onnensakin, jonka hän itsellensä oli taistellut, oli mennyt pirstaleiksi kuten Karthago. Mutta ei roomalainen Africa maakuntakaan suvainnut häntä; niinkuin ahdistettu metsänotus harhailee hän täälläkin pitkin hiekkaista rannikkoa, uhma sydämessä. Vasta Numidian kuninkaan vasallivaltakunnassa löytää hän turvapaikan; siellä hän jälleen voi väkeäkin ympärillensä koota. Ja yhtäkkiä hän on jälleen Italiassa, mutta muuttuneena. Kelpo isänmaanystävä on nyt äkkiä kostonhenki. Niinkuin kuningas Lear tuli mielipuoleksi, kun hänet hyljättiin, niin myöskin hyljätty Marius. Kurjinta kiittämättömyyttä hän oli saanut kokea; sillä hän oli isäinsä kaupunkia uskollisesti palvellut eikä ollut sitä koskaan loukannut. Asestetuin käskyläisin hän nyt vuonna 87 kulkee Roomaan, yhä vielä niissä ryysyissä, joita hän pakonsa aikana oli kantanut, tukka ja parta kuin metsäläisellä, säälittävänä, mutta kammottavana.

Väkivallanteot olivat Gracchusten saaman lopun jälkeen Roomassa päiväjärjestykseen kuuluvia. Kaunis ihmisyys ja mielen jalous, kreikkalaisen filosofian lempeä vaikutus, joka Scipio Africanusta, joka itseänsä Gracchuksiakin oli hillinnyt, oli poissa, hälvennyt kuin kaunis satu. Jos kansa tahtoi äänestää, löi senaatti vaaliuurnat kumoon; jos sitä niin miellytti; päinvastoin kansa löi ilman muuta kuoliaiksi ne viranhakijat, jotka sitä eivät miellyttäneet.[1]) Hurjan raivoisia olivat varsinkin kaksi kansantribuunia Saturninus ja Glau-

[1]) Niin tapahtui vuonna 100.

cia; he saivat väkivaltaisen lopun. Nyt oli väkivaltainen konsuli Cornelius Cinna Roomassa isännöinyt. Cornelius Cinnan kanssa liitossa Marius nyt jakeli rankaisutuomioitansa, viiden päivän ajan, niinkuin kuolemanjumala, joka uhrinsa tahtoo. Tuijottavin katsein kulki hän pitkin katuja. Kaikki tulivat alamaisesti häntä tervehtimään. Kenen tervehdykseen hän ei vastannut, sen hänen väkensä surmasi, ja tapettujen päät asetettiin puhujalavalle. Tämä kaikki kuuluu kylläkin julmalta; kuitenkaan uhreja ei ollut kovin monta. Kansa käyttäytyi myöskin siivosti eikä ryöstänyt surmattujen taloja [1].

Mutta Mariuksen hermosto oli aivan järkytetty. Hän heittäytyi juopottelemaan, huumatakseen kuumeellista kiihtymystään, joutui pian juoppohulluksi ja kuoli. Poljettu leijona! Kaiken elämänsä ajan hän oli tarkoittanut hyvää. Roomalaisten kiittämättömyys on siveellisesti ja ruumiillisesti tuhonnut tämän suuren kansanmiehen, joka oli suora ja vilpitön kuin vain harvat.

Valtio-oikeudellisessa suhteessa on huomautettava, että Marius itse asiassa ei koskaan ole suunnitellut diktaattorina tai kuninkaana hallita Rooman kansalaisia, vaan ainoastaan laillista tietä saaden uusimiseen konsulinviran, kansan vuosi vuodelta aina uudelleen vapaatahtoisesti valitsemana suojelijana ja auttajana hän tahtoi ulkomaisten sotien johdon käsissänsä pitää. Sillä se oli nuoruudesta

[1] Plutarkhos c. 43 ja 44.

asti ollut hänen urheilunsa, hänen kiihkonsa, hänen kunniansa.

Neljä vuotta sen jälkeen Sulla voittajana saapui Idästä ja laski maihin Brindisissä sotajoukkoineen, saaliineen. Roomassa oli jo kauan pelolla ja vavistuksella häntä odotettu; sillä olihan hänet uskallettu panna valtionkiroukseen. Kansanpuolueen vallanpitäjät lähettivät legioonansa häntä vastaan. Mutta Sulla, »kettu», joksi häntä sanottiin, ymmärsi paremmin kuin kukaan ennen häntä houkutella, vietellä vastustajan joukot. Kokonaiset legioonat menivät pian sotakassoineen ja lippuineen hänen puolellensa, ja vastustajan sotapäällikkö huomasi olevansa teltassaan surkuteltavan avuttomana yksinään. Niin Sulla nyt toistamiseen väkivallalla valtasi isäinsä kaupungin. Ja nyt alkoi teurastus. Mistä tämä miehen äkillinen, rajattoman hirveä julmuus? Oliko se vain kostoa siitä, mitä Marius oli tehnyt. Sulla tuli Idästä. Mithridateen sulttaanihenki oli siirtynyt häneen tuossa suudelmassa, jonka Sulla oli Mithridateelle antanut. Sulla, näyttelijä, esitti nyt joukkoteurastajaa Roomassa. Kamala oli jo hänen ulkonäkönsä, hänen kasvonsa: valkea, liidunvalkea ihonväri, tulipunaiset poskipäät tai paremminkin poskissa punaisia, tulehtuneita täpliä. Hän näytti kuin ihomaalilla töhrityltä, aivankuin hän olisi paksulti käyttänyt punaista ja valkeata väriä. Teurastajakasvot! Lisäksi voimakkaan siniset silmät ja leikkaava katse.

Kaupungin edustajat haluavat voittajan kanssa keskustella ja menevät häntä vastaan. Herättääk-

seen heissä tarpeellista kauhua Sulla heti esinäytöksenä siitä, mitä oli edessä, toimeenpanetutti aivan heidän silmiensä edessä joukkosurmaamisen ja teurastutti 600 sotamiestä. Nyt kaikki jähmettyivät kauhusta. Oli marraskuu 82. Sitten nimitytti hän itsensä diktaattoriksi, ja nyt seurasi verilöyly arvossapidettyjen kansalaisten ja puoluemiesten keskuudessa. Kylmästi hymyillen Sulla laittoi julkisia ilmoituksia nimiluetteloineen: tänään surmataan ne ja ne miehet; ensimäisenä päivänä niitä oli vain 80, seuraavana 220 ja niin jatkuen. Nämä olivat n. s. proskiptsioneja. Ken proskiptsionin alaisen kätkee, olkoon kätkijä isäkin tai poika, hänen on kuoltava myöskin. Silmitön säikähdys, kuolemantuska, kauhistus, kammo kaikilla kaduilla! 4,700 kansalaista sai siten surmansa. Kaikista kauheinta: pieni Praenesten linnoitus Rooman lähistöllä oli häntä vielä viime hetkeen vastustanut; kaksitoistatuhatta sotamiestä oli kaupungissa; eräänä päivänä Sulla säälittä hakkautti maahan, viimeistä miestä myöten, nämä 12,000 nuorta miestä (eivätkä ne olleet maakuntalaisia, vaan syntyperäisiä italialaisia). Kynä vapisee tätä kirjoittaessa; tylsäksi täytyi käydä raudan, joka tuollaisen mestauksen suoritti.

Se oli Mithridateen menettelyä. Kuka voisi siitä erehtyä? Näyttelijä Sulla jäljitteli nyt sulttaania. Sullan haahmossa silloin Mithridates Roomaa teurasti. Aivan niinkuin tämä, Sulla myöskin nyt kokosi ympärilleen Roomaan yksinomaan kreikkalaisia apureita Aasiasta. Sulttaanimaista oli myöskin

hänen rahanhimonsa, joka liittyi verenhimoon; tuomittujen talot ja tavarat, orjatkin Sulla takavarikoi; ne joutuivat diktaattorin saaliiksi ja yksityisomaisuudeksi. Nämä orjat hän sitten vapautti; niitä oli noin 10,000, ja hän teki niistä vapautettuina *(libertini)* pelätyt kätyrinsä, joita hänen mukaansa sanottiin corneliolaisiksi. Itsestänsä selvää on, että näiden kymmenentuhannen joukossa kreikkalaiset ja aasialaiset olivat vallitsevia. Tämä joukkovapautus merkitsi siis samalla aasialaisveristen kansalaisten tavatonta lisääntymistä. Muutoin Sulla itse istui jonkinlaisella lavalla tai tiskillä *(bema)* ja möi saaliiksi otetun omaisuuden, irtaimen ja kiinteän, huutokaupalla polkuhintoihin häpeämättömällä tavalla suosikeilleen, useinkin alhaisimmille heittiöille, laulajille, näyttelijöille ja kurtisaaneille.

Erään näistä suosikeista, Khrysogonoksen, tunnemme tarkemmin Ciceron esityksestä. Sillä nuori 26-vuotias Cicero oli itse saanut elää nuo ajat. Tämä entinen orja Khrysogonos, hänkin aasialainen, kohteli arvossapidettyjä roomalaisia herroja *en canaille* ja eli häpeämättömän ylellisesti.

Luonnollisesti Sulla vietti sitäpaitsi Mithridateesta saavuttamaansa voittoa triumfina valtavan loistavasti. Hän talletti kymmenennen osan saaliistaan Herkuleen pyhättöön, ja sillä järjestettiin kansan kestitseminen, mässäys ja juopottelu, jota kesti monta päivää. Määrätty oli, että sellaisesta ikäänkuin pyhästä ateriasta, joka oli alkuisin temppelistä, illalla ei saanut mitään jätteitä jäädä pöy-

dälle, ja niin heitettiin herkullista ruokaa iltaisin suuret määrät läheiseen Tiber jokeen. Niin ylenmäärin täydet olivat pöydät. Kansa ei jaksanut niitä tyhjentää.

Kolmen vuoden ajan Sulla oli näin kaikkivaltiaana diktaattorina. Mutta mihin hän käytti mahtiasemaansa? Hän ei aikonut perustaa hallitsijasukua. Se oli vielä tälle ajalle vieras ajatus! Mutta hän tunsi itsensä kylläkin kutsutuksi pakoittamaan Roomalle uuden hallitusmuodon, hengeltään taantumuksellisen hallitusmuodon, jossa hän teki tyhjäksi kaikki Gracchusten saavutukset, syrjäytti jälleen ritarisäädyn täydellisesti, supisti kansantribuunien vallan, mutta järjesti sitävastoin uudelleen vallan ja lainsäädännön senaattorien käsiin, joiden piti tästälähtien olla eroittamattomia: todella suuri, järjestelmällisesti yksityiskohtia myöten mietitty työ. Pysyvä arvo oli tässä ennen muuta tuomiolaitoksen uudestijärjestämisellä.

Se oli Sulla, onnellinen, Rooman ensimäinen yksinvaltias, caesarien edelläkävijä, kevytmielinen, elämän kylläisyyden velttouttama, turtunut, tunnottomuuteen panssaroitunut ihminen. Sangen harvinainen luonne. Turhaan etsii hänessä pehmyttä kohtaa, jotakin ihannetta, jotakin syvempää tunneliikahdusta. Hänellä oli käytettävissään kahdet kasvot: julkisesti esiintyessä aina jäykkä itsevaltiaannaamio; niin pian kuin hän pöytään asettui, hän aina vain oli suruton hulluttelija ja hupainen pöytätoveri, joka ei pilaa turmele. Todellinen i h m i n e n hän oli

kenties ainoastaan suhteessaan Metellaan, neljänteen vaimoonsa[1]), joka lahjoitti hänelle kaksoiset. Joskaan Sulla ei todella kunnioittanut häntä, hän kumminkin tahtoi nähdä häntä kunnioitettavan. Kun Metellan täytyi paeta Roomasta, hän tuli Sullan luo Atheenaan; se tapahtui Sullan piirittäessä tätä kaupunkia. Aina ivalliset atheenalaiset laskivat kompiansa pöyhkeästä naisesta, mutta Sulla kosti sen tiikerimäisen verisesti. Kun Metella kuoli, silloin hän kumminkin osasi lohduttautua. Forumilla Roomassa piti juuri olla gladiaattoritaistelut; s. o. avoimella torilla pakoitettiin muutamia satoja sotavankeja suorittamaan taistelu, jossa todella oli kysymyksessä elämä ja kuolema. Arvoisa yleisö, varsinkin roomattaret, halusi näet sopivassa tilassa toki nähdä hiukan verta ja joitakin ruumiita. Kun Sulla tuli katsojain joukkoon, astui eräs nuori ylhäinen nainen, Valeria, samaa tietä, ja hän tunsi ihmeekseen, että tämä häntä kosketti, että hän otti hänen togastansa villahöytäleen tai langan. »Anteeksi», nainen sanoi, »älä ihmettele; minä tahdoin vain omistaa pienen haintuvan sinun onnestasi.» Sitten, esityksen kestäessä, keskellä kiihoituskirkunaa, miekkailijain kuolonkorinaa: kaiken aikaa kiemailua, toisiinsa tuijottamista, hymyilyä, rakastunutta silmäpeliä. Vähän ajan perästä oli Valeria 58-vuotiaan viides vaimo. Mutta Sulla välitti hänestä vähän ja harjoitti rakasteluitansa, kuten nuoruudenpäivinänsä, varieteeväen ja

---

[1]) Plutarkhos c. 6.

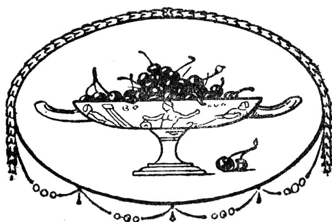
puolimaailman ihmisten kanssa eikä yksinomaan naispuolisten.

Suuri silmänkääntäjä! Yllätysten mies! Kun Sulla oli loppuunsuorittanut hallitusmuototyönsä, hän eräänä päivänä kaikkien hämmästykseksi vetäytyi takaisin yksityiselämään. Oltiin kummissaan: sittenkuin hän kansalle oli persoonallisesti ilmoittanut tapahtuneen tosiasian, hän ilman mitään suojelusväkeä uskalsi läpi ihmisjoukon kulkea kotiinsa. Hän luotti sokeasti onneensa, ja todellakin: koston tikaria ei kohonnut. Häntä ei pistetty kuoliaaksi. Olla ollut valtiaana, olla hallitusmuodon antaja tyydytti hänen kunnianhimoansa; »hallitsemisen» jokapäiväiset vaivat olivat hänelle liian ikävystyttäviä. Napolin lahden rannalla, ei kaukana Posilipposta, missä niin monet jo ovat suloista lepoa etsineet, hän tahtoi nyt elää yksityiselämää, vähän kalastaa ja metsästää ja näytellä luonnonihailijaa. Mutta kohtalo tahtoi toisin. Sellainen runollisuus oli liian hyvää hänelle. Häntä kohtasi siellä heti kamala tauti, ja hän kuoli siihen pian suuria tuskia kärsien, vuonna 78. Vielä kolme päivää ennen viimeistä verensyöksyä hän kirjoitteli kunnianjanoisena muistelmiansa.

Mitä hän jätti jälkeensä? Maailmanhistoria on oikeudellinen. Ei kuvapatsasta, tuskin rahakuvaa on Sullasta säilynyt, ja hänen suuren hallitusmuototyönsäkin tapahtumain virta on kohta hänen kuolemansa jälkeen suurimmaksi osaksi kuin poishuuhtonut. Mutta hänen esimerkistään opittiin. Suuret

miehet, jotka nyt seurasivat, Pompeius, Iulius Caesar, Marcus Antonius, oppivat nyt, että kaikki lait, vaikka ne vaskeenkin kaiverretaan, eivät ole muuta kuin paperia, johon jo lähin päivä tekee reikiä, ja että Rooman yksinvaltias, jota kaikki odotti, voi valloittaa paikkansa vain joukoittaisilla oikeusmurhilla ja juurinensa hävittämällä paremmat kansalaisperheet. Koska Iulius Caesar jätti tämän tekemättä, sen tähden hän itse tuli murhatuksi. Koska Marcus Antonius seurasi Sullan veristä esimerkkiä, sen tähden on Rooman keisarivalta Augustuksen aikana lopultakin todella syntynyt.

LUCULLUS

Roomalla oli ollut ensimäinen tyranninsa. Hän oli tullut siksi sotajoukon voimalla. Marius loi palkkasotajoukon, niin luodun sotaväen avulla, joka ei palvele isänmaata, vaan ainoastaan päällikköänsä, Sulla valloitti pääkaupungin, maailman. Mutta Sullan valta ei kestänyt kauan, ja olosuhteet jäivät niin epävarmoiksi, kuin mitä ne olivat. Pulmia karttui, ja joittenkin suurten miesten piti vielä murskata itsensä, ennenkuin maailma voi saavuttaa täysin tyydyttävän tilan; kolme huomattavaa nuorta miestä oli valtakunnassa, kun Sulla kuoli: Sertorius, Lucullus ja Pompeius.

Sertorius, oiva kansan mies, jossa Marius ikäänkuin jatkuvasti eli, ei pääkaupungin lapsi, vaan italialaisesta vuoristokaupungista vaeltanut: hän hylkää sen taantumuksellisen hallitusmuodon, jonka Sulla oli antanut, ja perustaa kaukaiseen Espanjaan pienen roomalaisvaltakunnan itselleen, järjestää siellä ympärillensä senaatin, jolleka hän myös todellakin korvaansa kallistaa, ja niin silloin juuri tämä Sertorius on antanut ensimäisen näytteen perustuslaillisesta yksinvallasta. Hän oli oikeastaan aikansa ihannesankari, oikeudenmukainen, maltillinen, uskollinen, päättäväinen ja voittamaton: kaikki ihailivat häntä. Tämä Sertoriuksen espanjalainen valtakunta sai olla hätyyttämättä vuodet 80—76. Hän toivoi aikaa, jolloin hän itsensä Rooman voisi puolellensa voittaa, ja hänessä eli Gracchusten henki. Mutta hänen päivänsä päättyivät vuonna 72 salamurhaan. Itse asiassa voitiin silloin kylläkin vain Roomasta luoda

historiaa, ja silmä kääntyy niin ollen noihin molempiin toisiin eteviin miehiin, Lucullukseen ja Pompeiukseen. He olivat kaupunkiroomalaisia. Käsittelemme ensin Lucullusta.

Lucullus nimellä on vielä nykypäivinä hyvä kaiku: lukullista elämää! Ruokahalu nousee, ja ihmeellisiä tuoksuja virtaa keittiöstä! Päivällinen seitsemine ruokalajeineen, ostereineen ja kalkkunoineen kuvautuu eteemme: herkkusuun uni, ja ennen kaikkea kirsikat. Lucullus se ensimäisenä kirsikan Eurooppaan toi. [1]) Jokaisen, joka meillä nykyisin kesäaikoina herkuttelee tällä hedelmällä, jokaisen pojan, joka kesällä korkeaan kirsikkapuuhun kiipeää, on tällöin kunnioituksen tuntein ajateltava Lucullusta. Mutta pääasia on kai harvoille kirsikanystäville tunnettu, nimittäin että Lucullus oli suurimpia sotapäälliköitä, mitä koskaan on elänyt, joka tapauksessa rohkeimpia ja osuvaisimpia, ja meille avautuu, kun seuraamme hänen sotaretkiänsä, ensikertaa satumainen Itämaa.

Vuonna 78, kun Sulla kuoli, suunnattiin jännittyneinä katseet Lucullukseen ja Pompeiukseen. Kumpi heistä oli tuleva Sullan valta-aseman perijäksi?

Sellaista verenvuodatusta, minkä Marius ja Sulla olivat Roomassa toimeenpanneet, ei heihin nähden tarvittu peljätä. Ylipäänsä se roomalaisuus nyt kokonansa lakkaa, joka, kuten Marius, vieroo kreikkalaista sivistystä. Kreikkalainen sivistys on tämän

[1]) Vrt. paitsi muita todistuksia Hieronymus *epist.* 31. 3.

jälkeen koululaitoksen avulla valloittanut kaikki perheet, ja Scipioiden periaatteet, Cornelian henki oli voittanut. Kaikki on nyt kreikkalaisen taide-elämän, ajatuselämän täyttämää. Sullassa tämä oli ollut vielä sangen ulkopuolista. Sulla oli tosin laahannut Atheenasta Roomaan filosofi Aristoteleen alkuperäiset käsikirjoitukset. Mutta hän ei ole itse niihin katsahtanut, hän ei tiennyt, mitä niille tehdä, ja vasta Lucullus toi Amisoksesta Roomaan kreikkalaisen Tyrannion, joka nämä kirjoitukset todella sai avautumaan. Sullalle olivat sellaiset kirjat ainoastaan kerskailunesineitä hänen sotasaaliissansa, ja todellisuudessa häntä ilahduttivat ainoastaan, kuten olemme nähneet, kreikkalaisen teatterin alhaiset ilveilytuotteet. Lucullus sitävastoin, Caesar ja kaikki seuraavat ovat rakkaudesta ja vakaumuksesta täyskreikkalaisia; kreikkalaisuus herää heissä uuteen elämään, mutta roomalaisen vankassa luurakenteessa: jättiläisluonteita valaskalannikamineen verrattuina purolohen lailla hentorakenteiseen kreikkalaiseen.

Lucius Licinius Lucullus oli ylhäistä sukua, mutta köyhtynyt. Lisäksi painoi häntä esi-isiensä huono huuto, varsinkin hänen äitinsä, mutta myöskin isän, joka oli lahjain ottamisesta tuomittu. Mutta Sulla suosi häntä; myöskin nuoren Lucullukscn ensimäinen esiintyminen herätti yleistä mielenkiintoa: hän esiintyi sen miehen, auguri Serviliuksen, syyttäjänä, joka oli saanut hänen isänsä tuomituksi. Se oli uljasta; se herätti huomiota; sillä kaikki oikeudenkäyttöhän tapahtui täysin julkisesti; kansa jakaantui eri puolille, syntyi melskeitä, haavoitettuja.

Sitten Lucullus oli upseeri. Sulla veti hänet puoleensa, ensiksi mukaan taisteluun italialaisia vastaan, sitten retkellensä Mithridatesta vastaan. Sullan sotakassa oli silloin tyhjä, ja hän ryösteli puhtaaksi kreikkalaisten temppeleitä; Lucullus otti tehtäväkseen lyödä hänelle rahaa ryöstetyistä kulta- ja hopeaesineistä; sitä sanottiin »Lucullukseen rahaksi» ja se oli hyvässä kurssissa. Mutta Sullalla ei ollut myöskään laivastoa, ja hänen vastustajansa Mithridateen laivastot hallitsivat kaikkia rannikoita. Silloin valtasi Lucullukseen seikkailuhalu. Väsähtämättömyys ja ripeät liikkeet olivat hänelle ominaista; kukaan sotapäällikkö ennen häntä ei ollut siinä hänen vertaisensa; Iulius Caesar oli tässä hänen oppilaansa. Vihollisen kaleerilaivain kaikkialla väijyessä, osaksi valtavia sota-aluksia, joissa viisi souturiviä päälletysten, uskaltautui Lucullus niitten välitse läpi parilla kolmella laivalla, ensiksi Cyrenaicaan (tuohon Cyrenaicaan, johon italialaiset äskettäin, Dernan luo, ovat asemiin asettuneet). Siellä hän antoi eräälle kaupungille, joka häneltä sitä pyysi, sivumennen uuden hallitusmuodon; hän oli suunnilleen ylioppilasiässä, ja tämä oli hänelle kuin käytännöllinen virkatutkinto: hänestä oli hauskaa osoittaa, että hän oli lukenut Platonin kirjoituksen parhaasta valtiosta. Mutta sitten kävivät hänen kimppuunsa merirosvot, jotka siihen aikaan olivat kohoittautuneet ensi luokan merivallaksi ja taistelivat Mithridateen puolesta. Niin Lucullus tuli putipuhtaaksi ryöstettynä miehenä Egyptin pääkaupunkiin, Aleksandreiaan, ja siellä hänet heti nuori kunin-

gas Ptolemaios Sullan edustajana otti vastaan kuin prinssin, lahjoja ja imartelua hänelle tuhlaten; mutta Egyptin laivastoa, jota hän oli tähtäillyt, hän kumminkaan ei saanut. Egypti oli varovainen; se pelkäsi Mithridatesta. Muutoin jokainen roomalainen, joka tuli Egyptiin, katseli heti hiukkasen myöskin vanhaa Memfistä ja pyramideja, obeliskeja ja sfinksejä ja töhersi nimensä, jos suinkin mahdollista, Memnonin pylvääseen, josta tarun mukaan auringon sarastaessa lähti ihmeellisiä ääniä; sinne matkustettiin vartavasten kuulemaan sen soivan. Mutta Lucullukseila ei ollut aikaa. Kyprokseen! oli hänen päämääränsä ja Kyproksessa hankki hän lopulta itsellensä laivaston, jota hän tarvitsi. Talvi tuli; vihollisen amiraalit luulivat, että hän ei uskaltautuisi merelle, ja vetäytyivät syrjään. Sillä vanhan ajan sotalaiva ei tosiaankaan voinut selviytyä talvimyrskyssä merellä. Mutta Lucullus pani alttiiksi kaiken. Että ainoakaan vihollinen ei häntä huomaisi, hän ainoastaan yöllä veti purjeet ylös ja tuli niin onnellisesti edelleen aina Rhodos saarelle saakka. Rhodos oli merivalta ja aina Rooman ystävä; ja jopa otti Lucullus Mithridateelta joitakin satamapaikkoja, ennen kaikkea Kyzikoksen kaupungin, voittipa meritaistelunkin, ja Sullalla oli nyt hänen toimestansa rannikkoturva, jota hän tarvitsi. Lucullus oli nyt noin 21-vuotias. Hän näytti nyt, että puoluelaisuuskollisuus merkitsi silloin enemmän kuin isänmaanrakkaus. Sillä toinenkin roomalainen päällikkö, nimeltänsä Fimbria, oli silloin kahden legioonan kanssa Vähässä Aasiassa: nerokas soturi,

mutta kansanpuolueen mies ja Sullan vihamma. Fimbria sulki silloin maanpuolelta Mithridateen erääseen satamakaupunkiin ja kutsui Lucullusta avuksi. Jos Lucullus merenpuolelta tuli apuun, niin voivat he Mithridateen saada vangiksi kaupungissa, menestys oli varma, ja siten olisi kaikki myöhemmät taistelut tehty tarpeettomiksi; maailmanhistoria olisi saanut aivan toisen käänteen. Mutta Lucullus ei tullut; hän ei tahtonut Sullan vastustajalle tehdä mahdolliseksi tätä menestystä.

Mutta niihin verilöylyihin, joilla Sulla sitten Rooman kansalaisia raateli, oli Lucullus aivan osaton; samaten surmattujen omaisuudesta, jonka Sulla laumallensa Roomassa lahjoitteli ja haaskasi, ei Lucullukselle onneksi tullut osaa, ja hän esiintyi täysin puhtaana. Sillä hän oli silloin Vähässä Aasiassa, jonne hän oli jäänyt kokoamaan tai oikeudenmukaisesti jakamaan määrätyt suuret sotaverot. Mutta testamenttinsa toimeenpanijaksi Sulla hänet kylläkin teki; niin, myöskin Sullan jälkeensäjättämä muistelmateos piti Lucullukseen julkaista.

Nuoren miehen piti voittaa vaikeudet; hänellä oli silloin enemmän luottoa kuin rahaa; hän nai erään ylhäisen naisen, mutta myötäjäisittä. Kuitenkin hän aediliksenä kykeni järjestämään Roomassa loistavia näytäntöjä, joissa hän ensimäisen kerran antoi yleisön nähdä elefanttien taistelevan hiekoitetulla torilla härkäin kanssa. Kun hän sitten Afrikkaa hoiti, hän osoittautui kunnialliseksi hallintomieheksi; se mainitaan erittäin; se oli suuri merkillisyys, siihen tapaan kuin nykyisin Venäjän valtakunnassa.

Silloin tuli uusi suuri sota. Juuri vuonna 74, kun Lucullus oli konsulina, varusti kuningas Mithridates jälleen valtavan lukuisan sotajoukon ja hyökkäsi ensin naapurimaansa Bithynian kimppuun, sitten itse Rooman alueelle Vähässä Aasiassa. Pompeius ja Lucullus, molemmat Rooman miehiä, halusivat ylipäällikkyyttä Mithridatesta vastaan. Mutta Lucullus sai sen. »Missä on nainen?» Tässä kuulemme ensi kertaa naisvaikutuksesta. Kerrotaan: puolimaailman suurten naisten joukossa herätti silloin huomiota muuan Praecia; hän oli vaikutusvaltaisinten miesten rakastajatar ja uskottu; Lucullus valloitti hänen suosionsa huomaavaisella kohteliaisuudellaan, ja Praecia puuhasi hänen hyväksensä menestyksellä. Itse asiassa olikin Lucullukselle täysi oikeus tähän korkeaan asemaan. Sillä hän tunsi Vähän Aasian kuin konsananansa kukaan; hän oli jo siellä taistellut, oli siellä ennenkaikkea Kyzikoksen, merikaupungin, Mithridateen käsistä vapauttanut.

Ja juuri nyt syöksyi kreikkalainen sulttaani jälleen Kyzikoksen merikaupungin kimppuun, luonnollisesti suunnattomalla ylivoimalla (ilmoitukset näistä aasialaisista sotajoukoista nousevat aina satoihintuhansiin, ja ehdottomasti on taipuvainen luvun joka kerran kymmenellä jakamaan). Niin, olipa Mithridates silläväIin yrittänyt asestaa ja harjoittaa joukkonsa roomalaiseen tapaan, suunnilleen niinkuin nykyisin saksalaiset upseerit Kiinassa tai Turkissa koettavat tolmeenpanna preussilaista komentoa. Mutta muonituslaitoksesta oli kurjasti huolehdittu. Tämän

hankki Lucullus tietoonsa, miehitti sotajoukkoineen korkeat asemat (hänellä oli yleensä ainoastaan noin 30,000 miestä jalkaväkeä, 2,500 ratsumiestä), puristi vihollisen laumat ahtaalle alalle piirittämänsä kaupungin muurien edustalle ja katkaisi viikon ajan heiltä tyystin kaiken muonantuonnin; se ei ollut suinkaan n. s. teatterisotaa; hän taisteli ainoastaan epälukuisia vihamielisiä vatsoja vastaan. Pian tekivät työtänsä nälkä ja kulkutaudit ja mitä surkeimmat olot. Epätoivoissaan nälistyneet joukot hajaantuivat, ja leikkiä vallan oli hakata ne maahan. Mithridates pääsi pakoon laivastoineen. Tämä oli ensimäinen menestys. Lucullus soi tuskin itsellensä levonhetken (levähdys noissa Välimerenkaupungeissa oli niin suloinen!), kun, niin kerrotaan, Venus jumalatar — Sullan suojelusjumalatar — ilmestyi hänelle unessa ja puhui: »Älä lepää, metsämies; saalis on lähellä.» Hän seuraa unen ääntä, tulee Mithridateen laivaston jäljille ja voittaa nyt tämänkin toistamiseen, taistelun toisensa jälkeen. Mithridates pakenee suurimmassa hädässä Dardanellien läpi Mustalle merelle, joutuu siellä hirmuisten myrskyjen heiteltäväksi ja pelastaa kaapparilaivalla hädin tuskin elämänsä.

Mistä Lucullukselle oli ne laivat, joilla hän nämä taistelut taisteli? Kreikkalaiset kaupungit, Rhodos etunenässä, ne hankkivat hänelle. Rooman senaatti tarjosi Lucullukselle vasta nyt 3,000 talenttia laivaston rakentamista varten. Mutta hän vain kiitti tarjouksesta. Hän tahtoi osoittaa, että sota Idässä itse maksaa itsensä. Sodan ei pitänyt maksaa mitään Roo-

malle. Siten on myöhemmin vielä suuri Napoleon sotansa käynyt. Mutta Rooma on Lucullusta siitä huonosti palkinnut.

Hänen päällikkyyttänsä pidennettiin. Ja nyt hän suunnitteli suurempia. Mithridateen lyöminen ei tyydyttänyt häntä; hänen täytyi ottaa Mithridates vangiksi. Sillä niin kauan kuin tämä savijalkajättiläinen oli olemassa, hän oli ainaisena uhkana; jättiläinen oli nälkäinen ja sitkeähenkinen. Ilman senaatin määräystä, niin, kuten myöhemmin sanottiin, vastoin Roomassa hallitsevien arvohenkilöitten tahtoa, ja vaikka vielä hänen oma sotajoukkonsakin kaikkine upseereineen juuri nyt pyysi puolen vuoden lepoa, Lucullus kesällä 73 läksi kaukaista Pontosta, Mithridateen perintömaata, vastaan. Se on se maa, jonka nimi nyt on Trapezunt.

Se ei ollut helppo asia. Lännessä, Smyrnan ja Miletoksen lähistöllä, oli Vähä Aasia mitä kukoistavinta puutarhamaata, rannikkoparatiisin maa, missä jalot omenat ja päärynät, mantelit ja aprikoosit villinä kasvavat ja rhododendrat ja granaatit, oleanderit ja azaleat vapaan auringon alla kukkivat. Mutta tämän Lucullus jätti nyt taaksensa ja tunkeutui ylämään autioille aroille. Alkumetsän peittämät rannikkovuoret Vähän Aasian pohjoisrannalla aina Pontokseen saakka kohoavat 1,300—1,900 metrin korkeuteen. Jäätä, lunta ja kuuraa ja pitkät talvet oli hänellä odotettavissa Pontoksessa ja Armeeniassa.

Hän tarvitsikin senvuoksi todellakin aluksi kuormaston, jossa oli 30,000 kuormankantajaa (galata-

laisia, galliaisperäistä väkeä), joiden määränä oli yksinomaan armeijan perässä, sen tarpeiksi, laahata hartioillaan viljaa. Mutta Pontoksessa avautui roomalaisille äkkiä aavistamattoman rehevä maa, karjaa ja hedelmiä loppumattomiin. Ja siellä Lucullus löysi kirsikankin. Pontoksenmaasta hän on suloisen kirsikkapuun mukanansa tuonut.

Mutta legioonasotamiehet välittivät vähän sellaisesta hedelmästä ja huokeasta raavaanlihasta; he tahtoivat rahaa! rahaa! he tahtoivat todellista saalista ja olivat harmissaan, että ainoatakaan kaupunkia, ainoatakaan niistä lukuisista linnakkeista, joiden holveissa vihollisen rikkaudet lepäsivät, Lucullus ei antanut väkirynnäköllä vallata. Sotilaille sotaretki maksoi vaivan, ainoastaan jos oli kaupunkeja ryöstettävissä. Lucullus sitävastoin osoittautui inhimillisyyden puoltajaksi ja säästi, niin kauan kuin se kävi päinsä, varsinkin sellaisia paikkoja, missä kreikkalaisia asui.

Silloin tultiin vihdoin Kabeiraan. Kabeira oli vihollisen puolibarbarinen pääkaupunki. Sinne oli Mithridates linnoittautunut. Ärsytetty pantteri asettautui vastarintaan. Kuinka saada se kiinni? Kauan vitkasteltiin ja aikailtiin. Eräällä hirvenmetsästyksellä vihdoin pontoslaiset vastoin tahtoansa osuivat kohtaamaan roomalaisia. Mutta roomalaiset pakenevat. Se oli häpeällistä. Lucanuksen täytyy itsensä heittäytyä ensimäisiin riveihin saadakseen taistelun jälleen käyntiin. Paenneiden sotamiesten hän rangaistukseksi antaa riisua sotilaspuvun, ja

niinkuin orjain maanviljelystöissä heidän täytyy vyöttämättömässä takissa toveriensa silmien edessä tehdä maatöitä.

Mithridates ei luottanut kenttätaisteluun; mutta oli vielä toinenkin taistelukeino; se oli salamurha. Kuninkaan luona oli eräs aasialainen pikkuruhtinas Olthakos; hän otti yrittääksensä. Liukas mies ilmestyy äkkiä Lucullluksen luo, selittää, että hän on joutunut Mithridateen kanssa vihoihin, sokaisee alttiilla kiintymyksellään roomalaisen ja saavuttaa hänen luottamuksensa, ystävyyden ja saa lopuksi vapaan pääsyn päällikön telttaan. On keskipäivä. Hän suorii ensin hevosensa pakovalmiiksi, sitten hän lähtee, »tikari pukuun kätkettynä», Lucullluksen telttaan ja esittää pyynnön saada häntä puhutella. Lucullus olisi varmaan hänet päästänytkin puheillensa; mutta hän nukkui juuri, ja orja pelasti hänet. Sillä hänen kelpo kamaripalvelijansa Menedem kieltäytyi häntä herättämästä (ei pidetty vain kamaripalvelijoita, vaan erityisiä herättäjiäkin), ja kun Olthakos kävi yhä pakkautuvaisemmaksi, Menedem tarttui häneen kiinni ja työnsi väkivallalla ulos. Varottiin tarkoin aikaansaamasta melua. Mutta salamurhaaja huomasi, että hänen käytöstapansa oli ollut silmiinpistävää, ja hän pakeni.

Pian senjälkeen tapahtui taistelu, jossa Mithridates kadotti kaiken. Sekasorrossa ei hänellä ollut edes hevosta, millä paeta. »Kuningaskunta hevosesta!» Eräs hänen eunukeistaan pelasti hänet. Jos Lucullluksen joukot eivät olisi heti suinpäin syöksy-

neet ryöstämään telttoja, Mithridates olisi varmaan itse joutunut vangiksi. Voi ymmärtää sotapäällikön mielenkuohun ja raivon; hänen käskynsä kaikuivat turhaan. Joukot luulivat, että hän vain ei suonut heille saalista. Itse Kabeiran kaupungista löydettiin määrättömät kuninkaalliset aarteet; mutta myöskin useita valtiollisia vankeja Lucullus siellä veti esiin syvistä vankikomeroista aivan kuin kaivononkaloista; he olivat saaneet siellä kauan riutua ja nousivat kuin kuolleista.

Sitten kuninkaan haaremi. Se oli eräässä toisessa varustetussa paikassa lähistössä. Mithridates ei voinut sitä viholliselta pelastaa, sentähden hän nyt surmautti kaikki vaimonsa, myöskin kaksi sisartansa. Hänen sisarensa olivat naimattomia ja noin neljänkymmenen vuoden vanhoja, mutta hänen kaksi päävaimoansa olivat aito joonialaista, kreikkalaista verta, Berenike Khioksesta ja Monime Miletoksesta.

Monimea Mithridates oli kerran kosinut tarjoamalla viittätuhatta kultarahaa; mutta hän oli vastannut, että kuninkaan piti lähettää hänelle diadeemi ja tehdä hänet todella kuningattareksi; muutoin hän ei tulisi. Mithridates teki sen. Mutta Monime itki sitten nuorta elämäänsä ja suri kauneuttansa, joka hänen, kuningattarena, kaukana hienosta kreikkalaisesta sivistyksestä, täytyi kuin häkkiin sulkea. Nyt tuli käsky kuolla. Hän otti itse diadeemin ja kiersi sen kaulansa ympäri, sillä kuristaakseen itsensä. Mutta se meni siinä rikki, ja hän huoahti: »Oi viheliäinen rääsy, s i i h e n edes et minulle kelpaa.» Sitten an-

toi hän pistää itsensä kuoliaaksi. Mithridateen sisarista toinen herjaten otti tarjotun myrkyn, mutta toinen sitävastoin, Stageira nimeltänsä, ylisti veljeänsä ja kiitti häntä, että sai kuolla vapaasti ja kärsimättä keneltäkään roomalaiselta väkivaltaa.

Lucullus olisi tämän naissaaliin mielellänsä vienyt mukanansa Roomaan, niinkuin Aleksanteri suuri otti saaliikseen kuningas Dareioksen naiset. Sen sijaan hän nyt riisti viholliselta muutamia kukoistavia rannikkokaupungeita, Herakleian, Sinopen, Amisoksen, ja päästi pakosta sotaväen ryöstöhalun niissä valloilleen. Kaunis Amisos, Atheenan tytärkaupunki, joutui silloin liekkien tuhottavaksi. Kreikkalaisia ihailevalta Lucullukselta virtasivat kyyneleet, hän rukoili sotamiehiä turhaan sammuttamaan paloa. Lucullus on sitten Amisoksen jälleen rakentanut, paenneet asukkaat takaisin kutsunut.

Mutta äkkiä oli hänellä edessänsä vieläkin suurempi tehtävä. Mithridates oli paennut Armeeniaan. Armeenian Tigranes, kuningasten kuningas, oli Mithridateen appi; Armeenia, vielä vallan tuntematon laaja maa, korkeitten vuorien sisälle panssaroitunut; Tigranes itse valloitushaluinen moguli, kuten tätä yleensä kuvaillaan, tähän saakka aina vain voitokas ja senvuoksi tyhmänylpeä ja pöyhistynyt. Kauan sitten hän oli uudeksi hallituskaupungikseen perustanut valtavan Tigranokertan kaupungin ihmeellisine babylonialaispalatseineen, kreikkalaisine teattereineen j. n. e. Saadakseen asukkaita tähän kaupunkiin hän oli pannut liikkeelle ja tänne kuljettanut kahden-

toista valloitetun kreikkalaisen pikkukaupungin asukkaat: alakuloinen asujamisto. Kun tämä Tigranes ratsasti maansa läpi, täytyi neljän kukistetun kuninkaan aina orjan puvussa juosta hänen rinnallansa, ja kun hän valtaistuimellansa istui, nuo samat neljä seisoivat kädet ristissä: orjuutta osoittava asento.

Lucullus oli nyt ollut vuoden sodassa, mutta Rooma ei lähettänyt hänelle mitään apujoukkoja; hänellä oli nyt enää käytettävänään ainoastaan 12,000 jalkamiestä ja ratsumiehiä 3,000 seutuville. Tuo rohkea mies ei ollut siitä huolissaan; ei myöskään legioonainsa nyreästä mielialasta, eikä myöskään Rooman määrääväin puoluejohtajien paheksumisesta.

Mutta ensin hän teki vielä rauhantyön; hän lähti takaisin kauniille länsirannikolle, Pergamoniin ja Efesokseen ja pelasti siellä asemansa nojalla nuo kaupunkiyhteiskunnat täydellisestä taloudellisesta perikadosta. Sillä Sulla oli näiden rikkaiden kaupunkien kannettavaksi määrännyt hirmuisen 20,000 talentin, s. o. 110 miljoonan Suomen markan sotaveron. Ne nääntyivät taakan alle; myötiin temppeliaarteita ja jumalainkuvia, jopa lapsiakin; mutta summaa ei voitu kuitenkaan kokoonsaada. Rooman ritarisäätyiset suurkauppiaat, verojenvuokraajat ja koronkiskurit olivat kiiruhtaneet asiaan sekaantumaan, lainasivat kultaa ja taas kultaa ja ottivat siitä määrättömän, hävyttömän korkean koron. Lucullus hankki nyt tarmokkaasti muutoksen oloihin määräämällä, ettei kukaan koronkantaja saanut velalliseltansa vaatia enempää kuin neljännen osan tämän tuloista. Ken

otti korkoa korolta, menetti koko pääoman, jonka hän oli lainannut j. n. e. Neljässä vuodessa oli tavaton taakka keventynyt: kiitosta ansaitseva ihmisyyden teko. Hänelle kiitokseksi kaupungit silloin viettivät suuria kunniajuhlia, n. s. »lukulleiaa». Ne miellyttivät häntä; sillä silloin tuo vankka mies on oppinut sen rakkauden hyviin päiviin ja keittotaidon valmistamiin nautinnoihin, joka hänet teki myöhemmin kuuluisaksi. Mutta roomalaiset rahamiehet kirkuivat nyt kuolemaa ja kirousta Lucullukselle.

Lucullus ei ollut politikko. On ollut monta etevää sotilasta, joille kansalaisten keskeinen riitainen puolue-elämä ja varsinkin joukkojen suosion tavoittelu on vastahakoista ja vastenmielistä. Niin hänellekin. Eikä hän käsittänyt, että hänen itsensä, toteuttaakseen sotaiset suunnitelmansa, tuon tuostakin piti palata Roomaan, jottei siellä menettäisi kosketustansa määräysvaltaisiin vallassaolijoihin. Sen sijaan hän vähitellen kävi vieraaksi kaikille pääkaupungin piireille. Kenties väikkyi hänen päässänsä Sullan esimerkki; sillä Sullakinhan pysytteli neljä vuotta Roomasta poissa palatakseen sitten äkkiä Idästä kaikkivaltiaana. Mutta Sulla oli sotajoukkonsa epäjumala; Lucullus ei. Liiankin pian se oli ilmi käyvä.

Päättäväisesti hän nyt marssi kaukaiseen Armeeniaan. Kun joku ilmoitti Tigranes kuninkaalle, että roomalainen tuli maahan, hän vihastuneena yksinkertaisesti mestautti sanantuojan, ja sitten jäi hän vallan tietoja vaille, kunnes Lucullus äkkiä oli hänen vastassansa. Mutta taistelusta ei tullut mitään; heti

alkoi yleinen pako. Sitten vasta Tigranes kokosi, sillä aikaa kuin Lucullus piiritti Tigranokertaa, yhden noita tavanmukaisia jättiläissotajoukkoja ja lähestyi nyt todellakin etelästä päin. Oli vuosi 70. Kun suurkuninkaalle osoitettiin kentällä näkyviä roomalaisia joukkoja, hän pisti pilaksi: »Lähetystöksi on siinä liian paljon ihmisiä», hän sanoi, »mutta taistelua varten liian vähän.» Lucullus syöksyi taisteluun, kuten usein, persoonallisesti eturivissä miekka paljastettuna; hän oli komea, kookaskasvuinen, ja hänet tunnettiin suomuspanssaristansa ja töyhtöviitastansa. Vihollisella oli panssariratsastajia, jotka muistuttivat keskiajan rautapukuisia ritareja; miestä ja hevosta puki kankea rauta. He voivat tuskin liikahtaa, ja heidän tarkoituksensa oli päälle ratsastaen keihäät ojossa painollansa paiskata vihollinen maahan. Mutta nämä kauheat nuket eivät olleet panssaroituja polven kohdalta; Lucullus käski haavoittaa heitä polveen: heti he joutuivat hajalleen ja tallasivat maahan Tigraneen sotajoukon. Ja tuota pikaa alkoi yleinen *sauve qui peut*. Kaikki oli kuin suurta pilaa; se oli Tigranokertan taistelu 6 p. lokak. 70. Ilmoituksen mukaan seisoi siellä 15,000 miestä 300,000 vastassa, ja roomalaisten tappio oli vain 5 kuollutta, 100 haavoitettua, siihen sijaan että me vihollisen menetyksestä saamme kuulumattoman suuria numeroilmoituksia. Mutta tuskinpa ruumiita on tarkoin laskettu. Lucullus sai saaliiksensa pakenevan Tigraneen kruununkin; sillä elettiin vielä sitä aikaa, jolloin kuninkaat todellakin kruunu päässä juhlallisesti astelivat. Sitten Tigrano-

kerta asianmukaisesti ryöstettiin, sen kreikkalaiset asukkaat toimitettiin jälleen kotiseuduilleen, ja kaupunki oli tyhjä.

Lucullus oli siis kaksi suurkuningasta voittanut näiden omassa valtakunnassa. Sullan saavutukset oli siten paljon sivuutettu. Se oli Aleksanteri suurta. Kaikki kenraalit olivat täynnä ihmetystä tai täynnä kateutta.

Yksi oli vielä jäljellä: tunkeutua edelleen vuoristoon Artaxatan kimppuun. Artaxata oli vanha, Armeenian varsinainen pääkaupunki. Mutta silloin tuli käänne, ja Lucculluksen sankarielämä katkesi äkkiä kesken. Oli syksy. Ylämaa oli jo paksun lumen peittämä. Silloin sotajoukko kieltäytyi marssimasta eteenpäin. Niin, aikaa myöten vastustelu kasvoi; legioonat asettuivat, päälliköltä kysymättä, mukaviin majoihin kauaksi vihollisesta. Samaan aikaan otettiin Lucullukselta ylipäällikkyys pois. Tämä oli hänen Roomassa olevain kadehtijainsa työtä, mutta ennen kaikkea ritarisäädyn vaikutusvaltaisten rahamiesten, jotka hän oli vihollisiksensa tehnyt ja jotka vihaa uhkuen siellä häntä vastaan toimivat. Pompeius tuli Vähään Aasiaan ylipäällikkönä kansan tahdon mukaisesti; Pompeiukselle Luculluksen täytyi kuusivuotisten menestysten jälkeen sotajoukko jättää. Se oli piinallinen kohtaus näiden kahden miehen välillä.

Niin kostautui Luculluksen menettely. Hallitusmuodon, jonka Sulla oli valtiolle antanut, kansanpuolue oli kauan sitten hävittänyt, ja senvuoksi myöskin sullalaista Lucullusta kohtaan suopea mieliala oli

aikoja sitten haihtunut. Kun hän nyt ei Roomassa näyttäytynyt, hän voittokulussaan kadotti kokonaan pohjan jalkainsa alta.

Ja sotajoukko? Palkkasotajoukot ovat itsenäinen mahti, se hänen olisi täytynyt ottaa laskuissaan huomioon, ja legioonasotamiehet olivat kauan sitten tottuneet kapinoimaan; kun sattui, he yksinkertaisesti löivät kenraalinsa kuoliaaksi tai ainakin karkoittivat hänet leiristä. Näin oli käynyt vielä aivan äskettäin. Mutta Lucylluksen väki oli lisäksi osittain jo seitsemäntoista vuotta ollut Aasiassa, osa oli jo kolmikymmen-, nelikymmen-vuotiaita miehiä; he tahtoivat vihdoin mennä naimisiin, asettua vakinaisesti asumaan; tämähän on vain hyvinkin luonnollista. Sulla olikin tosiaan oivallisesti huolehtinut veteraaneistaan suurilla uudispaikkajaoilla; samoin Pompeiuskin aivan äskettäin oli tehnyt.[1] Kansan ja senaatin täytyi tähän sotapäällikön esityksestä joka kerta antaa suostumuksensa. Tällaista yhteiskunnallista huolenpitoa ei Lucullus ajatellut. Hän oli tosin yleensä hyvänsuopa ja filantrooppi (ihmisystävä), mutta »filostratiootti» (sotilasssäädyn ystävä) hän ei ollut.[2] Hänen oma lankonsa Publius Clodius, kansanmies, yllytti senvuoksi leirissä nousemaan häntä vastaan. Turhaan Lucullus kyynelsilmin rukoillen kulki miehestä mieheen, teltasta telttaan; miehet hylkäsivät hänen kädenpuristuksensa ja heittivät tyhjät rahapussinsa hänen jalkoihinsa. Jos

[1]) Plutarkhos, *Lucullus* c 34 sotamiehet vetoavat tähän.
[2]) Plutarkhos c. 34.

Lucullus itsellensä silloin suuria rikkauksia hankki ja kalleuksia kameleilla pitkissä karavaaneissa maan läpi kuljetti, niin väärin oli häntä siitä moittia; sillä hän ei menetellyt siinä toisin kuin Scipio, Mummius, Flamininus ja Sulla.[1]) Hänen laiminlyöntinsä oli, ettei hän värvännyt nuoria joukkoja eikä vanhoille antanut mitään takeita vanhuudenhuolenpidosta ja vakinaisesta elinpaikasta.

Sillävälin oli kuningas Mithridates nopeilla voitoilla voittanut takaisin koko valtakuntansa, Pontoksen; hän tunkeutui jo uudelleen Bithyniaan; Armeenia oli Roomalta kokonaan mennyt; Luculluksen saavutukset oli täydellisesti menetetty. Pompeiuksen täytyi alkaa sota alusta.

Miten Lucullus lohduttautui? Rooman rikkain mieshän hän kyllä ei ollut, mutta hän tiesi rikkauttansa käyttää. Triumfikulkueessansa hän kuljetutti saaliin loistokappaleita, esim. 110 sotalaivaa, joiden kokka oli panssaroitu, niin ja niin monta aitokultaista leposohvaa, mutta ennen kaikkea puhdasta rahaa, lähemmä 3 miljoonaa drakhmaa sadan muulin seljässä pitkin Rooman katuja. Sitten kestitsi hän koko pääkaupunkia, jota varten hän oli tuonut mukanansa Aasiasta 100,000 hehtolitraa *(cadi)* kreikkalaista viiniä.[2]) Mutta sitten tuli melkein hiljaista hänen ympärillänsä. Hän ei ollut juuri mikään politikko. Sillä aikaa kuin puolueiden ja puoluejohtajain

---

[1]) Myöskin Lucullus antoi luonnollisesti valtiolle sille tulevan osan saaliista; ks. Plutarkhos *c.* 37 *fin.* [2]) Varro *Plinius* 14, 96.

riidat valtiota tärisyttivät, hän pysyttelihe melkein kokonaan syrjässä ja leikki vain edelleen elämällä, s. o. hän iloitsi taiteesta ja filosofiasta maailmanmiehen tapaan, mutta mitä täysimmällä antaumuksella. Sillä elämässä oli paitsi sotamainetta vielä muutakin hyvyyttä, mikä oli omiansa tyydyttämään hänen kunnianhimoansa ja kaikelle suurelle avointa mieltänsä, ja hänellä oli harrastuksia. Hän puhui valiokreikkaa; mutta kun hän itse kirjoitti kreikkalaisen kirjan, hän pani tahallisesti kielivirheitä tekstiin, antaakseen huomata, ettei hän ollut noita rakastettavia pieniä kreikkalaisia, vaan roomalainen. Rajattoman vierasvaraisesti hänen palatsinsa otti vastaan kaikki vierailevat kreikkalaiset, ja unohtumatonta on, mitä Lucullus on tehnyt tieteen ja opin hyväksi. Ei yksin Tyrannio oppinutta ja Arkhias runoilijaa hän tuonut Roomaan: hän perusti Roomaan ensimäisen suur-, jopa valtavatyylisen[1]) kirjaston laajoine pylväshalleineen ja lukusaleineen, joka tosin pysyi hänen yksityisomaisuutenaan, mutta niinkuin julkinen rakennus se jokaiselle oli avoinna ja oli aina täpösen täynnä ahkeria kreikkalaisia. Se on ollut mallina Rooman myöhemmille julkisille eli keisarillisille kirjastoille; periaatteesta suotiin aina vapaa pääsy näihin kirjasaleihin ja myöskin vapaa kirjain käyttö. Minkä viheliäisen taka-askeleen tarjoaa nähtäväksi nykyinen preussilainen kirjastolaitos, jokaisen köyhän ylioppilaan kun jokaikinen lukukausi täytyy maksaa käyttömaksu!

[1]) Tästä myöskin Cicero *de fin.* 3, 7.

Mutta Lucullus oli myöskin filosofi. Filosofina hän ei kuulunut stoalaisiin, vaan platonilaisiin, askarteli perinjuurisesti nuoremman akademian opeissa ja vaikeissa tietoteoreettisissa kysymyksissä ja kosketteli näitä asioita myöskin keskustelussa mielellään. Senvuoksi hänellä Ciceron filosofisissa vuoropuheluissa ei olekaan vähäinen osa.[1]

Koska hän ei ollut stoalainen, niin onneksi mitkään filosofiset periaatteet eivät estäneet häntä antautumasta muihinkin puuhiin, ja niillä on Lucullus ikuisen nimensä hankkinut. Hän oli Aasiassa nähnyt, mitä kuninkaallinen ylellisyys on; hän päätti sen tuoda Roomaan, ja hänestä on tullut Rooman suuri opetusmestari siinä.[2] Se koskee pitoja, mutta myöskin palatsien ja huvilakartanoiden rakentamista. Korkealla sijaitsevaan Tusculumin pikkukaupunkiin lähelle Roomaa rakennutti hän itselleen esim. näkötorneja ja pikku palatsin ilmavine, seinättömine pylväshalleineen. Pompeius tuli ja sanoi: »Miten epämieluisaa talvella!» Lucullus nauroi hänelle: »Luuletko, ettei minulla ole niin paljon ymmärrystä kuin kurjilla, jotka talvella muuttavat toiseen paikkaan?» Hänen pöytänsä ylellisyys oli puheenaineena kaupungissa; hän vietti nyt ikäänkuin yhtämittaista »lukulleiaa». Kun kreikkalaiset vieraat olivat ihmetyksen valtaamia ja sanoivat: »Me valitamme kovin, että niin paljon olet nähnyt vaivaa», hän sanoi: »Tosin

[1]) Muistutan Ciceron »*Lucullus*»ta; myöskin »*Hortensius*»ta, missä Lucullus huomauttaa historiankirjoituksen arvoa. [2]) Tätä valittaa Cicero *de fin.* II 107.

se teidän vuoksenne tapahtuu; mutta ennen kaikkea minä itse syön mielelläni hyvästi.» Kun hänen kerran täytyy syödä päivällistä yksin, kokki on valmistanut yksinkertaisemman aterian; Lucullus toruskelee häntä leikillisesti: »Etkö tiennyt, että tänään Lucullus aterioi Lucullukseen luona?» Cicero ja Pompeius kohtaavat hänet usein forumilla, ja Cicero sanoi kerran: »Me söisimme tänään kernaasti sinun luonasi, mutta niin, ettet mitään ylimääräistä meitä varten valmistaisi.» He pitivät häntä huolellisesti seurassaan, niin ettei hän voinut kokkinsa kanssa erityisiä sopimuksia tehdä. Mutta Lucullus tiesi auttautua; hänellä oli nimittäin useampia ruokasaleja, kullakin oma nimensä; yhtä salia nimitettiin Apollon toista Mercuriuksen tai Herkuleen mukaan; Mercurius- ja Herkulessalissa annettiin vähäisempiä päivällisiä, Apollosalissa hienonhienot. Hän sanoi siis vain yksinkertaisesti lakeijalleen: »Me syömme tänään Apollosalissa», ja Cicero ja Pompeius saivat siellä ruhtinaallisen päivällisen, joka maksoi 50,000 sestertiä: kunkin kestitys siis yli 1,000 Suomen markkaa. Sellainen mässääminen on barbarista, arvostelee Plutarkhos; tietysti, se oli aasialaista. Mutta koko Rooman keisariaika on sitten samaan tyyliin jatkanut.

Lucullus, mässääjä: voiko hänessä tuntea suuren sotapäällikön? Minä sanon: varmastikin. Sillä suurten päivällistenkin antamiseen tarvitaan johtajataitoa; varsinkin vanhalla ajalla. Hyvin sujunut convivium oli kuin voitettu taistelu. Ja lisäksi tar-

vitsi päällikkö vielä yhtä: Lucullus laittoi lintuhakoja, voliereja, ja kalalammikoita, suuria vesialtaita merikaloja, mureenoja ja ostereita varten: nämä kalat ja linnut olivat päällikön »varaväkenä». Merivettä saadakseen hän puhkaisi kokonaisen vuoren Napolin lahden rannalla, ja meri virtasi tunnelin läpi hänen säiliöihinsä. Pompeius sairastui; hänen lääkärinsä määräsi hänelle kevyen ravintojärjestyksen ja senvuoksi erästä rastaslajia syötäväksi; mutta ei ollut rastaan vuodenaika; niitä ei ollut missään saatavissa paitsi Lucülluksen voliereissä. Mutta Pompeius luopui herkusta ja sanoi vihastuneena: »Se vielä puuttuisi, ettei Pompeius voisi elää ilman jonkun Lucülluksen hullua komeutta.»

Mutta tämä meno ei päättynyt Lucullukselle itsellensä hyvin, vaikka hänellä aina olikin vierellänsä seisomassa erityinen lakeija, jonka piti hänelle sanoa, milloin hänen olisi lakattava syömästä.[1]) Viimeisinä vuosinansa hän tuli heikkomieliseksi.[2]) Hän kuoli noin vuonna 56 ja, kuten kerrotaan, rakkaudenjuomaan.[3]) Rakkaudenjuoman edellytyksenä on romaani, ja käy siis selville, että vanha herra vielä kerran syttyi liekkiin (hän oli ollut kahdesti naimisissa, molemmat kerrat onnettomasti) tai että jokin nainen on tahtonut vielä kerran hänen väsyneen sydämensä lumota. Kun hän kuoli, syntyi suuri kalahuutokauppa. Ihmetystä herättävän tuloksen tästä huutokaupasta historioitsijat ovat huo-

---

[1]) Plin. 8, 19. [2]) Aurel. Victor 74. [3]) Plin. 25, 25.

lellisesti muistiinmerkinneet[1]; mutta hänen muistettavin perintönsä oli kirsikka, *cerasus*, makea- ja karvaskirsikka. Pontoksessa, kotimaassansa, oli kirsikka tottunut kovaan talveen, ja niin se silloin levisi nopeasti, myöskin ympäämällä, yli Italian edelleen Ranskaan, Rheinin rantamille, Tonavan varsille ja Englantiin. Se on ainoa hedelmä, joka virvoittaa ihmistä jo keskellä kesää; senvuoksi kaikki maat tahtoivat sen heti saada. Mutta saksalainen sana »*Kirsche*» ei varmastikaan ole lainattu ranskalaisesta »*cerise*», vaan suoraan itsestänsä latinalaisesta »*cerasus*». Siis hedelmä tuli jo noin 4. vuosisadalla j. Kr. ylisen Rheinin varsille ja Nassaun tasangolle. Kun Lucullus kuoli, hän oli jo puoleksi unohdettu mies; mutta hän voi itsellensä kuolinvuoteellansa sanoa, että huolimatta kaikesta hän ei ollut elänyt turhaan, koska hän sellaisen hedelmän oli tuonut maailmaan, jota vielä nytkin niin monet kelpo ihmiset kiitollisina nauttivat.

[1]) Plin. 9, 170.

POMPEIUS

Lucullus oli kieltämättä nerokas sotapäällikkö; mutta eräs toinen saattoi hänet varjoon; se on Pompeius, joka nimitti itseänsä suureksi: Pompeius Magnus. Hänessä näemme viimeisen Rooman generalissimuksen, joka tyytyi sotaan ja voittoon, haluamatta hallitusmuodon kumoamista ja tavoittelematta kuningaskruunua. Taistellen hänen kanssansa Caesar perustaa ensimäisen yksinvallan.

Pompeiuksessa näemme jälleen suuren tyypin ja aivan uuden tyypin: soturin, joka ei muuta ole kuin soturi, jolla jo poikasena sydän riemuitsee, kun hän aseenkalsketta kuulee, joka vuosikymmeniä ui sodan aallokossa kuin delfiini meressä, suurenmoista ja mainetta etsien; joka luo sisäisestä yltäkylläisyydestä, laajakatseisena aina vain suurin keinoin työskentelee ja alusta alkaen tuntee olevansa kutsuttu johtamaan. Tämä kaikki on suuripiirteisen roomalaista; mutta enemmän kuin roomalaista on, että hän hylkää Sullan hillittömän julmuuden ja on voimaihminen, lempeä ja ystävällinen, ja tottunut, missä esiintyykin, saamaan tahtonsa tapahtumaan ilman monia sanoja. Se oli lahja, mikä Lucullukselta puuttui: Pompeius on alunpitäen hallinnut ympäristönsä. Sillä hän tunsi olevansa sitä etevämpi. Tarun kultahohde antoi loistoa jo hänen nuoruudellensa. Hänen lahjakkaisuutensa oli rajoitettu ja kenties pohjaltaan ei loistavampi kuin Mariuksen. Rohkeus ja yritteliäisyys, varovaisuus ja tarkka huolellisuus ovat hänessä huomattavia piirteitä. Ylpeä itsetunto antoi hänen esiintymiselleen painavuutta

ja pontta. Häneltä puuttui nerokkaisuuden sytyttävää kipinää ja valtiomiehen lahjoja, käänteentekevän uudistajan aaterikkautta. Mutta hän oli rakastettava, ja harvat ovat olleet niin rakastettuja kuin hän.

Joka tahtoo oppia tuntemaan ihmisiä, hänen täytyy hakea heidät esille heidän nuoruudessaan ja katsoa, missä heidän juurensa ovat. Annamme ajatuksemme palata Sullaan ja vuoteen 83. Sulla oli juuri aikeissa toista kertaa valloittaa Rooman. Mutta hänen menestyksensä oli vielä epävarma. Silloin esiintyy nuori mies ylioppilasiässä, Picenumin maakunnassa, joka ei ole kovin kaukana Roomasta, toisella puolen Apenniinien ja Gran Sasson, lähellä pienen Tronto joen rannalla sijaitsevaa Ascolin kaupunkia: täällä nuori mies alkaa omasta taskustansa (sillä hänen isänsä on kuollut) värvätä joukkoja, nimittää upseereja ja aliupseereja; ei aavisteta, mihin tarkoitukseen. Sitten alkoi hän Sullan puolesta taistella ja huimia; eräässä ratsutaistelussa hakkaa hän gallialaisen maahan hevosen selästä. Sulla itse ei tunne häntä lainkaan, ei tiedä mitään hänen puuhistaan, ja hänen täytyy tunnustaa tuo vielä vihreä, pehmeäposkinen kondottieri tasa-arvoiseksi liittolaisekseen; hän tervehtii häntä »imperator»ina. Se oli Gnaeus Pompeius; lisänimeä hänellä silloin vielä ei ollut.

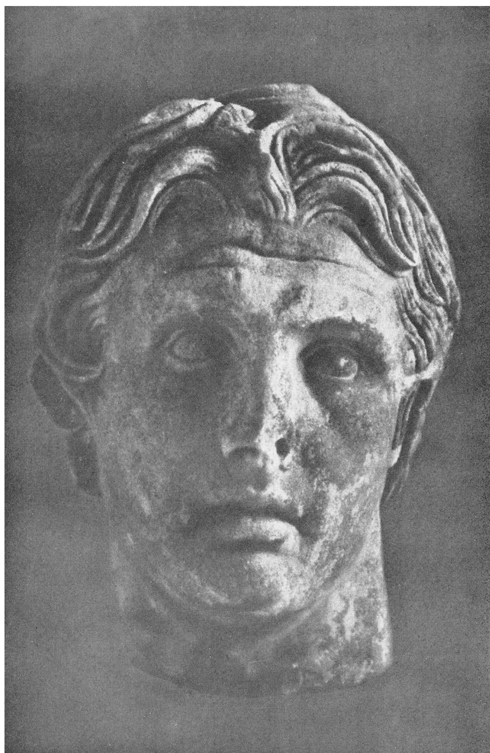
Ja niin sitten jatkui. Pompeiusta miellytti kulkea halki maailman muutamia rykmenttejä perässänsä, niinkuin metsästäjä koirinensa. Hän oli syntynyt syyskuussa 106, ja jo 16-vuotiaana, koulupoikaiässä, hän oli isänsä päällikkyyden alaisena ollut

sotakentällä liittolaissodassa. Silloin pitivät sotamiehet pojasta niin, että he hätäilivät, kun hän jonkin aikaa oli näyttäytymättä, ja löivät kuoliaaksi Cinnan, sotapäällikön, korkean entisen konsulin, ainoastaan koska he luulivat, että hän oli surmauttanut nuoren Pompeiuksen.

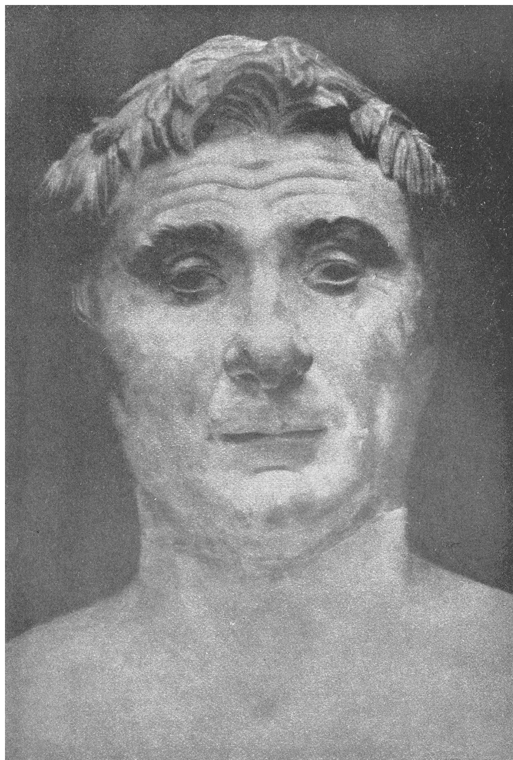
On helppo nähdä: Pompeius ei kasvatukseltaan ollut kaupunkilainen; hän oli leirin lapsia. Hän tiesi vähän yhteiskunnallisista asioista. Kuten pojat ovat iloisimpia saadessaan-leikkiä sotamiehiä, niin hänkin. Mutta leikistä tuli hänelle tosi, ja sotajoukon rakkaus totutti hänet ajatukseen, että hänen allensa oli alistuttava.

Miksi hän asettui Sullan puolelle? Marius oli silloin jo kuollut ja Sulla ainoa merkitsevä mies, joka Pompeiukseen voi vaikuttaa. Ennen kaikkea jo hänen isänsä, Pompeius Strabo, oli ollut Sullan innokas kannattaja, ja tätä Pompeiusta, isää, senvuoksi kansa Roomassa vihasi. Näytti ansaitulta kuolemalta, kun salama hänet surmasi. Hänen ruumiinsa asetettiin julkisesti nähtäväksi; mutta kansa riisti ruumiin paareilta ja runteli sitä. Tällöin ei kaipaa selitystä, miksi poika, vielä kypsymätön nuorukainen, otti isänsä puoluekannan.

Sulla koetti heti sitoa nuoren soturin naimiskaupalla lähemmin itseensä. Se oli raaka teko, aivan tyrannin tapainen: tytärpuolensa Aemilian, joka oli naimisissa ja odotti juuri lasta, hän väkivaltaisesti eroitti puolisostaan ja jätti hänet Pompeiukselle. Onneton kuoli kohta senjälkeen suruun ja tuskaan.

Aleksanteri suuri (S. 11.)

Pompejus (S. H.)

Nyt oli Pompeiukselle annettava tekemistä. Sillä Sullalla ei ollut vähääkään halua jättää Roomaa, ja vielä oli paljon epäjärjestystä ja meteleitä. Pompeius kulki kuin lakaisuluuta halki valtakunnan ja puhdisti provinssit kaikista kapinallisista aineksista. Mitä olisi ollut se maailma, jonka Sulla jätti jälkeensä, ilman tätä ketterää vastaa? [1])

Menestykset olivat nopeita, helppoja ja varmoja, ja heti muodostui palvova piiri hänen ympärillensä. Etelämaalainen, italialainen myös, ihailee kernaasti, mielellään pitää sankarin, jota hän voi jumaloida, ja Pompeiushan oli kaunis, sorea, ritarillinen mies, ryhti ruhtinaallinen, mieli suora, katse ystävällinen, lumoava juuri koruttomuudellaan; yhtä oivallinen merimiehenä kuin ratsastajana. Hypyssä ja kilpajuoksussa, myöskin painon nostamisessa vivun avulla hän veti vertoja jokaiselle, ken koettaa tahtoi; niin kauan kuin hän oli nuori, hänessä oli Aleksanteri suuren näköä, valtainen katseltava; hiukset kohosivat otsan yläpuolella jyrkän kaltevasti; mutta häneltä puuttui täydellisesti kaikki tulivuorimainen, maailmaamullistava Aleksanterin olemuksessa. Hän erosi Aleksanterista niinkuin jahtihaukka kotkasta; s. o. hän ei lähtenyt oman saaliin ajoon. Hänen ihonsa oli hieno, ja punastus lensi hänen kasvoihinsa, kun hänen piti puhua useammille. Hänellä oli olemuksessaan jotain lämmittävää herttaisuutta. Muuan nainen kuvailee meille hänen suu-

---

[1]) Pompeiuksen avulla, *opibus*, Sulla hallitsi kuin kuningas: Cic. *Philipp.* 5, 43.

delmansa suloa; ja se oli taasen kerran puolimaailman nainen, runolliselta nimeltänsä Flora, joka Pompeiusta, muutoin niin sievää miestä[1]), lyhyeksi aikaa pääsi lähelle ja joka sitten hänen kaipauksestansa sairastui ja eli hänen muistelemisestaan. Tämä Flora oli muutoin sellaisessa arvossa yhteiskunnassa, että hänen kuvansa ripustettiin Castorintemppeliin kaunistukseksi; sillä hän oli kaunotarten ensimäisiä.

Pompeius oli siis vihatun isän rakastettu poika. Sulla lähetti hänet Sisiliaan; siellä hän joissakin tapauksissa esitti Sullan nimessä pyövelin osaa; mutta yleensä hän säästi ihmiselämää, missä voi. Afrikassakin oli Sullan vastustajia, Mariuksen puolueen jätteitä. Siellä Pompeius osoitti hyvää luonnettansa. Kun hän tuli Karthagon seudulle, hänen sotamiehensä eivät marssineet; he luulivat, että näiden rauniopaikkojen läheisyydessä oli valtavia aarteita, ja alkoivat kaivaa, runsaasti viikon päivät; muurahaisvilinää; Pompeius nauroi sille, kunnes väki väsyi. Mitään ei löydetty. Tästä huolimatta hän kukisti sikäläisen vihollisen, Domitius Ahenobarbuksen, neljässäkymmenessä päivässä, samalla tunkeutuen syvälle Numidiaankin (Algieriin). Voittoretkeen liittyi ihania jalopeurametsästyksiä, elefanttimetsästyksiä. Päätaistelussa oli Pompeius vähällä saada surmansa. Oli tavaton rankkasade ja rajuilma ja niin pimeää, ettei häntä tunnettu; eräs hänen omia sotamiehiänsä tahtoi pistää kuoli-

[1]) *castus*, Cic. *ad Att.* 11, 6, 5.

aaksi hänet, koska hän huudettaessa ei heti sanonut tunnussanaa.

Nyt Sulla käski, että hänen piti laskea hajalle sotajoukkonsa. Mutta sotajoukko nousi metelöiden sitä vastaan; se tahtoi totella Pompeiusta, ei Sullaa. Pompeiuksen täytyi uhata tappaa itsensä, saadakseen väkensä asettumaan. Mutta lopuksi hän kuitenkin tuli sotajoukkoinensa Italiaan ja seisoi Rooman edustalla. Tällöin Sulla ikäänkuin virallisesti tervehti häntä »Pompeius suureksi» puhutellen. Pompeius Magnus! Sellaisesta ihmisestä kuin Sulla ei koskaan tiedä, oliko tämä vain pilantekoa. Mutta kenties sotamiehet itse olivat Pompeiusta jo niin nimittäneet; varmaan on tähän vaikuttanut Aleksanteri suuren esikuva, johon häntä yleisesti verrattiin. Sullan kuoleman perästä Pompeius sitten on ottanut sanan *Magnus* todella ominaisnimekseen ja niin merkinnyt kirjeisiinsä ja käskyihinsä; nimi periytyi myöskin hänen perheessänsä. Maailma kasvatti siis Pompeiuksen suuruudenhulluuteen; *Magnus*[1]) oli kuin ohjelma; mutta se kajahti aina vaatimattomalta verraten *Maximus* nimeen, jonka toiset roomalaiset itsellensä omistivat.

Mutta hän tahtoi nyt triumfissa sotamiehinensä Roomaan marssia. Triumfi oli aina suuri juhlamenotoimitus; triumfin viettäjä esiintyi silloin itsensä suu-

---

[1]) *Magnus* merkitsi roomalaisilla pohjaltaan ainoastaan suuriarvoista ja ylhäistä: *magni pueri magnis e centurionibus orti:* Horatius; *cum magnis vivere:* sama; *Themistocles magnus et bello et pace:* Nepos.

ren Iuppiter jumalan puvussa. Sulla ei uskaltanut kieltää sitä häneltä, mutta koetti häntä moninaisilla syillä saada siitä luopumaan. Mutta Pompeius teki, mitä hän tahtoi: triumfi tapahtui, Sullan harmiksi. Halusipa Pompeius vielä elefanttinelivaljakolla Roomaan ajaa; mutta kaupunginportti oli liian ahdas. Tämä tapahtui vuonna 81. Hän oli nyt 25 vuoden vanha.

Kun Sulla kuolee (vuonna 78), kaatuvat kaikki esteet. Pompeius pysyy kuitenkin vielä toistaiseksi isänsä sullalaisella puoluekannalla. Hänelle kumminkin Sullan antama hallitusmuoto oli varmaan aivan yhdentekevä, ja yhteiskunnalliset vastakohdat eivät herättäneet hänen mielenkiintoansa. Mutta hän ei voinut sietää sitä, että provinsseissa oli vielä sotapäälliköitä, joiden kanssa yhteistoiminta joka tapauksessa näytti mahdottomalta; nämä olivat kansanpuolueen puolenpitäjiä, Brutus, joka oli Mutinassa Pohjois-Italiassa, ja Sertorius Espanjassa. Pompeius lähetyttää senaatilla itsensä ensin Brutusta vastaan, jonka sotajoukko hetikohta kokonaan menee hänen puolellensa; hän sallii Brutuksen päästä pakoon, mutta seuraavana päivänä ajattaa häntä takaa ja surmauttaa hänet. Tätä menettelytapaa moitittiin; vaikuttimet ovat selville saamatta. Sullan jyrkkä toimintatapa vaikutti kai tässä vielä perästäpäin Pompeiukseen.

Mutta voittoisana ja voittamattomana seisoi mariukselainen Sertorius Espanjassa. Metellus Pius taisteli turhaan tätä miestä vastaan. Nyt senaatti

vuonna 76 lähetti vielä Pompeiuksenkin häntä vastaan, ja »prokonsulina», vaikka Pompeius, mikä muutoin oli välttämätöntä, ei vielä tähän asti ollut hoitanut ainoatakaan valtion siviilivirkaa. Pompeiuksen esiintymistä Espanjassa ylistetään: miten hän Metellukselle vanhempana osoittaa sotilaallisia kunnianosoituksia; miten hän on ottanut käytäntöön yksinkertaisen ja halvan ruoan sotilaille ja upseereille. Taistelussa Sukron joen luona syöksyy jättiläisen kokoinen mies hänen kimppuunsa; molemmat miehet kohottavat samalla aikaa kätensä iskuun; Pompeius hakkaa vastustajaltansa käden pois, mutta samalla itse haavoittuu vaikeasti ja kallisarvoinen, kultasuitsinen sotaratsunsa hänen täytyy jättää vihollisten käsiin. Pompeiuksella oli Espanjassa edessänsä vaikein tehtävä, mitä minun tietääkseni roomalaisen sotapäällikön suoritettavana on ollut; sillä suurenmoisen nerokas Sertorius tunsi maassa jokaisen loukon ja salapolun ja rajoittui kokeneena miehenä suunnitelmallisesti sissisotaan, missä suurin kenttätaisteluin ei mitenkään voi suoriutua; Espanjan sissisodalle ei Napoleonkaan, kuten tunnettua, ole voinut mitään. Kuten Wellington Napoleonia vastaan, siten Sertorius Pompeiusta vastaan piti puolensa, jos kohta hän tunsi olevansa kovassa ahdingossa. Pompeiuksen kassa on lopulta tyhjä[1]); hän vaatii raha-avustusta Roomasta.

Mutta Italia itse oli sillä aikaa mitä suurimmassa

[1]) Maksoiko hän joukoille palkat omasta taskustaan? Plut. *c.* 20.

hädässä. Yhteiskunnallinen kapina raateli maata uudestaan, mutta vallan toisella tavalla kuin tähän saakka. Orjat, maaseudun elinkautisorjat, jotka vuosisatojen ajan olivat suorittaneet sivistyksen raakatyön Italiassa, mursivat kahleensa. Siihen heillä ei varmaan olisi ollut rohkeutta ryhtyä omin voimin; pikemminkin sen miekkailijat alkoivat, jotka vuonna 73 Capuassa miekkailukasarmeistansa murtautuivat. Tässä joukossa meidän on ajateltava enimmältä osalta olleen sotavangeiksi otettuja muukalaisia, joita harjoitettiin gladiaattoreiksi, jotta kansalla Roomassa olisi torilla veriset miekkailunäytäntönsä. Aluksi oli vain ryöväriјoukkue, joka oli asestettu keittiöpuukoilla ja paistinvartailla. Johtajana oli Spartacus, syntyperältään thrakialainen, ominaisuuksiltaan erinomainen nuori mies. Vesuviuksen luo he asettuivat asemiin. Mutta pian virtasi lisäksi orjia maanviljelystöistä, myöskin paimenia; he hankkivat väkivallalla aseita, ja jo oli sotajoukossa 70,000 miestä, jotka ryöstäen kävivät kaupunkien kimppuun ja löivät perinpohjin Rooman konsulin toisensa jälkeen. Pohjoiseen he tunkeutuivat aina Milanoon saakka ja lähestyivät nyt, 120,000 miehen voimaisina, R o o m a a. Silloin, vuonna 72, praetori Licinius Crassus, eräs nouseva suuruus, kahdeksalla legioonalla pakoitti Spartacuksen vetäytymään takaisin etelään. Senjälkeen Spartacus ei voinut enää laumojansa hallita. Ne hajaantuivat parviin, ja ratkaiseva taistelu seurasi Etelä-Calabriassa, jossa heti 60,000 orjaa sai surmansa. Anteeksiantoa ei tunnettu. Maantienvarsille

pystytettiin 6,000 ristiä; niihin Crassus ristiinnaulitsi vangiksi saadut. Aivan kuin viertotien reunuspuiksi. Crassus oli pääkaupungin suurimpia orjakauppiaita ja hän tunsi asiaa kohtaan henkilökohtaista mielenkiintoa.

Silläväliin oli Espanjassa, vuonna 72, Sertorius murhattu; murhaaja Perperna komensi nyt Sertoriuksen sotajoukkoa. Heti voitti Pompeius ratkaisevia voittoja ja kukisti nopeasti koko Espanja maakunnan.

Silloin hän sai saaliikseen myöskin vihollisen arkiston ja löysi koko joukon kirjeitä roomalaisille herroille, jotka salaisesti olivat vihollisen, Sertoriuksen kanssa olleet kirjeenvaihdossa. Pompeiuksen suurin teko oli, että hän nuo kirjeet silloin heti kaikki tuhosi; lukemattomia miehiä hän olisi niillä voinut saattaa ikäviin selkkauksiin ja kiertää nuoran heidän kaulaansa. Mutta hän ei ollut poliittisten juonien mies; hänen suoralle ja pohjaltaan rauhalliselle luonteelleen olivat sellaiset vehkeet vastenmielisiä. Ennen kaikkea on selvää, että jo silloin hän ei suinkaan pitänyt senaatinpuoluetta ja itseänsä yhtenä ja samana; muussa tapauksessa hänen olisi täytynyt käyttää noita kirjeitä. Niiden hävittäminen oli ensimäinen askel, jonka hän otti kansanpuolueen hyväksi. Brutus ja Sertorius olivat kuolleet, ei ketään etevää sotilasta ollut tällä puolueella enää käytettävänä; ei ihme, että se nyt Pompeiukselle lahjoitti suosionsa.

Korkealle Pyreneille hän pystytti voitonmerkin;

kun hän sitten Italiaan kulki, tuli häntä vastaan 5,000-miehinen orjaparvi; ne olivat jätteet Spartacuksen suuresta armeijasta; Pompeius teurasti heidät sivumennen ja kehuskeli nyt avoimesti, että hän oli lopettanut vielä orjasodankin. Maineen tavoittelu kehittyy hänessä heikkoudeksi; on aivan kuin hän olisi vielä poikaiässä. Omassa ammatissaan hän ei tahtonut rinnallansa tietää kenenkään muun menestyksestä, varsinkaan ei sellaisen tyhjäntoimittajan kuin Crassuksen.

Hän oli nyt 35 vuoden vanha ja pyrki konsuliksi, vaikkei aikaisemmin ollut hoitanut muita siviilivirkoja. Hän horjutti sillä Sullan virkajärjestystä. Se oli hänelle yhdentekevää. Miksi ei hänestä lähes kaksikymmenvuotisten sotaisten menestysten jälkeen tulisi konsulia kuten Gaius Mariuksesta? Senaatti kieltäytyi. Mutta Pompeius seisoi uhkaavana sotajoukkoineen kaupungin edessä, ja aljettiin pelätä, että hän tahtoi tulla kuninkaaksi. Niin myönnettiin hänelle sitten kumminkin konsulivirka ja triumfikulku, jota hän vaati. Kuvaavaa on, että hän, perehtyäkseen pian asioihin, kirjoitutti itsellensä kuuluisalla oppineella Varrolla muistiin konsulin velvollisuudet; olihan hän jo sotatoimissa suureksi tullut ja tunsi roomalaista valtio-oikeutta ainoastaan matkan päästä.

Tämän käänteen jälkeen Pompeius asettui nyt julkisesti kansanpuolueen puolelle, ja se oli luonnollista. Sulla oli kansantribuunit ja kansankokouksen hallitusmuodollansa kytkenyt kapulaan; Pompeius

ehdoittaa nyt ja vie perille, että niille annetaan takaisin vanhat valtio-oikeudelliset valtuutensa, mitkä niillä Gracchusten aikaan oli ollut. Myöskin saivat ritarit jälleen jäsenyyden vannoitetuissa tuomioistuimissa. Tosin Pompeius ei pohjaltaan vähääkään välittänyt Rooman huikentelevaisesta rahvaasta; sellaisenaan demagogien surkea, ahdas katupolitiikka ei vähimmässäkään määrin herättänyt hänen harrastustansa. Mutta hän tarvitsi kansan omiin tarkoituksiinsa. Nyt se jälleen oli määräysvaltainen ja voi äänestää hänelle jokaisen uuden ylipäällikkyyden, minkä hän halusi. Hän tahtoi olla sotapäällikkö, Rooman miekka, kuten kerran Marius. Sota oli hänen ainoa intohimonsa.

Ja kansa oli ihastuksissaan häneen. Täytyy muistaa, miten elämä Etelässä eletään avoimilla paikoilla; jos mitä tapahtuu, kaikki on täynnä ihmisiä, myöskin katot ja ulkoparvekkeet. Forumilla istuivat eräänä päivänä molemmat censorit virkapuvussaan; ne olivat ne korkeat valtionvirkamiehet, jotka muun muassa pitivät kansalaisluetteloa. Tapana oli, että joka vuosi palveluksensa suorittaneet ritarit eli ratsumiehet ratsuinensa astuivat näiden censorien eteen ja ilmoittivat heille, kuinka kauan ja kenenkä alaisina he olivat palvelleet, saadakseen sitten päästön. Haltioihinsa joutui nyt kansa, kun tuolla Pompeiuskin lähestyi loistavassa sotapäällikönpuvussa keskellä tavallisten ritarimiesten joukkoa ja velvollisuuden mukaisesti käsin talutti hevostansa. Censorit tunsivat kiusallista neuvottomuutta. Syntyi suuri

hiljaisuus laajalla Velian ja Capitoliumin välisellä aukealla, kun toinen censori lopuksi korotti äänensä: »Minun on kysyttävä sinulta, kansalainen Pompeius, oletko sinä, sittenkuin olet ollut asevelvollinen, ollut mukana kaikilla sotaretkillä?» »Olen», Pompeius vastasi kuuluvalla äänellä, »ja kaikilla omassa johdossani.» Suosionpauhua läheltä ja kaukaa. Censorit yhtyvät riemuun, nousevat istuimiltaan ja saattavat Pompeiusta persoonallisesti kotiin; koko kansa kintereillä.

Roomalaisia katukohtauksia: silmänräpäyskuva! Ne olivat huolettoman riemun ja sekoittamattoman suosion päiviä, jollaisia Rooma harvoin oli nähnyt. Licinius Crassus oli Pompeiuksen kateellinen konsulitoveri. Tässä Crassuksessa näemme aivan toisen lajin roomalaisuutta; hän on ensimäinen pankkiirinäyte, jonka tapaamme. Kun vanhalla ajalla ei ollut valtion perustamia pankkeja, valtakunnan pankkeja, niin on luonnollista, että oli Rotschildeja ja Vanderbilteja, jotka saivat käsiinsä rahakeskukset. Mistä Crassuksella oli miljaardinsa? Hän oli hurskaana sullalaisena rikastunut Sullan toimeenpanemasta surmattujen omaisuuden takavarikoimisesta ja keinotteli sitten hyvällä menestyksellä maatiloilla. Lisäksi hän möi arvokkaita orjia, jotka olivat rakennusteknikoita, insinöörejä, ja kehitti itse eräässä koulussa nuoria teknikoita, joita hän sitten vuokrasta lainasi. Sitten hän perusti palokunnan, sillä Rooman monet puurakennukset aiheuttivat lukemattomia tulipaloja; hän järjesti orjistansa palokuntamiehistön, ra-

kensi ilmoitusasemia, ja jos hän nyt jossakin sammututti, hän aina samalla lähetti palopaikalle edustajansa, joka osti kartanonpaikan alhaisimpaan hintaan. Niin hänestä tuli suurin talonomistaja, joka vuokrasi asunnoita ja harjoitti tonttimaiden kaupustelua. Mutta hänen pankkiliikkeessänsä istui kokonainen sotajoukko kirjanpitäjiä ja kirjureita, ja hän antoi lainaksi äärettömiä summia. Hän tiesi, kenelle. Sillä hän tunsi ihmisensä näkemältä. Iulius Caesar eli vain velalla, mutta Crassus antoi hänelle rajattoman luoton. Kaikella tällä oli tietysti suurenmoinen mittakaavansa, mutta valtiomiehelle se kumminkin on liian pikkumaista, kaupustelijamaista. Tosiasiallisesti tämä rahaihminen kumartui Pompeiuksen edessä, ja se tapa, jolla hän kaikesta karsaudesta huolimatta hänen johtoonsa alistuu, osoittaa meille selvimmin, mikä mahti Pompeiuksen esiintymisellä silloin oli.

Mutta vaikeata oli Pompeiuksen vain yksityisenä ihmisenä Roomassa elää. Suuri soturi kadotti siellä sädekehänsä kansalaisena kansalaisten joukossa: hän tasoittui ympäristönsä tasalle. Senvuoksi hän harvoin meni kävelylle ja näyttäytyi aina vain suuren seurueen saattamana. Hänestä ei ollut myöskään väittelyyn eikä poliittiseen keskusteluun. Pitikö Mariuksen kohtalon toistua hänessä?

Mutta jo valtio tarvitsi taas sotapäällikköä, ja uusi päämäärä viittoi Pompeiukselle. Melkein vielä kauheampaa kuin Spartacuksen orjasota oli merirosvojen mellastus ulkona merellä. Niin suuria vammoja laiska Sulla oli hallintoonsa jättänyt.

Merirosvous on melkein yhtä vanha kuin itse merenkulku, ja merirosvot kuuluivat niin ehdottomasti Välimerelle kuin haikalat. Heidän asemapaikkanansa oli varsinkin jyrkkä, kalliorikas Vähän Aasian etelärannikko, se rannikkopala, jonka nimi on Kilikia. Juuri niistä ajoista lähtien, jolloin Sulla taisteli kuningas Mithridatesta vastaan, he olivat mitä julkeimmalla tavalla laajentaneet toimintaansa ja järjestäytyneet suurvallaksi. He eivät käyneet yksinomaan kauppalaivastojen kimppuun, vaan myöskin itsensä satamakaupunkienkin, purjehtivat väkivalloin satamaan ja ottivat pakkoveroa. Tästä kärsi lähinnä Kreikka lukuisine saarineen ja kauniine, kunnianarvoisine kaupunkeineen, yksin ikipyhät temppelialueet Epidauroksessa, Samoksessa, Samothraksessa j. n. e. joutuivat ryöstetyiksi. Aivan lähelle Atheenaa merirosvot tulivat; niin, nyt he hyökkäsivät Napolin lahteenkin, rikkaiden roomalaisten Eldoradoon, ja tulivat aina Tiberin suulle, tunkeutuivat julkisesti Rooman satamaan, Ostiaan, ja tuhosivat siellä kolmisoutulaivat. Erittäin halusta siepattiin ylhäisiä roomalaisia vangiksi; se tuotti mahtavat lunnaat. Ja herrat ryövärit itse esiintyivät tällöin ruhtinaallisesti; kultaiset raakapuut välkkyivät kokassa, ja aironlavat olivat hopealla silatut. Hienoa ammattia, ylhäisten seikkailijain korkea koulu; parhaimpien perheiden jäseniä liittyi merirosvoihin.

Vastuussa näistä kuulumattomista oloista olivat roomalaiset. Sillä roomalaisillehan maailma kuului; suojattomain maakuntain viha kääntyi Roo-

maa vastaan, joka niin perin heikosti huolehti merien valvontaa. Mutta nyt asia kävi kärkeväksi. Sillä itse Roomaan jäivät viljalähetykset saapumatta. Merirosvot kaappasivat kokonaisia viljalaivastoja, jotka olivat tulossa Afrikasta ja Sisiliasta. Maailman pääkaupunki oli saarrettuna; Rooman koskaan täyttymättömän kaupunkirahvaan majesteettia uhkasi nälänhätä.

Pompeius vaati mitä laajimpia valtuuksia ja apuneuvoja. Hän osoittautui tällöin erinomaiseksi järjestäjäksi. Mutta hän antoi toisten puhua puolestansa; hän tunsi arkuutta astua väkijoukon eteen, joka hänelle oli vierasta ainesta. Sillä jokainen muu roomalainen tuli aikaisin ja alinomaan, yksin jo vaalitilaisuuksissa, kosketuksiin kansankokouskoneiston kanssa. Mutta Pompeius ei ollut koskaan ollut quaestorina tai aediliksenä; hän oli täydellisesti säästynyt tavallisilta viranhakijain kumarruskuluilta, ja hän ei voinut nyt saada itseänsä astumaan rukouksin qviritien eteen, joiden oikut olivat laskemattomat ja joita hän ei osannut ohjailla. Mieluummin kätki hän toiveensa. Tribuuni Gabinius ehdoitti hänelle rajatonta valtaa koko merellä, mutta myöskin kaikkialla maalla kymmenen peninkulmaa (400 stadiumia) rannikosta sisämaahan päin; valtiorahaston vapaata käyttöä; 200 laivaa j. n. e. Senaattorit eivät käsittäneet aseman vakavuutta, tekivät vastarintaa ja pelkäsivät taaskin, että Pompeius nousisi kuninkaaksi. Silloin puhkesi kansanmeteli curian edustalla, ja Pompeius ajatti nyt päätökseen,

että hän saikin 500 laivaa, 24 legaattia, 120,000 jalkamiestä, 5,000 ratsumiestä: kaiketi suurin voima, mitä Rooma koskaan on liikkeelle pannut.

Näitä korkealle tavoittavia vaatimuksia on moitittu, niille naurettu, mutta syyttä. Pompeius tiesi, kuten Moltke ja jokainen hyvä sotilas, että saavuttaakseen pysyvän voiton täytyy ensiksi hankkia itselleen lukumääräylivoima, ja hän on aina sen mukaan toiminut. Sillä nopea voitto, joka vihollisen nutistamisella temmataan, on valtiolle ja sen kansalaisille tavaton ajan, rahan ja ihmiselämän säästö. Pitkien sotien kurjuus on tulos riittämättömistä toimenpiteistä. Ja tapahtumat osoittivat pian hänen olleen oikeassa; sillä tuskin oli hänen suuriin vaatimuksiinsa suostuttu, niin heti jo markkinat ja pörssi rauhoittuivat ja mielettömän korkeiksi keinotellut hinnat laskeutuivat. Turvallisuus palautui jo ennen taistelun alkua.

Pompeius jakoi koko Välimeren kuuteentoista piiriin: kunkin piirin rannikoilla ajoi saalista yksi legaateista; mutta itse hän risteili avoimella merellä ja pyydysteli liikkeelle peloitettuja merirosvoja. Tässä hän esiintyi siis merimiehenä. Oli omituinen sattuma, että Pompeius asui Roomassa Esquilinuksella erään kadun varrella, jonka nimi oli Carinae; mutta *carinae* merkitsee »laivan emäpuu». Nyt hän oli meren ruhtinas, ja hän oli nytkin Carinaella kotonansa!

Neljässäkymmenessä päivässä oli läntinen Välimeri puhdistettu; sitten siirtyi ajojahti Vähään Aasiaan, ja suuri meritaistelu syntyi; sitten pakenivat

merirosvot ryövärilinnoihinsa rannikkovuoristoon. Lukemattomia linnakkeita, luoksepääsemättömiä kuin korppikotkan pesät, Pompeius pakoitti antautumaan. Se oli mielenkiintoinen sota, ja sen suorittaminen onnistui sitäkin nopeammin, kun Pompeius ei vangituita pahantekijöitä miekalla surmannut eikä ristiinnaulinnut, kuten tähän asti oli ankarana tapana ollut, vaan takasi niille, jotka hänelle antautuivat, vapauden ja elämän ja asetti heidät asumaan jonnekin sisämaahan. Vanhalla ajalla ei ollut ollenkaan tavatonta siirtää kokonaisia väestöjä toiseen paikkaan. Pompeius perusti siten Kilikiaan »Pompeiuksenkaupungin» Pompeiopoliksen ja asetti sinne 20,000 merirosvoa asumaan.[1]) Kun tämä voittajan lempeys tuli tunnetuksi, antautuivat kaikki, jotka vielä olivat uhmailleet. Oli vuosi 67.

Myöskin Kreetan saari oli oikea merirosvopesä; siellä oli päällikkönä jo edellisestä vuodesta saakka eräs Caecilius Metellus, joka näiden taistelujen muistoksi käytti Creticus nimeä. Tämän jäykän miehen kanssa Pompeius joutui likeisiin toimivaltaa koskeviin ristiriitoihin; hän lähetti suorastaan joukkojaan tätä vastaan, niin että roomalaisia seisoi toisiansa vastassa. Tämä herätti suurta huomiota, ja pelko kasvoi, että Pompeius tulisi tyrannina palaamaan Roomaan kuten Sulla.

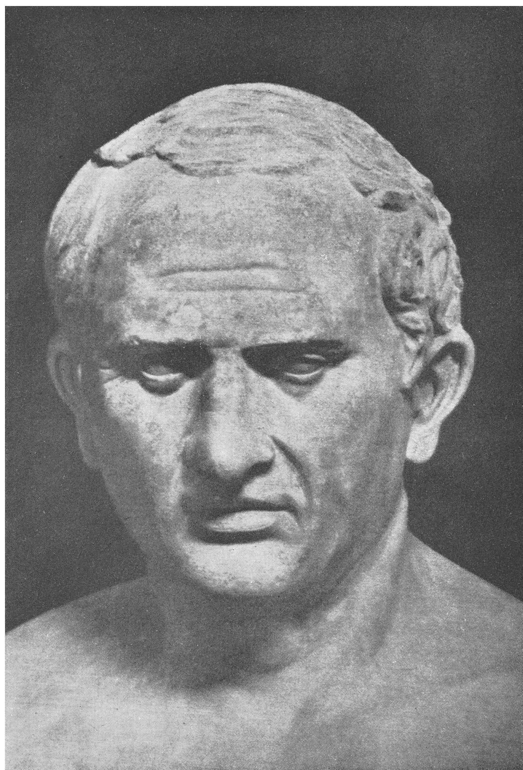
Mutta Kreikka hengitti helpommin, ja Roomassakin kansa riemuitsi. Kolmessa kuukaudessa oli kaikki suoritettu, 1,300 kaapparilaivaa saatu saaliiksi,

[1]) Hävitetyn Soloin paikalle.

kauppa ja liike kukoisti jälleen. Jokainen kansalainen tunsi sen omassa taskussaan. Vallitsi riemuitseva mieliala, ja nyt esiintyi Cicerokin, suuri puhuja, Pompeiuksen puolesta. Kansa päätti antaa hänelle ylipäällikkyyden vielä kuningas Mithridatestakin vastaan, Mithridatesta, jota Lucculluksen voitot tosin olivat heikontaneet, mutta joka kumminkin yhä oli pystyssä, niin, jälleen kävi hyökkäämään, 22 viime vuotena Rooman sitkein vastustaja.

Siis viipymättä syvemmälle Vähään Aasiaan, itään. Siellä taisteltiin nyt kaukaisen Eufratin rannalla satumainen taistelu öiseen aikaan kuunvalossa; tällöin täytyy muistaa kuun valovoima eteläisissä maissa. Ylpeä Armenian kuningas, Tigranes, notkahtaa heti maahan ja lankeaa Pompeiuksen jalkain juureen, joka hänet lempeästi nostaa ylös. Koko Mithridateen haaremi saadaan tällä kertaa saaliiksi; mutta voittaja säästää kauniita naisia ja lähettää heidät kohteliaasti jokaisen takaisin vanhempainsa luo. Mutta Mithridates itse on silläväliin paennut Etelä-Venäjälle, Bosporaniaan, Krimille, jossa hänen poikansa Pharnakes mellastaa: hänen mukanansa hänen jalkavaimonsa Hypsikrate, amatsooni, joka mieheksi pukeutuneena, miehennimisenä kulkee, ratsastaa ja taistelee.

Pompeius olisi liiankin mielellään ajanut Mithridatesta takaa; mutta Kaukasoksen salpa oli ylitsepääsemätön; ei ainoakaan sotajoukko vanhalla ajalla ole sitä vallannut. Hän taisteli siis yhden talven ja yhden kesän Kaukasoksen etelärinteellä, suorittaen

Cicero (S. H.)

seikkailukkaita marsseja halki tuntemattomien arojen ja karjateiden, Kyros joen varsilla Georgian maassa Mithridateen liittolaisten, urhoollisten luonnonkansain, albanien ja iberien kanssa, lähellä Kaspian merta, jonne mihinkään ei vielä koskaan kreikkalais-roomalainen sotajoukko ollut tunkeutunut. Ne olivat mitä mielenkiintoisimpia sotilaskävelyretkiä. Itse hän siellä eräässä taistelussa omin käsin surmaa erään kuninkaanpojan. Vieläpä amatsoonitkin ilmestyvät siellä hänen vastustajattariksensa. Tuloksellisempaa oli, että hän sitten kääntyi Syyriaan ja omin valtuutuksin otti Syyrian Rooman haltuun; s. o. sotaoikeuden mukaisesti hän otti tämän maan Tigraneelta, joka oli hänelle antautunut.

Kokosiko Mithridates sillävälin jälleen voimia? Pompeius oli aivan sanomia vailla ja piti hovia Damaskoksessa näytellen riidanratkaisijaa taistelevien pienempien mahtajain välillä; sitten hän alkoi vielä retken Arabiaan — kun äkkiä kaukaa pohjoisesta sanoma saapui, että Mithridates oli kuollut. Kuten nykyisinkin vielä Intiassa kirjeenkuljettajat, jotka juoksevat halki maan, kantavat kädessänsä keihästä, että heidän tieltänsä väistyttäisiin[1]), niin silloinkin; mutta sanantuojilla oli keihäänsä juhlallisesti laakerilla seppelöityinä. Pompeius oli juuri ratsastusharjoituksissa kenttäleirin edustalla; silloin hänen sotamiehensä pakoittivat hänet laskeutumaan hevosen seljästä ja lukemaan julki sanoman; satuloita he kokosivat kokonaisen vuoren; sen päälle piti Pom-

[1]) Vrt. Oskar Kauffmann, »Aus Indiens Dschungeln» 1911.

peiuksen kiivetä: Pharnakes, Mithridateen poika, oli saattanut oman, melkein kahdeksankymmenen vuotiaan isänsä tekemään itsemurhan ja antautui omasta puolestansa roomalaisten vasalliksi. Näin on tapahtunut vuonna 64.

Mutta Pompeius ei suonut itsellensä nytkään lepoa. Hän valtasi sivumennen vielä Palestiinankin, Juudean; eräänä sabattina Pompeius otti Jerusalemin temppelivuoren rynnäköllä ja astui itse Jehovan temppelin kaikkeinpyhimpään. Mutta, kuten hänen ystävänsä Cicero vakuuttaa, siellä pyhätössä hän ei satuttanut kättänsä mihinkään temppelin omaisuuteen. Kaupunkia ei hävitetty, mutta Judeasta tuli Rooman vasalli (vuonna 63).

Nyt oli vielä Aasian hallinto järjestettävä; Roomalla oli tästälähin neljä aasialaista provinssia. Painoa on pantava sille, että järjestely, johon Pompeius siellä ryhtyi, oli oikean ihmisyyden säätämää ja on koitunut kauttaaltaan kukistetuille kansoille eduksi. Sitten hän palkitsi sotajoukkoansa täysin käsin (jaettavaksi joutui 16,000 talenttia = 96 miljoonaa drakhmaa) ja vietti aurinkoisia päiviä vielä melkoisen ajan kauneilla kreikkalaisilla saarilla Lesboksessa ja Rhodoksessa, missä häntä asianmukaisesti juhlittiin ja hän tuhlaillen antoi lahjoja oppineille ja filosofeille (niin myöskin Atheenassa). Äkkiä hän on sotajoukkoineen ja laivastoineen Brindisissä, Italian maaperällä, ja Rooma sisintä sydäntänsä myöten säikähdyksissään. Kaupunki oli suojaton. Jos Pompeius marssi Roomaa vastaan, hän oli maailman kuningas.

Ei kukaan olisi voinut sitä estää, ei Iulius Caesarkaan. Rikas Crassus pakeni mielenosoituksellisesti perheineen kaupungista. Elettiin vuotta 61. Mutta Pompeius piti vain puheen sotajoukolleen ja päästi sen hajalle ja ilmestyi Roomaan pelkkänä yksityismiehenä, kuin hän olisi tehnyt vain jonkin matkan. Kaikki olivat jäykkinä ihmetyksestä.

Tämä menettely tarjoaa, voitaisiin sanoa, viattomassa suurenmoisuudessaan avaimen miehen ymmärtämiseen. Pompeius ei, aivan kuin Marius, ole koskaan ajatellut yksinvaltaa. Hän oli, kuten Marius, vain sotilas. Hänen sotilaallinen tehtävänsä oli täytetty: jahtihaukka toi saaliinsa ja asettui levolle. Pompeius oli nyt 45 vuoden vanha, ja lähes kolmekymmentä vuotta hän oli koditonna melkein keskeymättä ollut sotatantereella. Minä en tiedä ketään roomalaista, joka on saman suorittanut: jo fyysillisessä suhteessa se oli kuulumatonta. Hän tahtoi nyt vihdoin saada lepoa, hän ikävöi saada vihdoinkin viettää rauhallista perhe-elämää; hän tahtoi elämänsä niin mukavaksi kuin muutkin veteraanit. Jo silloin kuin hän sai ylipäällikkyyden Mithridatesta vastaan, hän rypistää kulmakarvojansa, lyö kädellä reiteensä ja sanoo: »Ah, nuo ainaiset sotaretket. Olisinpa vailla mainetta! Minä ikävöin saada elää yhdessä vaimoni kanssa.»[1]) On tärkeätä, että nämä sanat meille kerrotaan. Sellaiset mielialat olivat liiankin käsitettävissä. Ne ovat psykologisesti luonnostaan lankeavia. »Ei mikään kuluta voimakkaimmankaan

[1]) Plutarkhos c. 30.

miehen elinvoimaa nopeammin kuin alituinen sota», sanoo eräs nykyaikainen historioitsija puhuessaan Napoleonin kenraaleista Neystä ja Macdonaldista, joilla kymmen—kaksikymmenvuotisen kenttäpalveluksen jälkeen ei enää ollut lainkaan voimain joustavuutta. Miten olisi Pompeiuksen laita toisin?

Hänen triumfikulkueensa oli kuulumattoman loistava: kuvaamaton sensatsioni; ulkomaisia vankeja ja kalleuksia, joukossa suuren Mithridateen viisi poikaa ja kaksi tytärtä; suuria maalauksia, jotka esittivät yöllistä pakoa, vastustajan itsemurhaa j. n. e.; ennen kaikkea juutalaiskuningas Aristobulos, joka kulki Pompeiuksen triumfivaunujen perässä Tigraneen, armeenialaisen kuninkaanpojan, rinnalla. Miljaardeja rahaa hän toi valtiokassaan. Raha tuli jälleen huokeaksi Roomassa, koko rahatalous joutui vuosikymmeniksi toiselle pohjalle.

Pompeius näki mielellään, että häntä kunnioitettiin, niin koruttomasti kuin hän persoonallisesti esiintyikin. Hän tahtoi kunniaa, aina ja aina, mutta hän ei tahtonut valtaa. Tämä ero on pidettävä mielessä. Hän ei halunnut siviilivirkaan kuuluvaa virkavaltaa, joka asettaisi hänelle vaivalloisia velvollisuuksia. Hän tahtoi joka tapauksessa päästä lepoon. Mutta hän ei sitä saanut. Hän oli jo tullut liian mahtavaksi; henkilöön sellaiseen, kuin hän oli, täytyi kaupungissa heti kaiken kohdistua. Ja niin alkoi nyt hänen elämänsä jyrkkä alamäki, miehen tragedia, jota onni tähän asti oli kuin käsillänsä kantanut.

Kun hän vaati Aasiassa toimeenpanemiensa järjes-

telyiden vahvistamista ja maapaikkain antamista veteraaneilleen (tämä oli hänen kunniavelvollisuutensa ja yhteiskuntapoliittinen välttämättömyys), teki senaatti itsepintaista vastarintaa. Jos Pompeius olisi Sullan esimerkkiä seuraten, kuten hän olisi voinut tehdä, kohoutunut diktaattoriksi, niin hän olisi myöskin kuten Sulla omavaltaisesti voinut huolehtia sotilaistaan. Nyt hän näki joutuneensa puolueiden oikkujen ja suosion varaan ja hänen täytyi sekaantua pieniin, viheliäisiin juonitteluihin, noihin iänikuisiin taisteluihin kansan ja senaatin välillä. Sellaiseen hän ei ollut luotu; siihen hän oli liian jäykkä ja vailla joustavuutta. Hänhän ei ollut vielä koskaan pyydellen kansan edessä seisonut; hän on kai ainoa roomalainen, joka ei koskaan vaaleissa ole pikkuporvarien käteen lahjomisrahoja pistänyt. Mutta nyt hän tarvitsi kansanpuoluetta senaattia vastaan.

Silloin liittyi häneen Iulius Caesar.

Caesar oli tähän saakka elellyt vailla päämäärää ja vailla toiveita kohota mihinkään valta-asemaan. Nyt vasta, nyt, kun kotiinpalaava sotapäällikkö ratkaisevalla hetkellä luopuu hallitsevasta osastansa, jota Caesar silloin ei koskaan olisi voinut häneltä kiistää, selvenee hänelle äkkiä hänen oma tulevaisuutensa, ja hänen suunnitelmansa on pian tehty. Hän on vain kuusi vuotta nuorempi Pompeiusta, on tottunein puoluetaistelija ja politikko ja kansanpuolueen pääjohtaja; hän astuu siis nyt voimakkaasti puolustamaan kaikkea, mitä Pompeius vaatii ja vetää tämän, samalla kuin hän omat vastavaatimuksensa

esittää, kokonaan omiin suunnitelmiinsa. Pompeius alkaa nyt kuitenkin, vastoin tahtoansa, aseista riisuttuna sotilaana, näytellä suurta valtiollista osaa. Caesar on vuoden 60 kuuluisan triumviraatin alkuunpanija; s. o. Caesar ja Pompeius liittoutuvat ja vetävät kolmanneksi mukaansa Crassuksen, Rooman raharuhtinaan. Tässä on Pompeius antajana; sillä hänellä yksin on valta.[1] Mutta hän antoi tässä kaupassa paljoa enemmän kuin sai. Hänessä ei ollut kateutta eikä vilppiä. Jos hän itse olisi vakavasti halunnut ylipäällikkyyttä Galliassa, minkä nyt Caesar sai, kansan epäilemättä olisi täytynyt äänestää se hänelle annettavaksi. Mutta hän ei pannut siihen mitään arvoa; hän halusi toistaiseksi olla levossa. Sillä aikaa kuin Caesar nyt kahdeksaksi vuodeksi Roomasta katoaa Ranskaa eli Galliaa valloittamaan, Pompeiuksella on pääkaupungissa vaikea asema. Hänhän eli siellä vain yksityismiehenä, vailla mitään virka-asemaa. Kaupunkipoliisia ei ollut; henkivartiostoa hän, kuten Sulla, ei voinut itsellänsä pitää, vielä vähemmän koota joukkoja Roomaan, tai hän olisi esiintynyt diktaattorina. Pompeiuksen täytyi siis sallia rosvoamisen kaduilla rehoittaa, sietää Clodiusten iljettävää metelöimistä. Ne asiat, mistä siellä riideltiin, olivatkin aivan mielenkiintoisuutta vailla. Hän eli nyt vihdoinkin, kolmenkymmenen rauhattoman vuoden perästä, hiljaista ja kaunista perhe-elämää; sillä hän oli nainut Caesarin suloisen tyttären, 23-vuotiaan Iulian, ja hän rakasti häntä. Senvuoksi

[1]) Niin, oikein, Seneca *de benef.* V 16, 4.

hän myöskin tunsi Iulius Caesaria kohtaan vilpitöntä, kateetonta ystävyyttä; hän ihaili häntä ja seurasi mielellään hänen neuvojansa, niin epämukavia kuin ne hänelle usein olivatkin.

Kreikkalainen kasvatus, jonka hän poikasena oli saanut, vaikutti hänessä koko elämäniän. Siitä hänen kotoisen elämänsä, hänen esiintymisensä koruttomuus, ylevyys. Sopivalla arvokkuudella hän otti vastaan kohteliaisuuden osoituksia, ja rakastettava oli tapa, millä hän apuansa antoi; kaunis oli hänen suhteensa nuoreen Lenaios orjaan, joka sivistyksen halusta pakenee Atheenaan; kun hän palaa takaisin, Pompeius ei häntä rankaise, vaan lahjoittaa hänelle vapauden ja pitää hänet luonansa kotioppineena kuolemaansa saakka. Hyväntahtoisella pitkämielisyydellä hän katseli Demetriosta, vapautettuansa, joka Roomassa pöyhkeili, eli nousukasmaisen komeasti ja esiintyi paljoa loistavammin kuin patronuksensa. Hän kammoksui kaiken elinikänsä tarpeetonta verenvuodatusta; hän inhosi sullamaisia raakuuksia. Kreikkalainen ihmisyys oli hänessä täysin luontaista.

Marskentän, laajan, avoimen harjoituskentän Rooman edustalla Pompeius avasi rakennusalaksi sijoittamalla sinne valtavan teatterin, Rooman ensimäisen kivisen teatterin, jossa vain kreikaksi näyteltiin ja jossa sanotaan olleen tilaa 40,000 ihmiselle. Siihen oli yhdistetty uhkeita kävelyhalleja ja huvittelusaleja. Pompeius on rakennuttajana ikuistanut itsensä Roomassa paljoa ihanammin kuin Iulius Cae-

sar. Vuonna 52 teatteri vihittiin ruhtinaallisin näytöksin; mutta Pompeius ei toimeenpannut, se on huomattavaa, gladiaattorinäytäntöjä, ei ihmisteurastuksia, vaan leijonametsästyksen, jota varten hän tuotatti 500 leijonaa Afrikasta.

Silläválin olivat olot Roomassa tulleet sietämättömiksi. Lukemattomissa katupolitiikkakysymyksissä kysytään Pompeiuksen painavaa mielipidettä; mutta usein hän lausuu ajatuksensa vitkastellen, pidättyen, epäselvästi, jopa välistä kaksimielisestikin, ja niin kuohahtavaluonteisen ihmisen kuin Ciceron saa tämä usein pois suunniltaan. Kansalaisoikeutta, valtio-oikeutta, puolueenvalintaa koskevissa asioissa Pompeius ei näet tuntenut itseänsä kyllin varmaksi, ja niillä ei hänen mielestänsä usein ollut merkitystäkään. Niin, olisipa hänellä ollut sotaväkeä käsillä, silloin hän olisi vallan toisin ottanut osaa keskusteluun. Eräänä päivänä tapahtui, että hän itse eräässä metelissä joutuu väkijoukkoon ja verta räiskyy hänen päällensä. Hän kiiruhtaa kotiin vaihtamaan pukua; silloin Iulia näkee veren ja vaipuu tainnoksiin kauhusta. Heitä yhdisti toisiinsa syvä rakkaus. Iulia odotti juuri synnytystä ja kuoli. Hänen kuolemansa oli isku Pompeiukselle ja Roomalle.

Kuitenkaan Pompeius ei voi Roomasta ja kotielämästänsä tämänkään jälkeen erota, ja kun hän saa Espanjan hallintopiirikseen, hän antaa legaattiensa sitä hoitaa. Hallitusmuotohistorian kannalta tärkeäksi tuli vuosi 52: silloin yltyi anarkia kaduilla niin, että senaatti lopuksi suorastaan tekee Pom-

peiuksesta vallanpitäjän, yksinvaltiaan, ja nyt vihdoinkin Pompeius sotaväkeäkin kutsuu Roomaan. Silloin vallitsi siis parin kuukauden ajan Roomassa perustuslaillinen yksinvalta, Ciceron ihanteen mukaan: diktaattori (Pompeius), senaatti ja kansankokous, kolme yhteisvaikutuksessa toimivaa valtaa; ja kaikki kävi verrattain hyvin. Pompeius sai nyt myöskin luottamusta valtiomiehen tehtäväänsä, ja tulevaisuus näytti hänestä niin vähän uhkaavalta, että hän meni uusiin naimisiin. Stoalainen Cato pahaksui kovin hänen iloisia häitänsä. Mutta hän tarvitsi viihtymystä ympärillänsä. Hyvin nuoren ja oppineen naisen hän toi puolisona kotiinsa, Cornelian, joka ei ainoastaan soittanut taiteellisesti (soittoa harjoittavat roomattaret olivat silloin vielä aivan poikkeusilmiöitä), vaan harrasti vieläpä geometriaa, niin, filosofiaa. Syrjäiset sättivät: Cornelia oli liian turhantarkka ja jokseenkin sietämätön. Yhdentekevää! Niin voimakas oli vanhenevassa miehessä luonnonveto nuoruuteen ja sivistykseen: hän otti kotiinsa nuoren naisylioppilaan. Ja naisten silmissä hän oli yhä vielä rakastettava.

Mutta erimielisyydet Iulius Caesarin kanssa olivat jo alkaneet. Voittoisa Caesar asetti Galliasta Roomaan palaamisellensa ehtoja, mitkä senaatti hylkäsi, ja Pompeiuskin vastasi uhmaillen ja asettui senaatin kannalle. Mitenkään hän ei tahtonut uskoa, että Caesar, kiittämätön, ajaisi asiat täydelliseen välien katkeamiseen. Juuri silloin Pompeius oli sairaana Napolissa; kun hän parani, tuli kaikista

Italian kaupungeista lähetystöjä häntä onnittelemaan. Koko Italia juhlii tervehdyshuutojen kaikuessa hänen kunniaksensa; triumfissa hän palaa takaisin Roomaan. Ne olivat viimeiset kauniit kunnianpäivät tämän rauhallisen valtiaan elämässä, valtiaan vasten tahtoansa.

Silloin Caesar, vuonna 49, joukkoineen Galliasta todellakin hyökkää esiin, yli Rubicon! Pompeius ei ole taisteluun ollenkaan valmistautunut ja on mitä tukalimmassa asemassa. Hän oli kepeästi kerskaillut: »Jos Caesar tulee, minä poljen jalallani legioonat maasta»; todiste siitä, miten vähän hän uskoi sodan mahdollisuuteen. Jonkun aikaa hän horjui, mitä olisi tehtävä. Sotilaallisissa kysymyksissä niin arvostelukyvytön ihminen kuin Cicero luulee, että hän on menettänyt järkensä, ja huutaa ja parkuu sitä, että Pompeius jättää Italian. Mutta Pompeius toimi oikein, ja hän tiesi nyt, mitä oli tehtävä. Laivaannousu onnistui. Hän siirsi sodan Balkanin niemelle, Epeirokseen, Thessaliaan.

Mahtava laivasto on hänen käytettävissään, mutta sotajoukossa, jonka hän uudesta muodostaa, on suurimmaksi osaksi juuri äsken värvättyjä, taisteluun kelpaamattomia nahkapoikia.[1]) Espanjassa olevia legiooniansa hän ei tuota paikalle. Avointa kenttätäistelua on siis vältettävä, vastustaja kun joukkojen laatuun nähden on verrattomasti ylivoimainen. Pompeiuksen tarkoituksena on siihen sijaan laivastonsa avulla saartaa Caesar, kun tämä hänen

[1]) *tirones:* Cicero *ad fam.* 7, 3, 2.

perästänsä on rientänyt Balkanin niemimaalle, katkaista häneltä yhteys Italian kanssa ja siten lopuksi näännyttää hänet nälkään, ja suunnitelma olisi hänelle varmaan onnistunutkin. Laskelma oli hyvä. Mutta kovaonni tahtoi, että hänen päämajassansa tungeskeli parvi ylhäistä väkeä ja vanhoja herroja, satakunta paennutta senaattoria uhkeine kuormastoineen, taistelussa tyhjäntoimittajia. Nämä toitottivat alinomaan hänen korvaansa, että hänen oli heti iskettävä, niin pian kuin vihollinen vain näyttäytyisi. Pompeius oli viisaampi. Kaikissa tähänastisissa sodissaan hän oli vain omaa päätänsä seurannut, ja hän oli voittanut aina. Nyt hän, huumaantuneena pyytelemisestä ja meluamisesta ympärillänsä, seurasi ensimäistä kertaa vieraita neuvoja, ja niin tapahtui tuo kovaonninen taistelu Pharsaloksen luona, 9 p. elokuuta 48. Pharsaloksen luona ei lyöty Pompeiusta, vaan senaatti. Se moite jää häntä kumminkin ainaiseksi painamaan, että hän antoi tyhmäin saada tahtonsa toteutumaan. Tapahtui, mikä on itsestänsä ymmärrettävää, että pienempi, oivallisesti kouluutettu sotajoukko voittaa suuremman, joka on harjoittamaton.

Heti ensimäisen menetetyn ratsuväkikahakan jälkeen — siinä iskivät Caesarin gallialaiset ratsumiehet kasvot rikki ylhäisiltä roomalaisilta aatelisnuorukaisilta — Pompeius ymmärsi tilanteen, ja hänen päätöksensä oli tehty. Hän jätti tuota pikaa taistelukentän, ja hänen vaikuttimensa ovat ilmeiset. Hänestä itsestänsä saisi tulla, mitä jumalat tah-

toivat: tämän taistelun ei pitänyt joutua hänen laskuunsa. Sitä vaati häneltä hänen kunniantuntonsa ja hänen sotapäällikkömaineensa. Herrat, jotka olivat sen aikaansaaneet, saisivat nyt tappionkin maljan pohjaan tyhjentää. Hän tiesi ja lausui ajatuksensa julki: »Caesar on hyväntahtoinen ihminen; hän ei toimeenpane verilöylyä niiden kesken, jotka hänelle antautuvat.» Ja nytkin hän toimi tarkoinajatellun suunnitelman mukaisesti: Hänen asemansa oli melkoisesti huonontunut. Mutta, olkoonkin, että Caesar Balkanin niemimaalla oli voittajana, meri kuului vielä Pompeiukselle; hänellä oli vielä sotalaivansa, ja Caesarilla ei niitä ollut lainkaan. Hän voi siis nytkin vielä laivoillansa vastustajan täydellisesti saartaa ja hervaista ja siten pakoittaa kohtuulliseen sovintoon. Siten itse asiassa myöhemmin hänen poikansakin Sextus Pompeius meren kuninkaana esitti maavalloille ehtonsa.

Tämä oli suunnitelma. Mutta lähinnä piti paon onnistua. Se oli tuskallinen pako ja onnen käännös järkyttävä. Muutamain harvain saattamana kerran kaikkivaltias mies kiitää Thessalian rannikolle. Siellä hän pääsee pieneen kauppalaivaan. Kuljetaan kohti etelää. Kun joutuu päivällisaika (kenties siellä oli vain talonpoikaisleipää, liiseistä tai hirssistä valmistettua), hänen ylhäinen saattajansa Favonius, senaattorisäätyinen herra, kiiruhtaa riisumaan Pom-

---

[1]) Plutarkhos c. 75: εὐγνώμονα γὰρ εἶναι Καίσαρα καὶ χρηστόν.

peiukselta sandaaleja ja palvelee häntä ylipäänsä kuten herraansa, aina jalkojen pesuun saakka.

Pompeiuksen täytyi koettaa saavuttaa laivastonsa. Sitä varten oli tarpeen päästä ensiksikin maihin turvalliseen paikkaan. Hän etsi käsiinsä todellakin pari sotalaivaansa ja purjehti Egyptiin, joka silloin oli puolueetonta aluetta ja vielä itsenäinen kuningaskunta. Hänen puolisonsa Cornelia sekä kuusikymmentä senaattorisäätyistä miestä oli hänellä nyt seuraajinansa. Cornelian tuskaa ja valitusta kuvaillaan meille liikuttavasti kuin murhenäytelmässä.

Mutta ei tiedetty, minkämielinen Egyptin hovi olisi, ja maihinnousu Aleksandreiaan ei ollut vaaraton. Eunukki Potheinoksella oli Egyptin hallitus käsissään; sillä kuningas Ptolemaios oli vielä aivan nuori. Pompeius lähetti siis lähetystön pyytämään vastaanottoa. Potheinos suostui tähän pyyntöön, mutta todellisuudessa hän teki suunnitelman toimittaa Pompeiuksen pois maailmasta. »Ken on kuollut, hän ei pure enää», hän sanoi, ja hänestä näytti mukavammalta, että tulevaisuudessa oli tekemistä Caesarin kanssa yksin. Kaksi roomalaista vallanpitäjää oli hänelle liian paljo.

Noustakseen maihin Pompeiuksen täytyi jättää sotalaivansa ja puolisonsa; sillä vesi oli liian matalaa (niin sanottiin); hän astui pieneen kalastajavenheeseen. Hänen viimeiset sanansa Cornelialle olivat vapautta ja orjuutta käsitteleviä säkeitä eräästä Sophokleen murhenäytelmästä. Cornelialla oli oppinut sielu, ja Pompeius ilahdutti häntä mielellään jollakin sitaatilla.

Ruuhessa oli kolme miestä, Potheinoksen käskyläisiä. Kun Pompeiusta soudettiin maihin, hiljaisuus herätti hänen huomiotansa ja se, ettei kukaan puhellut hänen kanssaan. Hän katseli kummastellen ympärilleen; hänestä tuntui kammottavalta. Hän koetti alkaa ystävällistä keskustelua, mutta puhuteltu nyökkäsi vain sanattomasti. Silloin hän otti esille sen puheen konseptin, jonka hän kreikaksi aikoi kuninkaalle pitää, ja luki sen vielä kerran läpi, kunnes venhe törmäsi rantaan. Kuninkaallisia hovivirkamiehiä, yleisöä odotteli häntä uteliaina. Vapautetun palvelijansa Philippoksen auttamana hän nousi penkiltä astuakseen rannalle. Silloin lävistettiin hänet takaapäin. Kaikki kolme miestä iskivät häneen. Hän verhosi päänsä ja huoahti vain. Hän oli edellisenä päivänä täyttänyt 59 vuotta. Cornelia, nuori vaimo, näki kaiken kaukaa laivastansa, ja hänen valitushuutonsa kaikui yli meren.

Suojatonna, uteliasten töllistelemänä, murhattu makasi rannalla. Hänen päänsä hakattiin irti: Palvelija Philippos etsi puita polttorovioksi, poltti ruumiin ja keräsi tuhkan. Kun Caesar sitten tuli Egyptiin, ojennettiin hänelle Pompeiuksen pää. Hän kääntyi kauhistuen pois; eunukki Potheinoksen hän mestautti. Pompeiuksen tuhka vietiin hänen albanolaismaatilallensa Rooman lähellä.

Maailma oli kauhistunut ja hämmästyksissään. Oli kuin auringonlasku. Sillä aurinkoon vanhat todella ovat Pompeiusta verranneet, hänen helppo voitonratansa kun kuljetti häntä auringonnoususta au-

ringonlaskuun, Punaiselta ja Kaspian mereltä Atlantin valtamerelle.[1]) Hän oli viimeinen suuria roomalaisia, joka miekassa löysi ilonsa ja eli vain sotaa ja voittoa varten, yksinvaltaa haluamatta. Jos hän siitä huolimatta välistä esiintyi maailmassa kuin kuninkaana, niin hän teki sen vain pakosta, olosuhteiden esille sysäämänä, epäröiden, niin, osaksi piinautuneena. Hänen ihmetyttävät strategiset menestyksensä, joita onni hänen osaksensa soi, olivat painollansa vetäneet hänet vastoin hänen tahtoansa kansalaismelskeitten ja suuren politiikan keskukseen. Mutta Pompeius oli liian paljon ihminen ollakseen se oikea, kovakätinen yksinvaltias, jota vanha aika tarvitsi.

Iulius Caesar on antanut kunnioittaa itseänsä jumalana; hän näki sen mielellään. Pompeius olisi varmaan myöskin voinut tämän kunnian saada; mutta hän on välttänyt sitä.[2]) Tämäkin on kuvaavaa miesten väliselle erolle. Vasta hänen poikansa ovat Pompeiusta merenjumalana, Poseidon jumalana, kunnioittaneet ja sellaisena lyöttäneet hänen kuvansa rahoihinsa.

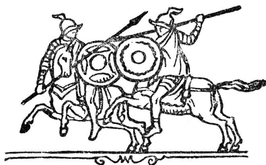
Nykyajan historiantutkimus on hänen luonteestansa suunnitelmallisesti etsinyt puutteita hänen voittajansa hyväksi ja pikkumaisesti häntä näykkinyt. Se on niiden asia, jotka suitsuttavat menestykselle. Halki koko vanhan ajan säteilee sitävastoin Pompeiuksen maine kirkkaampana kuin Caesarin ja melkein varjoa

---

[1]) Cic. *Catilin.* 4, 21. [2]) Atheenassa ainoastaan sepitettiin porttiin muistokirjoitus, jossa Pompeius on θεός tai ainakin hänen vertaisenaan esitetty; Plutarkhos *c.* 27.

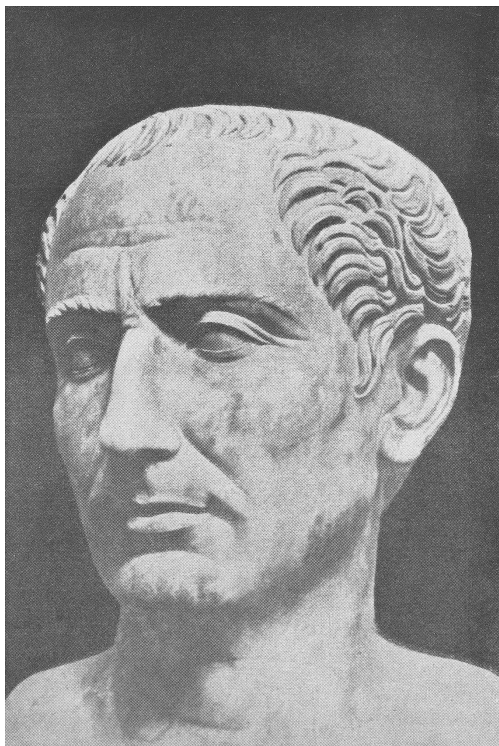
vailla. Ei Caesar, ainoastaan Pompeius on löytänyt sellaisen ylistäjäpuhujan kuin Ciceron; Voltacilius, Theophanes ovat hänen tekojansa kirkastaneet, Varrokin kirjoitti kolme kirjaa *de Pompeio*, ja Neron aikana syntyi Lucanuksen *Pharsalia*, missä runotaide verhoutuu kaihomielen huntuun haudan ääressä, jossa lepäsi tämä roomalainen, liian suuri näkemään Caesarien sortovallan aikaa.

CAESAR

Pompeius Magnuksen rinnalla seisoo historian kirjassa Gaius Iulius Caesar, valtion loistavan ensimäisen palvelijan rinnalla nerokas valtiasihminen, joka lopuksi on tehnyt valtion palvelijaksensa. Sillä hetkellä, jolloin Caesar voittaa Pompeiuksen, on yhtäkkiä Rooman keisariaika alkanut. »Keisarivalta», myöskin saksalainen »*Kaisertum*», johtui hänen nimestänsä. Sillä hänen nimensä lausuttiin »Kaisar». Hänen henkilönimestänsä tuli arvonimi. Sana »kuningas», *rex*, oli vastenmielinen; sillä ymmärrettiin näet tyrannia, Superbusta, jollaisena satu esittää hänet Tarquinius Superbuksessa; ja mitä taas tulee *imperator (empereur)* sanaan, niin se merkitsi ainoastaan ylintä päällikkyyttä sotajoukossa, ja tämä sana ei siis riittänyt yksinvaltiaan arvon täydelliseksi ilmaukseksi. Senvuoksi ovat kaikki seuraavat valtakunnan hallitsijat, Tiberius, Vespasianus, Traianus, Aurelianus, nekin, jotka eivät enää lainkaan polveutuneet Iuliusten suvusta, käyttäneet Caesar nimeä. Rooman häviön jälkeen arvonimi meni perintönä edelleen byzantilaiseen valtakuntaan ja saapui siten lopuksi germaaneille ja Kaarle suurelle. Vallan erikoisen mielenkiintoista on siis meille saada selväksi, miten tuo ensimäinen caesareista tuli yksinvaltiaaksi kohoamaan.

Mitä on Iulius Caesar tahtonut? Onko hän alunpitäen tavoitellut yksinvaltaa ja pakoittanut kaikki ihmiset aikaisin tekemiinsä suunnitelmiin alistumaan? vai onko hän vasta myöhemmin ja kuin sattumoisin saanut tämän aatteen? Monelle Caesar on todella

Julius Caesar (S. II.)

ihmeellisen viisas laskumestari, joka alusta alkaen, päämäärä selvänä silmien edessä, käsittelee puolueita ja kaikkia aikalaisiansa, suurimpiakin, niin kuin shakkinappuloita. Mutta toinen käsitys vastaa paljoa enemmän todellisuutta. Caesaria kuten jokaista muuta luonnollista ihmistä ovat olosuhteet mukanansa kantaneet. Olosuhteet veivät hänet aluksi triumviraatin, kolmen miehen vallan, muodostamiseen, joka aluksi täysin tyydytti hänen kunnianhimoansa. Molempain toisten johtavien miesten kuolema teki hänestä yksin legioonain päällikön ja vallanpitäjän. Mutta hän ei ollut tahtonut Crassuksen ja Pompeiuksen kuolemaa.

Caesar kuuluu aivan samaan siveelliseen ilmapiiriin kuin Pompeius; s. o. hän tuntee inhoa Sullan hirmutekoja ja teurastuksia kohtaan ja välttää kuten Pompeius kaikkea tarpeetonta verenvuodatusta. Se on kaunista ja muistettavaa; Scipion henki se hänessä elää. Kreikkalainen henki, joka Ciceron kirjoituksista vieläkin meille puhuu, oli tuon aikakauden henki. Mutta muutoin Caesar on aito roomalainen, ryöväri ja tuhlari samalla kertaa, loistava peto; mitä häikäilemättömimmällä maakuntain ryöstöllä hän tuli rikkaaksi; hänellä ei ollut penniäkään, jonka hän olisi hankkinut kunniallisesti meidän ajattelutapamme mukaisesti. Se eroittaa hänet Pompeiuksesta.

Siihen sijaan että Pompeius oli lapsuudestansa saakka sotilas ja vain sotilas, Caesarin laita oli taaskin vallan toinen; hän oli perikuvallinen suurkaupunkilainen, siviili-ihminen, politikko, demagogi,

joka asecttomana kuljeskelee toreilla, senaatinsalissa, klubeissa; Caesar on kehittänyt sotilaallisia lahjojansa vasta myöhään, kun Pompeius jo oli taistellut itsensä väsyksiin. Hän oli epäilemättä monipuolisia neroja ja keksi itsensä vasta vähitellen.

Syntynyt hän on vuonna 99, heinäkuussa. *Iulius* kuu on saanut nimensä hänestä (niinkuin *Augustus* kuukausi hänen seuraajastaan). Hänen äitinsä Aurelia, jota hän suuresti kunnioitti, antoi hänelle mitä huolellisimman kasvatuksen. Antonius Gnipho oli sen nerokkaan kotioppineen nimi, joka opastutti hänet kirjallisuuteen; ja siinä ilmeni heti hänen rohkeutensa. Kreikkalaisen hengen täyttämänä Caesar jo nuorena miehenä keksi legendan, että hänen iuliolainen sukunsa johti alkunsa Troiasta, vanhasta Aineias sankarista. Aineiaksen pojan nimi oli nimittäin Iulus; hänestä hän väitti polveutuvansa. Mutta nyt Aineias itse oli Venuksen poika, ja Caesar polveutui siis Venuksesta: jumalainen alkuperä! puolijumaluus! Sellaisen keksiminen tuli silloin muotiin. Kehuskelevan vaateliasta oli pyrkiä ensimäiseksi Rooman muinaistroialaisten siniveristen joukossa. Mutta se muistuttaa samalla arveluttavasti Sullaa: Sulla oli nimittänyt itseänsä Venuksen suosikiksi, Caesar oli nyt hänen jälkeläisensä.

Hänen poliittinen kantansa oli perinnäinen. Sillä Caesarin eno oli Marius, teutonien voittaja, kansanpuolueen suuri sotapäällikkö. Mariuksen leski, Iulia Caesarin täti, eli vielä kauan. Voisi siis sanoa: Marius elää edelleen Caesarissa. Tämä ei ole kuitenkaan toteutunut.

Jo aivan nuorena poikana Caesar tunnustautui mariukselaiseksi. Sulla eli vielä ja uhkaa häntä; Caesarilla oli silloin puolisona muuan Cornelia, erään mariukselaisen tytär. Sulla vaatii, että hänen pitäisi erota puolisostansa. Caesar uhmailee, ei tottele ja hänen täytyy laittautua turvaan: takaa-ajajat kintereillänsä, yksinäisillä teillä — se oli ajojahti, pako, joka muistutti kuuluisaa Mariuksen pakoa —, kunnes hän pelastautui Vähään Aasiaan. Hän oli 17—18 vuoden vanha. Siellä harjoitti hän kreikan opinnoita ja hiukkasen sotilaselämää ja antautui seuranpitoon Bithynian kuninkaan Nikomedeen kanssa. Tästä seurustelusta jäi häneen häpeätahra, syytös miehuutta häpäisevästä nuoruudenpaheesta. Cicero on myöhemmin sanonut sen hänelle vasten kasvoja.

Miten erilaisia ovatkaan ne miehet, joista puhun! Kehen näistä monista vertaisimme Caesaria? Niin aito roomalainen kuin hän onkin, rikkaassa lahjakkaisuudessaan hän kumminkaan ei ole kenenkään muun kansalaisensa kaltainen. Kuvauksia hänen persoonastansa saamme ainoastaan siltä ajalta, jolloin hän on jo vanhanpuoleinen mies, ja sellaisena näemme hänet hänen kuvapatsaissaankin: kookas, jäsenet hoikat, kasvot hiukan täyteläiset; mustat, säkenöivät, vilkkaasti liikkuvat silmät kalpeissa kasvoissa; ruumis sitkeä, suonikas, sielu valpas ja joustavuutta täynnä; erittäin tarkka puvussaan, parranajossa ja tukankampuussa; aikaisin kalju ja tukka kammattuna edestä yli paljaan päälaen. Häntä harmitti tämä kaljuutensa ja hän oli mielissään, kun sai kadulla

pitää laakeriseppeltä sitä peittääkseen (hattua käytettiin vain matkoilla). Muutoin hänen kotielämänsä oli loistavaa, niin, ylellistä aina tuhlaavaisuuteen asti. Epämiellyttävä ihminen; mutta samalla naissydämille vaarallinen; voi sanoa, että hän oli ammatillinen aviorikkoja. Hän vaihteli mielellään. Pompeiuksen vaimokin tuli vuoroonsa; ja kun puoluemies Clodius mitä julkeimmalla tavalla antautui suhteisiin Caesarin oman vaimon kanssa (Clodius pukeutui itse naiseksi päästäkseen tunkeutumaan erääseen yölliseen naisjuhlaan), Caesar ei vaatinut tämän Clodiuksen oikeudellisen syyttämisen päätökseen ajamista. Hänen suuttumuksensa ei näyttänyt rajattomalta. Kuvaavaa on, että Caesar suunnitteli lailla laillistuttaa monivaimoisuuden Roomassa lasten siittämisen edistämiseksi. Olihan jumalatar *Venus Genetrix* hänen esivanhempiansa. Ennen kaikkea hän oli mitä läheisimmässä suhteessa Serviliaan, erääseen politikoivaan naiseen, joka kerää ympärillensä suuren piirin miehiä. Kerrotaan ihmeellisestä jättiläishelmestä, jonka hän Servilialle lahjoitti; kuka tietää, eikö se ollut varastettu? Caesar ihaili ylipäänsä helmiä. Mutta tämä Servilia oli Brutuksen äiti, joka Caesarin murhasi.

Aina 40 ikävuoteensa saakka Caesar on yksinomaan demagogi ja liikkuu melkein vain Rooman katukivityksellä. Heti Sullan kuoltua vuonna 78 hän on, 21-vuotiaana, jälleen Roomassa ja alkaa rohkeasti esiintyä senaattoreja kiristyksistä syyttäen. Sitten hän joutuu erääseen seikkailuun. Kun hän lähtee kauniille Rhodos saarelle ottaakseen siellä

vielä opetusta puhetaidossa (25-vuotiaana vuonna 74), hän joutuu merirosvojen vangiksi ja kuljetettavaksi. Silloin oli merirosvouden kukoistusaika, ja vain valtavia lunnaita vastaan päästettiin sellainen roomalaisvanki jälleen vapaaksi. Huvittavan, niin kuninkaallisen ylimielistä on se rohkeus, mitä Caesar käytöksessään osoitti noina 38 päivänä merirosvojen vankina ollessaan. Hän itse on ilmeisesti pitänyt huolta siitä, että se on tullut tunnetuksi. He vaativat ainoastaan 20 talenttia (75,000 Suomen markkaa) lunnaita; hän nauroi heille ja sanoi: »Minä olen enemmän arvoinen! Te saatte 50 talenttia (185,000 Suomen markkaa).» Tämä vaikutti rosvoihin niin, että he kohtelivat häntä kuin ruhtinasta; kun hän nukkui, he eivät saaneet rykäistä, ja hän laski heistä muutenkin pilaa, kirjoitti kreikkalaisia runosäkeitä, ja kun he hänen säkeistöjänsä ylistivät, haukkui hän heitä sivistymättömäksi roskaväeksi ja uhkaili heitä: »Minä hirtätän teidät kaikki.» Tuskin hän oli vapaa ja lunnaat maksetut, niin hän hankki laivoja, sieppasi ryövärit kiinni ja surmautti heidät. Heidät naulittiin kaikki ristiin. Risti on vanhan ajan hirsipuu. Lunastusrahansakin oli hänellä nyt takaisin. Mutta ristiinnaulitseminen on hyvin tuskallista, ja kun ryövärit olivat kohdelleet Caesaria hyvin, niin hän palkitsi heitä sillä, että hän antoi heidät ensin surmata ja sitten vasta naulita ristiin. Siinä siis eräs Iulius Caesarin nerokkaita nuoruuden kepposia.

Tuskin palanneena Roomaan Caesar heittäytyy

poliittisen elämän hyörinään. Nopea päätöksissään, lakkaamatta toimessa, kylmä ja häikäisevä kuin käärme, ylellinen, ärsyttävä ja säikähtämätön, mutta samalla mitä hienoimmin kiilloitettu, ylhäisen ryhdikäs, puhelija ja puhuja vailla vertaa: sellainen oli Caesar; hänen ilmehtimisensä tulista, hänen äänensä korkea ja kirkas, tenorisointuinen; ja tarumaisen raitis: kaikkialla ainoa selvä kemuissa. Ankara Cato, joka mielellään joi viinilasinsa, pelkäsi senvuoksi häntä. Mutta valtiomiehen suunnitelmista ei toistaiseksi näy merkkiäkään. Se seikka, että Pompeius vuonna 70 antoi takaisin entisen vallan kansankokoukselle ja kansantribuuneille, oli vettä Caesarin myllyyn. Mutta siihen sijaan että Pompeius suuripiirteiseen tapaansa oli sivuuttanut kaikki valtionvirat, Caesar palvelee virkasarjan läpitse, kuten sääntö oli; ja tällöin aina taistelussa senaatin kanssa. Niin hänestä tuli myöskin *pontifex maximus*. Ei voi olla herättämättä huomiota, että hän, niin lahjakas soturi, ei aikaisin antautunut soturinammattiin. Upseerina Pompeiuksen armeijassa hän kenties olisi pian vienyt tästä voiton, kuten Sulla Mariuksesta. Mutta hän ei nähnyt vielä niin kauas ja hänen valtiollinen neronsa oli vielä kokonaan takertunut kaupunkiharrastuksiin.

Rooman katukansaa tunnemme jo tarpeeksi. Se oli melkeinpä vain ryysyisintä, laiskinta, kelvottominta joukkiota auringon alla, ei vähimmässäkään määrin verrattavissa niihin työläispataljooniin, jotka meillä vaeltavat vaaliuurnille. Todellista rakkautta

sellaista kansaa kohtaan ei Caesar voinut tuntea.[1]) Minkä vuoksi hän siis yhäkin pysyi kansanpuolueen riveissä? Hän tahtoi ilmeisesti tämän täysivaltaisen kansan suosiota pitää itsellensä lämpimänä siltä varalta, että hän voisi sitä kerran käyttää saavuttaakseen jotakin vastoin senaatin tahtoa. Sillä äänestys kansankokouksessa antoi virkavallan, ja sen avulla voi hallitusmuodonkin muuttaa. Juuri senvuoksi konservatiivit aina katselivat epäillen Caesaria. Mutta päämäärää hän ei nähnyt silmiensä edessä ja kulutti voimiansa, mihin sattui. Kansan hyväksi hän ei oikeastaan toimittanut mitään. Hän lahjoi joukkoja tuhlaten miljoonia miljoonain jälkeen, antoi aediliksenä ollessaan mitä loistavimpia juhlia, ja oli tällöin tukehtua velkoihin. Hän teki sen, kansan avulla senaattia ahdistaakseen. Mutta mitään tulosta siitä ei tullut.

Kun hän kerran eräässä puheessa uskalsi ylistää Mariusta (v. 68, kun Mariuksen leski kuoli), kun hän vielä v. 65 yöllä pystytytti jälleen Capitoliumille Sullan kaadattamat Mariuksen voitonpatsaat, niin nämä teot olivat mielenosoituksia; sellainen herätti hetkeksi suurta melua. Mutta ei myöskään sen enempää. Siitä ei ollut mitään seurauksia. Satunnaisesti Caesar on esittänyt peltolain ja toista edistänyt (vv. 63 ja 59), mutta lait osoittautuivat mahdottomiksi toteuttaa tai juoksivat hiekkaan. Italian maanviljelys ja teollisuus olivat juuri silloin loistavassa

[1]) Vrt. tähän E. G. Sihler, C. Iulius Caesar, Leipzig 1912, s. 177.

noususssa, ja häiriötä vain sai aikaan, jos nyt piti jakaa Italian peltomaata muutamille tuhansille laiskoille kaupunkiroomalaisille, että he oppisivat itseänsä elättämään. Sillä melkein kaikki maa oli kiinteissä käsissä.

Ensimäinen edistys on huomattavissa, kun Caesar v. 61 (oltuaan praetorina) hoiti Espanjaa. Se laajensi hänen näköpiiriänsä. Siellä on hänelle omasta näkemästä selvinnyt järjestetyn maakuntahallinnon tärkeys, ja heti hän itse mitä hyödyllisimmällä tavalla on ryhtynyt siinä työhön — myöskin pian sen perästä konsulina v. 59 päätättänyt lakeja maakuntahallinnon järjestämiseksi. Tällä alalla ovat Caesarin suurimmat ansiot. Mutta verojenvuokraajain, ritarien, rahanahneutta hän suosi yhtäkaikki, ja Caesar itse on Espanjassa yhden hallintovuotensa aikana kuulumattomasti rikastunut. Hän voi kohta sen jälkeen suorittaa Roomassa kaikki velkansa. Crassus, hänen suuri luotonantajansa, oli luonnollisesti iloissaan. Mutta runoilijat, kuten Catullus, huusivat nylkijän jälkeen: »Ottakaa varas kiinni!» Catullus oli noiden päivien sytyttävin runoilija. Mutta hän vihasi Caesaria vaistomaisesti; sillä hänen herkässä nuorukaissielussaan eli puhtaan naisrakkauden ihanne, josta Caesar ei mitään tiennyt.

Caesarin ohella vaikutti kaupungissa kaksi muuta kuuluisaa politikkoa, Cicero ja Cato. Kun vertaa näitä molempia, niin havaitsee Caesarin etevämmyyden. C a t o, stoalainen, paras ihmisistä, oli ikäänkuin Rooman omatunto, ja myöhempi aika on ylistä-

nyt häntä kuten Sokratesta hänen siveellisen aateluutensa vuoksi. Mutta kun hän Rooman senaatissa puhui hyveestä ja lahjomattomuudesta, niin nauroivat kaikki ylhäiset veijarit, Caesar etunenässä, narrille [1]); sitäkin enemmän, kun hän kuljeskeli vanhanmuotisessa puvussa, esittääkseen muinaisroomalaista kunnonmiestä. [2]) Cato tahtoi pelastaa perinnänomaisen senaatinvallan; tämän oli tapahduttava yhteiskunnan siveellisen nousun seurauksena: piti olla senaatti pelkkiä stoalaisia, pelkkiä kunnianmiehiä; silloin olisi valtio pelastettu. Senvuoksi hän koetti muodostaa hyvien yhteiskuntaa ja taisteli uhmaillen jokaista oikeuden loukkausta vastaan. Tämä tuntui haaveksimiselta, oli tuulentupaista, hyveen varjoleikkiä; mutta Catossakin oli suuruutta, oikeata roomalaisuuden suuruutta; sillä kun Cato näki ihanteensa särkyneen, hän heittäytyi miekkaansa: poliittisen uskonsa martyyri. Jo 14-vuotiaana poikasena hän kerran tyrannivihassaan oli tahtonut pistää kuoliaaksi Sullan.

Toisin C i c e r o. Cicero oli pohjaltaan ainoastaan asianajajapuhuja ja kirjailija, muuta ei; loi latinalaisen kirjakielen, joka oikeastaan vasta hänen käyttämänänsä tuli luettavaksi; oli elohopean pirteä kaikessa, sukkeluuksia ja hyviä sanasutkauksia vuotava, huumaava kestävyyspuhuja, kirjallinen nero, jota minä rehellisesti ihailen ja jota Caesarkin vilpittömästi ihaillen on kunnioittanut. Mutta poliit-

---

[1]) Hän käyttäytyi, aivan kuin olisi elänyt Platonin ihannevaltiossa: *ad Attic.* 2, 9, 1. [2]) *Ascon. in Scaur. p.* 20 ja 30.

tisesti Cicero ponnistautui läpitse, niin hyvin kuin kävi päinsä; sillä hän oli alhaissukuinen, ei myöskään sotilas, ja hänelle oli jo paljo saada tasa-arvoisesti istua jäsenenä Rooman senaatissa ja tulla konsuliksi. Hätätilassa hän hiukan sovitteli puoluekantaansa; senhän Pompeiuskin teki; miksi hänen ei olisi pitänyt sitä tehdä?, ja koetti säilyttää hyvät, niin, sydämelliset suhteet suuriin miehiin. Hän innostui nopeasti aina haltioihinsa saakka, mutta voi myöskin, jos hänen varpaillensa poljettiin, kauhistavasti häväistä, ja tuollainen Ciceron häväistyspuhe oli vaikuttavampi ja peljätympi kuin kaikki loan heitto ja poliittinen vihan vaahto, mitä me tilaisuuden sattuessa näemme sanomalehdissämme. Stoalaista Catoa voi verrata soukkaan sisämaanjärveen, jossa vesi seisoo liikkumatonna, jolla ei ole laskuojaa ja joka lopulta kuivuu; Cicero muistutti suihkulähdettä, joka valtavan korkealle ruiskuaa ja välkkyy monin värein, mutta lopuksi kuitenkin tyhjään raukeaa, kuin olisi kaikki voimansa kuluttanut; Caesar oli vuoripuro, joka päämäärätönnä eteenpäin syöksyy, kunnes uomansa syväksi kaivertaa, muuttuu virraksi ja on kyllin voimakas raskaimpiakin kuormia kantamaan.

Vuonna 63 esiintyy kolmen valtiomiehen välinen ero jyrkästi. Tuli tunnetuksi, että haaksirikkoutuneiden roomalaisten aatelismiesten ja onnenritarien salaliitto valtavan laajalti kaivoi miinojansa yhteiskunnan alle: Catilinan salaliitto. Tuska, kuolemankauhu, mitä kaamein mieliala levisi; nähtiin

jo Rooma joka taholla liekkien vallassa, rikkaita teurastettavan, ryöstettävän. Catilina, kaikkien rappeutuneiden rikollisten esikuva, hirmuinen Catilina, oli etunenässä. Iulius Caesarkin näyttää siitä tienneen; mutta Caesar vaikeni; hän antoi asiain mennä menojaan. Vähäisen sekasortoa Roomassa ei haitannut. Juuri silloin Cicero oli konsulina, ja Cicero se paljasti vaarallisen salaisuuden. Monta salaliittolaista saatiin heti kiinni, ja nyt oli kysymys: mitä näille ihmisille piti tehdä. Caesar nousi senaatissa vallan levollisena puhumaan ja neuvoi, että heidän juttunsa oli suoritettava säännöllisellä tavalla, s. o. heille oli kaikissa tapauksissa suotava puolustautumistilaisuus. Niin vaati oikeus. Cicero sitävastoin vaati hetipikaista mestausta. Cato yhtyi häneen. Ja niin tuli tulokseksi, että Cicero persoonallisesti vei rikokselliset halki kansanjoukkojen poikki kadun tyrmään, jossa heidät heti kaikkityyni kuristettiin. Illalla suuri juhlavalaistus, naisia katoilla. Se oli Ciceron suurin riemupäivä. Mutta hänen ja Caton täytyi pian raskaasti kärsiä tästä kiirehtimisestänsä. Cicero toimi tuskan ja raivon vallassa, Cato siveellisestä kiihkosta, Caesar raittiina reaalipolitikkona.

Huolimatta kaikesta: Caesar ei merkinnyt Roomassa tähän asti paljoa enemmän kuin kelpo Cicero. Silloin tuli käänne. Pompeius, suuri voittaja, oli palannut Idästä. Vuonna 59 Caesar hankki itsellensä Pompeiuksen luottamuksen ja läheisen ystävyyden, voitti hänet toivomuksillensa ja suunnitelmillensa. Vasta suuren Pompeiuksen avulla, hänen arvonsa no-

jassa, onnistui Caesarin lopulta päästä varmasti jaloilleen ja omin toimin sitten laajalle kätensä kuroittaa: niinkuin kotka, joka häkistä kohti aurinkoa lentää ja saalista etsii. Hän oli vihdoinkin oma itsensä. Molemmat miehet, kolmantena rikas Crassus, solmivat v. 59 kolmiliiton, laadultaan sangen arkaluontoisen; sillä ei ollut lainkaan virallista pätevyyttä. Mutta maailma tunsi painon hetikohta. Demogogeista rohkein oli tehnyt liiton rahamahdin ja suurimman soturin kanssa: jokainen muu tahto oli nyt hervautettu; senaatti lysähti kokoon.

Vuodesta 59 alkaa siis oikeastaan jo yksinvalta, mutta kolmipäinen. Tällöin on sangen merkillistä, että noin kolmisen vuotta senjälkeen Cicero julkaisi kirjoituksensa *De republica*, missä hän, luodessaan silmäyksen Scipioihin, itse niinikään vaatii yksinvaltaa. Tällä Ciceron kirjoituksella valmistettiin silloin maaalaa keisarikunnalle. Cicero, senaattori, tunnustaa siinä, että aika nyt tarvitsee yhden ainoan valtaa; mutta tämän ainoan ei luonnollisestikaan tule hallita itsevaltiaana, vaan korkean senaatin ja vanhan tavan mukaisen Campuksen kansankokouksen vapaasti myötävaikuttaessa. Se oli tulevaisuuden ohjelma, perustuslaillisen kuninkuuden ihanne. Kysymys oli vain siitä, kuka kolmesta miehestä tämän ohjelman tahtoisi toteuttaa.

Mikä oli Caesarin suunnitelma! Todistettavasti silloin ainoastaan sotilaallinen päällikönasema. Pompeius itse hankkii hänelle Gallian hallinnon, tehtävän valloittaa Gallian. Pompeius laski valtakunnanmie-

kan kädestänsä ja antoi sen Caesarille. Hän tahtoi kolmikymmenvuotisten sotaisten saavutusten jälkeen levätä ja ajatteli: nuorempi ensiksi!

Silloin ei ymmärretty Gallialla ainoastaan nykyistä Ranskaa, vaan myöskin Pohjois-Italian rikasta tasankoa Milanoineen ja Comojärvineen. Tämä Pohjois-Italia ja kaistale Etelä-Ranskaa, Provence, olivat jo aikoja olleet Rooman käsissä; mutta muiden vapaiden Gallian kansojen tunsi Italia yhäkin itseänsä uhkaavan. Kaukonäköinen Mithridates oli liittoutunut näiden gallialaisten kanssa, yllyttänyt heitä Roomaa vastaan. Vihdoinkin piti Italia turvata pohjoista vastaan. Gallialaissota oli siis Mithridateen sodan jatkoa tai sen seurausilmiö. Monet toivoivat, että Caesar saisi siinä surmansa. Sillä ajateltiin, että vapaat gallialaiset pitkine, leikkaamattomine hiusharjoineen olivat yhä vieläkin samallaisia villejä paholaisia kuin ne gallilaiset, jotka kerran Brennuksen johdolla olivat valloittaneet Rooman.

Mutta Caesarissa heräsi yhtäkkiä suuri sotapäällikkö. Hän ei ollut suotta Mariuksen voittopatsaita jälleen pystyttänyt. Marius oli kerran Etelä-Ranskassa tuhonnut teutonit; sillä oli Caesarille ura osoitettu. Mutta päävaikuttimena oli, että hän toivoi mittaamatonta saalista. Kultaa, kultaa! Ranska oli jo silloin suunnattoman rikas maa. Koko Rooma toivoi, kuten hänkin, jättiläisryöstöä ja saalista Tarvitsi vain se siepata.

Oli vuosi 58, Caesar 41 vuoden vanha. Hän majaili aluksi Genevessä, sekaantui taitavasti Gallian

maakuntain poliittisiin selkkauksiin, esittäen suojelijan osaa, ja valtasi ja otti haltuunsa eripuraisen ja senvuoksi jokseenkin suojattoman maan pian aina Belgiaan, Bretagneen ja Normandiaan saakka. Onneksi tulivat silloin kauhistavat germaanitkin yli Rheinin, ihanan uhmaileva kuningas Ariovistus. Ensimäistä kertaa sukeltaa silloin esiin sana »germaanit». Heittämällä nämä germaanit takaisin Rheinin toiselle puolen Caesar osoittautuu kukistamiensa gallialaisten suojaksi ja turvaksi. Vuonna 55 on oikeastaan jo kaikki valmista. Roomassa toimeenpantiin jo vuonna 56 kaksikymmenpäiväinen uskonnollinen kiitosjuhla: niin peloissaan oli oltu gallialaisten vuoksi.

Caesar koetti viedä voiton itsestänsä. Hän kulki Bonnin seutuvilla rohkeasti yli Rheinin ja menipä vielä Englantiinkin. Englannissa hän toivoi löytävänsä jalohelmiä, joihin hän oli niin mieltynyt. Mutta hänen täytyi palata takaisin. Nämä yritykset jäivät tuloksettomiksi. Mutta ne olivat muistettavia; sillä Caesar osoitti maailmalle, että mahtavan Rheinin yli toki voitaisiin silta tehdä (johon hän luonnollisesti käytti kreikkalaisia teknikoitansa), ja avaamalla Britannian hän laajensi maantieteilijäin näköpiiriä; hän ikäänkuin suurensi Eurooppaa. Mutta silloin vasta alkoivat vaarallisimmat taistelut, varsinkin Auvergnessa. Koko Gallia nousi uudestaan, epätoivontaistelu; Vercingetorix oli nimeltänsä Caesarin suuri vastustaja. Tämä tapahtui vv. 54—51. Mutta Caesar voitti lopullisesti (ihmeteltävä oli varsinkin Gergovian korkean vuorilinnoituksen, lähellä

Clermontia, valtaaminen), ja maa oli ainaiseksi nujerrettu; se ei ole koskaan tai korkeintaan vain kerran vielä koettanut vallan toisissa olosuhteissa jälleen päästä itsenäiseksi. Niin, Gallia romaanilaistui ihmeteltävän nopeasti ja tuli samalla yhdeksi tärkeimpiä sivistyksen kannattajia. Sillä Ranska se pääasiallisesti on meille pelastanut roomalaisen kultuurin keskiajan aalloista. Senvuoksi Ranska vielä nytkin juhlii Iulius Caesaria kantaisänänsä ja olemuksensa perustan laskijana.

Caesarin sotapäällikkötaitoa ovat kaikki pätevät asianymmärtäjät ihailleet. Hän on sen tehnyt meille mahdolliseksi, hän kun on itse kuvaillut gallialaissotaansa, ja hänen klassillista sotakertomustansa luetaan nykypäivinä kaikissa korkeammissa kouluissa. Mutta sotataidon lisäksi tuli hänen persoonallinen olemuksensa: päättäväisyys, hämmästyttävä nopeus, fyysillinen rohkeus. Gallialaiseksi pukeutuneena hän hiipii vieraassa maassa aivan yksinänsä, hän, ylipäällikkö, vihollistensa, germaanien joukkojen keskitse. Ja hänen rientomarssinsa! Matkoilla hän saavuttaa omat pikalähettinsä. Sata peninkulmaa[1]) 24 tunnissa. Hän nukkui vyöryvissä vaunuissa tai kantotuolissa, aina vierellänsä kirjuri, jolle hän saneli (usein salakirjainkirjeitä); takana istuivat henkivartijat. Mutta marssittaessa hän astui, kuten Marius, itse jalkaisin joukkojensa edellä; jos joki tuli tielle, hän ui sen poikki. Jos sotamiehet pakenivat, hän karkasi heidän kurkkuunsa ja ku-

[1]) Roomalainen peninkulma = 1,472 metriä.

risti heitä, kunnes he palasivat taisteluun. Mutta yhtäkaikki hän oli legioonainsa epäjumala. Ne uhrasivat itsensä hänen edestänsä. Mutta hän ei puhutellutkaan heitä noin vain »sotamiehiksi», vaan tovereiksi, aseveikoiksi. Kun voitto oli ratkaistu, hän antoi mielellään heidän majoissa oltaessa kelpolailla mässäillä ja siroitteli heille rahaa. Kun kerran eräs legioona nousi kapinaan, hän karjui heille: »Te poroporvarit!» »Te quiritit!»; silloin he heti jo nöyrtyivät.

Ei kansansuosiota, jota Caesar demogogina Rooman kaduilla kahdenkymmenen vuoden ajan oli kosiskellut, hänen ollut kiittäminen siitä kuninkaallisesta asemasta, jonka hän lopulta voitti, vaan sotajoukkoansa, jonka hän itsellensä Galliassa kymmenenä sotavuonna oli koonnut. Sotajoukko hänen kädessänsä oli kuin teräsmiekka, joka ei koskaan taittunut.

Mitä piti nyt tapahtua? Crassus, rahamies, oli vuonna 53 saanut surkeasti surmansa Idässä, taistelussa parthialaisia vastaan. Caesar näki nyt ainoastaan Pompeiuksen vierellänsä. Onko Caesar nyt todella suunnitellut tuhota Pompeiuksen ja hänen ruumiinsa yli itse puolestansa järjestää maailman yksinvallan? Se ei ole totta. Asianlaita on näin. Caesar tahtoi päästä konsuliksi vuodeksi 49. Valituttamistansa varten hänen täytyi persoonallisesti tulla Roomaan. Mutta jos hän tuli Roomaan, hän oli turvaton ilman sotajoukkoansa; hän tiesi, että hänet siellä asetettaisiin syytteeseen, sillä häntä voitiin moittia monesta laittomasta toimenpiteestä. Hän

oli koroittanut legioonainsa luvun kuudesta kahdeksaan, sitten kymmeneen, oli antanut Rooman kansasalaisoikeudet cisalpinilais-gallialaisille. Caesar vaati siis saada hakea konsulinvirkaa *in absentia*. Senaatti hylkää tämän jyrkästi ja vaatii, että Caesarin on ensiksi päästettävä sotajoukkonsa hajalle. Caesar on todellakin siihen valmis, hän on erittäin myöntyväinen ja asettaa vain ehdoksi, että Pompeiuskin hajoittaisi legioonansa. Se oli kohtuullinen vaatimus. Caesar on siis tahtonut kaikin mokomin rauhallista selvittelyä Pompeiuksen kanssa. Pompeius aikaansai yhteentörmäyksen; hän puolestansa kieltäytyi luopumasta joukoistansa, jotka muutoin olivat aivan hajallansa.

Siten oli asetettu Caesarin valittavaksi joko alistua tai taistella.

Jos Pompeius olisi antanut myöten, olisi mahdollisesti syntynyt kahdenmiehenvalta, dyarkia, jollaisen Rooma myöhemmin Antoniuksen ja Octavianuksen, Vespasianuksen ja Tituksen, Marcus Aureliuksen ja Veruksen aikoina tosiaankin on nähnyt; varsinkin Diocletianuksen ajoista vakiutui vallan jako. Sittenkin vielä, kun sota oli jo käynnissä ja Pompeius aikeissa siirtää ratkaisun Epeirokseen, on Caesar vielä kerran tarjonnut hänelle sopimusta ja sovintoa. Mutta Pompeius uhmaili; se ei ollut vain kateutta [1], se oli myöskin periaatteellista vastakkaisuutta; Pompeius puolusti senaatin itsenäisyyttä, Caesar tahtoi tehdä senaatin palvelijaksensa.

[1] Näin Seneca *Consol. ad Marciam* 14.

Caesar panee kaikki voimat liikkeelle saadakseen maailmassa mielialan itsellensä suotuisaksi; ennen kaikkea suunnattomilla lahjoilla, joita meni valtakunnan kaikkiin osiin. Siihen sijaan että Pompeius aikoinansa oli velvollisuuden mukaisesti jättänyt valtiokassaan aasialaissodista tuomansa sotasaaliin, Caesar käytti gallialaissaaliinsa, joka samoin oli suunnaton (sillä hän oli ahnaasti ryöstänyt maan kaikki temppelit ja kaupungit), puoluelaisten hankkimiseen lahjoilla, joita hän heitteli ympärillensä. Hänelle oli yhdentekevää: kurjimmillekin olioille hän runsaasti jakeli rahaa ja kunniapaikkoja, jos he vain olivat hänelle mieliksi. Tarkoin katsottuna on Caesarin puolella löydettävissä tuskin ainoatakaan säädyllistä ihmistä; kunnianarvoisa Labienus luopui silloin hänestä Pompeiuksen puolelle.

Rajana Gallian maakunnan ja Italian välillä oli Rubico puro. Kukaan ei huomannut, miten Caesar siirsi kohorttinsa aina tälle rajalle saakka; syrjäteitä hän itse aivan huomaamattomana sinne saapui. Sitten hän pysähtyi. Mitä Caesar on miettinyt siellä Rubicon rannalla — jo vanhalla ajalla oli mieluisana aine-aiheena sen kysymyksen selvitteleminen. Hänen väkensä kulki yli puron. Silloin hän lausui nuo kohtalokkaat sanat: arpa on heitetty, repi vaatteensa ja kyynelsilmin rukoili sotamiehiänsä olemaan nytkin hänelle uskollisia.

Tuskin hän oli kulkenut yli rajan, kuin äkillinen pelästys vavahti halki maan. Pelastakoon itensä ken voi! Roomassa itsessänsä lennähti kaikki

hajalle. Eivät edes rahojansa ihmiset ottaneet mukaansa. Ei tiedetty, että Caesar, rohkeana kuten aina, oli lähettänyt edellä vain pari sataa miestä, ja luultiin, että toinen Sulla oli tulossa. Ja tosiaankin: nyt paljastui Sulla Caesarissa, kun hän tämän vallananastajan esikuvaa seuraten läheni valloittaakseen pääkaupungin käsiinsä; Pompeius oli elämänsä ajan pysynyt Mariuksen kannalla, joka ei koskaan tarkoittanut vallananastusta. Ja sekasorto alkoi. Maailma näytti keikahtavan nurin.

Ei suurenmoisempaa, kuin Caesarin varmuus päämäärästään siinä maailmansodassa, joka seurasi; kuuluisa on se kuvaus, jonka runoilijat ovat maalailleet: miten hän tahtoo yli Adrianmeren noutaa jällelle jääneet leigioonansa. Hirmumyrsky pieksää avointa merta ja satamansuuta: yksinään ja tuntemattomana hän heittäytyy kalastajaruuheen. Pursimies vapisee myrskyssä ja tahtoo kääntyä takaisin; Caesar sanoo hänelle: »Ole rohkea; sinä kuljetat Caesaria ja hänen onneansa.»

Oli vuosi 48. Kun vastoin kaikkea odotusta Pompeius Egyptissä murhattiin, huomasi Caesar äkkiä olevansa yksin vallan huipulla. Maailma makasi yhtäkkiä hänen jaloissansa: suunnaton saavutus, joka epäilemättä oli hänelle yllätys. Mutta empimättä ja kasvavin vallanhaluin hän heti tavoittelee kruunua. Ei missään edeltäpäin tehtyä suunnitelmaa. Kaiken senkin, mitä seuraa, hän suorittaa välittömästi, mielijohteesta.

Egyptissä eli nuori Kleopatra kuningatar, nai-

sista lumoavin; hän oli juuri päässyt 21-vuotiaaksi, mutta eräs vihamielinen puolue oli karkoittanut hänet Aleksandreiasta ja hänen omasta palatsistansa. Caesar asettuu asumaan hänen palatsiinsa ja tuottaa sitten salaa kuninkaallisen naisen luoksensa. Kleopatra ryömii patjapeittoon, kerrotaan, mutta se oli liian pieni; hänen päänsä pisti esiin; hänen täytyi kyyristyä kokoon; sitten nyöritettiin säkki kiinni, ja niin hänet tuotiin Caesarin luo. Kleopatra jäi hänen luoksensa; kiemailullansa hän valtasi Caesarin täydellisesti, ja hänen rakkautensa sai tämän unohtamaan juhlissa ja kemuissa ja satumaisilla Niilinmatkoilla ajan ja paikan, menneisyyden ja tulevaisuuden: hekuman hurmaa ja nautinnoilla kyllästettyä lepoa kymmenvuotisten sotarasitusten jälkeen, joita hän oli kestänyt. »Kuningas» Caesar oli löytänyt kuningattarensa.

Silloin nousi Aleksandreian kaupunki Caesaria vastaan. Verinen katutaistelu; Caesaria itseään piiritetään Kleopatran palatsissa ja hän pelastuu hädin tuskin. Satamarakennukset hänen täytyy pistää palamaan. Eräässä merikahakassa hän hyppää, päästäkseen ylivoiman käsistä, mereen ja ui ihmeteltävän kestävästi rannalle saakka, ja hän ui vain oikealla kädellä; sillä vasemmassansa hän piti vedestä ylhäällä asiakirjoja, jotka hän tahtoi pelastaa.

Tämä vaarallinen seikkailu muistutti häntä vihdoin hänen velvollisuuksistansa, ja hän täydensi nyt valtakunnan kukistamisen tarmokkailla sodilla Pontoksessa, Afrikassa, Espanjassa; sotia, jotka vei-

vät hänet halki kolmen maanosan. Helpoin oli sota Pontoksessa Vähässä Aasiassa Mithridateen poikaa Pharnakesta vastaan: viisipäiväinen sotilaskävelyretki, jolta on peräisin tuo kuuluisa voitonilmoitus: *veni, vidi, vici*, joka lyhyydessään vaikuttaa sähkösanomalta. Vaikein sitävastoin oli kamppailu Espanjassa, missä Pompeiuksen molemmat uljaat pojat olivat häntä vastassa.

Vihdoin, vuonna 45, oli valtakunnassa rauha viisivuotisen kansalaissodan jälkeen. Caesar asettuu nyt lopultakin Roomaan. Rauha maassa! Molemmin puolin oli tarkoin vältetty oikeusmurhia; ei murha, ainoastaan kunniakas soturinkuolema oli tehnyt puhdasta kansalaisten keskuudessa, ja sovinnon aikaansaanti voitetun puolueen kanssa ei näyttänyt siis mahdottomalta. Maassa rauha ja ihmisillä hyvä tahto! Niin ei ollut laita. Vain viisi kuukautta oli Caesarilla enää elettävänä. Ensiksi hän järjesti kansalle mitä uhkeimmat triumfileikit, näissä myös miekkailunäytöksiä; hän oli mieltynyt varsinkin kiihoittaviin gladiaattoritaisteluihin ja hänellä itsellänsä oli suuria miekkailijakouluja Capuassa. Sitten hän alkoi hallituksensa. Mutta sivistyneet piirit katsoivat häneen oudoksuen, ja Rooma rypisti otsaansa.

Ihmeteltävää toimeliaisuutta ja asiantuntemusta osoittaen hän julkaisi koko joukon hyödyllisiä lakeja. Uudistus, joka lankee jo aikaisemmalle ajalle (vuodelle 59), oli pikakirjoituksen käytäntöön saattaminen; hän pani käytäntöön senaatissa pikakirjoituspöytäkirjat.

Myöskin sanomalehtilaitoksen hän on Roomassa luonut, ja roomalaisella oli siis siitälähtien päivälehtensä yhtähyvin kuin meilläkin. Suurinta oli kuitenkin juliaanisen kalenterin käytäntöönottaminen (vuonna 46), joka nytkin vielä on voimassa Venäjällä. Ajanlaskussa vallitsi Roomassa ajoittain mitä hurjin sekamelska, niin että täytyi kokonaisia kuukausia pistää väliin. Vasta Caesarin ajoista on tammikuun ensimäinen päivä vuodenalku, aikaisemmin ensimäinen päivä maaliskuuta. Lait, joita hän edelleen julkaisi, koskivat oikeudenkäyttöä, provinssien hallintoa, siirtokuntia; juuri provinssit ovat saaneet kokea hänen erityistä huolenpitoansa. Niinpä hän rakensi Korinthoksenkin uudestaan.[1]) Rooman työtöntä rahvasta hän koetti osittain johdattaa pikkukaupunkeihin, muutoin hankkia sille työtilaisuutta. Niinkuin seuraava aika opetti, se oli turhaa huolenpitoa. Suuremmat vielä kuin nämä jokseenkin keskinäistä yhteyttä vailla olevat säännökset olivat hänen suunnitelmansa, jotka jäivät toteuttamatta: Rooman kaupungin uudestirakentaminen, ympäristön soiden kuivaus, teattereita, kirjastoja. Mutta se, mitä kaikki vartosi, jäi tapahtumatta: sovinto senaatin kanssa. Itsensä Caesar valitutti kansantribuuniksi elinajakseen; se oli enemmän, kuin mitä Gracchus oli tahtonut. Konsulinvirankin hän annatti itsellensä useammiksi vuosiksi; se oli ollut Mariuksen ihanne. Mutta diktaattorinvaltaakin hän vaati elinkaudekseen, ja siinä oli peittelemätönnä edesvastuuton yksinvalta, tyrannivalta.[2]) Tosiasiallisesti se-

[1]) Vrt. ed. s. 59. [2]) Vrt. Plutarkhos c. 59.

naatilta oli valta viety, kansankokoukselta sen täysivaltaiset oikeudet ryöstetty. Hyväksyttävissä olevaa hallitusmuotoa hän ei ajatellutkaan antaa. Vielä olisi ollut aikaa sen tapahtua. Sen sijaan hän ajatteli uutta sotaa; nähtiin, että hän jo jälleen varusteli Persiaa vastaan, parthialaisia vastaan. Ja pettymys, suuttumus kasvoi. Että Mamurran tapaisia roistoja suosittiin, että muulinajaja ja välittäjä Ventidius Bassus toimitettiin konsuliksi, sellaiseen oli jo totuttu. Mutta pahempaa oli, että Kleopatra tuli Roomaan. Egyptin kuningatar komeili tasavaltalaisessa kaupungissa, ja Caesar oli hänet kutsunut; Caesar osoitti hänelle kunnioitustansa.

Niin, olipa hänellä Kleopatran kanssa poikakin, jota kutsuttiin nimellä »Kaisarion» (pienoiskeisari, pikku keisari). Venuksen temppelin edustalla, jonka Caesar rakensi, hän juhlamenoin otti vastaan senaattorit eikä noussut valtaistuimeltaan, kun he tulivat. Se oli egyptiläistä kuningasten tapaa, ja se tunnettiin loukkaukseksi, häväistykseksi, häpeäksi.

Mutta Caesar tunsi itsensä täysin turvalliseksi. Kaikki Pompeiuksen kannattajat hän oli armahtanut, niin, antanut heille virkoja, ei säästellyt lahjoja; hän oli Pompeiuksen kaadetut patsaat jälleen pystyttänyt. Hän kuvitteli yhtämittaisella rakastettavaisuudella todellakin sovittaneensa kaunaa kantavat miehet:[1]) ikäänkuin siihen olisi kylliksi raha

[1]) Caesar poltti muutoin myöskin kirjoittajilleen vaarallisia kirjeitä, jolla teolla Pompeius entisten vastustajainsa suosion hankki: ks. Seneca *de ira* II 23, 4.

ja hyvät sanat. Hänen aivonsa olivat huumauksissa, hänen ihmistuntemuksensa oli jättänyt hänet kokonaan. Niin usein kuin hän kadulle astui, hän kuuli roskaväen ilonpurkauksia, kuvaamatonta riemua. Se tyydytti häntä. Hän tunsi vain oman suuruutensa. Ei mikään ole kuvaavampaa, kuin että hän nyt antoi Roomassa itseänsä jumalana kunnioittaa, rakentaa itsellensä alttareita; tämänkin hän oli oppinut Egyptissä. Kukaan roomalainen ei ollut sitä tehnyt ennen häntä. Hän oli menettänyt oikean arvioinnin itseensä sekä ihmisiin nähden.

Vuosi 44 oli tullut. Silloin hänen nuori ihailijansa Marcus Antonius tarjosi hänelle Lupercalia-juhlissa helmikuussa kaiken kansan nähden kuningaskruunua. Se oli edeltäpäin sovittu näytelmä; myöskin palkatuista käsientaputtajista oli huolta pidetty. Kruununa oli valkoinen side, johon oli palmikoitu lehtiä. Käsientaputtajat huusivat suosiotansa, mutta kansa vaikeni; odoteltiin: kansa vaikeni yhä ja pysyi mykkänä. Silloin Caesar luopui; hän kieltäytyi ottamasta kruunua. Mutta vaikutus ei ollut suotuisa.

Jo noin viisitoista vuotta aikaisemmin, kun Pompeius oli vallassa, oli Roomassa tehty salaliitto; silloin tahdottiin Pompeius pistää kuoliaaksi senaatin istunnossa.[1]) Nyt muodostui salaliitto Caesaria vastaan, ja se oli vakavampi ja vaarallisempi. Siihen kuului yli kuusikymmentä senaattoria, osittain jalosyntyisimpiä, eteviä, henkeviä miehiä, joukossa Brutuskin, filosofi, Ciceron nuori ystävä, Caton sisaren-

[1]) Cicero *in Vatin* 24; *ad Att.* II, 24.

poika, Brutus, tuon viisaan Servilian poika, jonka likeinen perheystävä Caesar oli ollut. Brutus oli praetorina; hänen virkaistuimensa oli oikeussalissa; eräänä päivänä hän löysi tuolistansa kirjoituksen: »Brutus, nukutko sinä?»

Teon päiväksi oli määrätty *Idus Martiae*, maaliskuun 15 päivä. Kaikenlaiset pahat ennemerkit varoittivat valtiasta. Mutta hän halveksi niitä. Caesar osoitti alati halveksimistansa kaikkea taikauskoa kohtaan. Hänen ainoa heikkoutensa oli, että hän, kun hän matkusti ja nousi vaunuihin, tällöin kolmeen kertaan lausui erään loitsuluvun. Tämä johtui siitä, että kerran hänen ajaessaan oli tapahtunut yhteentörmäys, jolloin vaunut olivat särkyneet. [1]) Nyt tapahtui, että maaliskuun 15:nnen edellisenä päivänä peukalolintu, jota sanottiin »pikku kuninkaaksi», lensi senaatinsaliin ja toiset linnut sen siellä kuoliaaksi hakkasivat. Mikä ennemerkki! Pahempaa vielä, että Calpurnia, hänen puolisonsa, viimeisenä yönä näki unta, että Caesar kuoli hänen helmaansa.

Aamulla Caesar tunsi itsensä pahoinvoivaksi (hän sairasteli nyt usein) ja Calpurnian hartaista pyynnöistä, vakavasti epäröi mennä senaatin istuntoon, jonka hän itse oli määrännyt. Senaatti oli jo koolla; murhaajat odottivat häntä kauan, turhaan. Kalpea kauhu valtasi heidät. Jos teko ei tänään onnistunut, täytyi kaiken tulla ilmi. Oli noin kello 11 aamupäivällä; odotus kävi sietämättömäksi. Yksi senaattoreista lähetettiin Caesaria noutamaan. Silloin Caesar

[1]) Plin. 28, 21.

teki päätöksen; hän tuli todellakin. Kädessään hän piti juuri saapunutta kirjettä, jonka oli määrä paljastaa hänelle koko murhatuuma. Mutta hän lykkäsi tuonnemmaksi sen avaamisen. Matkalla Caesar huomasi ennustajan *(haruspex)*, joka häntä äskettäin oli varoittanut maaliskuun Idus päivästä. Caesar huudahti hänelle nauraen: »Tänäänhän on Idus, ja minä elän vielä!» Toinen vastasi vakavasti: »Idus on tullut, mutta ei vielä mennyt.»

Istuntosalin edustalla tapasi Caesar uhripalvelijat, jotka olivat jo teurastaneet eläimet; hän tahtoi ensin uhrata ennen istuntoa. Mutta oli jo käynyt liian myöhäiseksi; hän jätti sen siis ja astui heti saliin, jota kaunisti Pompeiuksen valtava kuvapatsas. Kaikki nousivat ylös. Caesar istuutui, mutta senaattorit jäivät seisomaan, hänen eteensä, hänen taaksensa. Eräs, nimeltään Tillius Cimber, heittäytyy polvilleen ja rukoilee Caesarilta kiihkoisin sanoin veljellensä, joka on maanpaossa, palaamislupaa ja rankaisun anteeksiantoa. Caesar epää ja alkaa nuhdella häntä. Silloin Cimber tarrautuu molemmin käsin hänen togaansa. Se oli sovittu murhatyöhön ryhtymisen merkki. Casca tähtää iskun Caesarin kaulaan. »Mieletön ihminen, mitä sinä teet?» Caesar huutaa ja torjuu iskua metallipiirtimellään. Se oli tehnyt vain vähäisen haavan. Silloin kaikki paljastivat aseensa. Turhaan hän yrittää nousta istuimeltaan. Mihin hän vain katsoo, välähtelee tikareita, jotka osuvat häneen kaikkialle, kasvoihinkin, silmiin. Brutus iskee aseensa hänen nivusiinsa. Caesar huoahti vain ja verhosi

päänsä; ei sanaakaan enemmän (sanat »sinäkin, Brutus poikani» eivät ole totta); mutta jalkojensa ympärille hän vielä kuolinhetkellään järjesteli vaippaansa, ettei makaisi siinä rumasti. Kaikki syöksähtivät hajalleen. Yksinään mahtaja makasi tyhjässä salissa Pompeiuksen jalkain juuressa, kaksikymmentäkolme haavaa ruumiissaan. Mutta vain yksi haava, pisto rintaan, oli ollut kuolettava.[1])

Kun huuto: »Caesar kuollut» kajahti kaupungissa, ymmärrettiin vasta, mitä oli tapahtunut. Kansan hurja raivo oli rajaton, rajaton murhaajien neuvottomuus. Ruumis itse, jonka Marcus Antonius oli asettanut paareille Forumille, näytti huutavan kostoa. Marcus Antonius tunsi itsensä heti Caesarin perijäksi, kostajaksi.

Caesar itse ei ollut mitään aavistanut, ja voitokkaan miehen nerokas suunnitelmattomuus osoittautui vielä hänen kuoltuansakin. Jos oletamme, että hän olisi silloin kuollut luonnollisen kuoleman, että sydänhalvaus olisi hänet pois temmannut, sama hirmuinen sekasorto olisi silloin syntynyt, kuin mikä nyt syntyi. Sillä silloinkaan ei kukaan olisi tiennyt, mistä nyt hallitseva valta olisi etsittävä. Opettavaisinta on Ciceron käyttäytyminen, joka heti kohta asettui Caesarin murhaajain puolelle. Cicero, joka kumminkin kirjoituksessaan *De republica* oli suositellut yksinval-

---

[1]) Ovatko ylläesitetyn tapaiset kuvaukset kaikessa luotettavia? Usein niitä epäillään. Varsinkin mitä tässä on sanottu Brutuksesta, voinee olla alkuisin samalta keksijältä, joka on sepittänyt myös sanat »sinäkin, Brutus poikani».

taista hallitusmuotoa, hyväksyi Caesarin tieltä raivaamisen, hän hylkäsi Iulius Caesarin. Se on: hän ja senaatin ymmärtäväiset jäsenet tahtoivat tosin monarkista valtiota, mutta tasapainossa kolme valtaa: hallitseva presidentti, ylähuone ja kansankokous. Se oli nähtävästi jo ollut Scipioiden ihanne, eikä Caesar, vaan Pompeius oli sen vuonna 52 lyhyeksi aikaa toteuttanut. Kaikki senaatinpuolueen toiveet olivat sen vuoksi kansalaissodassa kiinnittyneet Pompeiukseen. Nyt uhkasi Marcus Antonius. Kysymyksessä oli, pysyisikö valtava Marcus Antonius voittajana vai tulisiko vielä joku toinen, jonka onnistui perustaa lopullinen keisarivalta, mikä kaikki puolueet sovitti.

MARCUS ANTONIUS

Vapaan Rooman tasavallan aika on lopussa. Me tulemme nyt yksinvallan aikaan. Keisarikausi alkaa, valtavien caesarien aikakausi, jotka, niin siveellisesti rappiolla ja jumalanjättämiä kuin he usein olivatkin, kuitenkin ympäröivät itsensä jumaluuden pyhäinkehällä: rajattomasti niinkuin kohtalo itse he tahtoivat maailmaa hallita; mutta he olivat enimmäkseen myöskin oikukkaita kuin kohtalo. Ensimäisen senlaatuisen suuren tyypin Rooma näyttää meille Marcus Antoniuksessa.

Niin köyhä kuin keisariaika sittemmin oli merkitsevistä miehistä, niin rikas heistä oli Kristuksen syntymän edellisen vuosisadan Rooma. Luokaamme vain heti Mariuksesta ja Sullasta alkaen silmäys nimiin Sertorius, Lucullus, Pompeius, Caesar, Crassus, Cato, Cicero, Brutus ja Cassius, siihen lisäksi Marcus Antonius ja Octavianus: maksaisi vaivan muotokuvata jokainen näistä. Minä rajoitun tässä jatkaessani molempiin suuriin yksinvallasta kilpaileviin: Marcus Antoniukseen ja Octavianukseen.

Antoniuksesta ei puhuta yleensä suosiollisesti; syy on lähteissä. Kuvaukset vanhalta ajalta ovat peräisin enimmältä osalta tai yksinomaan hänelle vihamielisestä puolueesta. Marcus Antoniukselle itsellensä oli samantekevää, mitä hänestä puhuttiin, eikä hän huolehtinut itsellensä elämäkerrankirjoittajaa tai menettelynsä puolustajaa.[1] Hän hallitsi

[1] Tosin hän kirjoitti itse v. 32 kirjoituksen väitetystä juoppoudestaan; Plinius 14, 148; mutta vastapuolue oli välittämättä tästä itsepuolustuksesta.

Idässä, ja Rooman kynäilijät olivat hänestä kaukana: velvollisuus on ottaa tämä seikka huomioon.

Hän oli Iulius Caesarin etevin oppilas, ajoittain hänen oikea kätensä; hän oli Caesarin hengen ja hänen suunnitelmiensa varsinainen perijä; hän on ensimäinen kauhistuttava tulos Caesarin luomasta tilasta. Hänen kohtalonsa näytelmä on kuin kuningastragedia, jota ei voi nähdä järkkymättä. Sillä hänessä alkaa Roomassa ihmisten eläintämuistuttavan määrätön »antaa mennä»-elämä, ihmisten, jotka kaikkivaltiaina, kun mikään ei heitä estä, seuraavat jokaista voimakasta viettiänsä; suuripiirteisiä, väkivaltaisia, kaiken pikkumaisen vastakohtia; oman yli-inhimillisen aseman janoista pohjaannauttimista. Sullan väkivaltaisuudenkin Antonius uusii, mutta ei sammakonkylmästi kuten Sulla, ei, kuumaverisesti, elämänlämpöä uhkuen; häntä kauhistuttiin, ja häntä rakastettiin yhtäkaikki. Hänellä oli suuria, sydämetvoittavia ominaisuuksia, ja kun me katselemme häntä lopuksi hänen oman intohimonsa kukistamana ja musertamana, niin valtaa meidät puhdas traagillinen myötätunto, joka herää ainoastaan, missä on todellista suuruutta. Tämän on Shakespearekin täysin tuntenut.

Hän on syntynyt vuonna 83 ja polveutui vanhasta hyvin kunnioitettavasta perheestä. Hänen vanhempainsa kodissa vallitsi puhdas, jalo henki. Mutta hänen isänsä kuoli varhain. Se on hänen ymmärtämiseksensä hyvin tärkeätä tietää; sillä roomalaisessa kasvatuksessa oli isällä, isän vallalla, tärkein ja kor-

vaamaton merkitys. Isäpuoli Lentulus ei menetettyä korvannut; Lentuluksen irstailut olivat maineessa. Niin Antonius sitten vallan nuorena joutui irstaaseen, likeiseen ystävyyteen nerokkaan Curion kanssa, joka laahasi häntä, herkkätuntoista ihmistä, Rooman kaikissa paheiden pesissä. Viininhöyryä ja naisennaurua! Myöskin usuttaja-demagogi Clodius, hillittömin kaikista demagogeista, sai hänet valtoihinsa. Korvia myöten veloissa hän pelastautui Kreikkaan, 25 vuoden vanhana (syksyllä vuonna 58), velkaantunut ylioppilas, ja harrastaa siellä urheilua kuin aito kreikkalainen, siihen lisäksi välttämätöntä filosofiaa ja puhetaitoa. Sillä puhetaitoakin opittiin koulumaisesti. Hänestä tuli vaikutuspuhuja, villi, niinkuin korskuva ratsu. Hän herätti julkista huomiota jo loistavilla ruumiillisilla suorituksillaan. Syyrian maaherra tekee hänet ratsuväen päälliköksi; sillä Palestiinassa on sota. Antonius se siellä juutalaiset lyö, kuningas Aristobuloksen vangiksi ottaa. Sitten oli rymäkkä Egyptissä päin, missä oli valtaistuinriitoja; roomalaiset sekaantuivat. Nuori Antonius valloittaa Pelusiumin kaupungin; vastustaja, kuningas Arkhelaos, saa surmansa. Antonius hautaa hänet loistolla, osoittautuu ylevämieliseksi ja urhoolliseksi. Siitä lähtien on hän tavallansa sidottu Egyptin kuningaskuntaan; se on se maa, jossa hänen piti kuoleman. Menestysten kruunaamana hän tulee Roomaan. Kaikkien huomio kohdistuu häneen.

Sillävälin Curio (Scribonius Curio), hänen nuoruudenystävänsä, oli luopunut Pompeiuksen puo-

lueesta Caesarin puolelle: Caesarhan veti kaikki luopiot puoleensa. Curion välityksellä tuli Antoniuksestakin caesarilainen, ja hän otti heti osaa suuren sotapäällikön viimeisiin Gallian sotaretkiin (vuosina 52—50). Tällä oli hänen kohtalonsa määrätty. Suuriäänisesti ja rajusti hän taisteli Caesarin asian puolesta. Niin, hän oikeastaan sysäsi Caesaria eteenpäin kansalaissotaan. Antoniuksesta oli tehty kansantribuuni. Kansantribuunina hän alussa vuotta 49 oli senaatissa ja luki siellä ääneen Caesarin kirjeet, joita tahdottiin olla kuulematta. Ne olivat Caesarin vaatimukset, jotka olivat kansalaissodan valmistuksena. Keskustelun kestäessä vaati senaatti: Caesarin on päästettävä sotajoukkonsa hajalle. Heti Marcus Antonius esittää osuvan vastavaatimuksen, että Pompeius tekisi saman. Suuri suuttumus. Antonius heitetään salista ulos: väkivallanteko tribuunille, jonka hän tahallansa oli aiheuttanut. Orjaksi pukeutuneena hän vuokrakärryissä pakenee Caesarin luo Rubico joelle, mielenosoituksellisesti, kuin olisi tahdottu surmata hänet. Tämän Caesar otti viimeiseksi aiheekseen todella alkaakseen taistelun. Antonius ikäänkuin sysäsi venheen, jossa Caesar etsi kohtaloansa, virranvuolteeseen, joka sen edelleen tempasi.

Pompeius, vastustaja, lähtee Epeirokseen; Caesar itse kiiruhtaa ensin Espanjaan. Antoniukselle Caesar antaa siksi aikaa ylipäällikkyyden Roomassa ja Italiassa. Jo silloin Antonius oli toinen; jo silloin hän tunsi olevansa lähinnä suurin valtakunnassa. Hän oli nyt 34 vuoden vanha: ihana, valtava vartalo, jalo

ja hyvinmuodostunut, säteilevän leikkisä, jos hän ei ollut vihoissaan, leveä otsa, kotkannenä. Taiteilijat, jotka mielellänsä häntä kuvasivat, vertasivat häntä senvuoksi Herkuleeseen, ja aluksi hän piti myöskin partaa, vaikka se oli muodille isku vasten kasvoja; sillä hän tahtoi olla Herkuleen näköinen. Jos Caesar oli johtanut sukunsa Venuksesta, niin Antonius vakuutti, Caesarin hyväoppisena oppilaana, polveutuvansa Herkuleesta. Senvuoksi hän myöskin mielellänsä kulki Herkuleen tapaan karkeassa puvussa, lyhyessä ihotakissa, joka ulottui vain reisille ja jätti polvet paljaiksi, kupeella miekka, karkea, jäykkä viitta hartioilla. Mutta Herkules oli ihanneolentona myöskin juomaveikko, aika viikari ja hilpeä toveri, kepposten tekijä, kerskuja, meluisa ja naurava; tätäkin Antonius osasi, kilisteli alhaisten sotamiesten kanssa avoimella kadulla, asettui sotamiesten pöytään ja söi ja nieli; oikea maalaissotamies. Eikä rakkausasioissakaan suinkaan leikin pilaaja; hän auttoi mielellään niissä toisia ja oli vain hyvillään, jos häntä itseänsä kiusoteltiin jollakin huonolla naikkosella. Lisäksi hän oli suorastaan mielettömän antelias; hänellä oli käsi auki. Näin oli koko hänen elämänsä ajan. Erästä ystäväänsä hän tahtoo auttaa miljoonalla sestertillä; hänen kassanhoitajansa lukee rahat pöytään. Antonius on olevinansa, kuin hän ei koskaan olisi nähnyt rahaläjää ja huudahtaa: »Noin vähäkö se on? Tuonko pitäisi olla miljoona? Sitten anna hänelle kaksi kertaa niin paljon.»

Mutta kansalaissota kutsui häntä Epeirokseen,

Makedoniaan. Tähän saakka Labienus oli ollut Caesarin suurin alapäällikkö. Labienus oli mennyt Pompeiuksen puolelle. Caesar näki nyt tarvitsevansa Antoniuksen apua. Haluttaisi tietää, mitä Caesar ilman häntä olisi saanut aikaan?

Ensiksi oli saatava joukot yli Adrianmeren, jota Pompeiuksen armada hallitsi. Caesarilla ei ollut sotalaivoja. Antonius uskalsi suorittaa joukkojen kuljetuksen pienissä aluksissa keskellä hirmuista myrskyä, vihollisen laivaston näkyvissä: suurenmoinen saavutus. Hänen pähkinänkuorensa olivat jonkin aikaa myrskyltä turvassa rannikolla; sillä aikaa tapahtui, että vihollisen sotakaleerit kaatuivat kumoon, ja Antonius tuli paikalle ja ryösti hylyt. Sitten jouduttiin käsikähmään Pompeiuksen itsensä kanssa. Monissa otteluissa, myöskin Pharsaloksen taistelussa, oli Antonius voittajana Caesarin rinnalla.

Niinpä, kun Pompeius oli kuollut, kun Caesar Egyptissä vietti aikaansa monissa riemuissa Kleopatran kanssa, siellä lopuksi hengestänsä taistellakseen (48—47), Caesar uskoi toistamiseen Antoniukselle Rooman ja Italian hallinnon. Caesar oli nyt diktaattori, valtiotahdon ainoa haltija, Antonius oli hänen sijaisensa, milloin hän oli poissa *(magister equitum)*.

Silloin hänessä kuohahti. Ajateltakoon: oli Rooman yksinvallan ensimäinen vuosi, 48—47, ja yksinvaltias Caesar itse oli kaukana; Antonius oli Rooman varakuningas. Hän ikäänkuin ilosta hypähti. Caesarkinhan eli nyt kevytmielisesti; niinpä myöskin hänen

nuori sijaisensa Roomassa toimeenpani orgioita, joita ei annettu hänelle anteeksi. Ensiksi verinen taistelu Forumilla, syrjäyttääkseen poliittisen vastustajan, Dolabellan. Muutoin: kuten muuten rekryyttiensä kanssa hän nyt hauskasti kallistelee maljaa ilveilijäin, nuorallatanssijain ja halvan näyttämöväen kanssa, on mukana heidän sangen kysymyksenalaisissa häissänsä, juo välistä itsensä niin täyteen, että hän Forumilla ylenantaa juuri kuin hänen pitäisi puhua, mitä hänelle ei koskaan anteeksi annettu. Keskelle katua hän pystyttää huvitteluteltansa, kulkee halki ahtaan Rooman, missä muutoin jokainen liikkuu jalkaisin, leijonavaljakolla, majoittaa huonoja ilotyttöjä ylhäisten naisten luo. Kaikkea tätä pahantahtoinen Fama kertoo. Kuka tietää, miten paljon siinä on liioittelua? Mutta hänen rakastettunsa nimi oli Kytheris: varmaan komea ihminen. Hän oli ensimäinen näyttämösuuruus, ajan hienoin näyttelijätär, nainen, josta juuri silloin Rooman arvossapidetyin runoilija lauloi sarjan rakkauden elegioita. Antonius, vaikkakin naimisissa, näyttäytyi hänen kanssansa julkisesti, ja seurauksena oli, että Kytheristä kunnioitettiin kuin kuningatarta; kun hän hienossa kantotuolissaan kulki läpi kaupungin, oli hänellä seurue suurempi kuin Antoniuksen äidillä.

Silloin Caesar muutamiksi lyhyiksi viikoiksi tuli Roomaan ja osoitti suurelle suosikillensa kerrankin tyytymättömyyttänsä. Vaikkakin Antoniuksella nyt oli täysi oikeus tulla konsuliksi, Caesar antoi konsulinviran hänen sijastansa vanhemmalle kannatta-

jallensa (Aemilius) Lepidukselle. Mutta Antonius ei ollut siitä niin millänsäkään ja osoittautui rohkeaksi ja jäykkäniskaiseksi. Kuolleen suuren Pompeiuksen palatsin ja tilat irtaimistoineen Caesar takavarikoitsi ja möi huutokaupalla. Antonius esiintyi ostajana, ja kun hän oli kaiken ottanut haltuunsa, hän kieltäytyi maksamasta. Caesar antoi sen hänelle jäädä. Antoniuksella oli saalis käsissään.

Mutta sitten, kun Caesar toistamiseen oli poissa Roomasta, tapahtui suuria. Antonius oli tähän saakka ottanut avioliiton keveältä kannalta; nyt hän nai mahtavan persoonallisuuden, Rooman historian ensimäisen ruhtinattaren, Fulvian, ja hän joutui täydellisesti tämän valtaan. Kuriton mies oli vihdoinkin löytänyt jonkun, joka piti häntä kurissa ja ajatteli hänen puolestansa. Puhutaan aina vain tämän Fulvian kovista ominaisuuksista, hänen komennushalustansa, mutta hänen on täytynyt olla myöskin kaunis, lumoavainen. Roomattaret ovat nytkin vielä välistä kuin enkeleitä, ja piru on pohjalla. Fulvia oli, kuten Antoniuskin, jo kaksi kertaa ollut naimisissa, toisen kerran kansanjohtaja Clodiuksen kanssa, joka oli kuollut noin kuusi vuotta aikaisemmin ja jonka kuolemaa hän oli itkenyt täysiverisen italialaisnaisen intohimolla. Hän oli yhäkin vielä nuori, noin 29 vuoden vanha, ja hän rakasti nyt mahtavaa Antoniusta rakkaudella, joka sai tulensa kunnianhimosta. Hän tahtoi nähdä hänet suurena, kaikkien yläpuolella. Miellyttävä on näytös, missä meille kerrotaan Antoniuksen odottamaton pa-

luu eräältä matkalta. Vanha tapa oli, että matkalla olevat roomalaiset aviomiehet päivää ennen lähettivät sanansaattajan ilmoittamaan vaimolle heidän kotiintulostansa. Aina kepposiin halukas Antonius ajatteli tällä kertaa tehdä toisin. Hän piti naamiaisista, pukeutui palvelijaksi, tuli sitten yöllä taloonsa ja ilmoittautui seuraavana päivänä: hänellä oli Fulvialle annettavana kirje Antoniukselta. Liikutettuna tämä kysyy: »Elääkö Antonius?» Mies vaikenee ja ojentaa vain kirjeen hänelle. Kun hän murtaa sinetin ja alkaa lukea, Antonius yllättää hänet suudelmilla. Kelle ei olisi ilo nähdä rakastunutta miestä? Sellainen hän oli; hänestä kerrottiin paljon senlaatuista.

Minun mielestäni Antoniuksessa on jotakin germaanin tapaista; hän oli sellainen, jollaisiksi meille kuvaillaan keskiajan villejä saksalaisia urhoja ja herttuoita: viinistä hehkuva, hullun hurja, ja kuitenkin voitokas ja täydellinen sankari; järki kirkas, mutta mies vaikuttavain naisten ohjattavissa kuin lapsi. Onnekseen hän nyt joutui Fulvian käsiin, hänen onnettomuudeksensa vallitsi häntä myöhemmin Kleopatra.

Kun Caesar vuonna 45 palasi Espanjasta, hän oli Anton1ukseen, joka tuli häntä vastaan, täysin tyytyväinen ja aivan leppynyt (tästä oli Antoniuksen kiitettävä Fulviaansa), antoi hänelle kunniasijan vaunuissansa ja teki hänet konsuliksi, virkatoveriksensa konsulinvirassa vuodeksi 44. Mutta kun erimielisyyttä syntyi — asia koski kunnianosoitusta

Dolabellalle —, niin Caesar se myöntyä sai; Antonius asettui mitä rohkeimmin häntä vastustamaan. Millaiseksi olisi molempain miesten suhde vastaisuudessa kehittynyt? Silloin kaatuu Caesar salamurhan uhrina senaattorien tikariniskuista. Oli tahdottu Caesarin mukana murhata Antoniuskin. Mutta hänet säästettiin. Rooma oli jähmettyneenä. Maailmanhistoria pidätti hengitystänsä kauhusta. Peljättiin salaliittolaisia. Mitä he nyt aikoivat? Mitä he tekisivät? Antonius ensiksi piiloutui. Mutta sitten hän nousi pystyyn ja ympäröi itsensä arabialaisella henkivartiojoukolla. Rooma oli hänet säästänyt: sen piti nyt saada hallitsijansa. Ja n ä y t e l m ä n t o i n e n n ä y t ö s a l k o i.

Viehättävää ja ihailtavaa on nähdä, miten Antonius, joka nyt oli ainoa vuoden 44 konsuli, käytti hyväksensä 'tavatonta, vastinettansa kaipaavaa uutta tilannetta. Maailma pyöri pyörteessä. Hän oli tyven kohta pyörteessä. Mutta heti huomaa: Fulvia on hänen takanansa. Fulvia oli rautainen kylkiluu hänen olentonsa painavassa, mutta horjuvassa rakenteessa. — Salaliittolaiset ovat peloissansa, majailevat ylhäällä Capitoliumilla, eivät uskalla tulla koteihinsa. Mutta alhaalla Forumilla kuohuu kamalasti. Kansa yhtyy joukkioiksi. Myöskin sotamiehiä, Caesarin veteraaneja, virtaa joukoittain kaupunkiin. Antonius luovii aluksi. Brutuksen ja Cassiuksen hän pyytää kohteliaasti aterialle, kutsuu sitten senaatin kokoon, tekee senaatinpuolueelle sen myönnytyksen, että Caesarin murhaajille ei tapahtuisi mitään

pahaa (tätä sanottiin yleiseksi anteeksiannoksi), mutta sai samalla kertaa päätökseksi, että kaikki Caesarin säännökset pysyivät voimassa, eivätkä ainoastaan ne, vaan myöskin kaikki säädökset, mitä vielä Caesarin jälkeenjääneissä papereissa tavattaisiin. Se oli mestaritemppu. Sillä Caesarin leski Calpurnia jätti hänelle kaiken jälkeenjäämän; niin, myöskin Caesarin omaisuuden rahaisessa rahassa, noin 15 miljoonaa Suomen markkaa, Antonius otti toistaiseksi itselleen, aivan kuin hän olisi Caesarin perillinen. Sitten hän toimeenpani aivan mielivaltaisesti koko joukon järjestelyjä, antoi esim. Sisilian asukkaille Rooman kaupunkilaisen kansalaisoikeudet, josta kiitokseksi sisilialaisten täytyi hänelle aimo lailla maksaa, ja väitti joka kerran, että niin oli määrätty Caesarin papereissa. Ei kukaan voinut sitä tarkastaa. Fulvia piti huolen, missä tarvittiin, todistuskappalten väärentämisestä.

Mutta samalla Antonius alkoi varovaisesti luoda salaliittolaisille vihamielistä mielialaa. Heti alussa hän julkaisi Caesarin testamentin. Mutta testamentissa oli ensimäisenä lahjoitusmääräyksenä suunnaton rahalahja Rooman kaupunkiväestölle (300 sestertiä mieheen), sitten Caesar oli siellä perillisenänsä muistanut myöskin erästä murhaajaansa, ja muita salaliittolaisia oli testamentissa muulla tavoin kunnioitettu. Niin Caesar oli rakastanut niitä, jotka hänet surmasivat! Suuttumuksen huuto kohosi yleisöstä. Ja nyt asetettiin paareille valtiaan ruumis. Forum oli näytelmän näyttämönä. Lukemattomia

veteraaneja tunkeutui paikalle. Jo pysähtyi ruumissaatto, joka liikkui hitaasti, puhujalavan edustalle. Siellä Antonius piti ruumispuheen mitä ovelimmin [1]; ei julkisesti kiihoittavaan sävyyn, ei! Hän luki ainoastaan julki kunniapäätöksen, jonka senaatti kerran itse oli julaissut täynnä kunnioituksen vakuutuksia kuolleelle. Hän heitti vain kipinän, ja jo leimahti kiihkon liekki kirkkaana ilmoille. Itsellensä. Forumille pinotaan nopeasti polttolava pöydistä ja penkeistä — otettiin mitä eteen sattui; sen päälle asetetaan kuollut. Liekit leimahtavat. Savuun ja räiskinään sekaantuu väkijoukon ulvonta. Sotamiehet heittävät, kuolleen kunniaksi, aseensa rovioon, siviili-ihmiset viittojansa. Mutta sitten puhkesi meteli, alkoi ajojahti. Hyökätään murhaajien taloihin. Vaivoin Antoniuksen onnistui torjua pahin. Mutta kapina, kadun hirmuvalta, kesti viikkomääriä eikä loppunut. Silloin salaliittolaiset pakenivat, poistuivat myöskin muut ylhäiset Roomasta. Antonius näki olevansa yksin kaupungissa. Hänellä oli kaikki valta käsissänsä. Valtiotoimien paino oli hänet tukahduttaa; mutta hänessä vakiintui suunnitelma tulla myöskin Caesarin perijäksi, ei yksin hänen kostajaksensa.

Silloin nousi odottamaton este. Caesar, jolla ei ollut laillisia lapsia, oli testamenttinsa lisäkirjassa ottanut ottopojaksensa sisarensa tyttärenpojan O c t a v i u k s e n, ja tämä poika Octavius ilmestyi

---

[1] Suetonius c. 84 oikeammin kuin muut lähteet.

nyt yhtäkkiä Roomaan. Hän oli vasta 19-vuotias ja tuli opintomatkoilta Apollonian kaupungista. Siinä oli siis Caesarin perillinen! Antonius kohteli häntä aluksi ylpeästi, raa'astikin; tuollaisia nuoria miehiä pitää peljästyttää! Mutta tämä Octavius, joka nyt nimitti itseänsä Caesar Octavianukseksi, sai heti kannatusta kansalta, niin, värväsipä hän joukkoja, sotilaita. Äkkiä esiintyi kolme valtaa toistensa rinnalla: täällä Antonius, tuolla Octavianus, molempien välillä senaatti, joka juuri nyt jälleen päätänsä nosti ja jota Cicero, 62-vuotias Cicero, Caesarin murhaajain ystävä, nyt johti. Senaatillakin oli joukkoja käytettävissänsä. Galliassa, s. o. Pohjois-Italiassa, oli senaattorilla ja Caesarin-murhaajalla Decimus Brutuksella sotajoukko koossa Modenan luona. Antonius lähtee liikkeelle karkoittaakseen tämän Decimus Brutuksen Galliasta; sillä kellä tämä Gallia on hallussaan, hän hallitsee Italiaa. Mutta Octavianuskin rientää sinne; hän esitti toistaiseksi Ciceron nuorta ihailijaa ja teki sopimuksen senaatinpuolueen kanssa. Niin Antonius joutui puserruksiin kahden vastustajan väliin. Mutta aluksi välttävät kaikki kolme taistelua; jokainen pelkää ratkaisua — kunnes senaatin armeija kumminkin ryhtyy hyökkäämään ja Antonius joutuu Modenan luona alakynteen: alussa vuotta 43. Hänen legioonansa ovat liian heikkoja; pelastaakseen ne hän murtautuu Apenniinien vaikeakulkuisista solista Genovaan: se oli kauhea marssi aivan autioitten seutujen halki; muonavaroja puuttuu; hänen täytyy sotajoukkoineen elättää itseänsä metsän

juurilla, niin, kuten hirvi, kun sillä on nälkä, puunkuorella.

Silloin tulee Provencesta, Etelä-Ranskasta, L e p i d u s muassaan muutamia legioonia. Tämäkin Lepidus oli ollut Caesarin uskottuja, ja Antonius itse oli silloin tällöin osoittamallansa ystävyydellä saanut hänet kiitollisuuden velkaan. Mitä tapahtuisi nyt? Osoittautuisiko Lepidus ystäväksi vai viholliseksi? Antonius, sotapäällikkö, astuu Lepiduksen leirin vallitukselle, parta villiytyneenä ja tukka vanukkeissa, tummassa surupuvussa, aavemainen näky, ja huutaa Lepiduksen sotajoukkoa kostamaan Caesarin puolesta. Lepidus empii; hän antaa torvensoittajien toitottaa merkinantoja estääkseen Antoniuksen puhetta kuulumasta. Mutta sotilasten sydän on jo syttynyt. Seuraavana aamuna aikoo Antonius hyökätä leirin kimppuun; mutta sotilaat antautuvat hänelle itsestään; hän tapaa Lepiduksen teltassansa nukkumassa, osoittaa hänelle kaikkea kunniaa, nimittää häntä »rakkaaksi pikku isäksi», ja Lepidus on nyt hänen liittolaisensa. Mitä tekisi nyt nuori Octavianus? Pysyisikö hän, Caesarin ottopoika, yhäkin liitossaan Ciceron kanssa ja taistelisi Antoniusta ja Lepidusta vastaan senaatin puolesta, joka oli murhannut Caesarin? Mahdotonta.

Niin tapahtui mitä kohtalokkain käänne. Antonius, Lepidus ja Octavianus liittävät sotajoukkonsa yhteen ja tekevät kolmiliiton, kauheudestaan kuulun toisen triumviraatin vuonna 43, tarkoituksenansa antaa valtiolle uusi hallitusmuoto. Eräällä pienellä joen

saarella Pohjois-Italiassa miehet yhtyvät; Antonius ja Octavianus mittelevät toisiansa epäluuloisin katsein ja tutkivat ensin molemmin puolin toinen toisensa, olisiko toisella salaisesti pistinpuukko mukanansa, ennenkuin he alkavat ne salaiset neuvottelut, joiden sanamuotoa ei koskaan ole ilmoitettu.

Näille kolmelle oli nyt lastenleikkiä vallata Rooma. Mutta se ei ollut kylliksi. Sillä Marcus Brutus ja Cassius, molemmat salaliittolaisten tärkeimmät miehet, olivat nyt Idässä, Aasiassa ja Makedoniassa, vahvoine sotajoukkolaumoineen ja tukkivat kaiken rahan tulon. Sillä Italia oli rahasta köyhä, ja vuosittain virtasi sinne muutoin Rooman valtion tuloja Aasiasta. Nyt ne jäivät tulematta. Brutus otti ne. Miten kolme triumviriä maksaisivat sotajoukkonsa? Pelkästä Caesar-innostuksesta eivät sotamiehet tulleet kylläisiksi. Valtiokassa oli tyhjä. Joka tapauksessa oli hankittava rahaa, rahaa.

Niin kohtasivat Roomaa kauheat proskriptsionit. Tartuttiin rikasten kurkkuun. Sullan verilöyly uudistui nyt. Antoniusko vai Octavianus tämän ensin pani alulle, on epätietoista: minä uskon pirullisen ajatuksen parhaiten Octavianuksen keksimäksi. Omaisuus tahdottiin ottaa takavarikkoon ja senvuoksi teurastettiin omistajat, 120 senaattoria, 3,000 rikasta ritaria: suuri maaomaisuus ja suuri rahapääoma. Uhrien nimet ilmoitettiin edeltäpäin. Syntyi kauhea ihmismetsästys koko maassa. Samalla kertaa jätettiin kahdeksantoista italialaista kaupunkia sotamiesten ryöstettäväksi. Cicero, joka lyhyen ajan oli ohjannut

valtiota, oli ensimäinen uhri. Hän oli karkein häväistyspuhein Marcus Antoniusta suominut, niin, lokaakin heittänyt: nyt hakattiin häneltä, kun hän kantotuolissa pakeni, pää ja molemmat kädet; pää kulki kädestä käteen ja sen täytyi lopuksi olla näytteillä puhujalavalla.

Oli älytty, että ilman sellaista väkivallantekoa ei pysyvää yksinvaltaa voisi olla. Caesar oli laiminlyönyt sen; nyt se oli suoritettu: hirmuinen suonenisku. Senaatti oli ainaiseksi murrettu. Aliupseerit, kiertelevät sotamiehet ostivat huutokaupoissa nyt pilkkahinnasta vanhain herrassukujen palatseja ja maatiloja, jotka kerran olivat olleet vanhan aatelin käsissä. Kaikki omistussuhteet muuttuivat maassa. Ajateltakoon, että Preussissa 120 ylhäistä Itä-Elben maanomistajaa ja Berlinissä ja Frankfurtissa 3,000 suurta rahamiestä yhtenä viikkona lyötäisiin kuoliaaksi, ja heidän omaisuutensa takavarikoitaisiin, niin käsittää sen taloudellisen mullistuksen, joka silloin kaikissa yhteiskuntakerroksissa tapahtui. Mutta saalis ei vieläkään ollut kylliksi triumvireille. He ryöstivät myöskin temppelin rahavarat, he määräsivät uusia veroja, myöskin veron rikkaiden naisten myötäjäisistä. Sellainen oli ennenkuulumatonta, ja voimme kuvitella, millainen jono arvoisia tyrmistyneitä perheenemäntiä virtasi Fulvian luo pyytämään verovapautusta. Sillä tiettiin, että Fulvia oli mahtava.

Kuka oli herättänyt villipedon Antoniuksessa? Octavianusko? Vai Fulvia? Vai vallan poikkeukselli-

set olosuhteet? Luonteeltaan hän muuten ei ollut verenhimoinen. Hän ei ole muutoin koskaan murhannut rikastuttaakseen itseänsä.

Ja nyt hän nousi, seuraavana vuonna, 42, suurimpaan tekoonsa, todellakin kostamaan Caesarin puolesta. Octavianus osoittautui heikoksi ja epävarmaksi ja aivan kuin kääpiöksi hänen rinnallaan. Antonius etsi kahdellakymmenellä legioonalla käsiinsä Caesarin murhaajia Brutusta ja Cassiusta, ja hän löysi heidät Makedoniassa, Philippoin luona. Kahdessa suuressa taistelussa hän on heidät siellä maahan paiskannut osoittaen strategista nerokkaisuutta, joka oli Caesarin veroista. Brutus ja Cassius heittäytyivät miekkaansa. Tasavalta oli ainaiseksi lopussa. Mutta voitettuja kohtaan Antonius osoittautui sääliväiseksi ja inhimilliseksi. Brutuksen ruumiin yli hän levitti oman kallisarvoisen purppuraviittansa ja käski erään alaisistansa haudata hänet ruhtinaallisesti; kun palvelija varasti hautajaiskuluista rikastuakseen, hän mestautti tämän. Mutta sitten hän jakoi maailman, antoi Lepidukselle Afrikan, Octavianus sai Italian takamaineen; itsellensä hän pidätti rikkaan Idän; sillä Itä oli oikeastansa vasta maailma: Vähä-Aasia, Syyria ja Egypti. Valtakunnan ensimäinen jako. Jakoa piti Antonius lopullisena; hän ei ole koskaan pyrkinyt koko Rooman valtakuntaa yksin hallitsemaan. Puuttui vain, että Antonius perusti itsellensä pääkaupunginkin Itään, että hän ympäröi siellä itsensä uudella senaatilla. Mutta mitä varten järjestää senaattia? Neuvonantajaystäväin kokous oli hänelle kylliksi.

Ja tällä alkaa Antonius-murhenäytelmän k o l m a s n ä y t ö s. Octavianus saisi vaivautua köyhtyneen Italian huolenpidossa ja ratkaista vaikean tehtävän antaa maata ja tyydyttää tuhannet palveluksensa suorittaneet sotilaat, jotka sinne virtasivat. Antonius asetti itsellensä paljoa suuremman tehtävän ja piti siinäkin itseänsä Caesarin perillisenä. Caesarin oli kuolema estänyt käymästä suurta sotaa Persiaa vastaan, parthialaisia vastaan, jota hän jo varusteli (ed. s. 199). Antonius otti nyt tämän sodan osallensa. Senvuoksi Antonius oli pidättänyt itsellensä oikeuden saada Italiastakin ottaa uusia joukkoja. Mutta asialla ei pidetty kiirettä. Kolmen niin ponnistuksia kysyneen, ratkaisevista tapahtumista rikkaan vuoden jälkeen neljäkymmenvuotias mies ajatteli ensin hiukan levähtää ja ennen kaikkea koota rahaa. Sillä hänenkin kassansa oli aina tyhjä, ja sotamiehet huusivat palkkaa. Sotajoukko oli yhä kasvanut, palkkasoturien vaatimukset tulleet yhäkin rohkeammiksi.

Ensiksi hän hiukan nautti elämästä vanhassa Kreikassa, koetti klassillista sivistystänsä hiukan virkistää (hän ei ollut tähän asti koskaan siihen aikaa ottanut), puhutteli klassillisia filologeja, katseli vanhoja temppeleitä ja raatihuoneita ja huvitteli tämän ohessa ylioppilasmaiseen tapaansa. Sitten hän meni Aasiaan, kantoi korkean sotaveron, antoi kuningasten itseänsä kestitä ja otti lahjoja ja alkoi hiukan esittää sulttaania, johon itämaat olivat tottuneet. Siten hän on ajan kuluessa muutellut Idän karttaa

aikalailla, on asettanut vasallikuninkaita sinne, missä tähän saakka oli ollut tasavaltoja. Antonius se teki Herodeksen juutalaisten kuninkaaksi. Sillä aikaa hänen ympäristönsä ryöväsi ja varasti hirmuisesti; hän ei huomannut sitä; hän oli liian vähän epäluuloinen. Mutta jos hän sai tietoonsa sellaisen skandaalin, hän sekaantui asiaan rangaistuksin.

Mutta Rooman valtakunnan vasalleihin kuului nyt myöskin Kleopatra ja Egyptin maa. Antonius pyysi Kleopatraa tulemaan hänen luoksensa Tarsokseen Vähään Aasiaan. Kenties hän tuli omasta halustansakin. Joka tapauksessa Antonius tahtoi häneltä rahaa parthialaissotaansa varten. Mutta Kleopatra antoi enemmän kuin rahaa. Ja niin alkaa n. s. Kleopatra-romaani.

Antonius, joka muutoin oli menettänyt paljon kauneuttansa (hän oli tullut melko lihavaksi), antoi aasialaisten silloin palvella itseänsä Dionysos jumalana. Kleopatra tiesi tämän. Meistä se kuulostaa nyt kuin lapselliselta leikinteolta; mutta itämaalaisten tulinen mielikuvitus otti sellaiset jumalanaamioitukset vakavasti. He uskoivat, että erinomaisissa ihmisissä ja vallanpitäjissä, kuten Aleksanteri suuressa, todellakin esiintyy yli-ihminen, jumala, ja Antoniuksen mielikuvitus sai tästä tartunnan. Hänet nähtiin siis viiniköynnösseppele päässä, pehmeissä kreikkalaisissa vaateverhoissa. Tämän Dionysoksen luo nyt tuli Kleopatra kultaisella laivallansa, Venus jumalattareksi pukeutuneena, siivekkäitten poikien balettikuoron ympäröimänä. Lumo vaikutti. Ei ollut vielä

käsissä talvi (vuoden 42—41), kun Antonius jo oli hänen luonansa Aleksandreiassa. Ei Dionysoksena, ei, hän oli yhä vielä Herkules, ja Herkules oli nyt löytänyt Omphalensa. Mutta tässäkin hän oli Caesarin perillinen; sillä Caesarkin oli rakastanut tätä Kleopatraa. Tämä oli silläväliin tullut 28 vuoden vanhaksi: mutta kauniiden, hyvin sivistyneiden naisten ikävuosia ei lasketa. Hän oli vanginnut Antoniuksen. Mutta aluksi oli tämä vielä käskijänä. Hän luuli voivansa täydellisesti vallita kuningatarta ja käyttää häntä omiin tarkoituksiinsa.

Vasta kuin talvi on ohi, hän kuulee, mitä Italiassa on tapahtunut. Fulvia, hänen harras puolisonsa ja hänen veljensä Lucius Antonius ovat siellä nousseet aseisiin Octavianusta vastaan. Fulvia itse nähtiin ase kädessä. Kunnianhimoinen nainen halveksi Octavianusta; hän tahtoi, että Antonius, hänen uskoton puolisonsa, olisi myöskin Italiassa kanssahallitsijana. Mutta tuloksena oli, että Fulvian täytyy paeta. Hän pakenee Kreikkaan, sairastuu ja kuolee (vuonna 40). Tämän jälkeen Antoniuksen vaikutus Italiassa laski valtavasti. Alkaisiko hän nyt senvuoksi kansalaissodan, taistelun Octavianusta vastaan? Mutta sotamiehet puolestaan eivät tahdo sotaa; he pakoittivat valtiaat rauhaan, ja Antonius antaa suostutella itsensä maailmanrauhan turvaamiseksi naimaan Octavianuksen sisaren, jalon Octavian. Tämä tapahtui Roomassa. Octavia oli Rooman suloisimpia, sielukkaimpia naisia. Hän rakasti uutta puolisoansa Antoniusta todellakin eheänä ihmisenä,

joka tämä olikin, ja suurimpana silloin elävistä roomalaisista. Ja todellakin, Antoniuskin unhoitti Kleopatran. Hän siirsi hovinpitonsa Octavian kanssa vuoden 39—38 talveksi Atheenaan; se oli kauniiden hetkien ja henkisten herätteiden aikaa. Mutta atheenalaisparkojen täytyi maksaa. He juhlivat häntä kaupunkinsa jumalattaren Athenen puolisona, ja hän käytti tätä kurjaa imartelua hyväksensä ja vaati jumalattaren myötäjäisinä tuhat talenttia hänen temppeliaarteestansa. Kun vuonna 37 uutta eripuraisuutta syntyy Octavianuksen kanssa, niin Octavia se saa veljensä taivutetuksi rauhaan ja sovintoon. Nuo erimielisyydet koskivat Sextus Pompeiuksen, Pompeius Magnuksen pojan ahdistamista, joka silloin hallitsi Sisiliassa merirosvokuninkaana ja jonka hyökkäyksille Octavianus oli alttiina.

Mutta Antonius palkitsi Octaviaa huonosti. Vihdoinkin, vuonna 36, hän varustautuu parthialaissotaan, joka oli vaikeampi kuin kaikki, mihin Rooma konsanaan oli ryhtynyt. Se oli hänen elämänsä suuri tehtävä. Siihen hän tarvitsee Egyptin apua ja ottaa suuren, kauan punnitun askeleen: nai Kleopatran. Kleopatra oli avioliittoa jo kauan tahtonut. Oikeudellisesti oli tämä avioliitto pätevä vain Egyptissä, ei Roomassa. Roomalle oli Antonius siis edelleenkin Octavian aviopuoliso.

Oliko se vain aistillista rakkaudenhuumausta? Varmasti ei. Antoniuksella oli tarkoituksensa. Hänhän tarvitsi suunnattomia rahalähteitä laajaa valtakuntaansa varten, ja ainoastaan Egyptin valtiora-

hasto, jota ahnas Rooma ei vielä ollut puhtaaksi ryöstänyt, voi ne hänelle vielä tarjota. Mutta Kleopatran tarkoituksena oli Antonius välikappaleenansa pelastaa Egyptin itsenäisyys Italiaa ja Roomaa vastaan. Antonius karttoi vielä virallista nimeä Egyptin kuningas. Mutta hän oli kuningas *de facto* ja sellaisena hän on Egyptiä suurentanut jopa roomalaisten provinssienkin kustannuksella, liittänyt Egyptiin Kyproksen, Phoinikian ja vielä muitakin maa-alueita.

Silloin tuli ratkaiseva kohtalonisku. Vuoden 36 parthialaissota epäonnistui. Yrityshän oli kuulumattoman suuri, tunkeutua Persiaan saakka; olen varma, että Caesarkin olisi siinä epäonnistunut; sillä ei kenellekään roomalaiselle vallanpitäjälle valloitus ole koskaan onnistunut noissa maan äärissä. Se riippui muonituksen järjestämisen vaikeudesta, ilmanalan vaarallisuudesta. Tuo kuuma maa on arojen panssaroima. Vasta nykyaikaiset rautatiet tekevät Persian voittamisen meidän päivinämme Venäjälle ja Englannille mahdolliseksi. Keisari Traianuksellakin oli siellä vain näennäistä menestystä; hän kuoli taistelun kestäessä, kun varsinainen vastarinta juuri alkoi. Antoniuksen valmistukset olivat suurenmoisia; hän laahasi piiritys- ja tykistölaitteita 300 vaunulla mukanansa halki vuoriston; ja kenties hän olisi kaikesta huolimatta saavuttanut suuren menestyksen, jollei vaarallisella hetkellä Armeenian kuningas olisi petollisesti hänestä luopunut. Myöhään syksyllä tapahtui mallikelpoisesti johdettu paluuretki; mutta häviöt olivat hyvin suuret. Mitä hyödytti, että hänen

sotamiehensä kaikesta huolimatta häntä rakastivat ja kunnioittivat ja lohduttivat häntä hänen masennuksissa ollessaan kuin hyvää toveria.[1]) Maailmassa oli epäonnistumisen tekemä vaikutus epäsuotuisa. Octavianuksen arvo kohosi yhtäkkiä mahtavan korkealle; ennen kaikkea tästä lähtien Kleopatra alkoi täydellisesti hallita Antoniusta. Hänen kirkas loisteensa alkoi verkalleen himmetä.

Egyptin ilmasto vaikutti lamauttavasti häneen kuten niin moneen; hänen luonteensa vaati myöskin huvitusta; hän ikäänkuin tarvitsi aina hyvää säätä; ja Kleopatra huolehti siitä. Hän ei ollut varsinaisesti kaunis, mutta käärmemäisen kietova, hekumallisen viettelevä olemukseltaan; hänen kirkas älykkäisyysyytensä, kuvaamattoman hienostunut kultuuri ja sulo hänen seurustelutavoissaan teki hänet, niin täytyy meidän luulla, niin voitokkaaksi ja voittamattomaksi. Hän pelasi noppapeliä, niin kerrotaan, hän metsästi Antoniuksen kanssa, kuljeskeli öisin palvelijapojan puvussa hänen mukanansa, kun hän hiukan leikitteli väen kanssa; ja kansalla oli hauskaa myös. Hän kalasti myös mielellään. Kerran Kleopatra leikillänsä kutsui paljon ihmisiä kalastusta katsomaan, ja kun Antonius heittää siiman veteen, hän kiinnityttää sukeltajalla koukkuun palan savustettua tonnikalaa. Antonius vetää ylös: tavaton naurunräjähdys. Mutta Kleopatra huudahtaa: »Jätä sinä, oi Antonius, kalastaminen meidän ranta-asuk-

[1]) Plutarkhos c. 43.

kaillemme; sinun asiasi on onkia kaupunkeja ja kuningaskuntia.» Roomalaisten mielestä hän oli liian kohtelias tälle kuningattarelle. Kun Antonius antoi rahaa sotilailleen, hän sanoi, että raha tulee Kleopatralta. Aterioitaessa hänen oli tapana vieraiden läsnäollessa nousta ylös ja hieroa vähän Kleopatran jalkoja, koska tämä piti siitä. Myöskin pöydän ylellisyyttä, minkä siellä piti vallita, roomalaiset moittivat. Mutta he erehtyivät. Kerran me saamme silmäyksen sikäläiseen hovikeittiöön; eräs Kleopatran kokki on ollut kielittelijänä. Ainoastaan kaksitoista henkilöä oli syömässä. Heitä varten paistettiin yhtenä päivänä kahdeksan villisikaa. Miksi niin monta? Vain siksi, että Antonius alituisesti vaihteli aterioimisaikaansa ja kuitenkin täytyi aina jotakin olla valmiiksi paistettuna. Mutta ainoastaan villisikaa: mikä yksinkertaisuus! Roomalaisten olisi pitänyt kysyä Lucullukseltansa, mitä ylellisyys on. Tässä ei saa sitten unohtaa tuota kuuluisaa helmeäkään, jonka Kleopatra muka oli liuottanut viiniin, juodakseen sen Antoniuksen menestykseksi. Mutta luonnontieteemme on osoittanut, että tämä tapaus oli luonnonopillisesti mahdoton. Niin varmaan kuin tämä kertomus perustuu pelkästään pahansuovain aikalaisten keksintöön, niin varovasti meidän siis pitää käyttää kaikkea samantapaista juoruilua, mikä heihin molempiin on liittynyt, ja paljoa siitä, mitä olen siitä kertonut, on sen mukaan arvosteltava.

---

[1]) Ks. E. Korschelt, »Fortschritte der naturwissenschaftlichen Forschung», nide VII (1912) s. 138.

Vuosina 35—33 Antonius rankaisi uskotonta Armeenian kuningasta, kuljetti hänet vangittuna mukanansa ja varusteli verkalleen ja äärimäisen varovaisesti uusia yrityksiä parthialaisia vastaan. Hän ei ollut lainkaan toimeton, hänen katseensa vain oli yksinomaan Itään suunnattuna. Roomassa sillävälin tyytymättömyys häneen lisääntyi, hänen tähänastisissa lukuisissa ihailijoissaankin, ja moni ystävä jätti hänet. Sotainen mieliala kasvoi. Sen hyväksi esitettiin osittain vallan typeriäkin perusteita, kuten esim., että Antonius oli määrännyt, että hänet kuoltuansa oli haudattava Aleksandreiaan, tai että hän oli keskeyttänyt johtamansa oikeudenistunnon lukeakseen Kleopatran rakkaudenkirjeitä. Pahempaa oli, että Octavia, uskollinen, oli tahtonut etsiä Antoniuksen Idästä, ja tämä oli lähettänyt hänet ilman muuta takaisin (vuonna 35); pian Antonius kirjoitti hänelle lopullisen erokirjeen (vuonna 32). Ennen kaikkea: Antoniuksen elämänsuunnitelma paljastui nyt, ja mitä silloin kuultiin, sitä ei voinut ainoakaan roomalaissydän kärsiä eikä sulattaa: se oli muutoin tuo kauttaaltaan järkevä tuuma jakaa Rooman valtakunta, joka tosiasiallisesti oli aivan liian suuri. Sellaista jakoa on myöhemmin Marcus Aureliuskin aikonut, ja Diocletianus on sen todella toimeenpannut. Antonius tahtoi itämaista valtakuntaa Aleksandreia pääkaupunkina. Itä voitiin oivallisesti koota kokonaisuudeksi, ja Aleksandreia voitti siihen aikaan kauneudessa suuresti Rooman. Senvuoksi Antonius tarvitsi Kleopatraa; hän ei voinut tulla toimeen ilman

tätä. Se oli »irti Roomasta»-liike. Quiritit Tiberin rannalla olivat menehtyä harmista, kun Antonius toi mukanansa Armeenian kuninkaan vangittuna eikä pitänyt triumfiansa Roomassa, vaan Aleksandreiassa. Hänelle oli Rooma tullut ulkomaaksi, Aleksandreia oli hänen pääkaupunkinsa.

Itämaat eivät tarvinneet Roomaa, mutta Rooma tarvitsi Itämaita. Italia olisi ilman Itää köyhtynyt ja joutunut taloudellisesti perikatoon. Se on syvimpänä syynä, minkä tähden Italia nyt, kun se oli hiukan päässyt voimiinsa, nousi Antoniusta vastaan. Octavianus julisti vuonna 32 Kleopatralle sodan; ja nyt syntyi viimeinen suuri sisällissota, Lännen ja Idän kaksintaistelu.

Antoniuksella oli huonompaa sotilasainesta. Lukumäärä ei yksin ole ratkaiseva, ja hän kadotti yleiskatsauksen laumoihinsa. Häneltä puuttui myöskin merkitseviä auttajia ja neuvonantajia ja hyvä hallintohenkilökunta. Egyptissä huolehtivat valtionasioista perittyyn tapaan eunukit ja vapautetut orjat. Tuhoisampaa vieläkin oli, että Kleopatra tuli mukaan päämajaan. Taaskin muutamat vanhat ystävät, joita hän niin kipeästi tarvitsi, jättivät nyt hänet ja menivät vastustajan puolelle. Mutta hän ei ottanut katkeroituakseen, lähettipä heille vielä perästä heidän tavaransa. Merivoittoa hän voi kuitenkin aina toivoa, sillä hänellä oli koottuna 500 mahtavaa kaleerilaivaa, jotka muodostivat ihanankauniin rintaman.

Niin syntyi pitkän vitkastelun perästä todella-

kin taistelu, Aktionin vuoriniemen luona Adrianmeressä Epeiroksen rannikolla vuoden 31 syyskuun alussa. Ei ollut lainkaan niin hullua ja suunnitelmatonta, kuin moni luulee, että Antonius antoi taistelun tapahtua täällä. Se osoittaa pikemminkin hänen sotapäällikkölahjojensa suuruutta. Sillä Octavianuksen sotajoukko oli jo Balkanin niemimaalla. Jos hänen todellakin onnistui tuhota Octavianuksen laivasto Aktionin luona, niin hän oli myöskin tuon maasotajoukon sulkenut Italiasta; hän voi ehkäistä siltä apuväen saannin, koettaa tuhota sen itsensä ja vallata Rooman.

Mutta yksityiskohdissa puuttui kieltämättä järjestystä ja selvää suunnittelua. Viisas Kleopatra oli sillävälin kaiken huomannut; hän loi yleissilmäyksen asiain tilaan ja sai sen vakaumuksen, että vastustajalla oli suurimmat menestyksen toiveet. Silloin hän ryhtyi mitä halpamaisimpaan kavallukseen saadakseen Octavianuksen suosiolliseksi Egyptille: yhtäkkiä hän kesken taistelua pakeni meren ulapalle mukanansa 60 laivaa. Tuskin Antonius tämän huomaa — hän oli jo aikaisemminkin osoittautunut silmiinpistävän tarmottomaksi ja päättömäksi —, niin hän heittäytyy pikasoutulaivaan ja kiiruhtaa Kleopatran jälkeen. Taisteleva laivasto on johtajatta. Vasta illalla, kun se on lyöty, kun sen korkealaitaiset laivat ovat liekeissä, sen urhoollinen miehistö huomaa, että Antonius, mies, jonka puolesta he taistelevat, on poissa.

Sellainen oli Antonius. Hän heitti kaiken yhden

vuoksi. Rauenneena ja kolkkona, pää käsien välissä, hän Kleopatran mukana purjehtii viitisen päivää yli meren. Pakolaisena, tuhottuna miehenä hän on jälleen pääkaupungissansa. Huvitteluilla ja juhlakemuilla hän koettaa huumata itseänsä yhdessä Kleopatran kanssa. Sitten Octavianus lähestyy. Antonius vaatii Octavianusta kaksintaisteluun. Turhaan. Kaupunkia on puolustettava: mutta sielläkin kurja nainen hänet kavalsi. Hänen laivansa, hänen joukkonsa menivät heti vihollisen puolelle, ja Kleopatra, Kleopatra on syynä siihen. Antonius raivoaa. Hän vaahtoaa raivosta. Silloin Kleopatra kätkeytyy häneltä kuninkaallisen vaatekammion holveihin. Antonius saa kuulla, että hän siellä on surmannut itsensä. Silloin hänellä ei enää ole voimaa olla vihastunut naiseen, Kirkeen, joka on hänet pauloihinsa kietonut, joka on hänessä rohkean miehen veren myrkyttänyt. »Minulla ei ole enää mitään, mikä minut elämään kiinnittäisi», hän huudahtaa ja vaatii uskollista asepalvelijaansa Erosta surmaamaan hänet. Eros vetää miekkansa, kääntyy pois ja surmaa itsensä. Silloin tempaisee Antonius raudan ja sysää sen vatsaansa. Mutta hän ei kuole. Hän vaipuu penkille ja rukoilee läsnäolevia lopettamaan hänet. Kaikki juoksevat pois, kunnes Kleopatra siitä kuulee. Eräs hovivirkamies Diomedes tuo vielä elossa olevan Antoniuksen hänen luoksensa hautaan. Ikkunan kautta hinataan kuoleva hänen luoksensa kuorikellariin. Kleopatra itse palvelijattarineen vetää köydestä. Antonius oli yltyleensä veressä ja ojensi

valittavan kaipaavasti kätensä häntä kohti. Silloin Kleopatra koetti häntä auttaa, hänelle lievennystä hankkia ja nimitti häntä mairitellen herraksensa ja kuninkaaksensa. Kuoleva neuvoi häntä tekemään rauhan Octavianuksen kanssa eikä itkemään häntä, sillä hän oli ollut suuri ja onnellinen kuin harvat, eikä ollut lainkaan häpeällistä, että roomalainen oli hänet voittanut. Itse asiassa voidaan sanoa: ei Octavianus ole Antoniusta voittanut; hän sortui omaan itseensä.

Mutta Kleopatran salakavaluus oli ollut turhaa. Egyptistä tuli ainaiseksi roomalainen alue, ja hän sai tietää, että Octavianus aikoi hänet itsensä otattaa kiinni ja loistavimpana saaliinansa häntä katuja pitkin kuljettaa. Silloin hän luopui kaikesta toivosta ja kohdisti nyt ajatuksensa kokonaan kuolleeseen, jonka hän hautasi suurella komeudella. Turhaan Octavianus koetti riistää häneltä kaikki mahdollisuudet itsensä surmaamiseen. Hyvinkin pian hän sai Kleopatralta kirjeen, jossa tämä pyysi häneltä saada haudattuna maata Antoniuksen vieressä. Silloin Octavianus aavisti, mitä tapahtuisi.

Kleopatra oli aamulla kylpenyt, sitten kaikessa komeudessaan syönyt rikkaan aamiaisen. Silloin toi muuan maalaismies saliin korin täynnä viikunoita. Ovelle sijoitetut roomalaiset vartijat päästivät korin tutkimatta ohitsensa. Oletetaan, että viikunain alla oli myrkyllisiä käärmeitä. Kun tunkeuduttiin huoneeseen, löydettiin hänet kuolleena kultaisesta vuoteestaan, kuninkaallisessa loistossa, kaikessa kau-

neudessaan. Todellista kuolemansyytä ei kukaan ole voinut saada varmasti selville. Kun Octavianus piti Roomassa triumfikulkuansa, hän kuljetutti mukana kuuluisan naisen kuvaa, Kleopatraa käärmeinensä. Ja sellaisena esiintyy kuoleva nytkin vielä mielikuvituksessamme; sillä niin on Paolo Veronese hänet maalannut. Hän oli 39 vuoden vanha.

Antonius jätti jälkeensä seitsemän lasta kolmesta mainitusta vaimostansa Fulviasta, Octaviasta ja Kleopatrasta. Kolme lahjoitti hänelle Kleopatra. Kuusi lasta hyvä Octavia otti lopuksi huostaansa ja kasvatti heitä Roomassa mitä uskollisimmin. Iuliolaisella suvulla, Octavianuksen omalla perheellä, ei ollut lapsisiunausta; Claudiusten veri ja Marcus Antoniuksen veri se sen sijaan lähimpinä kahdeksanakymmenenä vuotena jatkuvasti vaikutti siinä keisariperheessä, joka Roomaa sitten hallitsi. Ennen kaikkea molemmat Antoniat, Antoniuksen ja Octavian oivalliset tyttäret, tulivat solmiamillansa avioliitoilla keisarihuoneen kantaäideiksi. Saako siitä selityksensä hekumallisuus, laeista välittämätön viettien valta jälkeläisissä, keisareissa Caligulassa, Claudiuksessa, Nerossa? Mutta Marcus Antoniuksella itsellänsä oli näytettävänä suurenmoisia tekoja, ja hänen hurjistelunsa olivat ainoastaan rajusti purkautuvaa virvoitusta mitä rajuimman työn jälkeen. Olemuksensa runsautta hän oli tuhlannut, mutta ei yksinomaan bakkanalioiden nauravassa temmellyksessä, vaan myöskin taistelussa, kadun melskeessä, myrskyissä suuren maailmanhistorian, jota hän teki.

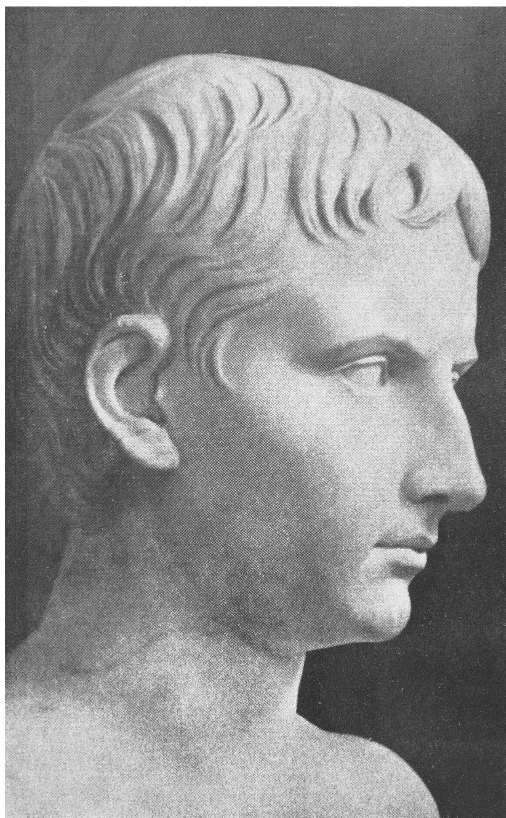
Nero ja Caligula sitävastoin olivat tyhjäntoimittajia ja esteettejä, ihmisiä, joiden veri oli hidastunut. Eivät hyveet, ainoastaan viat ovat keisariperheessä periytyneet ja periytyessänsä kasvaneet. Tämä oli yksinvallan perinnöllisyyden kirous. Tämä perinnöllisyys ei ole Roomassa osoittautunut hyväksi.

OCTAVIANUS AUCUSTUS

Caesar oli perustanut yksinvallan Roomaan. Hän oli jättänyt kaksi perillistä, yhden henkisen perillisen, Marcus Antoniuksen, ja yhden oikeudellisen, ottopoikansa Octavianuksen. Octavianuksen onnistui syrjäyttää Antonius; hän on sillä lopullisesti turvannut n. s. keisarivallan, Caesarin nimen perinnöllisyyden ja yhden ainoan miehen herruuden valtakunnassa. Octavianus tuli 75 vuoden vanhaksi, hän on hallinnut lähemmä 56 vuotta. Varmaan h ä nkin on Rooman historian suuren suuria miehiä; mutta miten epädraamallinen on hänen elämänsä, miten toisenlainen hänen henkilökuvansa kuin intohimoisen Marcus Antoniuksen! Menestyksen mies, kieltämättä, mutta pikkuasioihin takertuva. Hän vetää kokoon tyynenä kuin kauppias Rooman historian kaikki saavutukset, laskee yhteen ja ottaa kaiken hallintoonsa. Mutta hänelle oltiin kiitollisia. Vihdoinkin, vihdoinkin lepo ja rauha, liiketurvallisuus, kaiken sekasorron selvittely hirmuisten yhteiskunnallisten järistysten jälkeen viimeisten tarkalleen sadan vuoden aikana laskettuna Gracchuksista Antoniuksen kuolemaan. Kultainen vuosisata näytti koittavan ihmiskunnalle.

Gaius Octavius — se oli Octavianuksen nimi poikana — oli syntynyt vuonna 63. Perhe oli peräisin eräästä Rooman lähimmän ympäristön pikkukaupungista, Velitraestä. Hänen isänsä, hänen isoisänsä olivat pankkiireja. Nelivuotiaana hän menettää isänsä, mutta perhehenki, raha-asiain ymmärtämi-

Augustus nuorena (S. H.)

nen, periytyi hänelle. Pahantahtoiset kuiskailivat, että hänen isänpuoleinen sukunsa polveutui muutamasta köydenpunojasta, äidinpuoleinen vieläpä afrikkalaisesta hajuvesikauppiaasta. Kasvattajina hänellä oli vain naisia, äitinsä ja isoäitinsä; myöskin hänellä oli vain sisaria, ei yhtään veljeä. Siitä aiheutui äkkikypsyys, käskeväisyys tai ainakin käskemiseen kykeneväisyys, jota hän niin varhain osoittaa; hän oli naisten joukossa ainoa miehinen perheenjäsen. Kaksitoistavuotiaana piti hän julkisen ruumispuheen isoäidillensä Iulialle, jonka kautta hän oli sukua Iulius Caesarille.

Iulius Caesar alkoi kiinnittää huomiota järjeltään tavattoman lahjakkaaseen poikaan, mutta hän ei osannut menetellä taitavasti nuorukaisiin nähden, jotka vielä ovat koulupoikaiässä. Hän vain kannusti nuorta Octavianusta, hän ei kasvattanut häntä. Silloin kuolema yllättää Caesarin. Caesarin testamentissa nuori 19-vuotias Octavius on määrätty pääperilliseksi. Suurenmoinen on se päättäväisyys ja pelottomuus, mitä osoittaen silloin Octavianus (sillä hän nimittää nyt itseänsä Caesar Octavianukseksi) ilmestyi Roomaan perintöänsä vaatimaan kaikkia vallassa olevia voimia uhmaillen. Ei ainoastaan senaattia ja Caesarin murhaajia vastaan, vaan samalla myöskin mahtavaa Marcus Antoniusta vastaan hänen oli noustava. Vatikaanin museossa seisoo nyt nuoren miehen kuuluisa marmoripää: hiljainen ja viisas, hieno ja hillitty on sen ilme; kasvoissa on sitkeintä päättäväisyyttä ja johdonmukaisuutta, myöskin mi-

16

hin tahansa julmuuteen kykeneväisyyttä. Todellakin, sellainen hän oli.

Hän vaatii siis nyt tarmokkaasti takaisin Caesarin omaisuutta, jonka Antonius on takavarikoinut. Antoniusta uhmaillen hän asettuu kadulle ja pitää puheen puheen perästä ruokottomalle roskaväelle nostattaakseen itseänsä, uutta nuorta Caesaria, kohtaan suotuisan mielialan. Antonius väitti, että Octavianus oli tehnyt murhayrityksen häntä vastaan. Asia jäi selvittämättä; se ei ollut suinkaan mahdotonta.[1]) Antonius tuottaa sotaväkeänsä Etelä-Italiasta, Brindisistä. Heti Octavianuskin rientää Etelä-Italiaan ja värvää sotamiehiä, ja Caesarin veteraanit virtaavat hänen luoksensa; hän saa monta legioonaa luopumaan Antoniuksesta. Antonius huomaa yht'äkkiä hänessä tasa-arvoisen kilpailijan.

Silloin hän lähestyi Ciceroa. Octavianus tosiaankin suuresti ihaili Ciceroa Rooman suurimpana kirjailijana. Nyt hän kietoo turhamaisen vanhan herran luottamuksenosoituksiinsa; sillä Cicero johtaa juuri nyt senaattia. Antoniusta vastaan Octavianus siis toistaiseksi etsii tukea senaatista ja marssii siis myöskin legioonineen Antoniusta vastaan Lombardian Pon tasangolle, Modenan sotaan. Mutta hän osoittautuu täällä hitaaksi, toimettomaksi, olematta varsinaisesti arka: merkillisen epäsotaisaksi. Roomalla ei ollut vielä ollut ketään sotapäällikköä tämän tapaista. Hänen tunnuslauseensa oli: »Kiiruhdan ver-

---

[1]) Seneca, Augustuksen ihailija, uskoo sen: *De clem.* 1, 9, 1.

kalleen» (σπεύδω βραδέως)! Tämän Modenan retken aikana (vuonna 44—43) hän antaa sotamiesten olla sotamiehiä ja tutkii teltassaan mukanaan tuomiansa kirjoja ja harjoittelee lausumista. Mutta poliittinen päämääränsä on hänellä tällöin aina terävästi silmissä. Hän ymmärsi odottaa.

Sellainen hänen luonteensa oli. Hänellä oli samalla kertaa pankkiirin ja oppineen, kirjaihmisen ja kirurgin luonto. Hyvä pankkiiri odottaa suotuisia liikesuhteita, hiljaa, kylmänä, kylmänä sydänjuuria myöten, salaten sisimpänsä, täydellisesti läpinäkymättömänä. Me voimme vertausta vielä jatkaa: hän oli kuin matemaatikko, joka tehtäväänsä hiljaisena laskee, äärettömän kärsivällisenä, kuin luonnontutkija, joka suurennuslasin läpi hyönteistä tutkii, kuin anatomi, joka leikkelee sammakkoa ja mittaa sen värähdyksiä ja sydämen lyöntejä, kuin kirurgi, joka kylmäverisesti leikkauksen suorittaa; kun leikkaus on ohi, hän tukkii verenvuodon, niin hyvin kuin voi. Niin paljon kuin Octavianus vuodattikin verta, häneltä puuttui täysin alkuvoimaista kuohahdusta, sankarin intohimoa. Varovaisuusneuvos: ei mikään ole kuvaavampaa, kuin että tämä suuri roomalainen ei pitänyt ainoatakaan puhetta, jota hän ei edeltäpäin olisi sana sanalta suunnitellut. Niin, jopa tärkeämpiin keskusteluihin Livian, keisarinnan, rouva puolisonsa, kanssa hän aina valmistautui kirjallisesti ja piti konseptia kädessänsä keskustelun aikana. Yhtä turhantarkka hän oli kirjeissään: hän merkitsi joka kirjeeseen ajan

tarkasti, eikä vain päivämäärää, vaan tunninkin, milloin se oli kirjoitettu.

Niin saa selityksensä tuo niin verrattoman merkillinen muutos Octavianuksen esiintymisessä: alussa rikkaiden ihmisten julma pyöveli, sittemmin lempein rauhanruhtinas. Se ei ollut varsinaisesti hänen luonteensa kehitystä; se oli järjestelmänvaihtoa.

Olemme vuodessa 43. Niin pian kuin olosuhteet sen sallivat, Octavianus luopuu Cicerosta ja senaatista, marssii sotajoukkoineen nopeasti Roomaan ja pakolla valituttaa siellä itsensä konsuliksi, kaksikymmenvuotiaana. Sitten hän tekee sovinnon Antoniuksen ja Lepiduksen kanssa, ja niin syntyy vuoden 43 triumviraatti, joka kukistaa senaatin, riistää siltä vallan ja itse julkisesti ja virallisesti esiintyy valtakunnan hallituksena. Ja heti alkavat myöskin Roomassa proskriptsionit, rikasten ihmisten teurastus, joiden kimppuun sotamiehet päästettiin valloilleen. Vastakkaisista todistuksista [1]) huolimatta minä uskon, että kylmäverinen Octavianus ensiksi keksi tai havaitsi välttämättömäksi tämän valtiollisen ryöstömurhajärjestelmän. Joka tapauksessa hän oli johdonmukaisin pyöveli. Antonius oli rukouksilla helposti liikutettavissa; Octavianus ei kärsinyt mitään poikkeuksia. Hän jätti armahtamatta yksin lapsuusaikansa holhoojankin, Toraniuksen. Häntä ei näyttänyt liikuttavan, kun paenneiden päät joka päivä hänelle säkeissä saapuivat. Kun kaikki oli

[1]) Suetonius c. 27.

ohi, Lepidus lausui senaatissa pahoittelunsa siitä, mitä oli tapahtunut; Octavianus sitävastoin sanoi kylmästi: »Nyt se on loppuva, mutta minä pidätän itselleni ratkaisun vastaisissa tapauksissa.» Ei ole juuri ilahduttavaa muistella yksityisiä kohtauksia. Octavianus pitää puhetta sotilaskokouksessa; muuan Pinarius niminen ritari on läsnä ja kirjoittaa muistiin hänen sanansa; heti hän antaa hänet urkkijana surmata. Praetori Gallius (praetori, siis silloinen ylioikeudenpresidentti) on käynnillä hänen luonansa ja hänellä on kirjoitustaulu puvun alla. Octavianus odottaa, kunnes hän on jälleen poistunut, sitten hän ajattaa häntä takaa ja syyttäen, että hänellä on ollut puukko puvun alla, antaa sotamiesten raastaa hänet tuomioistuimelta ja kiduttaa häntä; Gallius ei tunnusta mitään ja puhkaisee silmänsä epätoivossaan. Sitten hänet mestataan tai hän saa muulla tavoin surmansa. Monet valtiokiroukseen julistetut koettivat paeta, ja Sextus Pompeius, joka risteili laivoineen rannikolla, esiintyi onnettomien auttajana ja otti monta turviinsa.

Tässä kohtaa meitä Sextus Pompeius, suuren Pompeiuksen poika, toista kertaa. Hänkin oli suuri mies, pontevuudessa ja yritteliäisyydessä kuuluisan isänsä veroinen, rohkeudessa hänet voittava, mutta villiintynyt ja merirosvokuninkaaksi alentunut. Sisilian, joka tähän saakka on niin usein omistajaa vaihtanut, niin monet kohtalot nähnyt, hän oli ottanut asemapaikaksensa; Sisiliasta käsin Sextus Pompeius hallitsi täydellisesti läntistä Välimerta, neljäs vallan-

pitäjä triumvirien rinnalla, ja ryösteli ja vahingoitti Italian kauppaa hyvin tuntuvasti. Turhaan Octavianus vuonna 42 yritti yksin, ilman Antoniusta, häntä vastaan taistella. Hänen retkensä kärsi surkean haaksirikon.

Miten toisin Antonius, joka juuri silloin voimalla tunki Makedoniassa Caesarin murhaajia Brutusta ja Cassiusta vastaan! Octavianus seurasi pian perästä ja kulki jäljissä. Hän oli hyvin arka terveydeltään ja sairastui juuri silloin. Niinpä kävikin, että taistelussa Philippoin luona Brutus täydellisesti löi hänet. Hän oli jättänyt kaiken upseeriensa varaan ja oli lähtenyt leirin edustalle kävelemään, sillä hänen elantojärjestyksensä vaati sitä. Silloin vihollisen väki ryhtyi häntä takaa ajamaan, ja hän piiloutui kaisloihin.[1])

Marcus Antoniusta nyt koko maanpiiri ihaili, Octavianus sitävastoin näytti julkealta kiipijältä, joka ei mitään toimittanut. Sydämetöntä oli hänen menettelynsä nytkin. Ne ylhäiset miehet, jotka Philippoin luona olivat taistelleet Brutuksen ja Cassiuksen puolesta ja joutuneet hänen valtaansa, hän tahtoi surmata. Muuan rukoili: »Suo minulle kuoleman jälkeen edes kunnialliset hautajaiset.» Octavianus vastasi: »Anna petolintujen vain siitä huolehtia.» Kahdesta miehestä, jotka olivat isä ja poika, hän tahtoo toisen säästää, mutta niin, että heidän pitäisi keskenänsä vetää arpaa, kumpi jää elämään. Isä mestataan sitten, poika surmaa itse itsensä.

[1]) Plinius *nat. hist.* 7, 148.

Nyt lankesi hänelle Italian maa ja epäkiitollinen tehtävä huolehtia Italiassa lukuisista palveluksesta päästetyistä sotilaista. Murhatun Iulius Caesarinkin veteraaneja oli vielä tuhansia huolehtimatta. Annettujen lupauksien mukaisesti Octavianuksen piti siellä hankkia heille yli 300,000 hehtaaria maata entisiltä omistajilta riistämällä. Sotaväen hyväksi tapahtui kaikki, muun väestön täytyi uhrautua sen hyväksi. Venusian luona Etelä-Italiassa yhtä hyvin kuin Cremonan lähistöllä ja Adigen varsilla tapahtui maitten ryöstömittauksia, ja runoilijat kuten Horatius, Vergilius ja Propertius sanovat meille, että he tällöin käden käänteessä ovat kadottaneet kotikontunsa ilman mitään vahingonkorvausta; myöskin karja, myöskin maanviljelysorjat menivät mukana uusille omistajille. Kaikista kansan lähetystöistä, jotka rukoilivat säälimistä, ei ollut mitään apua.

Mutta Fulvia, Antoniuksen tarmokas puoliso, oli maassa. Hän ei suonut Octavianukselle minkään laatuista vallan lisäystä, ennen kaikkea hän tahtoi suojella maanomistajia häntä vastaan ja alkoi päättäväisesti kapinan häntä vastaan. Lucius Antonius, Marcus Antoniuksen veli, oli tässä hänen auttajansa ja oli vielä kiivaampi kuin hän. Silloin oli vallalla mitä sekasortoisimmat olot. Paljon maalaisväkeä, joka oli karkoitettu kotitiloiltaan, rupesi maantierosvoiksi. Ei mikään maantie ollut ryöväreiltä turvassa. Samaan aikaan saarsi Sextus Pompeius laivastollaan Rooman satamia näännyttääk-

seen nälkään itsensä pääkaupungin; ja kaikki menettivät harkintakykynsä. Itse Roomassakin raivosivat ryöstöt ja murhat. Kaikki kauppiaat sulkivat pelosta myymälänsä. Kauppa ja liike oli pysähdyksissä. Octavianus oli aluksi Lucius Antoniukselle tehnyt melkoisia myönnytyksiä; sillä hän huomasi olevansa avuton. Fulviaa vastaan hän piti sopivana sepitellä pilkkarunoja, joita meillä on vielä jäljellä ja jotka säädyttömyydessä voittavat kaiken, mitä voi ajatella.

Itse hän ei näiden olosuhteiden valtiaaksi olisi päässyt koskaan. Mutta hän löysi auttajan, joka tässä ensimäistä kertaa esiintyy historiassa: Agrippan, Vipsanius Agrippan, alhaista syntyperää olevan miehen, mutta hänen nuoruudenystävänsä. Samanikäisessä Agrippassa taisteluvalmiutta puuttuva kamari-ihminen Octavianus löysi rautaisen nyrkin ja voimakkaan, varman sotapäällikköneron, joka hänet tästä alkaen vei voitosta voittoon. Lucius Antonius oli asettunut lujaan asemaan ihanaan umbrilaiseen Perugian vuorilinnaan, Perugiaan, joka korkealta vuoreltansa luo silmänsä Firenzen ihmeelliselle Toscanan tasangolle. Agrippa sulki vastustajan sinne, esti kaiken avuntuonnin. Nälkä tuli. Kaupunki antautui. Fulvia pakeni Italiasta. Vaikutus, pettymyksen tunne, oli suunnaton. Marcus Antoniuksen tähän asti niin valtava vaikutus Italiassa oli yhtäkkiä laskenut syvälle. Octavianus oli yhdellä iskulla tullut Italian herraksi. Tämä tapahtui vuonna 40. Mutta hän tahtoi asettaa varoittavan esimerkin.

jota pitäisi vielä vuosisatojen ajan muistaa: ei yksin poltettu tuhaksi ja perin juurin hävitetty Perugian kaupunkia, vaan kaikkien parempisäätyisten siviilihenkilöiden oli kuoltava: inhoittava verilöyly. Kerrotaan: kolmesataa heistä laahautti Octavianus Roomaan ja surmautti heidät siellä jumalaksi koroitetun Iulius Caesarin alttarilla, maaliskuun Idus päivänä, tuona kovaonnisena muistopäivänä. Näiltä päivin ovat peräisin Octavianuksen heltymättömät, jääkylmät sanat: *moriendum est:* »kuoltava teidän on.»

Raivo, viha ja katkeruus vavahtaa koko Italiassa. Mitä tämä nuori tyranni tahtoi, joka ei ollut vielä mitään maan hyväksi tehnyt ja uhrasi veriuhrin toisensa jälkeen hirmuvallallensa? Huudettiin Sextus Pompeiusta. Hän oli parhaan miehen poika. Mieluummin piti Sextus Pompeiuksen vallita Italiassa kuin tämän Octavianuksen! Silloin saarrot, nälkä ja kurjuus lakkasivat. Tämän merirosvokuninkaan tulevaisuudentoiveet kasvoivat valtavasti. Juhlallisessa sopimuksessa triumvirit nyt tunnustivat hänet tasa-arvoiseksi neljänneksi mahdiksi. Mutta salaisuudessa Octavianus jo varustautui häntä vastaan. Agrippa oli jo toimessa. Uusi laivasto rakennettiin: ne olivat tuon ajan dreadnoughteja, laivoja, joissa oli tornit ja järeitä heittokoneita. Uusi tilava sotasatama luotiin Baiaen lähelle, siten että Agrippa yhdisti avomeren Lucrinus järveen. Vuonna 36 Pompeius sitten menettää suuren meritaistelun Mylaen luona (aivan Messinan lähellä) ja pakenee Itään. Tä-

män taistelun tulos meni yli kaikkien laskelmain. Sillä nyt hitainen Lepidus, kolmas mies kolmiliitossa, joka hallitsi Afrikassa, luuli voivansa ilmoittautua halukkaaksi ja tahtoi takavarikoida itsellensä Sisilian. Mutta katsohan! Lepiduksen kaikki joukot menevät muitta mutkitta Octavianuksen puolelle. Lepidus toimitettiin kohteliaasti syrjään. Hänen täytyi ainaiseksi asettua asumaan Circei pahaseen; ja Octavianus hallitsee nyt yhtäkkiä ei yksin Italiaa, vaan myöskin Afrikaa, niin, koko laajaa Länttä. Tästä lähtien seisoivat maailmassa ainoastaan Antonius ja Octavianus toisiansa vastassa. Mutta varsinaisessa sodassa Octavianuksen toiminta ei ansainnut kiitosta konsanansa, niin että Marcus Antonius äänekkäästi laski siitä sukkeluuksiansa. Aina kuin hän yksinänsä on päällikkönä, hänet lyödään; ja juuri ennen Mylaen ratkaisevan taistelun alkua Octavianus nukkui niin sikeästi, että häntä täytyi herätellä, että voitaisiin antaa taistelun alkamismerkki.

Mutta niin heikko kuin hän oli sota-ammatissa, niin johdonmukainen ja taipumatta eteenpäintunkeva hän oli politiikassansa. Hän alkoi nyt suunnitella hyökkäystä Antoniusta vastaan. Aiheita riitaan hänen kanssansa tuli lisää. Kun Octavianus tietää olevansa kyllin varustettu, hän alkaa viimeisen suuren kansalaissodan. Agrippa se jälleen A k t i o n i n taistelussa hänen puolestansa voittaa. Taisteluhan oli tosin, kuten me jo tiedämme, oikeastaan vain valetaistelu, mutta se kesti kumminkin niin myöhäiseen iltaan, että Octavianuksen täytyi seu-

raava yö viettää sotalaivallansa. Tämä oli hänelle epämukavaa. Sivumennen sanottuna tämä oli koko vanhan ajan historiassa viimeinen suuri meritaistelu. Vuodesta 31 lähtien oli rauha maailmassa, merellä ainaiseksi. Senvuoksi runoilijat ovat korkeimmin sävelin ylistäneet Aktionin taistelua ihmeellisissä lauluissa, joita meillä on vielä tallella. Apollo jumala itse, niin kerrotaan, näyttäytyi laivan kannella ja lähetti kultaisesta kaarestansa helkkyvän vasaman vihollliseen. Iulius Caesar, vainaja, istui korkeudessa valtaistuimellansa eräällä tähdellä ja katseli taivaasta taistelua siunaten.

Octavianus itse oli ruumiillisesti loppuunväsynyt. Egyptin valloituksen perästä hän ylipäätänsä ei ole asetta kädellänsä koskenut; miekka putosi hänen kädestänsä sanan varsinaisimmassa merkityksessä. Hän ei voinut kestää enää ratsastamistakaan. Kolmikymmenkaksivuotias mies pelasi enää vain palloa, kun hän liikuntaa tarvitsi (Rooman vanhain herrain mieluista urheilua), ja hän läksi kävelemään, niinkuin oppineet tekevät, kun he tuntevat olevansa työstä uupuneita.

Tämä miehistä viisain ja kylmin oli nyt maailman herra, ensimäinen varsinainen Rooman keisari, ja ihme on, että hän pitkinä vuosina 31 e. Kr.—14 j. Kr. on hallinnut valtakuntaa mitä siunauksesta rikkaimmalla tavalla. Hänestä tuli uuden maailmankauden luoja. Maksaa vaivan tarkastella häntä hiukan lähemmin.

Hän oli hämmästyttävän kaunis mies, vaalean-

tumma[1]), kasvultaan jokseenkin pieni eikä lainkaan uhkea; mutta sen korvasi jäsenten sopusuhta. Hänen liikkeissänsä suloa; hänen äänensä kaiku puhuessa omituisen miellyttävä. Mutta puvussaan hän oli huolimaton kuten kaikki oppineet, hänellä oli myös huonot hampaat, hän ei kampautunut kunnollisesti, ja hänen parturinsa joutui epätoivoihinsa, kun hän partaa ajettaessa luki tai kirjoittikin. Siitä huolimatta hän osasi pitää hyvän ryhdin: hänen kasvojensa ilme oli tasaisen tyyni ja kirkas, ja hänen säteilevät silmänsä kiinnittivät huomiota ihmeellisellä loisteellaan; hän itse uskoi siinä olevan jumalaista hohdetta; hän oli sen peilistä keksinyt ja hän oli mielissään, kun ihmiset eivät voineet kestää hänen katsettansa.

Niinpä olikin hän sitten myöskin naistenlumooja: ainoa ominaisuus, jonka hän oli perinyt suurelta Iulius Caesarilta; hänkin johti sukunsa Venuksesta; hänkin oli ammatillinen avionrikkoja. Molemmat ensimäiset avioliittonsa hän purki aikaisin. Muutoin meillä on suoranainen Leporello-luettelo hänen avionulkopuolisista suhteistaan: Tertulla, Terentilla, Rufilla, Salvia ja mitä ne kaikki ovatkaan. Hänen puolustukseksensa tuotiin esiin, että hän tahtoi vain näiltä naisilta urkkia heidän puolisoittensa valtiollisia mielipiteitä. Mutta myöskin hyödyllisimmän ystävänsä, Maecenaksen, avioliiton hän on rakasteluil-

---

[1]) *subflavus:* tämä ymmärretään väärin heleänvaaleaksi; se merkitsee »vaaleata lähentelevä», »vaaleantapainen»; roomalaiset olivat muuten enimmältä osalta mustatukkaisia tai ruskeahkoja; tässä tapauksessa läheni ruskea vaaleata; vrt. *subruber*, *subrubens*, *subalbidus*, *subniger*, *subviridis*.

lansa tehnyt onnettomaksi, ja kun Octavianus jo kauan oli ollut Liviansa kanssa hellässä avioliitossa, Livian täytyi itsensä tuoda hänelle nuorta väkeä tyydyttääkseen hänen vaihtelutarvettaan.[1]) Todellista sielullista kiintymystä, sydämeneläytymistä ei missään ollut.

Livia itse oli tunnustetusti ensimäisen luokan tähti salongeissa, häitten aikana kahdeksantoistavuotias, lisäksi aivan erinomaisen älykäs politikko, kuten harvat hänen sukupuoltansa, niin että Octavianus teki hänet kanssahallitsijattarekseen, neuvonantajaksensa ja ikäänkuin liikkeen osakkaaksi. Mutta itse häät herättivät suurta pahennusta. Sillä tämä nuori kaunotar oli jo Tiberius Claudius Neron kanssa naimisissa, hänellä oli jo poika (vastainen keisari Tiberius) ja hän odotti juuri toista lasta, kun hänen puolisonsa jätti hänet Octavianukselle. Tuo Claudius Nero oli itse häissä läsnä ja luovutti hänet Octavianukselle persoonallisesti. Tehtiin pilkkaa, kauhusta silmät selällään. Sellainen häpeäjuttu oli Roomassakin kuulumatonta.

Mutta sitten vuoden 40 Octavianus oli tehnyt valtiollisessa menettelyssään silmiinpistävän pyörähdyksen. Se esiintyi aivan yhtäkkiä, eikä uskottu silmiänsä. Kun Perugian kauhukohtaukset olivat ohi, hän yhtäkkiä oli sävyisä ihmisystävä, inhimillinen ja lempeä, eikä verentippaakaan enää hänen toimestansa oikeudenvastaisesti vuotanut. Asia on sielutieteelli-

---

[1]) Suetonius c. 71.

sesti sangen merkillinen probleemi, mutta ei arvoitus. Siinä oli, kuten jo sanottu, järjestelmää. Suuri lääkäri ja leikkelijä oli nyt vuodattanut verta kylliksi, suuri leikkaus näytti onnistuneen. Paranemisen piti nyt alkaa, haavain arpeutua, valtakunnan ja yhteiskunnan hyvällä hoidolla tulla jälleen terveeksi. Muutoksen on täytynyt hänessä tapahtua aivan äkkiä, yön seutuna. Hän tunsi luonnollisesti jokaisen rivin Ciceron kirjoituksista, ajan ihanteiden suuren puheniekan, joka on esittänyt teorian parhaimmasta valtiosta aateperintönä Scipioiden ajalta. Ei voi olla vähintäkään epäilystä, että Octavianus juuri nyt, jolloin hän suunnitteli Rooman valtion uudestimuodostusta, palasi siihen ainoaan kirjailijaan, joka tarjosi hänelle siihen opastusta. Mutta eivät yksin Ciceron kirjat Rooman valtion parhaasta muodosta hänessä valtaa saaneet, vaan myöskin Ciceron vieläkin vakuuttavampi teos velvollisuuksista *(de officiis)*, jossa esitettiin niin kansalaisen kuin hallitsijankin kaikki ihannevelvollisuudet. Tuskin Octavianus oli vuonna 29 suorittanut loistavan, kolme päivää kestäneen triumfikulkunsa Roomaan, niin hän jo kävi käsiksi vaikeaan hallitusmuototyöhön hylkäämällä Iulius Caesarin despoottisen järjestelmän, jonka henkinen perillinen oli Marcus Antonius. Hän tahtoi luoda parhaimman mahdollisen valtiomuodon, olla *optimi status auctor.*[1]) Tosin hän oli jälleen noina aikoina vaikeasti sairaana, niin että hän ajatteli va-

[1]) Suetonius *c.* 28.

kavasti vetäytyä kokonaan yksityiselämään. Tuskin hän uskoi pitkään elämään.

Sillä rahan paljoudella, jonka hän oli saanut saaliiksi Egyptistä, hän maksoi aluksi valtiovelat, hyvitti Italian maanomistajia, huolehti lopullisesti vanhuudentoimeentulosta noin 100,000 sotilaalle, jotka kaikissa viimeisissä sodissa olivat palvelleet. Egypti jäi keisarien erityiseksi perintömaaksi, josta he ammensivat rikkauksia keisarilliseen lippaaseensa.

Mitä tulee itseensä hallitusmuotoon, niin kolme valtaa asetettiin toistensa rinnalle; kansa säilytti oikeuden valita virkamiehet, senaatti säilyi todellisena hallintoelimenä täydessä toimessaan; sillä yksinvaltias tarvitsee auttajia, ja ainoastaan senaattoriaateli näytti voivan niitä hänelle tarjota. Tämä yksinvalta oli siis perustuslaillinen monarkia. Ciceron mielilause: »Kaikki kansalaiset yhtä vapaita, arvossa yksi ensimäinen» *(libertate omnes pares, dignitate unus princeps)* oli vallitseva. Se on: Pompeius Magnuksen ajatussuunta tulee siinä vallitsevaksi; Pompeiushan oli tähän tapaan tosiaankin tasavallan presidenttinä hoitanut valtakunnan hallintoa lyhyen ajan vuonna 52. Tässä vapaamielisessä hallitusmuodossa Pompeius siis nyt voitti Caesarin; senpä vuoksi tämän ajan kirjallisuudessakin (Livius samoin kuin myöhemmin Lucanus) Pompeiusta ihannoidaan, Caesar tuomitaan.

Mutta senaatti ei osoittaunut enää hallituskykyiseksi, ja Octavianuksen täytyi uudestaan väkivaltaisesti tarttua asioihin. Senaatista oli tullut enemmän

kuin tuhatjäseninen hirviö, ja mitä kehnoimpia henkilöitä oli päässyt siihen tunkeutumaan. Kahteen kertaan Octavianus toimitutti arkailemattoman mädänneitten aineksien poistamisen. Mutta tämä oli mieliä kuohuttavaa. Hän luuli, että hänet tuossa toimessa ollessansa murhattaisiin, kuten kerran kävi Iulius Caesarin, ja ratkaisevassa istunnossa hänellä oli togan alla panssari ja kymmenen lujakätisen ystävän piti seista hänen ympärillänsä. Monta köyhtynyttä senaattoria Octavianus muuten auttoikin rahalla mitä anteliaimmalla tavalla. Näin, hän toivoi, tulisi tästä hallintoelimestä valtakunnan hallintoon pystyvä, kuten kerran vapaavaltion aikana. Valtiorahasto, *aerarium*, jäi senvuoksi senaatin käsiin; persoonallinen keisarillinen *fiscus* eroitettiin siitä täydellisesti. Kaunista on kuulla, että nuorten senaattorinpoikain jos mahdollista jo 15-vuotiaina piti kuulijoina olla läsnä istunnoissa (poliittista nuorison kasvatusta, johon me nykypäivinä myöskin pyrimme). Tähän liittyy sekä korkeammalle virkamiesuralle että tuomarintoimeen säädetyn virkaiän alentaminen: se alkaa nyt jo kahdennestakymmenennestä ikävuodesta, viisi vuotta varhaisemmin kuin tähän asti. Octavianus muisteli tässä ilmeisesti, että hän itse oli jo 19-vuotiaana esiintynyt politikkona ja 20-vuotiaana jo tullut konsuliksi.

Ja yksinvaltiaan valta sitten, mitä se sisälsi? mikä sitä rajoitti? Vallanpitäjä julisti itsensä loukkaamattomaksi, *sacrosanctus;* sitäpaitsi hän nyt oli yksinkertaisesti vain *princeps*, s. o. ensimäinen kan-

salainen eli presidentti. Lisäksi tuli, että hän otti itsellensä pysyvästi useampia valtionvirkoja, kuten konsulinviran. Sotalaitos oli hänen alaisensa; senvuoksi hän oli myöskin ainainen *imperator*. Lopuksi hän teetätti itsestänsä myöskin hengellisten asiain päämiehen *(pontifex maximus)*, ja niin Rooman keisarista tuli pakanuuden ajan paavi, ja hän pysyi sinä, kunnes kristillinen paavius tuli pakanallisen tilalle.

Tammikuussa v. 27 tämä suuri uudistustyö oli valmiina, jonka muiden mukana Seneca, myöhemmän ajan suurin valtiollinen ajattelija, nimenomaan on hyväksynyt sanoilla: »Oli mieletöntä tahtoa palauttaa vanhaa vapaavaltiota, kun vanhat tavat olivat kadonneet.»[1] Silloin kiitollinen senaatti etsi uutta kunnianimeä, ja Octavianus sai nimen A u g u s t u s, s. o. pyhitetty ja hurskaudessa kunnioitettava. Niin Octavianus vuodesta 27 alkaen esiintyy Augustuksena historian kirjassa. Hieno laskutaiteilija oli pitkään harkiten voimaan saattanut vapaamielisen yksinvallan tuottaakseen sillä jälleen kauheasti järkytetylle, veren kastamalle maanpiirille rauhan, vapauden, toivon ja olemisenriemun. Mutta hän oli laskenut väärin, ja jo neljä vuotta myöhemmin, vuonna 23, hänen täytyi muuttaa hallitusmuotoa jyrkästi yksinvaltaiseen henkeen. Sillä senaatti ei nytkään vastannut odotuksia. Ylimystö oli liian rappeutunutta. Rikkaat magnaatit tahtoivat elää vain ylellisyyttänsä varten, taikka he vaalivat taidetta, kuten Maecenas,

[1]) Seneca *de beneficiis* II 20.

tai tulivat jopa jumalisiksikin ja joutuivat uskonnollisen propagandan valtaan; hallitsijan oli yksin kannettava kaikki huoli ja vastuu; he ravisteleutuivat mahdollisuutta myöten kaikesta vapaaksi. Muuan persialainen lähetystö tuli tärkein esityksin Roomaan. Kenen piti ottaa se vastaan? Augustus osoitti sen senaatin puoleen, mutta senaatti käski sen takaisin Augustuksen luo. Se oli mukavaa; mutta siten senaatti itse päästi käsistänsä ulkopolitiikan, niin tärkeän osan valtaa.

Tästä lähtien Augustus koroittaa persoonallisen valtansa merkitystä siirtämällä sen painopisteen Italian ulkopuolelle, valtakunnan provinsseihin, joista tärkeimmät kokonaan vedetään pois senaatin valvonnasta. Niissä keisari on nyt yksinvaltias herra, hän kun yksin nimittää maaherrat ja valvoo heitä. Korkeammat virkamiehensä hän ottaa nyt, miten tahtoo, myöskin senaattorisäädyn ulkopuolelta. Niin valta keskittyy, ja tällä valmistetaan rajatonta yksinvaltaa. Senvuoksi Augustuksesta tulee nyt myöskin elinkautinen tribuuni. Niin Iulius Caesarkin oli ollut. Iulius Caesarin periaatteet alkavat nyt elpyä henkiin.

Kun Augustusta kunnioittaen kutsuttiin »isänmaan isäksi», hän silloin itki riemusta (kyyneleitä, kyyneleitä pyövelin silmässä!); mutta kun kansa tyrkytti hänelle »diktaattorinkin» arvonimeä, hän lankesi polvillensa, repäisi togan alas ja paljasti rintansa rukoillen säästämään häntä tuosta vastenmielisestä arvonimestä. Tämä oli oikeastaan ainoa intohimoinen kohtaus hänen elämässänsä.

Ulkonaisesti hän esiintyi, kuten Pompeius, ainoastaan yksinkertaisena kansalaisena; niin, hän korostikin sitä. Hänen asuntonsa Palatinuksella oli ärsyttävän vaatimaton: marmoria ei palaakaan, ei lainkaan kauniita mosaiikkeja. Neljänkymmenen vuoden ajan makasi valtias aina samassa epäterveellisessä makuuhuoneessa, joka talvella oli suorastaan sietämätön hänen aralle terveydelleen. Myöskin aterioissaan hän oli yksinkertainen: toisen luokan leipää, käsin tehtyä juustoa ja viikunoita ja pieniä Tiberin kaloja. Viiniäkin hän maistoi vain varovaisesti, oli melkein ehdottoman raitis. Pidoissa antoi hän tosin tarjota 3—6 ruokalajia. Siellä kelpasi elää. Hänen huonekalujansa säilytettiin hänen kuolemansa jälkeen huolellisesti kuin Fredrik suuren kävelykeppiä, mutta kummasteltiin, miten yksinkertaista kaikki oli. Suurena lahjajuhlana joulukuussa (meidän joulunamme) hän joskus jakoi aivan ruhtinaallisiakin lahjoja, mutta usein myös hyvin viheliäisiä, ainoastaan pesusieniä, hiilipihtejä ja uunikoukkuja ja vuohenvillaisia sänkymattoja. Pystykuviakaan ei ollut hänen kotiansa kaunistamassa. Caprilla olevan huvilansa hän oli kaunistanut kokoamillansa mielenkiintoisilla kivettymillä, mammutin luilla.

Niin myöskin hänen julkinen esiintymisensä. Vallan arvomerkkejä hän ei ajatellut. Koskaan ei Roomassa myöskään ollut suuria paraateja, juhlapukukulkueita, hovitanssiaisia, sotilaskonsertteja eikä iltasoittoa, ylipäätänsä ei mitään hovielämää. Matkoilla ollessaan Augustus tuli provinssikaupunkeihin tahal-

lansa aina vain joko aikaisin aamulla tai myöhään iltahämärissä, ettei mitään melua nostettaisi: ei siis liputettu; ei ilotulituksia; ei kaduilla koululapsia kukkasia kädessä. Pääkaupungissa hän jalkaisin kulki kadulla, kuten jokainen muu, tai liikkui avoluukkuisessa kantotuolissa, jokaisen tervehdittävissä. Anomuskirjeitä hän tällöin mielellään otti persoonallisesti vastaan. Kerran muuan ei ollut oikein uskaltaa ojentaa hänelle kirjelmäänsä. Ystävällinen herra sanoi silloin: »Sinähän annat minulle annettavasi, kuin minä olisin elefantti, jolle sinun pitäisi pistää leipäpala kärsään.» Niin myöskin kansanvaaleissa: hän tuli itse vaaliuurnalle ja antoi äänensä. Pitäähän keisarinkin äänestää yleisen äänioikeuden vallitessa. Samoin hän levollisena astui vannotettujen tuomioistuimen eteen muitten todistajain joukkoon. Käynteihin hän vastasi ensi tilassa, ja siihen sijaan että Iulius Caesarin edessä senaatti nousi seisomaan, täytyi senaattorien rauhassa jäädä istumaan, kun Augustus astui sisään, ja samoin, kun hän jätti salin.

Vaatimattomana siis omalta kohdaltaan, kuin oikea oppinut, Augustus rakasti kumminkin mitä kuninkaallisinta komeutta ja loistoa, kun oli kysymyksessä julkiset rakennukset ja kansan menestys. Egyptissä olivat maan hedelmällisyyttä palvelemaan rakennetut Niilin kanavat päässeet täydellisesti mudalla täyttymään; Augustus laitatti ne heti hallituksensa alussa uudelleen kuntoon. Agrippan piti varustaa etelä-Ranska vesijohdoilla; Agrippan työn jälkiä on Pont du Gare Provencessa. Samoin rakennettiin nyt vesi-

johtoja Italiaankin; lisäksi tuli Tiberin järjestely, poliisilaitoksen, yövartijalaitoksen ja lopuksi palokunnankin kuntoonpano, järjestelmällinen peninkulmakivien pystyttäminen teiden varsille ja sen mukana peninkulmalaskukin; valtakunnan mittaaminen ja luotettava valtakunnan kartta; väenlaskun toimittaminen valtakunnassa. Lisäksi vielä hyväntekeväisyys: n. s. *congiariumit*, suuret raha- ja ruokatavaralahjoitukset kansalle, jokaiselle taloudenpäämiehelle; lisäksi huolen pito alaikäisistä ja mielisairaista. Monta lasta Augustus kasvatutti omassa palatsissansa yhdessä omien lastenlastensa kanssa; hänen palatsissansa piti eräs kuuluisa oppinut, Verrius Flaccus, pientenlastenkoulua.

Entä sitten jumalanpalveluksen ja uskonnollisuuden kohoittaminen. Kaupunki oli aivan villiintynyt; rappeutuneita pyhättöjä nähtiin Rooman joka kulmassa. Kakdeksankymmentäkaksi jumalanhuonetta Augustus on jälleen pannut kuntoon; samoin vanhoja palvelusmenoja jälleen elvyttänyt, kuten kotihaltijain *(lares)* kunnioittamisen. Kaksi laaria, pieniä jumalankuvia tanssiasennossa, asetettiin teiden risteyksiin, ja ne täytyi seppelöidä kahdesti vuodessa, keväällä ja syksyllä. Sillä nämä laarit eivät suojelleet yksin kotia ja kontua vaan myöskin vaeltajaa ja matkamiestä. Kaikkea muuta suurenmoisemmat olivat uudisrakennukset: tiilisestä Roomasta ne tekivät marmorikaupungin. Kuin tuon ajan todistajina kohoaa vielä nytkin Castorin ja Polluxin kaksi korkeata pylvästä vanhan Forumin rauniokentällä (onnellinen se, joka ne siellä on kuutamon hopeoimina

nähnyt!), kohoaa vieläkin Mars Ultorin temppelin kolme pilaria Via Bonellan varrella lähellä Traianuksenpylvästä ja virittää hartauteen jokaisen, joka muinaisuudenjanoisena Roomaan pyhiinvaeltaa. Samoin Augustus kohoitti myöskin Palatinukselle runojenylistämän Apollon temppelin julkisine kirjastoineen: se on se temppeli, joka oli hautautuneena Villa Millsin alle ja jonka esiinkaivaminen ei vieläkään ole loppuunsuoritettu. Mutta edelleen — ja Agrippa esiintyi siellä rakennuttajana keisarin kanssa kilpaillen — ulkona Marskentällä suurin pyörörakennus, kaikkien jumalain talo Pantheon, ynnä Agrippan thermit, ja Neptunuksen temppeli (nykyisin Rooman pörssi), ja mahtava Marcelluksen teatteri j. n. e. Mikä ihanuus! Mikä sommittelun rohkeus! Sillä valtavimmat suuruusmitat tulivat siellä käytäntöön. Ja lopuksi varjoisat, katetut kävelytiet, n. s. *porticus*, jotka johdettiin peninkulmamatkoja halki korttelien, täynnänsä kreikkalaisen kuvanveistotaiteen mestarien alkuperäisiä luomia: kallista ja näkemisenarvoista. Rooma toipui. Rooma oli nuortunut. Rooma riemuitsi loistostansa, jos kohta se oli lainaloistoa; sillä kreikkalainen taide somisti kaupunkia.

Puhtaampaa oli sitävastoin runous, augustukselaisen runotaiteen kukka, joka samaten juuri nyt oli auennut ja puhjennut; sillä se oli aito latinalaista eikä kreikkalaista. Tämän läpikotaisin proosallisen hallitsijan, Augustuksen, oli suotu elää Rooman suurimpain runoilijain Vergiliuksen, Horatiuksen, Propertiuksen, Ovidiuksen aikana; he ylistävät Octavianusta

yksimielisesti jumalaiseksi mieheksi, joka on toteuttanut kultaisen aikakauden, ja kuivanjärkevä mies näki päänsä ympärillä kunniakehän, joka silloin vaikutti oudolta, mutta joka on jäänyt ainaiseksi häntä kaunistamaan.

Mutta samat runoilijat ylistävät samalla myöskin vapaan tasavallan mainetekoja, Scipioiden ja Metellusten aikoja, niin, Caton vapaaehtoista kuolemaa Uticassa: tarkoituksellinen suunta, jota silloin myöskin suuri historiankirjoittaja Livius seurasi. Mutta siihen ei sisältynyt vastakohtaa. Sillä Augustuksen oma mieli oli sellainen. Augustus loi silloin esikuvan Berlinin paljonpilkatulle Siegesalleelle. Hän pystytti Augustuksen-forumille, jonka hän uudesta loi, »tuleville polville esikuvaksi», kuten hän sanoi, kaikkien vapaan tasavallan sankarien kuvapatsaat; ne seisoivat (niinkuin ruhtinasten kuvat Berlinissä) rivissä, mutta seinäkomeroissa, alla piirroskirjoitus, missä heidän tekonsa olivat luetellut ohikulkevain ulkoaopittaviksi.

Augustuksen terveys oli jonkinverran vahvistunut kylmävesiparannuksella, jota hänelle suositteli hänen henkilääkärinsä Antonius Musa. Heti luonnollisesti kaikki ihmiset käyttivät Roomassa kylmävesihoitoa, myöskin otaksuttava valtaistuimen perillinen Marcellus. Mutta se ei sopinut kaikille, ja Marcellus kuoli. Muutoin Augustus oli rajattoman toimelias ja uuttera; hänen saappaittensa piti olla aina valmiina ulosmenoa varten, ja jos hän soi itsellensä huvitusta, se oli hyvin jokapäiväistä laatua. Hän ravisti intohimoisesti arpapikaria ja voitti siinä aina

(ilmeisesti oli usein kyseessä korkeita summia). Hän oli ostanut itsellensä monta pientä lasta; hän tuotatti ne usein luoksensa ja leikki heidän kanssaan pähkinän heittämistä. Myöskin hän mielellänsä kutsutti nyrkkeilijöitä, jotka saivat suorittaa hänelle kokonaisia taisteluita. Entä sitten teatteri: Augustus on saattanut teatterissa vallalle silloin aivan uuden taidelajin, baletin; se oli tuo korkeantaiteellinen, mutta kovin irstas pantomimi. Se huvitti hienompaa yleisöä; eläintaistelut ja veriset miekkailijanäytännöt sitävastoin olivat Rooman roskaväkeä varten; todella sivistyneet pysyivät niistä poissa; mutta Augustus se teki nämä suuret mieltä kiihoittavat näytelmät kansalaumojen alinomaiseksi ajankuluksi, kansan, joka nyt ei vaadi valtiolta ilmaiseksi ainoastaan leipäänsä, vaan myöskin juhlanäytäntönsä. Täytyy myöntää: tämä ei ollut lainkaan hyvää. Kerran hän kaivatti kaupungin edustalle keinotekoisen järvenkin ja tarjosi siinä nähtäväksi meritaistelun, naumakhian. Sillä roomalaiset tahtoivat myöskin kerran omin silmin nähdä Aktionin taistelun. Koko kansa virtasi sinne ulos kaupungin porteista, oikea kansainvaellus, ja melkoisen poliisivoiman täytyi varjella tyhjää pääkaupunkia, etteivät rosvot sillä aikaa ryöstäisi kaikkia puoteja ja pankkeja.

Niin kaikki Augustuksen ajalla näytti oivalliselta, mieltä ylentävältä ja varjottoman aurinkoiselta, kuin jumalat itse olisivat ilmestyneet ja kulkeneet halki maiden ja kaupunkien, ja siunaus versoi, minne he vaelsivat. Mutta onnettomuus kohtasi siitä huoli-

matta tätä caesareista onnellisinta keskellä hänen onneansa, ja siinä työssä, jonka hän oli suorittanut, piili epäonnistumisen ja hävityksen siemen. Ja tähän oli syynä pääkaupungissa vallitseva irstas siveettömyys ja se hillitsemätön, mieletön ylellisyydenhimo, joka silloin oli vallannut varakkaan luokan. Se oli enää ainoastaan murtunutta sukua. Senvuoksi ei kellään ollut halua ottaa kannettavaksensa suuria valtiollisia velvollisuuksia. Sotapalveluksesta koetettiin päästä, miten voitiin. Pahinta oli avioliiton rappio, lapsettomat kodit. Siitä keisarin julman ankara avioliittolainsäädäntö, joka kokonaan riisti perintöoikeuden kaikilta naimattomilta miehiltä. Ymmärretään, että näistä avioliittolaeista oli seurauksena jättiläismellakoita, varsinkin teatterissa, missä Augustus mielellänsä näyttäytyi. Vielä tuloksettomampaa kuin tämä oli jalojen siveyskirjoitusten levittäminen, mitä Augustus suunnitelmallisesti harjoitti. Miksi oli olemassa paljon hyviä kirjoja? Pitäisihän niiden mukaan myöskin elää! Siveellisyyden kohoittaminen! Tosiaankin, aika janosi siveellistä parannusta. Senvuoksi juuri silloin Augustuksen hallituksen aikana Johannes Kastajan esiintyminen Palestiinassa ja kristinuskon synty. Nämä harrastukset Tiberin rannoilla ja Jordanin äyräillä olivat samanaikaisia. Ja Augustus ponnisteli itse kunniallisesti kohoittaakseen itsensä ja perheensä siveellisesti korkeammalle tasolle. Tämä mies todistaa arvokkaalla tavalla todeksi sen väitteen, että suuret velvollisuudet kasvattavat ihmistä ja korkea asema häntä nos-

taa ja puhdistaa. Armottoman raa'at viettinsä Augustus on vanhempana miehenä ihmetyttävässä määrin voittanut, ja humaanisuus, jota silloin melkein jokainen hänen tekonsa osoitti, vaikuttaa täysin puhtaalta, sisäiseksi omaisuudeksi tulleelta.

Mutta hän sai nyt kokea tapainturmeluksen kauhut omassa lihassansa ja veressänsä. Iulia, hänen oma lapsensa, jonka hänelle kerran Scribonia, hänen toinen vaimonsa, oli lahjoittanut, Iulia, tämä ihmeteltävän nerokas rotuihminen, häikäisevä nainen, oli naimisissa hänen lähimmän ystävänsä, sotapäällikkö Agrippan kanssa. Kaikki toiveet kohdistuivat tähän avioliittoon. Mutta Iuliassa heräsi keisarintyttären itsevaltaisen ylimielinen vallantunne, tunne, että oli hyvän ja pahan yläpuolella, ja hän eli ujostelematta viettejänsä noudattaen, hillittömästi, häpeämättä, näyttäytyi julkeasti ja avoimesti rakastelijoittensa ympäröimänä. Häväistys, julkisella paikalla, oli niin kuulumattoman suuri, että Augustuksen täytyi tämä tyttärensä, jonka hän hempeällä hellittelyllä oli ympäröinyt, rikoksentekijättärenä tuomita, rangaista, hyljätä. Eräs Marcus Antoniuksen pojista oli ollut hänen suosituimpia rakastelijoitansa, ja tämä nuori Antonius oli suunnitellut murhayrityksenkin keisaria vastaan. Niin kostautui Augustuksen oma kevytmielinen nuoruudenelämä lopuksi hänelle itselleen.

Mutta onnettomuudet jatkuivat. Viisi lapsenlasta Iulia oli hänelle antanut; niiden joukossa oli yksi henkisesti vajamittainen poikalapsi, Agrippa, mutta kaksi

hyvälahjaista poikaa, Gaius ja Lucius. Huolehtiakseen vallanperimyksestä Augustus otti nämä lapsenlapset ottopojikseen; ne tulivat siis hänen lapsikseen; hän suorastaan osti ne vävyltänsä Agrippalta, ja rakasti heitä, niinkuin hän rakastaa voi; hän rakasti heitä ikäänkuin järjestelmän mukaan, antoi itse heille laskentotunteja ja lukutunteja, piti heitä aina ympärillänsä, antoi heidän matkoilla ratsastaa rinnallansa. Mutta pojat eivät kehittyneet erittäin suotuisasti, ja äkkiä, vuosina 1 ja 2 j. Kr. he molemmat kuolivat. Isku järkytti häntä kovin. Yleisön kesken kerrottiin, että Livia oli myrkytyttänyt pojat. Mutta niin kuolivat myöskin Augustuksen vanhat ystävät ja auttajat Agrippa, Maecenas, niin kuolivat myöskin parhaat niistä runoilijoista, jotka mainitsin ja jotka hänen aikakauttansa kaunistivat, menivät pois paljoa ennen häntä. Vanhus joutui yhä yksinäisemmäksi ja hänen oli nyt tyytyminen Livian kahteen poikaan, poikapuoliinsa Tiberiukseen ja Drusukseen, kunnes Drususkin, joka oli paljoa miellyttävämpi kuin Tiberius, kuoli aivan liian aikaiseen (8 e. Kr.). Viimeisinä kahtenakymmenenäkahtena elinvuotenaan väsynyt hallitsija näki jääneensä yksin Livian ja synkän sulkeutuneen Tiberiuksen seuraan. Mutta vasta vuonna 4 j. Kr. hän veti Tiberiuksen kanssahallitsijana lähellensä.

Lisäksi tuli vielä valtiollisia onnettomuuksia. Augustus on muutoin käynyt vähän sotia; sillä ulkomaiset kansat pyrkivät nyt näennäisesti niin mahtavan keisarikunnan kanssa rauhaan; ennen kaikkea

parthialaisetkin (vuonna 20 e. Kr.) Ainoastaan g e r m a a n i t tuottivat yhäti huolta. Jo vuonna 16 e. Kr. he häpeällisesti perinpohjin löivät Augustuksen sotapäällikön Lolliuksen. Tämän kyllä Tiberius ja Drusus jälleen korvasivat tunkeutumalla kuuluisilla sotaretkillänsä syvälle Saksaan, Elbelle saakka, ja oikeallekin Rheinin rannalle nyt Rooman leveä kämmen asettui. Mutta teurastus Teutoburgin metsässä, kheruskilaisen Arminiuksen äkillinen, valtava voitto vuonna 9 j. Kr. teki tyhjäksi tämän kaiken. Publius Quintilius V a r u k s e n johtamat kolme legioonaa oli päällekarkauksessa tuhottu, myöskin upseerit kaikki; kaikki sotamerkit menetetyt, itse Alison linnoitus kukistunut, ja Varus itse heittäytyi miekkaansa. Vihattu roomalainen oikeudenkäyttö ja Rooman verot olivat ajaneet germaanit tähän vapaustaisteluun. Vielä kapinan puhkeamisen edellisenä iltana kavala Arminius oli aterioinut Alison linnoituksessa mitään aavistamattoman roomalaisen luona. Silloin näyttäytyi äkkiä, miten Rooman sotalaitos oli rappeutunut. Valtio oli oikeastaan aina rahapulassa ja seurauksena siitä joukko-osastot laajoilla rajoilla liian heikot. Vanha Augustus antoi harmista partansa ja tukkansa kasvaa pitkäksi. Sellaisena hän oli kuukausimääriä. Roomassa itsessänsä asetettiin turvajoukkoja, ettei syntyisi kapinaa hallitusta vastaan, ja kaikkien provinssien maaherrain virkakautta pitennettiin, etteivät muutkin lännen kansakunnat nousisi Roomaa vastaan. Augustuksella oli tähän saakka germaanihenkivartiosto (niinkuin paavilla ny-

kyisin sveitsiläiset henkivartijat); sillä germaaneja pidettiin voimakkaimpina ja uskollisimpina vartijoina. Nyt hän lakkautti sen. Germaanilaisvaara oli tästä alkaen uhkaamassa Rooman valtakunnan taivaanrannalla.

Huolta ja nöyryytyksiä ei siis puuttunut. Harvinainen mies, joka viidenkymmenenviiden vuoden ajan oli roomalaisiansa hallinnut, voi kuitenkin tyytyväisenä vihdoinkin vuonna 14 levolle laskeutua. Koko Italia kukoisti jälleen, ja ennen kaikkea kaikissa provinsseissa, koko avarassa maailmassa, kiitos oivallisesti järjestetyn valtakunnanhallinnon, heräsi terve, rikas elämä. Ihana kylvö oli kylvetty. Iloinen toivehikkaisuus virisi kautta provinssien. Aivan hänen kuolemansa edellä, kun hän oli purjehtimassa Napolin lahdella, tuli yksinkertaisia aleksandreialaisia laivamiehiä odottamatta Augustuksen luo laivan kannelle ja sanoivat juhlallisesti hänelle: »Sinä olet se, jonka toimesta me elämme, laivaliikettämme harjoitamme, olemme vapaita ja saamme voittoa.» Suloista oli varmaan hänen korvallensa sellaista kuulla. Ja päivät olivat vielä niin kauniit: oli sydänkesä, ei vielä syyskuu. Ihmeellinen lämpö, joka teki niin hyvää vanhalle ihmiselle. Sininen meri kimalteli ja hehkui. Caprilla vanha hallitsija vielä tarjosi kansanaterian ja toimeenpani nuoren väen tappelun heitättämällä sen joukkoon leivoksia ja omenia. Se huvitti häntä hyvin. Neljä päivää hän oli siten vielä Caprilla, mitä lempeimmältä mielellä. Keskustelussa sattui, että hän huomaamatta tekaisi soman

kreikkalaisen runosäkeen ja pian vielä toisen. Silloin hän kysyi korkeasti oppineelta seuralaiseltansa Thrasyllokselta: »Keneltä tämä säe on?» Kun Thrasyllos valitti, ettei hän tuntenut oivallista runoilijaa, hän oli haljeta naurusta. Mutta ähkytauti, jota hän poti, oli häneltä kokonaan vienyt voimat. Napolin kautta hän tuli vielä Nolaan lähellä Pompeiia. Sinne hän kutsutti Tiberiuksen luoksensa, sillä hän tunsi äkkiä lopun lähenevän. Kokonaisen päivän hän vielä keskusteli siellä salaisesti synkän kruununperillisensä kanssa. Tämän keskustelun jälkeen kerrotaan Augustuksen sanoneen: »Voi kurja Rooman kansa, miten verkkaisin hampain sinut rikki pureskellaan.» [1]) Juuri ennen kuolemaansa hän kysyi: »Onko kansa ulkona jo kuohuksissaan?», annatti sitten peilin ja silitytti tukkansa (hän pani nyt enemmän arvoa ulkoasuunsa). Sitten hän lysähti kokoon. Hän näki hengessä neljäkymmentä nuorukaista, jotka tahtoivat kantaa hänet pois. Ne olivat hänen tulevat ruumiinkantajansa. Hän tunsi jo, että hän ei enää voinut hallita alaleukaansa, yhtäkaikki hän sanoi vielä ympärillä seisoville merkilliset jäähyväissanansa: »Olenko teidän mielestänne näytellyt hyvin elämän teatterikappaleen?» ja sitten kreikaksi: »Jos pikku kappale on teitä miellyttänyt, niin taputtakaa käsiänne ja laittakaa, että minä voin iloisena poistua.» Sitten hän erosi elämästä Livian sylissä. Mutta nuo sanat ovat niin luonteenomaisia kuin mahdollista. Sillä

[1]) Tämä lausunto on ilmeisesti keksitty, mutta hyvästi keksitty.

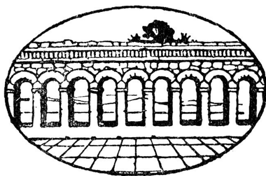
niin oli todellakin: elämä teatterikappale! Hän oli osansa hyvin näytellyt, ja se osa oli vaikea esittää, rauhanruhtinaan ja maailman onnellistuttajan osa. Suorittaakseen sen hän oli jättänyt kaikki alhaiset vietit, verenhimon ja hirmuvaltiaan ihmishalveksumisen. Hän oli neljänkymmenen vuoden ajan naamioinut itsensä hyväksi ihmiseksi. Hän oli lopuksi tullut siinä hyväksi. Tämä itsekasvatus on ilmiömäistä. Senvuoksi hän on myöskin saavuttanut suosiota, niinkuin tahtoi. Hän on pysynyt koko seuraavan ajan roomalaisten voittamattomana ihannekeisarina.

Kun hän oli kuollut, hänen lapsenlapsistansa, hänen tyttärensä Iulian pojista, yksi eli vielä; se oli tuo heikkojärkinen, mielisairas nuorempi Agrippa. Tiberius surmautti heti tämän Agrippan. Sitten vasta hän ilmoitti kansalle, että Augustus oli kuollut. Tiberius oli nyt ainoa perillinen.

Pitäisikö minun puhua vielä siitä yli-inhimillisestä kunnioituksesta, joka on tullut Augustuksen osaksi. Meille on nykypäivinä läheisintä, että *Sextilis* kuukausi (elokuu) silloin hänen mukaansa sai nimen *Augustus;* keisari oli näet kuollut tässä kuussa. Muutoin häntä kunnioitettiin jo elinaikanansa jumalana ulkopuolella Roomaa monissa temppeleissä, ja sitä varten syntyi monessa provinssissa erityisiä papistokuntia, n. s. augustaalit. Sentähden myöskin kerrottiin: Octavius ei ollutkaan Augustuksen isä, vaan Augustus oli jumalan poika. Apollo jumala itse oli yhtynyt hänen äitiinsä, Attiaan. Sitten tuli lisäksi

vielä toinen tarina, että nimittäin muuan ennustaja oli Roomassa vuodesta 63, Augustuksen syntymävuodesta, ennustanut, että sinä vuonna syntyisi Roomalle kuningas; heti Rooman senaatti, joka pelkäsi kuningasta, käski, että kaikki v. 63 syntyvät lapset piti surmattaman (esikuva Betlehemin lasten surmaamiskertomukselle). Mutta tämä pahatyö jäi suorittamatta, koska kaikki ylhäissäätyiset vanhemmat, jotka odottivat lasta sinä vuonna, palavasti toivoivat, että heidän pojastansa olisi tuleva luvattu maailman kuningas. Luonnollisesti Augustuksen kuoleman jälkeen hänen syntymätalostansa Roomassa tuli pyhäkkö; myöskin hän lapsuudenkotiansa Velitraessa oppaat vielä myöhempinä aikoina näyttelivät: siellä oli kamalaa; aave kummitteli tyhjissä huoneissa, eikä kukaan uskaltanut siellä oleskella, saatikka asua. Tiber joen ja Rooman Corson, vanhan Flaminiuksen tien, välillä Augustus oli itse rakennuttanut itselleen ja omaisilleen mausoleumin, jota ympäröitsi kaunis puisto, nuorison leikkipaikka. Sinne hänen tuhkansa haudattiin. Senaattorisäätyiset miehet kantoivat hänen ruumiinsa paareilla polttoroviolle, korkealla hartioillansa halki Rooman katujen. Kun rovio paloi ja liekit leiskahtivat yli ruumiin, näki eräs — se oli eräs senaattoreista — omin silmin, miten Augustus liekeistä ja savusta ruumiillisena nousi taivaaseen. Jumalanpojan taivaaseenastuminen! Tämä ei voi meitä oudoksuttaa. Se oli rohkean haaveellisen uskonnollisuuden aikaa, ja kernaasti uskottiin sellaisiin ihmeisiin.

KEISARI CLAUDIUS

Rooman keisariaika, joka alkoi Augustuksen nelikymmenvuotisella yksinvallalla, kesti viisi vuosisataa. Se päättyy Länsi-Eurooppaan nähden 5. vuosisadalla, v. 476 j. Kr. Odoakerin, germaanilaisen sotakuninkaan esiintymiseen. Jokainen noin kuudestakymmenestä Rooman keisarista — vai oliko heitä enemmän? —, jotka tuona aikana ovat hallinneet, on luonnetyyppi. Kaikki he ovat lyötättäneet rahaa, ja keisarirahat näyttävät meille heidän pronssiset piirteensä. Meidän on tässä tyydyttävä vain muutamiin.

Augustusta seurasi lähinnä säännöllisessä perintöjärjestyksessä, joka perustui sukulaisuuteen, ainoastaan nuo neljä: Tiberius, Caligula, Claudius ja Nero. Kun minä heidän joukostansa otan esitettäväkseni keisari Claudiuksen, se ei tapahdu yksinomaan vaihtelun halusta: juuri tämä Claudius oli kaikista yksinvaltiaista tyhmimmän huudossa, ja maksaa vaivan niin monen sankarin perästä nähdä kerrankin n. s. narri purppurassa; tärkeämpää on, että paljon henkilöitä, myöskin naisia, joilla on kuuluisa nimi, ryhmittyy Claudiuksen ympärille. Hän hallitsi ainoastaan kolmetoista vuotta.

Aluksi on tehtävä vain jokunen esihuomautus. Jo heti Augustuksen kuoleman jälkeen, jo Tiberiuksen aikana, oli lempeä keisarivalta muuttunut avoimeksi hirmuvallaksi. Tosin ei lain, vaan väärinkäytöksien tietä. Korkean senaatin vaikutusvalta, joka kerran vapaan tasavallan aikana oli niin suurenmoisesti valtiota johtanut, oli kokonansa vaipunut.

Claudius (S. II.)

Ja kansa sitten! Kansanvaalit, kansan virkamiesten valitsemisen Tiberius lakkautti, keisari nimitti nyt virkamiehet. Jo Augustus oli niinikään turvallisuudeksensa sijoittanut Roomaan 3000 miestä keisarillista kaartia; Tiberius järjesti tämän joukon vakinaiseen leiriin Viminalis kukkulan taakse. Nämä olivat pretoriaanit, joiden prefekti eli päällikkö pian tuli lähinnä keisaria mahtavimmaksi mieheksi. Jo epäluuloisen Tiberiuksen aikana kukoisti sitäpaitsi inhoittava ilmiantajajärjestelmä *(delatores)* ja oikeusmurhat ilmoitettujen majesteetinloukkausten johdosta; sekin uusi käsite. Yhdelle ainoalle ihmiselle Tiberius, tämä runsaslahjainen mies, joka kumminkin vajosi ihmisvihaan ja ihmiskammoon, lahjoittaa luottamuksensa, ovelalle Seianukselle. Tiberius vetäytyy luoksepääsemättömänä salaisuuden verhoamaan yksityiselämään Caprille. Caprin saari on nytkin vielä täynnä salaperäisen synkkiä muistoja Tiberiuksesta, ja yhäkin hänen vaivattu henkensä kummittelee siellä öisin hänen palatsilinnojensa sortuneissa raunioissa. Mutta Seianus petti hänet häpeällisesti. Kumminkin piinatulla vanhuksella oli vielä kyllin voimaa häntä rangaista. Kyllästys ja inhontunne jäi hänelle jäljelle. Tiberius tuli 79 vuoden vanhaksi. Itse kuolemakin pelkäsi häntä. 23 vuoden ajan oli Tiberiuksen valta pääkaupungin kuormana (14—37); mutta provinsseille se koitui siunaukseksi, ja hänen vanha sotapäällikkömaineensa vaikutti, että Rooman nimi edelleenkin oli korkeassa arvossa parthialaisten ja germaanien keskuudessa.

Häntä seurasi nuori Caligula, Tiberiuksen veljen pojanpoika; hän oli ainoa kruununperillinen, joka vielä oli käytettävissä. Sillä kuolema, nimenomaan väkivaltainen kuolema, oli jo silloin arveluttavassa määrin tehnyt puhdasta keisariperheessä. Caligula oli äitinsä puolelta Marcus Antoniuksen jälkeläinen; hän oli paljon ylistetyn, kansan jumaloiman Germanicus prinssin poika. Hän oli nuori, 25 vuoden vanha. Mutta hän petti kaikki toiveet; sillä valta oli nyt mielisairaan käsissä. Kaikki hänessä on patologista. Hän tiesi sen itse; hän ei nukkunut yöllä, kalvavat ajatukset ahdistivat häntä. Mutta kukaan ei pannut verenhimoista hullua kahleisiin. Viisi vuotta hänen n. s. hallitustansa eivät olleet muuta kuin murhaa ja ryöstämistä. Roomaa kuritettiin hirmuisesti, eikä yksin Roomaa, vaan provinsseihinkin ulottuivat hänen ahneutensa ryöväysretket. Kissamaisena ja kavalana koko maailmaa kohtaan hän piti senaattorit sellaisessa kauhussa, että he palvelivat häntä pöydässä kuin viinurit, lautasliina käsivarrella. Hänestä oli liian kallista ostaa ruokaa petoeläimille; senvuoksi hän heitätti pedoillensa rikoksentekijöitä; ne eivät maksaneet mitään. Caligula se myöskin ensimäisenä tarjosi nähtäväksi julkisen tuomitun polttamisen. Mutta hän sai sopivan lopun, oman henkivartiostonsa toimesta. Pretoriaanit määräsivät jo silloin Rooman kohtalon; he murhasivat mielipuolen narrin balettiharjoituksessa hänen omassa palatsissaan.

Enää ei siis senaatti tyranneja murhaa. Yhtä-

kaikki liikahteli siinäkin vielä hiukan vanhaa toimitarmoista henkeä. Senaatissa nousi heti voimakas puolue, joka tahtoi nyt toimeenpanna keisariuden lakkauttamisen ainaiseksi. Mutta sotamiehet, mitä ne välittivät senaatista? Pretoriaanit tekivät heti seuraavana päivänä kunnioituksin ja uskollisuudenvaloin Rooman keisarin Claudiuksesta, joka heillä oli luonansa leirissä. Minä huomautan, että näissä pretoriaaneissa monasti oli germaanejakin; saksalaisia pidettiin silloin jo parhaina sotilaina, valiojoukkona, ja saksalaiset ovat siis kenties jo silloin keisarin määränneet. Sellainen tapahtuma sattui tammikuussa 41. Mielenkiintoista on lähemmin tuntea ne olosuhteet, missä tämä tapahtui.

Tämä Claudius oli Caligulan setä, jalon Germanicuksen veli, ja hän oli silloin jo viidenkymmenen vuoden vanha. Jo lapsena häntä kohdeltiin halveksien. »Tyhmempi kuin Claudius» oli jo aikaisin sananpartena keisarillisessa perheessä. Hänen oma äitinsä nimitti häntä epäsikiöksi *(portentum)*, joka ei syntymässä ollut tullut valmiiksi. Senvuoksi annettiin pojalle kasvattajaksi raain mies, mikä tallista noudettiin, tallirenkien katsastusmies. Livia, vanha keisarinna-äiti ei yleensä koskaan suonut puhuttelusanaa taitamattomalle tolvanalle ja Augustus sanoi: »Hän tekee meidät ikuisesti naurunalaiseksi, mies parka. Älkää vain antako hänen sirkuksessa istua eturivillä keisariaitiossamme, sillä silloin kaikki näkevät hänet ja nauravat.»

Claudius tosiaankin änkytti, ei pitänyt nenäänsä

puhtaana, hänellä oli raaka tapa nauraa, ja kun hän vihastui, hänen suunsa vaahtosi; muutoin hän oli suurikasvuinen; mutta hän nyhjytti päätään ja ontuikin hiukan. Tiberius ja Caligula käsittelivät kumpikin keisarina ollessaan häntä nollana, niin, jättivät hänet vain senvuoksi elämään, koska he ajattelivat: hän on vaaraton. Claudius toivoi kunniallisesti saavansa kerran valtionviran. Tiberius vastasi hänelle: »Sinä kelpaat ainoastaan karnevaaliin; tuossa 40 kultakolikkoa huvitellaksesi.»

Mutta kaikki tämä oli väärin. Claudiuksesta olisi varmaan voinut tulla jotakin. Mies hankki aikaisin aivan omasta halustansa perusteellisen kirjallisen sivistyksen, niin, mitä kaukaisimmat tiedot vanhan historian alalla; Livius, suuri historioitsija, oli hänen opettajansa, ja hän seurusteli mielellään kreikkalaisten oppineiden kanssa. Eikä vain niin; hän on aikaisin itsekin julkaissut oppineita teoksia, jotka hän osittain kirjoitti kreikan kielellä. Missä ilmeni siis hänen tyhmyytensä? Ilmeisesti on aika ajoittain vika olla klassillinen filologi; sillä se hän oli; hän tutkisteli myöskin fonetiikkaa; miten narrimaista! Mitä sellaisella omituisella ihmisellä ja kirjatoukalla oli tekemistä keisarillisten prinssien ja tottuneiden maailmanmiesten joukossa? Mutta kun hänet suunnitelmallisesti suljettiin kaikista viroista ja valtiovelvollisuuksista, siitä oli seurauksena, että hän lopulta rupesi juomaan ja pelaamaan ja seurusteli vain alhaisten ihmisten kanssa, jotka tekivät hänestä karkeata pilkkaa. Aterian jälkeen hän nukahti; sil-

loin he heittelivät häntä öljymarjan sydämillä ja vetivät hänen käsiinsä villaiset käsineet; kun hän heräsi ja hieroi silmiänsä, hän säikähti karkeita käsiänsä.

Ajateltakoon nyt, että sellainen ihminen äkkiä tulee maailman keisariksi. Että loppuromahdus oli tapahtuva, oli päivänselvää.

Kun Caligula piti murhattaman palatsissansa, salaliittolaiset poistivat läheisimmistä huoneista mahdollisimman tarkoin kaikki vastukseksi koituvat todistajat. Claudius tyrkättiin aluksi erääseen salongeista. Kun hän sinne kuulee haavoitetun Caligulan hirmuisen kirkunan, hän hiipii eräälle parvekkeelle ja kätkeytyy kauhuissaan ulkokaihtimiin. Muuan sotamies näkee hänen jalkansa pistävän esiin. »Halloo! kuka siellä piileskelee?» Hän tuntee Claudiuksen, joka pelosta lankeaa polvillensa. Sotamies tekee heti kunniaa, tervehtää häntä heti kohta »*imperator*iksi», koko sotilasjoukko raahaa hänet halki kaupungin kantotuolissa kasarmin pihalle. Siellä Claudius viettää seuraavan yön pää riipuksissa ja arkana.

Silläväliin Capitoliumille kokoontunut korkea senaatti neuvottelee, neuvottelee ja neuvottelee eikä tiedä, mitä sen oikeastaan pitäisi päättää; katukansaa tunkeutuu lähistölle; kansa huutaa uutta hallitsijaa, joka antaa sille leipää ja näytelmiä. Silloin pretoriaanit ratkaisevat asian lopullisesti. He vannovat uskollisuutta Claudiukselle. Hän on keisari kaartin toimesta, ja hetikohta Claudius maksattaa kullekin yksityiselle kaartinsotilaalle käsirahoina 15,000 sestertiä (noin 3,700 markkaa).

Kävi, kuten käydä täytyi. Kuka olisi kansan muutoin pitänyt valita? Koko Augustuksen suvusta ei ollut ketään muuta täysikasvuista enää jäljellä paitsi Claudius, huolimatta kaikista ottopojaksiotoista. Niin, jos senaatin keskuudesta olisi noussut lahjakas mies, kyllin päättäväinen ja tunnoton voittaakseen palkkasoturit rahalla puolellensa! Mutta sellaista ei ollut.[1]) Kaikkein vähimmin sopiva sellaiseen osaan oli Seneca, n. s. filosofi Seneca, tuon ajan merkitsevin mies, silloin jo 43 vuoden vanha, rikaslahjainen, hieno, asioita ymmärtävä, ja täynnä antaumusta suuriin päämääriin, mutta liian hyväsydäminen; oikeamielisyyden ja ihmisyyden mies ei silloin vielä kelvannut Rooman valtikan kantajaksi. Caligula oli häntä juuri näiden hänen ominaisuuksiensa vuoksi ankarasti uhkaillut ja vainonnut. Seneca nähtiin silloin vain yksityispiireissä toimissansa. Hänen suuri tulevaisuutensa oli vielä kaukana.

Juuri silloin, vuonna 41, Seneca, vuosisatansa nerokkain kirjailija, kirjoitti mukaansatempaavan kirjoituksen vihaa vastaan *(de ira)*, joka hämmästytti uutuudellaan. Kirjoitus oli päiväntapahtuma. Hän näki, että kiivas viha ja kaikkien itsekkäitten viettien hillittömyys tuhosivat kaikki sivistyksen siunaukset ja tekivät elämän Roomassa helvetiksi. Hän vaati tämän maailman mahtavilta vihdoinkin mielenmalt-

[1]) Galba pysytteli silloin varovasti syrjässä (ks. Suetonius Galban elämäkessarraan); L. Annius Vinicianus ja Valerius Asiaticus eivät onnistuneet yrityksessään esiintyä onnentavoittelijoina.

tia, itsekuria, kohtuutta, niin, ihmisrakkautta (tähän asti roomalaiselle tuskin ymmärrettävä käsite). Myöskin hän julkisesti julisti Augustuksen ihannekeisariksi, johon oli palattava.[1]) Tämä kaikki miellytti suuresti uutta keisaria Claudiusta, ja Seneca teki häneen pysyvän vaikutuksen; sillä Claudiuskin tahtoi palata Augustuksen lempeämpään hallitustapaan; hän tahtoi vahvistaa jälleen senaattia; hän häpesi kiivauttansa, jota Seneca paheksui, ja lupasi julkisesti maltillisuutta ja itsensä hillitsemistä.

Mutta olot olivat liian sekavat. Hänen hallituksensa ensimäisestä päivästä alkaen oli keisariin tarrautunut kaksi valtaa: ensiksi hänen puolisonsa Messalina ja toiseksi hänen vapautettunsa.

Claudius perehtyi tosin itse oikein tarkasti asioihin. Hänen senaattipuheensa osoittavat, että hän erinäisiä kysymyksiä tutki persoonallisesti huolella ja perinpohjin. Kun Roomassa on tulipalo, hän on kaksi yötä peräkkäin palopaikalla ja itse huutaa ihmisiä auttamaan ja pelastamaan; tällöin hänellä on vieressänsä koreja täynnä rahoja, ja hän palkitsee jokaista, joka auttaa, heti. Huono merkki on, että hän halveksi lainoppineita; mutta oikeudenkäyttöä hän on innolla edistänyt, estänyt kaiken vitkastelun oikeusasiain käsittelyssä. Hän itse oli korkein oikeusaste siviilijutuissa, ja hän tuli siinä yhäti kosketuksiin yleisön kanssa tavalla, joka nykyaikaiseen hallitsijaan nähden on aivan mahdoton ajatellakin. Sen pahempi

[1]) Ks. hänen *Consolatio ad Marciam.*

hän juuri näissä puuhissaan teki itsensä äärettömän naurettavaksi. Koko päivän päästään hän istui Forumilla ja antoi asianajajain edessänsä puhua ja puhua, kunnes hän nukahti; sellaista menoa oli koko vuoden, mätäkuussakin (ja ajateltakoon, mätäkuu-Roomassa!). Ainoastaan milloin hän vainusi lähistöllä pappien ateriaa, hän äkkiä keskeytti käsittelyn ja meni kuokkavieraaksi. Ja aivan liian yksinkertaisia hänen päätöksensä usein olivat, kuten esim. syytettäessä erästä kreikkalaista siitä, että hän oli väärin ottanut itselleen Rooman kansalaisen oikeudet. Claudius määrää, että käsittelyn aikana tämän kreikkalaisen on esiinnyttävä kreikkalaisessa puvussa, niin kauan kuin syyttäjä puhuu; mutta niin pian kuin puolustaja alkaa puhua, hänen on pukeuduttava uudestaan ja esiinnyttävä roomalaisena.

Mutta tällä kummallisen turhantarkalla herralla oli palatsissaan kotiministerinsä, hyvin älykkäitä kreikkalaisia orjia, joille hän oli lahjoittanut vapauden. Sana *minister* merkitsee oikeastaan kotiorjaa; keisarilliset ministerinvirat eivät siis alkujaan olleet muuta kuin talonpalvelijanpaikkoja. Näille aivan yksityisille palvelijoilleen Claudius nyt jätti kaikki suuremmat hallitusasiat, ja se oli viisasta. Felix oli hänen sotaministerinsä nimi; Pallas hoiti tililaitosta, siis finansseja, raha-asioita; Narkissos oli kansleri; tämä oli tärkein toimi, s. o. hän hoiti valtakunnassa ja valtakunnan rajojen ulkopuolella poliittista ja hallinnollista kirjeenvaihtoa. Polybios ja Kallistos lopuksi hoitivat anomuskirjeosastoa. Narkissos oli terävin,

suurenmoisin näistä kreikkalaisista hovimiehistä, joita laiskat roomalaiset varmasti raivo sydämessä katselivat. Kreikkalaiset ne nyt Roomaa hallitsivat: siitä raivo. Se oli leipäkateutta ja rotuvihaa. Claudius sitävastoin oli täydellä syyllä pelkkää kiitollisuutta, ja mikään kunnianosoitus ei hänestä ollut liian korkea hänen auttajillensa. Näitä kreikkalaisia moitittiin syystä, että he käyttivät asemaansa hyväkseen rikastuaksensa äärettömästi. Narkissos ja Pallas olivat läheltä pitäen Rooman rikkaimmat miehet. Mutta kuka roomalainen teki sitten toisin, jos hän vain sai jotakin tilaisuutta siihen? Tämän ryöväysjärjestelmän ovat kreikkalaiset nousukkaat oppineet Rooman omilta suuruuksilta, Iulius Caesarilta etunenässä. Tosiasia on, että tyhmän Claudiuksen hallituskausi esiintyy pysyviltä suorituksiltaan poliittisella ja hallinnollisella alalla paljoa loistavampana kuin Tiberiuksen ja Caligulan hallitus. Tästä hän oli kiitollisuudenvelassa ennen kaikkea Narkissokselle, jolla oli käsissänsä ulkoasiat ja yleishallinto. Muistelen vain ihmeellistä Claudiuksen vesijohtorakennusta, *aqua Claudiaa*, jonka jättiläiskaaret nytkin vielä ovat Campagnan pääkaunistus ja Lateraanin lähellä yli kaupungin muurin ylpeästi tunkeutuvat kaupunkiin. Lisäksi tuli aivan hiekoittuneen Ostian sataman uudestirakentaminen majakkoineen. Ostia on Rooman miljoonakaupungin luonnollinen satama, mutta nykyisinkin se on jälleen aivan hiekoittuneena. Se oli teknillinen jättiläissuoritus, ja kukaan Roo-

man vallanpitäjistä ei ollut tähän asti siihen uskaltautunut. Vielä mielenkiintoisempaa on, että Marokko silloin lopullisesti järjestettiin provinssiksi, kieltämättä taaskin arvaamattoman suuri voitto valtakunnalle; mitä Marokko kauppapoliittisesti merkitsee, siitä ovat nykyisin ranskalaiset ja jotkut saksalaisetkin päässeet selville. Mutta suurinta on, että Britannia, tarkemmin Etelä-Englanti, nyt Claudiuksen kenraalien johdolla vuonna 43 valloitettiin ja tuli Rooman provinssiksi. Tämä on muistettavinta. Sillä tällä tapahtumalla alkaa Englanti historiansa.

Mutta missä viipyy Messalina? Puhuisimmeko ainoastaan Claudiuksen talonpalvelijoista? Tosiaankin, ministerien ohella, jotka olivat keisarin oikeana ja vasempana kätenä, oli vieläkin toinen valta, joka keisaria vasta oikein hallitsi. Tämä oli hänen puolisonsa, nuori keisarinna Valeria Messalina. Hän oli, kun hänen puolisonsa tuli keisariksi, vasta 17-vuotias, solakka ja kultakutrinen, täydessä nuoruudensulon lumoavaisuudessa, mutta samalla aistillinen, himokas ja voittamaan tottunut, vehkeilevä nainen ja viettelykykyinen, mutta lisäksi kiivas, niin, raivotar intohimossansa. Hänen historiallinen suurtekonsa oli, että hän synnytti Claudiukselle keisarinpojan. Nyt oli saatu keisarillinen prinssi! Keisari oli ihastuksissaan. Ajateltakoon, näissä lapsiköyhissä piireissä! Kenellekään edellisistä kolmesta keisarista, keisarikauden 72 vuoden kuluessa, ei ollut tähän saakka poikaa syntynyt. Claudius nimitti lapsen Britannian valloituksen muistoksi Britannicukseksi. Mutta sitä ehdotto-

mammin vallitsi Messalina, joka oli synnyttänyt kruununperillisen, ja voi uskaltautua kaikkeen, todellakin kaikkeen. Senvuoksi talon ministeritkin taipuivat täysin hänen tahtoonsa. Ja hän soi itsellensä kaiken; hän ei tuntenut lainkaan pidättyväisyyttä. Roomassa vallitsi naiskomento, kuin olisi Kleopatra nyt voittoisana tehnyt tuloansa. Mutta Kleopatra oli viisaampi kuin Messalina. Tosin varmaan koko joukko riettaita juttuja, joita kerrotaan, on liioittelua; sillä kun keisarinna kuoli, Rooman juorut syytivät joka taholta lokaa hänen päällensä. Mutta vaikkapa niinkin, sarja tosiasioita ei ole kiellettävissä. Mitä varten Messalina oli nainut tämän Claudiuksen aikana, jolloin mies ei vielä mitään merkinnyt? Yksinomaan ollakseen hänestä piittaamatta. Nyt, kun hänen puolisonsa oli tullut keisariksi, hänellä oli mitä verrattomin asema, ja hän ei nyt yksin harjoittanut avoimesti lukuisia rakasteluitansa (oliko mies gladiaattori vai tanssija, oli hänelle yhdentekevää; hieno Vitellius oli saanut saaliikseen hänen tohvelinsa ja kerskaili sillä, että aina kantoi sitä sydämellänsä); sitäpaitsi oli vaarallista torjua hänen rakkauden tarjoustansa; ken oli ynseä, joutui hänen kostollensa alttiiksi. Messalina voitti Iulian, Augustuksen paheellisen tyttären, siinä, että hänkin osasi surmata tai surmauttaa. Mutta hän tarvitsi ennen kaikkea rahaa suosikkiensa onnellistuttamiseksi ja avasi senvuoksi suuren liiketoimiston, jossa myytiin kansalaisoikeuspapereita ei-roomalaisille ja virkapaikkoja roomalaisille. Kansalaisoikeus ja virat ostettavissa! Luonnollisesti Narkis-

soksen ja muiden hovivirkamiesten piti hoitaa tässä liikepuoli.

Mutta palatsissa esiintyi myös vastustusta, ryhmä arvostelevia henkilöitä. Ne olivat prinsessat Livilla ja Agrippina, kaksi merkitsevää naista, Caligulan sisaria, Claudiuksen veljentyttäriä; ja heidän puoltansa piti Seneca, merkitsevin henki Rooman miehisessä maailmassa. Messalina vihasi näitä kolmea. Seneca, joka kaikissa taloissa melkein kuin pappi saarnasi tapain puhtautta ja elämän pyhittämistä, ei ollut hänen silmissänsä muuta kuin vastenmielinen lavertelija. Claudius osoitti myötätuntoisuutta häntä kohtaan; se voi käydä vaaralliseksi. Livilla taaskin oli ihmeen ihana, muhkea nainen, loistava rotuihminen, mutta omaatuntoa vailla (kuten muutoin Agrippinakin) ja kevytmielisissä puuhissa kaiken todennäköisyyden mukaan Messalinan tasa-arvoinen kilpailijatar. Asia suoritettiin pian: Livilla ajetaan maanpakoon, sitten surmataan. Senecaa syytettiin luvattomasta yhteydestä hänen kanssansa; hänenkin on kuoltava, mutta Claudius pelastaa hänet Korsikkaan.

Agrippina jäi noista kolmestä yksin jäljelle. Hän oli silloin jo leski ja hänellä oli nelivuotias poika, Nero. Messalinan täytyi kokea, että katurahvas välistä tälle pienelle Nero prinssille toimeenpani suurempia kunnianosoituksia kuin Britannicukselle. Hän oli raivoissaan, mutta hän ei tehnyt lapselle mitään.

Silloin tuli kova onni. Eräs ministereistä, Polybios, kunnian mies, vastusti keisarinnaa muutamassa

puuhassa. Heti tämä surmautti hänet. Silloin kääntyvät kaikki muut ministerit hänestä pois. Suuri Narkissos on nyt hänen julkinen vihollisensa. Hänen piti pian saada kokea sen vaikutusta.

Vuonna 47 vihdoinkin kuuma rakkaus valtasi hänen sydämensä niin monien kevytmielisten huvittelujen perästä. Hän oli nyt 24-vuotias. Hän rakasti Rooman tunnustetusti kauneinta miestä, joka oli vain vähän häntä vanhempi, Gaius Siliusta, ja hänet valtasi mielettömän hurja ajatus mennä hänen kanssansa naimisiin. Claudius tunsi hänet hyvin; hän oli äskettäin määrännyt tämän Siliuksen konsuliksi; niinpä ei voi olla epäilystäkään, että Claudius, kun kyseessä oli niin huomattava nuori mies, myöskin sai tietää näistä häistä, jotka tosiaankin tapahtuivat kaikin tavanmukaisin menoin, vaikkakaan Claudius ei ollut silloin Roomassa. Mutta usein ilmenneessä tylsistyneisyydessään hän antoi asian toistaiseksi mennä menojaan. Messalina odotti, että hän lähettäisi hänelle erokirjeen; mutta hän ei tehnyt sitä. Messalina oli siis maailman silmissä kaksoisaviossa: suunnaton häpeäjuttu todellakin; mutta tosiasia on syyttä julistettu uskomattomaksi, mahdottomaksi. Tällainen kaksoisavio oli tulos poikkeuksellisista olosuhteista. Olettaenkin, että Messalina toivoi avioeroa, hänen vallassaan kumminkaan ei ollut saada sitä toteutetuksi. Kun Claudius hänen ottamistansa liikavapauksista huolimatta ei ollut lähettänyt hänelle erokirjettä, ei hänelle kiihkeässä intohimossaan jäänyt muuta jäljelle kuin toimia siten, kuin hän teki.

Ja hänen kaikkivallantunteensa antoi hänelle rohkeutta; sillä Claudius oli tähän asti mukautunut kaikkeen. Tosin kaksoisavio herätti yhteiskunnassa mitä suurinta pahennusta; mutta keisarilliset henkilöt tunsivat olevansa lakien yläpuolella.[1]) Samanluontoisia tapauksia ei myöskään puuttunut; Plauciusta syytettiin Ciceron aikana kaksoisaviosta[2]), se oli siveellisesti moitittavaa, mutta nähtävästi ei oikeudellisesti rangaistavaa; Iulius Caesar oli tahtonut suorastaan lailla suojella monivaimoisuutta[3]), ja suuri Marcus Antonius oli mennyt naimisiin Kleopatra kuningattaren kanssa ollessaan Octavian puoliso.[4]) Miksi tämä ei kävisi päinsä Messalinalle? Claudius oli hänelle ehdottoman alistuvainen, ja todella ei liikahtanutkaan; hän näytti suhtautuvan asiaan levollisesti.

Mutta Messalinan vihollinen Narkissos ymmärsi käyttää hyväksensä tapahtumaa. Hän antoi keisarin ymmärtää, että Silius, keisarinnan nuori puoliso, luonnollisesti tavoitteli keisarinarvoa. Narkissos esitti siitä todistajiakin. Salahanke majesteettia vastaan! Claudius oli arka; hän vapisi heti henkensä menettämisen pelosta, ja kuolemantuska teki hänet kykeneväksi kaikkeen.

---

[1]) Vrt. Theodor Birt, Röm. Kulturgeschichte s. 147. [2]) *bimaritus:* Cicero *pro Plancio* 30. [3]) Vrt. ed. s. 145. [4]) Huomautettakoon myöskin kreikkalaisesta ruhtinaasta Demetrios Poliorketeesta, joka oli naimisissa Philan kanssa; kun hän tulee Atheenaan, hän siellä nai vielä atheenalaisen Eyrydikenkin Miltiadeen suvusta: B. Niese, Geschichte der griech. u. maked. Staaten I. S. 314.

Hän oli niin pelkurimainen, kerrotaan, että etsitytti aseita jokaiselta luonansa kävijältä; niin, hän pelkäsi kirjuriensa metallipiirrintäkin; sillä nämä piirtimet olivat teräviä kuin neulat, koska niillä kirjoitettiin vahaan. Senvuoksi Claudius pari vuotta aikaisemmin (vuonna 42) oli surmauttanut muitten muassa Appius Iunius S i l a n u k s e n kin. Messalina oli tahtonut hankkia tämän Silanuksen pois päiviltä, tämä kun juuri oli nainut Messalinan leskeksijääneen äidin ja siitä syystä oli hänelle haitallinen. Silanus omisti sitäpaitsi Lucułluksen ihmeelliset puutarhat; nämä puutarhatkin varmaan häntä houkuttelivat. Narkissos oli silloin vielä hänen kanssansa liitossa. Narkissos kertoo keisarille nähneensä unta, että Silanus oli murhayrityksen tekijä; Messalina puuttuu puheeseen: »Niin onkin! Minä olen nähnyt aivan saman unen!» Se oli kyllin taikauskoiselle hallitsijalle. Hän uskoi sokeasti salaliittoon. Kun Silanus tulee palatsiin, käydäkseen keisarin luona kunniatervehdyksellä, tämä tuossa paikassa iskettää hänet maahan.

Se oli Silanus. Nyt Silius oli saman epäluulon alaisena. Mutta Narkissos oli valehdellut. Palatsivallankumousta ja keisarin murhaamista ei ajatellut kukaan. Kuumaveriselle keisarinnalle olivat hallitushuolet vallan kauhistavia; eihän hän ollut ottanut vastaan Augusta arvonimeäkään, eikä hän koskaan olisi sälyttänyt keisarinarvoa kauniin ystävänsä kannettavaksi. Hallitsemaan Claudius oli kyllin hyvä. Messalina ei aavistanutkaan mitään pahaa ja nautti

vain nykyhetken huumasta: halua ja haavetta! Hän kadotti kokonaan todellisuuspohjan jalkojensa alta ja tahtoi kaikkivallan suuruudenhulluudessaan, aivan niin kuin myöhemmin Nero, toteuttaa jumalaiselämän maan päällä.

Oli lokakuu ja kaikkialla maassa riemuitsevia viininkorjuujuhlia; niin itse Roomassakin. Hän toimeenpani palatsinsa puutarhoissa viininkorjuujuhlan, naamiaiset tavanmukaisine pukeutumisineen: Messalina esiintyi Bakkhos tarinan Ariadnena, mainadien ja pikku satyrien parvessa, huumaavan, rämisevän soiton pauhatessa, sillä aikaa kuin viinikuurnia puserrettiin ja mehu suhisten virtasi sammioihin. Siliuksen itsensä piti murattiseppeleisenä Dionysos jumalana häntä lähestyä, nuorena jumalana, joka hyljätyn Ariadnen vapauttaa ja mukanansa hänet riemujen autuuteen tempaa. Silloin kiipesi muuan vieraista puuhun ja ilmoitti: »Rajuilma uhkaa Ostiasta päin.» Tiesikö hän jotakin? Vai oliko todellakin vain rajuilma tulossa? Jo tuli sanantuojia; he toivat tiedon, että keisari, joka oli Ostiassa toimessa, lähestyi sieltä uhkaavana. Hän uhkasi rangaistusta. Kaikki lennähtivät hajallensa.

Messalina menetti ensin harkintakykynsä, sitten hän keksi keinon. Mukanaan molemmat lapsensa Britannicus ja Octavia — sillä hän oli jo lahjoittanut Claudiukselle tyttärenkin, Octavian — hän tahtoi rientää häntä vastaan Ostiaan. Kiireessään hän tosin voi saada vain yksinkertaiset puutarhurinkärryt ajettavikseen. Mutta tämä oli sitäkin vaikutta-

vampaa. Tämän näkemisen täytyi liikuttaa. Hän tiesi, että Claudius ei voisi hänen ilmestymisensä vaikutusta vastustaa; sillä hän oli vieläkin kaunis ja nuori. Silloin hän näkee vaunut; Claudius tuli seurueineen häntä vastaan. Jo kaukaa Messalina huutaa hänelle rukouksiansa. Mutta Claudius ei katso häneen; sillä Narkissos istuu vaunuissa hänen vieressään ja kahlehtii Claudiuksen huomion huumaavalla vilkkaudella syytäen syytöksiä hänen vaimoansa vastaan. Myöskin lapsia näkemästä hän taitavasti saa hänet estetyksi. Vanha mies istui täysin tylsänä vaunuissa, sanatonna hautoen ajatuksiansa, pää nyökkyen. Narkissoksella oli valta kaikkeen. Tahtoihan hän aina parasta. Hän oli kohtalo.

Niin hän vie keisarin, kun he ovat tulleet Roomaan, ensiksi Siliuksen taloon, ja ilmeni, että Messalina oli ottanut koko joukon taide-esineitä keisaripalatsista ja niillä koristanut rakastetun Siliuksen kotia. Silius laahataan pretoriaanien kasarmin pihalle. Siellä Narkissos jo seisoo hänen syyttäjänänsä. Kaarti huutaa meluten hyväksymistänsä, ja Silius pyytää ainoastaan, että hänet pian lopetettaisiin. Siihen paikkaan Claudius hänet surmauttaa.

Messalina on sillävälin äitinensä paennut Lucullukseen puutarhoihin, tuskan ja raivon vallassa. Hän tietää, että Claudius on häntä sieltä etsivä; hän tietää silloin liikuttavansa hänen sydäntään; niin, enemmänkin vielä, hän tahtoo kostaa tuolle Narkissokselle. Mutta keisari ei tule. Keisari on tosin lempeyteen taipuvainen. Mutta Narkissos pidättää häntä. Hä-

nen tulostansa nyt kaikki riippui. Yö tulee. Mikä kauhistuttava odotus! Hänen äitinsä Lepida neuvoo häntä itse tappamaan itsensä. Mutta hän ei voinut sitä tehdä. Hän ei voinut uskoa niin äkillistä perikatoa.

Silloin hän kuulee kolkutusta portille. Narkissos on hankkinut murhaajat. Murhaajat ne ovat. Messalinan tuskanhuudot ovat turhia. Raaoin häväistyssanoin kurja surmataan. Lapset seisoivat vertavuotavan ruumiin ääressä.

Se oli Messalina-tragedia. Suunnilleen niin Tacitus sen meille kertoo, mutta paljoa laajemmin ja liikuttavammin. Se vaikuttaa meihin joka tapauksessa voimakkaammin kuin silloin keisari Claudiukseen, joka lopusta kuullessaan osoittautui aivan välinpitämättömäksi, tulematta vähintäkään liikutetuksi edes nähdessään lastensa itkevän äitiä. Niin, sanotaanpa hänen seuraavana päivänä aterioidessaan kysyneen: »Miksikä keisarinna ei tulekaan syömään?» aivan kuin ei olisi saanut vähintäkään vihiä siitä, mitä oli tapahtunut.

Olkoon tapahtuman laatu miten inhoittava tahansa, joka tapauksessa Roomalle oli vapahdus, että Messalina oli raivattu pois; ja se oli Narkissoksen ansio. Mutta senaatti päätti hävittää kaikki keisarinnan kuvapatsaat, ja tämä on sen pahempi tosiaankin tapahtunut. Ainoastaan y h d e n pysyvän muistomerkin hän oli itsellensä hankkinut; se oli hyvän hammaspulverin resepti, jota Messalina käytti ja joka oli suosittu kauan aikaa. Resepti on meille säilynyt.

Claudius oli nyt 58-vuotias. Hän asettui sotamiestensä eteen ja huusi tuskaisesti tuttavalliseen tapaan: »Minulla on huono onni avioliitossa. Pistäkää minut kuoliaaksi, jos koskaan enää menen naimisiin.» Mutta Agrippina eli vielä, ja hän oli päättänyt toisin. Hän oli nyt 39 vuoden vanha, Nero, hänen pikku poikansa, tuskin kymmentä. Agrippina oli mahdoton todellisesti rakastamaan, sydämetön ja laskeva ja joka suhteessa Messalinan vastakohta; eikä hänen menneisyytensäkään ollut vallan tahraton; mutta se oli silloin kauniiden naisten kunnianasia: arveluttavaa perheystävää ei puuttunut koskaan. Vähää aikaisemmin oli Agrippina mennyt naimisiin muutaman Passienuksen kanssa, mutta ainoastaan surmauttaakseen ja sitten periäkseen hänet. Mutta nyt kohdistui hänen kunnianhimonsa poikaan. Eikö hänen poikansa Nero voisi tulla Rooman keisariksi? Miksi ei? Arkailemattomana, viisaana, vehkeilevänä, ennen kaikkea vallanhimoisena, hän nyt ryhtyi tähän valtavaan suunnitelmaansa. Jo vuoden 49 alussa hän oli Claudiuksen puoliso: Agrippina keisarinna! Vanha mies oli niin herkkä hellyydelle, ja veljentyttärenähän oli Agrippinalla oikeus tervehtiessään häntä hyväillä ja ilahduttaa häntä suudelmalla. Tämä vaikutti, ja hän teki mitä Agrippina tahtoi. Tosinhan sedän ja veljentyttären naimisiinmenoa pidettiin Roomassa suorastaan sukurutsauksena *(incestum)*. Mutta senaatti pantiin liikkeelle; sen täytyi tällöin päättää, että sellaiset avioliitot vastaisuudessa olivat sallittuja. Kahden-

kymmenenneljän tunnin kuluttua tästä senaatin päätöksestä olivat jo häät. Molemmilla oli kiire. Mutta ettei hän menettelyssään olisi niin yksinänsä, Claudius julkaisutti toivomuksenaan, että muutkin sedät naisivat veljentyttärensä. Todellakin oli jokunen, jolla oli siihen halua, ja Claudius ja Agrippina saapuivat sitten mielenosoituksellisesti tämän miehen häihin.

Hajamielinen Claudius, niin kerrotaan, nimitti nytkin yhä edelleen Agrippinaa, kuten ennen setänä, »pikku tyttärekseen» tai »sylilapsekseen». Mutta tämä pikku tytär kasvoi arveluttavasti yli hänen päänsä. Ensiksi oli kyseessä Claudiuksen tytär Octavia. Tämä Octavia oli kihloissa nuoren praetori Silanuksen kanssa. Heti ensimäisenä päivänä keisarinnaksi tulonsa jälkeen Agrippina purki tämän kihlauksen ja saattoi Silanuksen surmaamaan itsensä. Nero kihlattiin heti Octavian kanssa: lapsikihlaus, jollaiset olivat niin tavallisia vanhalla ajalla. Nero oli 12 vuoden vanha. Sitten tuli nuoren kruununperillisen Britannicuksen vuoro. Tämä hento nuorukainen tungettiin armotta syrjään ja ympäröitiin kauhulla, ja lopuksi Nerosta vuonna 51 tuli Claudiuksen ottopoika. Nyt Nero ei ollut enää ainoastaan keisarin vävy, vaan myöskin keisarin poika, Claudiuksen lempipoika. Häntä yksin näytettiin kansalle, hänelle kaikki kunnia annettiin. Claudius vakuutti hänelle nimenomaan kruununperimyksen. Niin kaikki näytti olevan hyvin. Agrippina ei voinut enemmän toivoa.

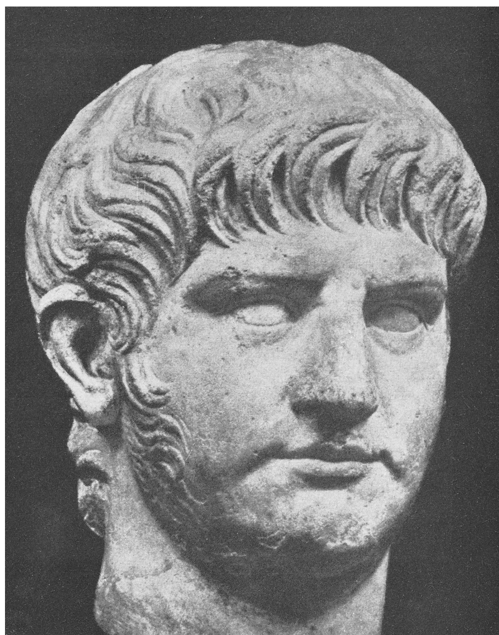
Kumminkin yleinen maailmantila tuotti vähän hallitushuolia. Mainitsemisen arvoista on meille, että

silloin, vuonna 50, Köln perustettiin, s. o. muutettiin sotilasleiristä siviilisiirtokunnaksi. Tässäkin Agrippinalla oli kätensä pelissä. Kaupunki sai hänen mukaansa nimen *Colonia Agrippinensium.* Sivumennen mainittakoon, että silloin, samana vuonna 50, kuoli juutalaisten kuningas Agrippa, joka välistä oli Claudiusta hyvin lähellä. Tähän loppui kuningasvalta Palestiinassa, ja maa tuli jälleen välittömästi Rooman hallintoon Syyrian provinssin lisänä. Mutta Claudius kulutti aikaansa gladiaattorinäytöksiin ja oikeudenkäyttöön. Tässä hän oli uskomattoman pitkämielinen. Muuan roomalainen ritari, jota oli viattomasti syytetty, heitti kiivastuksissaan asiakirja-kimppunsa hänelle vasten päätä. Toisen kerran on jokin mies provinssista kutsuttu todistajaksi eikä tule. Hänen maanmiehensä selittää hänen puolestaan: »Hän ei voi tulla!» Claudius kysyy: »Minkä vuoksi ei?» ja saa, niin usein kuin hän kysyykin, aina vain vastaukseksi: »Hän ei voi.» Vasta loppujen lopuksi tulee selitys: »Koska hän on kuollut, teidän majesteettinne.»

Meille kerrotaan hassunkurisia Claudiuksen lausumia. Kerran hän esim. tahtoi muutaman nuoren miehen koroittaa quaestoriksi (*quaestor* oli silloin ylhäinen virkamies). Häneltä kysytään miksi, ja hän sanoo: »Minä olin kerran sairas, ja silloin hänen isänsä ojensi minulle lasillisen vettä, juuri kuin minä olin hyvin janoissani.» Mutta senaattia hän ikävystytti puheillansa, joissa hän erinomaisen oppineesti selitteli, miten siinä ja siinä kohdassa kolme- tai viisisataa

vuotta sitten Roomassa meneteltiin. Sitten hän kaiverrutti puheet pronssitauluihin, ja niinpä on meille niistä yksi todellakin säilynyt Lyonissa. Myöskin uuden lajin kirjoituspaperia tämä keisari keksi ja ennen kaikkea kolme uutta kirjainta kirjaimistoon ja sai aikaan, että nämä kolme uutta kirjainta hänen aikansa oikeinkirjoituksessa myöskin otettiin käytäntöön. Aleksandreian egyptiläisessä yliopistossa täytyi joka vuosi hänen käskystänsä luennoida hänen kahta suurta historiateostansa, jotka hän nuoruudessaan oli toimittanut; toinen teos vei kaksikymmentä luentopäivää, toinen kahdeksan. Se ei ollut varmaankaan nautintoa. Ne käsittelivät vanhoja puunilaisia ja vanhoja etruskeja. Nykyinen historioitsija huokaa kyllä: »Olisipa meillä vielä nämä teokset! Me oppisimme niistä äärettömän paljon.» — Päivän työn jälkeen Claudius sitten söi ja joi määrättömästi: aterian jälkeen hän aina oli päihdyksissä. Kun hän sitten oli torkahtanut, tuli palvelija sulka kädessä ja pisti sen hänen kurkkuunsa, että hän saisi keventää itseänsä.

Mutta Agrippina puuhaili sillävälin senaatin nöyryyttämisessä ja ennen kaikkea harjoittaen Messalinan tapaan virkain kaupustelua, saadakseen rahaa; valtava nainen, valtava väkivaltaisuudessaan. Mutta päämäärästään hän ei suinkaan ollut vielä varma. Sillä Narkissos eli vielä, ja Narkissos oli hänen vastustajansa. Narkissos ei ollut tahtonut Agrippinan naimisiinmenoa Claudiuksen kanssa. Senvuoksi hän vihasi häntä. Ja Narkissos ei ollut toimetonna; hän

Nero (S. H.)

saa aikaan, että keisari jälleen rupeaa ajattelemaan Britannicus poikaansa. Claudius alkaa sääliä syrjäytettyä, aivan arkaantunutta nuorukaista, rakastaa häntä, ja meni niin pitkälle, että vanha mies teki uuden testamentin, jossa hän ei Neroa, joka juuri, vuonna 53, oli nainut Octavian, vaan Britannicuksensa teki valtansa perilliseksi. Nyt oli toimittava. Oli vuosi 54. Narkissos oli juuri sairaana; hän poti vaikeaa jalan kolotusta ja meni Campaniaan Sinuessan kylpylään. Hetki oli suotuisa. Vanhan myrkynsekoittajattaren Lucustan täytyi auttaa. Ei kukaan suojellut Claudiusta; sillä n. s. esimaistajankin, joka aina seisoi keisarin vieressä ja koetti ensin jokaista ruokalajia, Agrippina oli lahjonut. Claudius piti sienistä. Tällä kertaa oli myrkytettyjä sieniä. Agrippina ojensi ne hänelle itse. Päivällistä syötiin illan korvissa. Seuraavana aamuna Claudius oli kuollut. Mutta vasta keskipäivällä Agrippina tahtoi tehdä poikansa Neron keisariksi; sillä tähtien selittäjät olivat ilmoittaneet, että ainoastaan puolipäivähetki oli otollinen. Siispä aamupäivällä Claudius oli vain sairastunut; noudettiinpa ilveilijöitäkin ja operettilaulajia, jotka viereisessä huoneessa esittivät jotakin; sillä sairas oli sitä halunnut, niin kerrottiin.

Vasta puolenpäivän aikaan äiti vei sitten Nero poikansa ulos palatsista, jossa osasto kaartia oli vahdissa; ja jälleen kaarti on ensimäinen, joka Neron hyväksymishuudoin keisariksi tunnustaa. »Keisarin määrää sotajoukko.» Keisari! ja ei vielä 17-vuotiaskaan. Agrippina riemuitsi. Maailma alistui tapahtuneeseen

tosiasiaan. Palatsissa komentava upseeri pyysi sitten uudelta hallitsijalta, Nerolta, päivän tunnussanaa. Hänen antamansa tunnussana kuului: »paras äiti.» Mutta tämä paras äiti huolehti vielä yhdestä turvallisuustoimenpiteestä. Narkissos, ajan mahtavin mies, enemmän kuin kahdenkymmenen miljoonan omistaja, surmattiin aivan lähipäivinä Sinuessassa. Agrippina hänet surmautti. Sitten Agrippina koroitti Claudiuksen Rooman jumalain joukkoon: tämänkin julkean uskonnollisen naamioilveilyn hän suoritti; hän itse. Sillä Nero oli vielä melkein poika. Agrippina nyt hallitsi. Mutta yleisö väitti, että Claudius, tämä karnevaalikuningas, kuolemansa jälkeen ei elänyt jumalana, vaan kurpitsina. Tätä Claudiuksen kurpitsiksi muuttumista esitettiin silloin »Apokolokyntosis» nimisessä satiirissa, jota meille kuitenkaan ei ole säilynyt.

Agrippina ja Nero! Oliko Messalinan tieltä raivaamisesta toivottu voitto se, että Nero hallitsi? Se olisi ollut lohduton ajatus. Mutta ei, siitä oli aivan toinen voitto. Se oli Senecan takaisin kutsuminen Korsikasta, mikä seurasi heti Messalinan kuoltua. Claudius itse lienee sen pannut vireille. Seneca, Korsikassa alakuloiseen toimettomuuteen vajonnut, oli nyt Neron kasvattajana ja vaikutusvaltaisena henkilönä hovissa: vuodesta 49. Hän sai Neron, tuon äkkipikaisen ja kuitenkin niin pelkurin nuorukaisen neljänä viitenä kasvatusvuonna niin valtaansa, että, kun Nero oli tullut keisariksi, ei Nero eikä myöskään Agrippina, vaan hän, Seneca, on hallinnut maailmaa lähimmät seitsemän vuotta.

Viimeiset kauheat vuodet Caligulan ja Claudiuksen aikoina, joita Seneca oli ollut mukana näkemässä, eivät kumminkaan olleet hyödyttömiä. Sillä niiden vaikutusta oli, että terveellinen vastaisku seurasi. Keskelle ajan veristä itsekkäisyyttä Seneca huusi sanat: »Kaikki kosto on jumalatonta. Sopikaa keskenänne! Oppikaa anteeksiantamusta ja palvelkaa toinen toistanne! Sillä me olemme olemassa rakastaaksemme emmekä vihataksemme.» Juuri silloin hän kohotti herätyshuudon kaikille hyville aineksille ja perusti uuden roomalaisen siveysopin; mutta ennen kaikkea se pukeutui toimintaan, hän kun maailman hallitsemiseen nähden itse seurasi aatteellisempaa näkökohtaa: keskellä halpamaisuuksien taistelua jalomman, epäitsekkään ihmisyyden nostamisyritys. Ihanteelliset tai uskonnollismieliset ihmiset pysyttelivät silloin syrjässä, hiljaisina maalla; Seneca kutsui heitä valtioelämään osaaottamaan. On mukavaa olla hyvä, mutta se ei ole ansio, jos vetäydytään pois valtiollisista kansalaisvelvollisuuksista.

Senecan lyhyt hallitus toi uuden kultaisen aikakauden, Augustuksen ajan uudelleen elpymisen. Kaikki hengähtivät kuin vapautuneina; myöskin runotaide, joka aina on aikakausien onnen mittapuu, runous, joka Tiberiuksen, Caligulan ja Claudiuksen aikoina oli ollut mykistyneenä, kuin suulle lyötynä, alkoi äkkiä jälleen vapaammasti hengittäen liikahdella. Paimenrunouden elvytti jälleen Calpurnius, eepoksen Lucanus, satiirin Persius, horatiolaiset oodit Caesius Bassus. Ainoastaan elegia, kaunis, mutta

siveettömän kuumaverinen rakkausrunous, pysyi kuolleena eikä herännyt eloon. Mutta ennen kaikkea Seneca itse kirjoitti nyt, vallitsevassa asemassansa, arvokkaan sarjan uudistavaisia ohjelmakirjoituksia, jotka, kuten sanottu, asettivat Rooman ja siis koko maailman siveellisen tason aivan toiseksi: yhteiskunnallisesta avusta, ruhtinaan armosta, rikkauden arvosta j. n. e., oikean ihmisyyden evankeliumeja, joka perustuu hurskauteen, puhtaaseen jumalan kunnioitukseen, tuhansissa käänteissä taistellen uuden totuuden puolesta, että ihmisen on palveltava kanssaihmisiänsä eikä pidettävä itseänsä parempana kuin vähäisin, joka ihmiskasvoja kantaa. Tästä muodostui ihmisyyden velvollisuusoppi, jollaista Roomalla ei tähän asti ollut, josta Rooma oli hänelle kiitollisuuden velassa ja joka nytkin vielä vaikuttaa, useimpain siitä tietämättä: Sinun pitää rakastaa lähimäistäsi niin kuin itseäsi.

Seneca säilytti valta-asemansa, niin kauan kuin keisarillinen kaarti, jota Burrus komensi, oli hänelle uskollinen. Kun Burrus kuoli, hänetkin saavutti lopuksi väkivaltainen kohtalo, joka silloin tempasi pois kaikki parhaat. Neron varsinainen luonne pääsi puhkeamaan esille; oikea »Nero» oli herännyt.

Nero oli ensin surmauttanut suojattoman Britannicuksen, sitten, vuonna 59, Agrippinankin, levottoman, hallitsemaan tottuneen äidin. Äiti oli jo kauan sitten luopunut kaikesta vaikutuksesta. Mutta Nero pelkäsi kumminkin häntä. Agrippinan loppu, sellaisena kuin Tacitus sen kertoo, vaikuttaa

vieläkin tärisyttävämmin lukijaan kuin Messalinan loppu. Sillä hänen kuolintapansa oli vielä hirmuisempi, ja oma poika oli äitinsä teurastuttaja. Pojan kiitos »parhaalle äidilleen». Sitten Senecakin kärsi v. 65 kuoleman, tuskallisen marttyyrikuoleman, ja pääkaupunki tyrmistyi inhosta, iletyksestä ja kauhusta ja heitti kaiken parempain aikojen toivon. Mutta Seneca tiesi paremmin: »Minä ajan jälkimaailman asioita», hän sanoi; parempi aika ei ollut kuitenkaan kaukana, puhtaamman ihmisyyden aika.

TITUS

Tapojen rappeutuminen Roomassa oli päässyt suureksi Sullan aikaa seuranneitten kansalaissotien vaikutuksesta, mutta syvimpänä syynä siihen oli yksityisen itsekkäisyys, yksityisen, jolla on röyhkeyttä mihin tahansa ja joka väkivallalla ja viekkaudella tavoittelee ja anastaa itselleen kaiken. Veltostumisen aikakaudella, itämaisen ylellisyyden päästessä valtaan, voimistui tämä itsekkäisyys yhä; se vain tavoitteli silloin alempia, halvempia päämääriä. Mässääjä Lucullus tuhatkertaistui nyt ja Iulius Cæsarilta ei jäänyt perinnöksi sankarillisuus, vaan aviorikkoisuus. Tätä vastaan nousi Seneca ja muut stoalaisen opin kannattajat; julkisesti saarnattiin uutta siveellisyyttä, johon Scipio nuorempi jo kerran oli pyrkinyt, vielä ankarampaa ja maailmaa vierovampaa vain kuin silloin. Oliko tämä Senecan toiminta seurauksetonta? Ei toki, vaikka sen vaikutukset ilmenivätkin hallitsevissa piireissä hitaasti, hitaasti, mutta varmasti. Senecan esiintymisen jälkeinen Rooman historia osoittaa itse asiassa erittäin ilahduttavaa nousua siveellisessä suhteessa, ja mikään ei siinä määrin ansaitse mielenkiintoamme eikä mikään siinä määrin tue uskoamme hyvän voimaan kuin sen jalostumisen havaitseminen, mikä yhteiskunnassa tapahtui vv. 60—160. Ennenkuin kristinusko pääsi juurtumaan, se oli tapahtunut. Me havaitsemme sen ensimäisen kerran keisari Tituksessa. Suetonius asettaa otsakkeeksi tämän keisarin elämäkertaan sanat: »Titus, ihmiskunnan rakkaus ja ilo», aivankuin hän siten antaisi miehelle arvonimen.

Historia onkin säilyttänyt sen Tituksen kunnianimenä. Mutta sitä ennen sai maailma nähdä kaiken kauhistavan nousevan huippuunsa, siveettömyyden ryöppyävän yli äyräittensä ja n. s. korkeampien luokkien tekevän täydellisen vararikon. Nimi Nero riittää.

Neljätoista vuotta (54—68) hallitsi Nero, hallitsi, vaan ei vallinnut. Senecan kukistuttua johti Neroa kaartinpäällikkö Tigellinus, sangen alhainen olento. Senecan kuoleman yhteydessä tapahtui joukkomestauksia, joiden aiheena oli Pison salaliiton paljastuminen, salaliiton, joka todellakin oli suunnattu nuorta itsevaltiasta vastaan. Omien paheittensa kiihoittamana kehittyy Nero sen jälkeen yhä enemmän luonnottomaan suuntaan; löyhäpäinen itsensä ihailu ja jumalointi on yhtenä ilmauksena siitä, ja samoin kuin Messalina luulee voivansa kaiken maailman tieten toteuttaa kaksoisavionsa, samoin Nero paljastaa kaikelle maailmalle luonnottomat himonsa: homoseksualisuus ympäröidään jumalallisella sädeloistolla. Nero rupeaa vapautetulle orjalleen Doryphorokselle vaimoksi ja itse ottaa vaimokseen Sporus nimisen pojan. Tietysti oli tämä selkärangaton ihminen myös esteetikko, jopa runoilijakin; kauneudenhöperö puoli-nainen, joka diletantin tavoin, mutta kuumeenomaisesti ja ryhdittömästi innostuu kaikesta taiteesta. Ja yhteiskunta teki samoin. Rooma sairasti taidehulluutta. Kieltämätöntä on, että maku hienostui ja rikastui tällöin koristeellisen taiteen, esim. huoneen koristelun alalla:

Rafaellon loggiat palautuvat Neron aikaisiin motiiveihin. Neroa itseään huvitti ennen kaikkea verraton loisto (kultaus ja jalohelmet) ja jättimäisyys taiteessa. Jättiläiskuvapatsaille aletaan nyt käyttää jalustaa. Kaikesta tästä johtui, että suunnattomat summat rahaa joutui liikkeeseen, ja pääkaupunki eli yllätyksestä toiseen.

Urhoolliseksi osoittautui tuo heikko ihminen vain ohjatessaan kilpa-ajovaunuja sirkuksessa. Mutta tietysti olivat ajajat, joiden kanssa hän palkinnosta kiisti, kyllin viisaita pidättääkseen hevosiaan ja antaakseen hänen periä voiton. Tappion vaara oli Nerolle olemattoman pieni, mutta joukon riemunhuudot ja hohotukset huumasivat häntä, ja ennenkaikkea huvitti häntä eläinten kiihottaminen ja kiduttaminen. Myös rakasti hän, kuten Caligula, talli-ilmaa ja kuskiseuraa; ylipäänsä hänellä oli porton halu alentaa itseänsä. Mitä suurempi hänen ja seuransa yhteiskunnallinen ero oli, sitä suurempaa antaumusta ja ihailua hän löysi. V. 64 tämä jumalainen lurjus oli onnensa huipulla. Sinä vuonna näet palaa Rooma, palaa kuusi päivää; ei, kaikkiaan yhdeksän päivää. Kaupunki jakaantui neljääntoista piiriin; vain neljä piiriä tulimeri jätti koskemattomiksi. Mikä kurjuus, mikä suunnaton, kaamea sekamelska, mitkä tuhkavuoret, mitkä laumat katottomia ja tulen turmelemia! Epätietoista on, onko Nero antanut valkean virittää, mutta kaikkien usko on, että hän tahallisesti on sitä vireillä pitänyt. Joka tapauksessa ryhdyttiin nyt uudesti rakentamaan kaupunkia, teh-

tiin kadut leveämmiksi, vuokrakasarmit ja liikepalatsit tilavammiksi, kaikki näyttävämmäksi ja suurkaupunkimaisemmaksi. Rahvas syytti kristityitä, ja Nero käytti sitä hyväkseen. Ensimäisen kerran mainitaan nyt, v. 64, Rooman kristillinen seurakunta. Sitä vihattiin. Eivät lukuisat juutalaiset, vaan kristityt ne silloin olivat vainon esineenä. Kristittyjen käytöksessä on täytynyt olla kuitenkin jotain ärsyttävää. Missä tänään seisoo Vatikaani ja Pietarin kirkko, siinä kävivät ensimäiset kristityt marttyyrit kuolemaan: joukko uskovaisia, oletetut valkeanvirittäjät, sidottiin yölliseen aikaan paaluihin ja poltettiin.

Mutta Nero oli myös laulaja. Tämä turvottunut ihminen paksuine vatsoineen ja hoikkine kinttuineen, joka, ohimennen sanoen, kaikista mässäyksistään aina selvisi terveenä, ei ollut suinkaan mikään ihanneilmestys. Nyt, niin monen oikeusmurhan ja rajun irstailun jälkeen, Nero tekee ensimäisenä oopperatenorina taiteilijavierailun Kreikkaan. Kreikka oli näet siihen aikaan taiteentuntijain maa, musiikin varsinainen kotimaa. Hänen äänensä muuten oli ohut ja soinnuton. Ajatellapa vain: maailman keisari tulee laulamaan! Millainen hälinä pienissä kreikkalaisissa pesissä! Kaikissa mahdollisissa syrjäseuduissa Nero hankki itselleen voitonnauhoja ja kunniaseppeleitä. Mutta kun hän sitten voiton kruunaamana tenorina teki typerää riemukulkuista palaustaan Napoliin ja Roomaan (hän oli silloin kammattu naisten tavoin: kantoi pitkää, kiharrettua, tummanpunaista [1]) tuk-

[1]) *subflavus:* ks. edellä s. 198, muist.

kaa) puhkesi provinssien sotajoukoissa kapina. Se tuli yhtäkkiä kuin ukkosenjyrähdys. Kun pääkaupungin kaarti ei kapinoinut hamekeisaria vastaan, tekivät niin Ranskan, Espanjan, Afrikan legioonat. Ne repivät hallitsevan keisarin nimen sotamerkeistä. Vapahdus tuli ensimäisen kerran provinsseista käsin. Mutta kenestä nyt oli tuleva keisari, kenen valtaan oli joutuva sotajoukko ja pääkaupunki. Augustuksen suku oli sammunut. Halki avaran maailman oli keisaria etsittävä, kaikista oli itsestään selvää, että vain rotupuhdas, siniverinen roomalainen aristokraatti oli siksi mahdollinen. Kolme keisaritarjokasta sai joukkojen hyväksymisen, Galba, Otho, Vitellius, mutta kaikki kolme osoittautuivat kelpaamattomiksi ja nerolaisen mädän tartuttamiksi. Niin olemme tulleet v:een 68, n. s. kolmen keisarin vuoteen.

Etunenässä kulkivat Espanjan legioonat, jotka huusivat vanhan Galban keisariksi. Galballa ei ollut ollenkaan kannattajia Rheinin legioonissa. Siitä huolimatta hän marssi heti Etelä-Ranskan läpi Italiaan, jossa senaatti viivyttelemättä oli hänet tunnustanut keisariksi. Nero oli kuin pilvistä pudonnut: itse Tigellinus, kaartin päällikkö, kavalsi hänet. Hän syöksyi äkkiä teatteritaivaastaan syvyyksiin, ei, suorastaan epätoivon helvettiin. Kolme seuralaista mukanaan hän kertoman mukaan pakenee Roomasta ja nälkäisenä ja janoisena kätkeytyy johonkin huone pahaseen itsekseen huokaillen: »Minunko, tällaisen taiteilijan, täytyy kuolla?» Hän kuulee, että senaatti on päättänyt ruoskituttaa hänet kuoliaaksi, ja sanoo

seuralaisilleen: »Mutta itkekää toki minua.» Ratsumiehiä saapuu häntä vangitsemaan. Silloin hän viimeinkin lävistää kurkkunsa; mutta se ei häneltä onnistu; hänen seuralaisensa Epaphroditoksen täytyy auttaa. Hänen silmänsä pullistuivat kaameasti kuopistaan.

Mutta Sulpicius Galba asettui empimättä Rooman tyhjään keisaripalatsiin, kuin olisi se ollut hänen omaisuuttaan, vaikka se ei lainkaan hänelle kuulunut. Nerolla ei ollut ketään perillistä. Galba otti myös ilman muuta nimen Caesar, jota siis silloin ensi kerta käytetään arvonimenä, virannimityksenä. Galba oli jo aikansa elänyt, heikkotahtoinen vanha herra, 73 vuoden ikäinen, jota omatunnottomat nuoremmat ystävänsä, varsinkin hänen vapautettunsa ja suosikkinsa Ikelos täydellisesti kuljettivat talutusnuorassaan; näitä ystäviä kutsuttiinkin Galban karhuntaluttajiksi tai pedagogeiksi. Koko mies oli yhtä ainoaa leinikuhmua: kädet ja jalat olivat halvautuneet. Kaikki hänen toimenpiteensä olivat yhtä järjettömiä, mutta haitallisimmin vaikutti hänen saituutensa. Kitsastelua ei Rooma sietänyt. Eräänä päivänä pretoriaanit huusivat Othon keisariksi, ja Roomassa on siis nyt kaksi caesaria.

Salvius Otho oli aivan toisenluontoinen mies: väsähtänyt nuori elostelija, joka oli kuulunut Neron lähimpään seurapiiriin. Vaikka Othollа onkin velkoja yli korvien, lupaa hän jokaiselle palkkasotilaalle kultavuoria. Keisarius tai vararikko, se oli hänen tunnussanansa. Kun vanha Galba kuulee, mitä on

tapahtumassa, hän kantotuolissa kiiruhtaa Forumille ja saa heti surmansa. Samalla kuin Galba lyötiin kuoliaaksi myös nuori Piso, jonka Galba oli tehnyt ottopojakseen ja määrännyt seuraajakseen. Pison persoonassa näemme ensimäisen stoalaisten ylevän siveysopin kannattajan lähestyvän keisari-istuinta. Onneksi nuori Titus oli silloin kaukana Roomasta. Muutoin olisi hänen helposti käynyt samoin, sillä monet luulivat Galban tekevän mieluummin hänet ottopojakseen [1]). Galban katkaistu pää kulki kädestä käteen; mutta se oli kalju pää, jota ei voinut hiuksiin tarttua. Eräs sotilas pisti peukalon Galban suuhun ja lähetti pään niin edelleen.

Otho oli 36-vuotias, kalju kuten Galbakin, mutta kantoi erehdyttävän hyvin valmistettua peruukkia. Nuorelta näyttääkseen hän hankasi joka päivä kasvojaan kostutetulla leivällä: mies oli kauneudenhöperö kuten Nerokin, elegantti ja tarmoton. Hänen hallituksensa kesti vain 95 päivää. Sillävälin olivat valtakunnan parhaat rykmentit, Mainzissa ja Weselissä, Rheinin varrella olevat gallialais-germaanialaiset legioonat, ennenkaikkea germaanilaiset bataavit tehneet keisarinvaalinsa ja valituksi tuli kolmas tarjokas, kolmas viheliäinen olento: Aulus Vitellius. Omituinen vaali! Germaanilaiset alapäällysmiehet ja sotilaat eivät vaalia tehdessään lainkaan välittäneet henkilökohtaisista ansioista; he tarvitsivat vain komealta kajahtavan roomalaisen nimen sotahuudokseen; minkälainen se mies oli, jonka puolesta he iskunsa iskivät, oli heille tällä erää täysin yhdentekе-

[1]) ks. Suetonius.

vää. Vitellius oli aikoinaan esiintynyt Messalinan rakastajana ja juoksennellut ympäri kaupunkia tämän tohvelia näytellen. Sitten hän oli imarrellut suurta Narkissosta, jonka kultaisen kuvapatsaan hän oli asettanut kotipyhättöönsä, ja sen jälkeen Neroa, eikä vain kilparadalla: hän oli myös Neron konserttiesitysten hurmaantunut kuulija. V. 68 Nero oli lähettänyt Vitelliuksen päälliköksi Weseliin tai Mainziin. Ylenmäärin velkaisena Vitellius saapuu sinne joulukuussa 68. Hänen saamamiehensä eivät tahtoneet laskea häntä Roomasta, ja vain työllä ja tuskalla hän pääsi heidän kynsistään. Ihana jättiläishelmi, äitinsä korvarengas, hänen täytyi jättää pantiksi. Jo tammikuussa 69 Rheinin legioonat huutavat hänet keisariksi. Hänen luonteensa oli huoleton ja tuhlaavainen, hänen käytöstapansa, kuten elostelijalla usein, alentuvainen; se riitti.

Ja kohta kuultiin: Roomaan, keisarikaupunkiin! Vitellius Othoa vastaan. Se tiesi kansalaissotaa. Mikä kaamea sana! Tuntui kuin olisi se ollut kohtalon säätämä. Tasan sata vuotta oli näet kulunut viimeisestä roomalaisesta kansalaissodasta, jossa Marcus Antonius voitettiin. Mikä surkea uusinta juuri sadan vuoden kuluttua. Kuinka toisenlaisia olivatkaan nyt vastustajat. Nukkeja sotilaittensa käsissä. Legioonat ne nyt sotaa kävivät. Germaanit, bataavit tahtoivat mielellään kerran Rooman vallata. Cremonassa tapahtui ratkaisu. Vitellius jäi rauhallisesti Galliaan huolehtimaan hyvinvoinnistaan. Otho sitävastoin hätiköi kerrassaan. Hänellä oli espanjalais-gallialaisia

joukkoja ja niiden lisäksi Italiasta juuri värvättyjä rekryyttejä. Hän oli pelaaja, joka asetti kaikki yhden kortin varaan. Kun Cremonan kahakat alkoivat saada hänelle epäsuotuisan käänteen, hän lopetti päivänsä koko maailman ihmeeksi, ennen kuin edes ratkaiseva taistelu oli alkanutkaan. Näyttihän peli menetetyltä. Miksi siis yhä vielä taistella ja ihmisiä uhrata? Jonkinlaisella oikeutuksella on tuota irstailevaa Othoa tämän vuoksi ihannoitu. Ei kukaan muka ole kuollut niin suurenmoisesti kuin Otho: hän surmasi itsensä, jottei olisi aiheena toisten surmaan. Sanotaan hänen kuolemansa todella vaikuttaneen niin valtavasti miehistöön, että jotkut riistivät hengen itseltään hänen ruumisrovionsa ääressä: todistus silloisen sotamiehistön ihmeellisen alttiista uskollisuudesta päällikköitään kohtaan.

Vasta kun Vitellius kuuli tästä ratkaisusta, tuo vetelys tuli henkilökohtaisesti Italiaan; hänen matkansa oli kuin yhtämittaista, vitkaan edistyvää riemukulkua: kaikkialla köynnöksiä ja kukkia, mutta myös multasieniä ja lihapiirakoita. Legioonainsa hän antaa ryöstää ja rosvota kylät ja kaupungit; se oli häpeällistä menoa. Ylhäällä Apenniineilla, Rooman edustalla, pantiin toimeen suuret bakkanaalit. Sitten itse Rooma avaa porttinsa ja välkkyvin asein sotajoukko marssii kaupunkiin. Germaanilaiset joukot olivat saaneet tahtonsa täytäntöön ja nyt seurasi juhla juhlan harteilla. Vitelliuksen veli otti hänet vastaan juhlapäivällisiin; siinä tilaisuudessa syötiin 2000 herk-

kukalaa ja 7000 lintua. [1]) Italialaiselle maistuvat laululinnut vielä tänäänkin. Ja samalla kertaa kuulemme myös mainittavan Vitelliuksen kuuluisaa mieliruokaa, jota valmistettiin scaruksen maksasta — scarus on Välimeren kallisarvoisimpia kaloja —, fasaanin ja riikinkukon aivoista, flamingon kielestä ja meriankeriaan maidista. Mutta Vitelliuksen oli lakkaamatta nälkä eikä hän ollut ruokain valikoija: hän ryöstätti paistokset alttareilta ja noudatti keittiöistä höyryävän rasvaleivoksen, vaikka se olisikin ollut edelliseltä päivältä. Rinnan kaiken tämän juhlimisen tapahtui hirvittävä murhaaminen; kaikki aikaisemmat velkojansa Vitellius ennen muita toimitti hengiltä. Mutta tämä murhanhaluinen veli Iloinen sai nauttia vain kahdeksan kuukautta ahmattikeisariudestaan. Sillä jo liikahtelee Idässä nuori Titus ja hänen isänsä Flavius Vespasianus, Flaviussuvun tulevat keisarit.

Itämailla oli ennustettu, että Juudeasta oli tuleva maailman kuningas. Nyt on kaikille selvä tämän ennustuksen tarkoitus. Vespasianus ja Titus olivat juuri silloin, v. 69, Juudanmaalla piirittämässä Jerusalemia. Vespasianus on siis ennustettu henkilö. Kuitenkin on hän vain sivuhenkilö. Titukseen, hänen poikaansa, tähtää kaikkien katse.

Itse asiassa Syyrian legioonat ajattelivat: me voimme valita keisarin yhtä hyvin kuin Rheinin tai Espanjan legioonat. Niinpä ne panivatkin uuden tun-

[1]) Ehkä ovat nämä luvut yhtä liioiteltuja kuin vanhanajan taistelukertomuksissa esiintyvät numerotiedot.

nussanan liikkeelle. Licinius Mucianus oli siihen aikaan Idässä majailevan sotajoukon arvossapidetyin mies. Hänen rakkautensa Titukseen määräsi vaalin. Tunnussana kulki sitten nopeasti Bulgaariassa (Moesiassa) oleville sotajoukoille, niin, jopa Pannoniaankin, s. o. Länsi-Unkariin, Steiermarkiin, Slavoniaan. Ja jälleen alkaa taas sota, kuitenkin niin, että Vespasianus itse pysytteleiksen loitolla. Aniharvat ylipäänsä tuntevat miehen, jonka puolesta he taistelevat. Sotajoukko taistelee sokealla vimmalla vain uuden tunnuksen puolesta. Unkarista hyökkää alapäällikkö (legaatti) Antonius Primus seitsemän legioonan etunenässä Italiaan, Cremonaan. Sotanäyttämö pysyy siis samana, ja nyt on odotettavissa todella hirvittävä kamppaus, sillä Vitelliuksen puolella on voittamaton germaanilais-bataavilainen sotajoukko. Itse sotamiehistössä, valtakunnan sotajoukon eri kansallisuuksissa, paloi kunnianhimoinen halu mitellä voimia toistensa kanssa. Mutta toisinpa kävi. Tuskin seisoivat joukot vastakkain, kun kavallus alkoi. Kukapa vakavasti olisi tahtonutkaan Vitelliuksen kaltaisen miehen puolesta taistella. Vitelliuksen upseerit, ylipäällikkö Caecina etunenässä, menevät Vespasianuksen puolelle. Vain jotta sodan raivotarta tyydytettäisiin, vain että annettaisiin barbarisotajoukkojen nähdä verta ja saalista, jätettiin Cremona, joka oli tehnyt vastarintaa, 40,000 miehen ryöstettäväksi kolmen päivän aikana. Mutta maailman kohtalo oli taas kerran ratkaistu. Rauha ja vapahdus! Painostavasta mielialasta pääseminen tuntui yhtä iha-

nalta kuin Aktionin taistelun jälkeen sata vuotta aikaisemmin. Kohtalo oli ratkaissut Vespasianuksen hyväksi. Hän oli kaikkien joukkojen herra.

Huonosti käy vain keisari Vitelliuksen, joka yhä vielä oleilee Roomassa. Hän on valmis luopumaan vallasta kelpo eläkettä vastaan. Mutta uhkamieliset germaanilaiset sotilaat, joita hänellä vielä on Roomassa, vaikka ei paljoa, pakoittavat hänet tekemään vastarintaa. He pitävät oman keisarinsa puolta. Sattumalta on siihen aikaan Vespasianuksen veli Sabinus kaupungin päällikkönä Roomassa. Tämä Sabinus joutuu nyt pulaan. Hän vetäytyy uskollisinensa Capitoliumille; silloin hyökkäävät sotilaat hänen kimppuunsa, valtaavat rynnäköllä Capitoliumin, surmaavat kaikki, polttavat kaiken, ja niin palaa myös ikuisen kaupungin ylistetty kansallispyhättö, Rooman suurin ylpeys, Iuppiterin temppeli. Sillä välin Vitellius seisoo turvassa talonsa katolla ja katselee tärisyttävää tulipaloa. Cremonasta hyökkää sitten vihollisarmeija päin Roomaa. Nyt on Vitellius auttamattomasti hukassa. Ensin hän koettaa leipojineen ja keittäjineen paeta kaupungista; sitten hän piiloutuu Palatinuksella olevan keisaripalatsin portinvartijan huoneeseen. Sieltä soturit keksivät hänet, laahaavat tuon peloittavan lihavan miehen puolialastomana, nuora kaulassa yli pyhän kadun ja Forumin, piinaavat ja pilkkaavat häntä (»Tervehditty ollos, keisarini!»), tuhansin pikkupistoin hitaasti tappavat hänet ja viskaavat viimein Tiberiin. Hänen germaanilaiset sotilaansa sitävastoin vetäytyivät

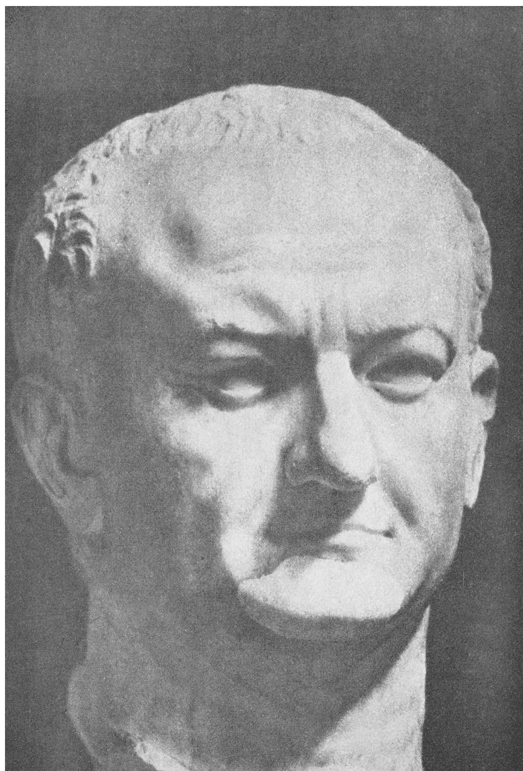
kaartin lujaan leiriin. He olisivat voineet antautua, mutta he eivät tahtoneet tehdä niin; sotilasvalalleen uskollisina he sankarien tavoin kaatuivat viimeiseen mieheen. Pitkän aikaa Vespasianuksen voitokkaat puoluelaiset nyt murhasivat ja rosvosivat hillittömästi. Rooman kaduilla virtasi veri. Nämä olivat vihdoinkin, vihdoinkin viimeiset kauhutyöt ensimäisen, Augustuksen jälkeisen, pöyristyttävän kamalan keisarikauden kuluessa, keisarikauden, jota kestää Tiberiuksesta alkaen Vitelliukseen saakka.

Syvällä Italian sisäosissa, eräässä Abruzzien alarinteillä olevassa hedelmällisessä vuoristolaaksossa sijaitsi pieni sabinilainen maaseutukaupunki Reate (nyk. Rieti). Siellä Vespasianus syntyi ja sinne hän tunsi aina kuuluvansa: rahvaan mies, josta nyt tulee keisari. Niin täytyi käydä. Rooman aristokratia oli Galbassa, Othossa, Vitelliuksessa osoittanut kelpaamattomuutensa. Jos mieli tehdä keisariksi joku syntyperäinen italialainen, eikä ulkomaalaista, voi pelastus tulla vain terveistä alemmista kansankerroksista, maalta, Italian pikkukaupungeista. Nimenomaan kerrotaan meille, että Italian syrjäseuduilla ja vuorilaaksoissa vallitsivat yhä vielä ikivanhat, koruttomat ja kunnialliset tavat; mädättävä itämainen henki ei ollut löytänyt tietä sinne. Vespasianuksen isoisä Flavius oli, niin kerrottiin, ollut päivätyöläisen poika; hän palveli alapäällysmiehenä Pompeiuksen sotajoukossa. Vespasianuksen isä oli ollut tullimies. Mutta tärkeämpää on mainita Vespasianuksen äiti, joka oli kotoisin Nursiasta, siitä sabinilaisesta seu-

dusta, missä parhaat nauriit kasvoivat. Nauriit olivat vanhastaan roomalaisten sankariruokaa. Vespasia kuului myös oivalliseen pikkuporvarisukuun, mutta hän pyrki korkealle; hän kuuluu, samoinkuin Gracchusten äiti, kunnianhimoisiin äiteihin. Hänen vaikutuksestaan koettivat molemmat pojat luoda itselleen korkeamman aseman: Sabinuksesta tuli kaupunginpäällikkö pääkaupunkiin ja Vespasianus seurasi veljen esimerkkiä jonkinlaisella talonpoikaisella vitkallisuudella. Narkissos, Claudiuksen terävä ministeri, hänet keksi ja lähetti Britanniaan, ja Vespasianus se pääasiassa Claudiuksen hallitessa valloittaa Etelä-Englannin Roomalle. Narkissoksen ystävänä hänen täytyi syvään nöyrtyä Agrippinan edessä. Nero raahasi hänet sitten seuralaisena mukaansa suurelle konserttimatkalleen Kreikkaan. Mutta kun Vespasianus aivan sananmukaisesti nukkui keisarillisten aariain aikana, loukkaantui Nero niin syvästi, ettei siitä lähin edes vastannut Vespasianuksen tervehdykseen. Pian puhkesi Syyriassa vaarallinen juutalaiskapina. Sinne Nero lähetti Vespasianuksen ylipäälliköksi, sillä hän ajatteli: syntyperältään niin alhainen mies on minulle vaaraton, miten paljon mainetta hän niittäneekin. Mutta enteet tiesivät toista; vanhan ajan ihmiset antoivat nimittäin aina taikauskoisen arvon enteille ja sellainen oli m. m. Vespasianuksen uni, jonka mukaan häntä tulisi kohtaamaan mitä korkein onni, jos Nerolta vedettäisiin hammas. Varhain seuraavana aamuna tulee hänen luokseen Neron henkilääkäri ja näyttää hänelle hammasta, jonka hän todellakin oli hallitsijalta ottanut.

Juudanmaalle Vespasianus otti mukaansa poikansa Tituksen alapäälliköksi eli legaatiksi, ja niin astuvat molemmat maailmanhistorian suurelle näyttämölle. Isä ja poika, kas siinä huomioidentekijälle jyrkkä vastakohta: Vespasianus, 60-vuotinen, tanakkavartaloinen ja suorastaan plebeijimäisen terve mies, joka terveytensä hyväksi ei tehnyt milloinkaan mitään (paitsi että hän piti, itseään karaistakseen, yhden päivän paaston kerran kuukaudessa). Myöskään hänen kasvonilmeensä ei ollut vähääkään kuninkaallinen, vaan hän oli aina sen näköinen, kuin painaisi ja piinaisi häntä jokin, mistä hän ei mitenkään päässyt vapaaksi. Titus taas oli huomiota herättävän kaunis mies, erinomainen jousenkäyttelijä ja ratsastaja, voimakas ja henkevä ihminen, jolla oli taideaistia ja vapaa, miellyttävä käytös.

Sotaliikkeet Juudanmaalla olivat Neron kuoleman ja sitä seuranneitten valtaistuinselkkausten vuoksi keskeytyneet pitkäksi aikaa. Keisariksi tultuaan Vespasianus jätti Tituksen Palestiinaan ja läksi miltei yksin Egyptiin. Siellä näet oli hänet ensin huudettu keisariksi. Mutta tuo neroton ja tuiki arkipäiväinen mies ei aluksi osannut käyttäytyä, vaan oli kömpelö kuin tyypillinen pikkukaupunkilainen. Tältä ajalta periytyy muuan sangen huomattava tiedonanto. Vespasianukselle sanotaan: »Jos sinä todella tahdot tuntea itsesi keisariksi, täytyy sinun tehdä ihme. Sillä ken keisari on, hän on pyhä tai jumalallinen, ja ken pyhä on, hän voi tehdä ihmeen. Tässä on pari sairasta. Pane kätesi heidän päällensä

Vespasianus (S. H.)

ja paranna heidät.» Vespasianus epäröi ensin eikä luota itseensä. Sitten hän parantaa todellakin kokoontuneen kansan nähden ensin sokean, sitten ramman, sokean sylkäisyllä, ramman koskettamalla häntä kantapäällään. Siinä on pari ihmettä, jotka meille yhtä hyvin todistetaan ja yhtä vahvalla uskolla kerrotaan kuin evankeliumin ihmeet. Siten oli keisarin korkeampi luonto selvinnyt, rahvaalle ainakin, joskaan hänelle itselleen ei.

Sitten matkasi Vespasianus Roomaan ja Tituksen täytyi yksin valloittaa Jerusalem. Alkaen v:sta 66, jopa 44, oli Caesareassa ja muissa sikäläisissä kaupungeissa ollut alituista riitaa ja tappelua juutalaisten ja toisuskoisten välillä. Jerusalemin harvalukuisen roomalaisen varusväen kimppuun olivat uskonkiihkoiset juutalaiset salakavalasti karanneet. Rooman täytyi vihdoin ryhtyä asiaan rautakourin.

Vaikka Palestiina oli kuulunut jo sangen kauan Rooman valtaan ja vaikka ylhäiset farisealaiset, nuo vanhoilliset orthodoksit, olivat rauhallisesti mukautuneet tähän asiaintilaan, säilytti kansa sisimmässään aina ylpeytensä ja profeettain ruokkiman uskon, että he, juutalaiset, kansallisjumalineen kerran tulisivat hallitsemaan kaikkia kansoja. Katkera kiihtymys oli nyt kohonnut polttavaksi kuumeeksi ja kallionlujaksi uskoksi, että Jumala vallan varmasti tekee suuren ihmeen, jos vain oikeata intoa osoitetaan. Niin syntyi maahan zeloottien eli »puukkomiesten» puolue (niin heitä nimitettiin), joka sai pääkaupungin ja maaseudun kauhun valtaan pistämällä hengiltä jo-

kaisen roomalaisen ja roomalaismielisen. Vespasianus oli aluksi hitaasti miehittänyt Galilean ja Samarian. Genetsaret-järven rannoilla, jopa laivoissa itse järvelläkin, oli tapahtunut taisteluita. Taborin vuori vallattiin viekkaudella. Erästä toista linnoitusta, Jotápataa, oli täytynyt pitkäksi aikaa jäädä piirittämään; vihdoin hyökkäsi kerran Titus ensimäisenä linnan muurille. Mutta itseään Jerusalemia pidettiin miltei mahdottomana valloittaa; kaupunki oli vanhan maailman vahvimmin varustettuja. Se jakaantui neljään osaan, joita rotkot eroittivat toisistaan: yläkaupunki ja alakaupunki, Temppelivuori ja Antonian linna. Valtavat muurit, murtaa mahdottomat, jotka tekivät pilkkaa kaikista roomalaisten muurinsärkijöistä, kohosivat pystysuorilta vuorenjyrkänteiltä kaikkialla, paitsi pohjoispuolella. Hyvin ymmärrettävää on siis, että Titukselta meni piiritykseen v. 70 j. Kr. täydet viisi kuukautta. Saksalaiset tarvitsivat Pariisin valloittamiseen v. 1870 täsmälleen yhtä pitkän ajan. Sulkuja, saartomuureja, piiritystorneja piti rakentaa, jos mieli päästä käsiksi muureilla oleviin rintavarustuksiin. Mutta miksi on Jerusalemin häviö vanhan ajan historian kaameimpia tapahtumia? Juutalaiset itse sen ovat sellaiseksi tehneet. Hirvittävä oli nälänhätä, hirvittävämpi vielä juutalaisten uskonkiihko. Kaupungissa oli kolme puoluetta. Puukkomies Johanneksen zeloottipuolue, joukkueen johtaja Simonin puolue ja vielä kolmas puolue raatelivat sokeassa kiihkossaan toisiaan mitä julmimmin ja hillittömimmin, vihollisen piirittäessä

kaupunkia. Jokainen punoi vastustajan täydellistä tuhoumista: myös vaimojen ja lasten surmaa. Titus seurasi sivusta ja valtasi ensin Antonian linnan. Sitten hän tarjosi aselepoa, joka hyljättiin. Sitten hän valloitti, sytyttämällä tulipalon, Temppelivuoren, vihdoin yläkaupungin. Myös mainehikas Salomon temppeli tuhoutui silloin ikiajoiksi. Todennäköistä on, että Titus tahallaan hävitti tämän hajaantuneen juutalaiskansan keskuspyhätön, samoin kuin hän hävitti kaupungin ja muutti sen pelloksi. Koskaan enää ei sinne pitänyt kokonaisen kansan kokoontuman. Juutalaiskapinat, jotka keisari Traianuksen aikana puhkesivat, osoittivat, että hän oli oikeassa. Mutta samalla muisti Titus varmaankin Iuppiterin temppeliä Capitoliumilla, roomalaisvallan keskuspyhättöä, jonka tulipalo aivan samoin oli tuhonnut vuotta aikaisemmin. Vankeja kohteli Titus kapinoitsijoina; hän surmautti heidät, Johanneksenkin, joka samoinkuin joukkueen johtaja Simon oli piiloutunut kloaakkeihin. Simon Gioran poika säästettiin sitävastoin triumfikulkueeseen Roomaan. Tästälähin eivät juutalaiset enää saaneet maksaa temppeliveroa yhdellekään temppelilleen, vaan heidän täytyi suorittaa vastaava maksu Rooman keisarille. Eimikään kansa ollut Rooman kärsivällisyyttä niin kauan koetellut kuin juutalaiset; ei mitään kansaa ole liioin sen poliittista kunniaa loukkaavammin rangaistu.

Myös mieskohtaisesti Titus kunnostautui tässä vaivalloisessa sodassa: hän ampui kerran seitsemällä nuolella kertaakaan erehtymättä seitsemän vihol-

lista perätysten alas muurilta. Mutta häneen itseensäkin sattui nuoli, vaikka toisenlainen: hän rakastui erääseen juutalaiseen naiseen. Titus oli Juudean, Juudea taas Lituksen valloittanut. Se nainen oli Berenike, pikkuruhtinaan, erään lähiseudun monista, tytär, noin kolmetoista vuotta vanhempi kuin Titus, mutta otaksuttavasti kaunis ja lumoava, ja joka tapauksessa halukas ja kyvykäs tekemään valloituksia. Hän tuli paasheineen ja kastraatteineen Jerusalemin edustalla olevaan roomalaisleiriin ja ympäröi Tituksen kaikella itämaisella, aisteja lumoavalla loistolla. Hänen suunnitelmansa on läpinäkyvä: hän tahtoi tulla Rooman keisarinnaksi, toiseksi Kleopatraksi. Titukseen näyttää Berenike todella tehneen syvän vaikutuksen. Mutta loppujen lopuksi Titus kuitenkin matkusti Roomaan ilman häntä.

Titus oli saanut yhtä yksinkertaisen kasvatuksen kuin isänsä; hän oli kasvanut, sanoisiko, pikkueläjien parissa; hänen köyhää synnyinkotiaan näytettiin myöhemmin nähtävyytenä. Mutta koska hän oli sorea, älykäs ja monipuolisen lahjakas lapsi, otti keisari Claudius hänet hoviinsa ja teki hänestä leikkitoverin hennolle Britannicus prinssille. Siten Titus joutui jo varhain hengittämään hovi-ilmaa, siten hän on kohdannut Neron ja Agrippinan ja siten hän on ennen kaikkea kohdannut Senecan. On välttämätöntä, jopa itsestään selvää, että hän hovissa tapasi Senecan, ja se on hänen ymmärtämiselleen tavattoman tärkeätä. Kun Britannicus v. 55 myrkytettiin, istui hänen leikkitoverinsa, 14-vuotias Titus samassa

pöydässä hänen vieressään ja maisteli samasta pikarista, jossa myrkkyjuoma oli. Titus on myöhemmin pystyttänyt kuvapatsaita lapsuusaikansa ystävälle ja vaalinut hellästi hänen muistoaan.

Mutta siten on ymmärrettävissä, että Titus taisi hovitavat paljoa paremmin kuin isänsä. Hän oli hovissa ollessaan oppinut m. m. soittamaan ja säesti itseään laulaessaan, mutta vain kotipiirissä. Vespasianus teki heti v. 70 poikansa hallitsijatoverikseen, epäilemättä todistus horjumattomasta luottamuksesta, mutta siihen hänet pakoitti armeija, joka jumaloi Titusta; olivathan sotilaat epäröineet, huutaako Titus keisariksi eikä hänen isäänsä. Titus kirjoitti siis nyt kirjeitä, julkaisi ediktejä, piti senaatissa puheita isänsä sijasta jakaen hänen kanssaan miltei kaikki velvollisuudet. Mutta ennen kaikkea hän oli valtakunnan suojelija ja varjelija *(tutor)*, s. o. hän otti käsiinsä kaupungissa olevan kaartin komennon, ja vaaralliset pretoriaanit olivat senjälkeen vaarattomat. Sitten ryhtyivät hallitsijat lujin ottein uudistamaan valtakunnan hallintoa, ja heidän onnistui todellakin luoda järjestystä ja varmuutta kaikkien olosuhteiden (sotalaitoksen, raha-asiain, rakennustoimen) hirvittävään sekasortoisuuteen. Se oli etupäässä isän työtä. Erityisesti haluan mainita, että he koettivat saada tuoretta verta kuihtuvaan aristokratiaan: he pistivät joukon ihmisiä pikkukaupungeista, jopa provinsseistakin, Rooman korkeaan senaattiin. He tahtoivat saada miehiä samaa tekoa kuin he itse. Ja vihdoin he rakensivat Forumille arvokkaimman

muistomerkin, mitä ajatella saattaa, rauhantemppelin. Sillä viimeinkin oli taas rauha valtakunnassa ja rauha ihmisten sydämissä.

Isä oli oikea originaali; vanhanaikuinen ja koruton, ja sellaisena hän pysyi. Hänen kesähuvinaan oli aina vain matka isältä peritylle pienelle maatilalle Reaten lähettyville. Kaikissa juhlatiloissa hän joi pienestä hopeapikarista, jonka oli saanut mummoltaan Tertullalta, aliupseerineukolta. Saappaat iäkäs majesteetti veti aina itse jalkaansa. Mutta tuo vanha ukon känttyrä oli myös kitsas ja saita, mestari kokoamaan rahaa. Eräs talonpoika sanoi hänestä: »Kettu on aina kettu, vaikka se kuinka monesti karvaansa vaihtaisi.» Mutta Vespasianus ei säästänyt itselleen, vaan valtiolle. Oli tukittava n. 40 miljaardin valtiovelka, ja siihen eivät Jerusalemista saadut aarteet riittäneet. Siksi hän esim. antoi — jos on totta, mitä hänestä kerrotaan — provinssien virkamiesten aikaisesti rikastua, imeä itsensä täyteen kuin sienet; sitten hän alkoi oikeudenkäynnin heitä vastaan ja puristi heidät tyhjiin kuten sienet. Niistä veroista, joita hän sääsi ja jotka olivat voimassa vielä Domitianuksen aikana, kärsi Italia todellakin tuntuvasti, ja Nerva ja Traianus saivat tehdä voitavansa auttaakseen maan jälleen jaloilleen. Erityisen kuuluisa on vero, jonka Vespasianus määräsi maksettavaksi lääketieteellisiin ja teknillisiin tarkoituksiin käytetystä ihmisvirtsasta.[1]) Titus moitti häntä siitä.

[1]) Tätä veroa nimitetään latriiniveroksi, mutta sen nimenä ei nähdäkseni voi olla *urinae vectigal.*

Kun ensimäinen veronkanto on tapahtunut, pitää Vespasianus rahoja poikansa nenän alla ja sanoo itseensä tyytyväisenä: »No, haiseeko, häh?» Ylipäänsä hän oli aina valmis laskettelemaan mautonta pilaa. Koko keisaripalvonta tuntui hänestä oikeastaan sangen typerältä, ja kun hän huomaa, että hänen kuolinhetkensä on lyönyt, hän pilkalla sanoo: »Jahah, luulenpa, että minusta nyt tulee jumala.» Mutta sitten hän nousee seisomaan sanoen: »Imperaattorin täytyy kuolla pystyssä päin!»

Mutta se, joka koko hallitukselle antoi eloa, vauhtia ja loistoa, se oli epäilemättä hänen poikansa Titus. Tituksella oli myös erittäin avoin mieli rikkaudelle ja taiteelle. Jokainen arkeologi muistanee tässä yhteydessä, että Laokoon, nuoremman kreikkalaisen plastiikan huippusaavutus, seisoi Tituksen palatsissa. Siellä Plinius näki Laokoonin. Titus ei lainkaan ollut mikään enkeli; ulottuvathan hänen juurensa Neron aikaan. Nuorena miehenä hän oli taipuvainen väkivaltaisuuksiin ja voi vielä hallitsijanakin menetellä sangen julmasti. Että hän Jerusalemin valloitettuaan antoi monien juutalaisten sotavankien saada surmansa Caesarean miekkailijaleikeissä, oli täysin perinnäistavan mukaista, josta hän liioin ei ollut vapaa. Roomassa mestautti hän heti aluksi valtiolle uhkaavan vaarallisia aineksia, ja kaikki kurjat urkkijat, joita Nero oli pitänyt palveluksessaan, hän pieksätti ja karkoitti maasta. Samoin hän kaartin päällikkönä otti niskoilleen kaikki voimatoimenpiteet, joita tarvittiin isän hallituksen turvaami-

seksi, ja sai siitä palkaksi ylhäisön vihan. Myös eli hän aluksi reimasti, jokseenkin samaan barokki-tyyliin kuin edelliset valtiaat. Syynä siihen oli, että Berenike tuli Roomaan. Berenike ahdisteli häntä, ja Titus rakasti ilmeisesti tätä naista. Koko seurueensa: kauniita poikia, kastraatteja, tanssijoita, Berenike raahasi mukanaan Roomaan. Mutta ystävät varoittivat Titusta ja hän voitti itsensä; se ei ollut vähäinen teko, hänen valta-asemassaan. Hän lähetti naisen luotaan ja myös tämän valtavasta palveluskoneistosta hän totuttautui vapaaksi. Siten vältti Rooma juutalaisen keirarinnan. Roomalle oli etua siitä, ettei keisarinnaa ollut olemassa. Vanhastaan tiedettiin, mitä pahaa Messalinat ja Agrippinat saattavat tehdä. Titus oli jo varhain ottanut eron vaimostaan Marciasta ja eli naimattomana ainoan tyttärensä, pikku Iulian kanssa; myös vanha Vespasianus osasi, leskeksi tultuaan, toimeutua ilman keisarinnaa.

Onkó minun nyt ryhdyttävä luettelemaan Tituksen hyveitä? Meillä on ikävä kyllä vain niukka kuvaus, mutta sen perustalla ympäröi Tituksen muistoa jalouden ja totisen ihmisyyden kunniakehä, eikä meillä ole vähintäkään syytä sitä epäillä. Me saamme kuulla, että hän kokosi hoviinsa ystävikseen ja neuvonantajikseen vain kelvollisia miehiä, että hän ei huolinut niitä rahalahjoja, mitä tavallisesti keisareille annettiin, että hän ei milloinkaan koskenut yhdenkään kansalaisen omaisuuteen, että hän kohteli kaikkia lempeästi (ollen, onnellista kyllä, siinä suhteessa isänsä kaltainen) ja että hän teki hyvää, missä vain voi,

ja lausui eräästä päivästä, jona ei kellekään ollut yhtään hyvää työtä tehnyt, tuon kuuluisan arvostelun: »Ystävät, päivä on hukkaan mennyt»; ennen kaikkea, että hän kammosi ihmisteurastusta, ei surmannut ketään, ja että hänellä oli puhtaat, viattomat kädet, kuten oikealla ylipapilla tai Jumalan käskynhaltijalla. Sillä ei edes silloin, kun oli kovasti suuttunut, Titus tahtonut kostaa.

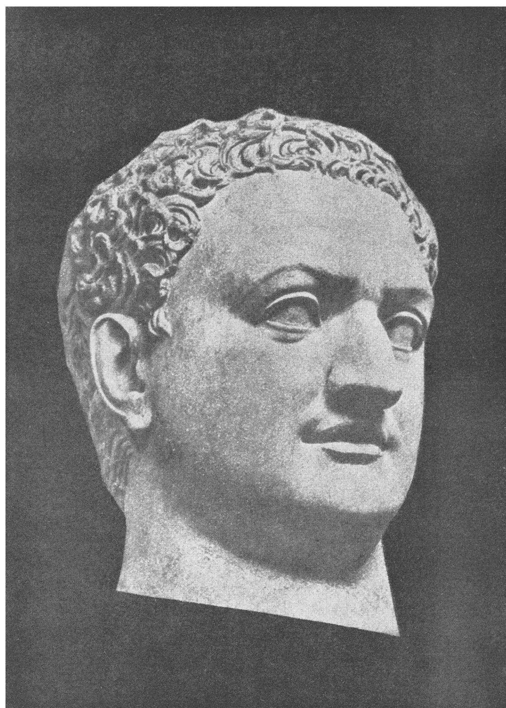
Kuka voi sellaista kuullessaan olla huomaamatta, että kaikki tuo on vain Senecan oppien tunnontarkkaa toteuttamista. Senecan kirjoitukset hyväntekeväisyydestä, hänen innostuksensa ylistäessään ihmisrakkautta ja tuomitessaan kostoa *(de ira, de clementia)*: Tituksessa näemme kouraantuntuvasti niiden välittömän vaikutuksen. Hän on se ihannekeisari, jota Seneca hahmoitteli; Seneca on Tituksen taltuttanut, epäonnistuttuaan Neroon nähden. On hyvä, että voimme todistaa, että Tituksen todella on täytynyt tuntea Seneca myös henkilökohtaisesti. [1])

Kaksi ylhäistä, kunnianhimoista miestä oli suunnitellut Tituksen murhaamista. Titus kutsutti nuo vaaralliset henkilöt luokseen, ei tehnyt heille mitään, moitti vain heidän järjettömyyttään: »Tehkää jul-

[1]) Tiedän kyllä, että jyrkimmät stoalaiset orthodoksit, kuten esim. Helvidius Priscus, vastustivat Vespasianuksen keisariutta, vaatien julkisesti monarkian poistamista (Dio Cassius 60, 13) ja että Vespasianus siksi karkoitti heidät maasta. Mutta Tituksen nimeä ei siinä yhteydessä mainita, ja enpä epäile, että Titus olisi yksinään kyllä osannut elää rauhassa heidän kanssaan. Titushan Musoniuksenkin kutsui takaisin maanpaosta.

kisesti valitus hallitustamme vastaan; sen mikä siinä on epäonnistunutta, tahdomme muuttaa.» Sitten hän kutsui heidät aterialle ja amfiteatterin miekkailijaleikeissä, istuessaan aivan turvattomana katsojain joukossa, hän empimättä sallii salaliittolaisten istuutua aivan lähelle itseään, niin, vieläpä lähettää noutamaan kaksi miekkailijasapelia ja antaa ne heille: »Koettakaa, olkaa hyvä, ovatko ne teräviä.» Tämä luottamus teki heidät täydellisesti aseettomiksi.

Yksinään, ilman isäänsä, hallitsi Titus vain vähän yli kaksi vuotta, vv. 79—81. Mutta juuri silloin keräytyi onnettomuus onnettomuuden harteille: ensin Pompeiin ja Herculanumin häviö ja tavaton Vesuviuksen purkaus v. 79; sitten pääkaupungissa kolmipäiväinen tulipalo, joka vielä kerran tuhosi Capitoliumin sekä myös Agrippan ylistetyn Pantheonin; vihdoin sairauksia ja rutto. Titus teki tarmolla kaiken, mitä hallitus sellaisessa hädässä auttaakseen voi tehdä. Hän itse piti huolta siitä, että rahvaan keskuuteen levisi tieto parannuskeinoista, alkoi laajassa mittakaavassa palaneitten valtiorakennusten uudesti rakentamisen ja asetti toimikunnan, jonka oli pidettävä huolta niistä kodittomista raukoista, mitkä tuhoutuneitten kauniiden kaupunkien asukkaista olivat eloon jääneet, joka sitäpaitsi valvoi kaivaustyötä, minkä avulla tuhkakasoista kaikki arvotavara pelastettiin, ja jonka oli johdettava kaupunkien jälleenrakentamistyötä, mikäli se näytti mahdolliselta. Niin, viipyipä Titus itse kauan aikaa Campaniassa, onnettomuuspaikan lähistöllä.

Titus (S. H.)

Vespasianus oli aikoinaan nuorena miehenä, keisari Claudiuksen hallitessa valloittanut Etelä-Englannin Roomalle. V. 78 hän ja Titus ryhtyivät jatkamaan Englannissa tehtyjä valloituksia, sillä he tahtoivat esiintyä myös valtakunnan laajentajina. Mutta Tituksen itsensä oli välttämätöntä olla pääkaupungissa. Siksi hän soi kateudetta ja epäluuloitta nuoren, eteenpäin pyrkivän sotapäällikön Agricolan saada kunnian käydä tätä uutta ja ratkaisevaa Britannian sotaa. Vasta silloin todettiin, että Englanti ei ollut mannermaa, vaan saari.

Sellainen oli Titus. Mutta hyvällä ei nähtävästi ollut pysyväistä sijaa maan päällä. Jo neljäntenäkymmenentenä ikävuotenaan hän kuoli. Hän oli aamupäivällä ollut läsnä näytännöissä [1]), joita hän niin rakasti; se tapahtui syyskuun alussa v. 80; silloin hän saa yleisön joukossa ollen itkukouristuksen, hermokohtauksen. Hän tahtoo heti maalle, lähellä Reatea olevalle sabinilaiselle perhetilalle. Sinne on useamman päivän matka. Jo ensimäisessä yöpaikassa ankara kuume puistattaa häntä. Kun häntä sitten kuljetetaan edelleen kantotuolissa, hän vetää surullisena uutimet syrjään nähdäkseen avotaivaan ja virkkaa valittaen: »Minun täytyy jo kuolla, ja kuitenkaan en ole sitä ansainnut. En mitään ole tehnyt, jota minun katua pitäisi.» Eikö mitään? Hiljaa hän lisäsi: »Yhtä lukuunottamatta.» Ei kukaan ole selvittänyt, mitä hän tällä poikkeuksella tarkoitti.

[1]) Suetoniuksen *spectaculis absolutis* ei palaudu vuoden 80 suuriin, satapäiväisiin juhliin; se tarkoittaa joitakin näytäntöjä sirkuksessa tai teatterissa.

Mutta lausunto sinänsä on tavattoman kuvaava ja aito antiikkinen, aito antiikkinen iloisessa uskossaan omaan hyveeseen. Vasta kristinusko on tuonut synnintunnon, tietoisuuden kaiken syntisyydestä, Lännen kansoille, jotka luonnollisuudessaan eivät sellaisesta aikaisemmin mitään tietäneet.

Maansurua sellaista kuin silloin ei Rooma vielä ollut kokenut, sillä jokainen, niin kerrotaan, suri Titusta kuin veriheimolaista. Jo ennenkuin konsuli saattoi kutsua senaattorit koolle, kiiruhtivat kaikki senaatinsaliin, ja kun sen ovet vielä olivat suljetut, alkoivat he kadulla ja palatsin edustalla puhua Tituksen elämästä ja Rooman kiitollisuudesta, sitä äänekkäämmin ja rehellisemmin, kun Titus itse ei enää ollut kuulemassa.

Sen, joka nykyään etsii Roomasta muistomerkkiä Tituksesta, ei tarvitse kauan hakea. Seisoohan Velialla, Forumin varrella Tituksen-kaari niin vaatimattoman ylväänä ja kauniina; ja aivan lähellä sitä suurenmoisin antiikkiraunio, mitä Roomassa ylipäänsä on, Colosseum, Flaviusten amfiteatteri. Tämä rakennus ei totta kyllä ollut jalostunutta ih misyyttä todistava teko, vaan jättiläismyönnytys rahvaan intohimoille. Nero oli samalle paikalle perustanut satumaisen laajaksi suunnitellun n. s. kultaisen palatsinsa, mutta jättänyt sen keskeneräiseksi. Koko nerolainen komeus revittiin nyt pois, ja sille kohdalle puutarhaa, mihin Nero oli asettanut suuren keinotekoisen lammikon, rakennettiin amfiteatteri, suurin ja jykevin huvitteluhuone, mitä mil-

lekään kaupungille milloinkaan on lahjoitettu. Vespasianuksen nimissä alettiin rakennustyö, jota jo keisari Augustus aikoinaan oli ajatellut. Mutta vain Tituksen tuhlailuhalu, tai sanokaamme: Tituksen suurpiirteinen ja loistoa rakastava henki, on voinut luoda suunnitelman. Hän on myös saman Neron palatsin osista rakennuttanut Tituksen-therminsä, mitkä varmaan olivat aikansa kauneimpia yleisiä kylpylaitoksia ja missä Titus itse suopeasti kylpi yhdessä alamaistensa kanssa.

Tiedämme Tituksen rakastaneen amfiteatterin kiihoittavia huveja; se oli luonnossa hänellä, kuten jokaisella oikealla roomalaisella. Hän oli säilyttänyt naivin elämänilon. Siitä johtui myös hänen rakkautensa nuoreen taituritaitavaan Melankomas nyrkkeilijään, joka jo varhain kuoli ja jota ajan paras puhuja Dio »kultasuu» ylisti [1]), otaksuttavasti nuoren keisarin kehoituksesta. Niistä satapäiväisistä eläintaisteluista taas, joilla Titus vihki Colosseumin toimeensa, on meillä seikkaperäisiä kuvauksia: nainen surmaamassa leijonaa, sarvikuono taistelemassa villihärän tai karhun kanssa, leijona, jonka tiikeri on repinyt, alku- ja biisonihärkiä. Mutta myös esiintyy rikollisia, jotka haaveellisissa pukimissa käyvät kuolemaan, ja lopuksi: koko areena muuttuu järveksi, jolla nereidit taikavalaistuksessa esittävät ihmeellisiä uimabaletteja.

Rakennus seisoo vielä tänäänkin, muistuttaen

---

[1]) Ks. von Arnim, Dio von Prusa, s. 145.

pyöreätä, onttoa vuorenhuippua, jonka pituusläpimitta on 600 jalkaa: jättiläispikari, joka on mennyt pirstaleiksi ja joka kerran on kuohunut enemmän kuin 40,000 kuumaverisen, kiihkeäkatseisen ihmisen intohimoa, riemua ja raivoa. Ken nykyään ilman opasta seisoo yksin Colosseumissa, hän sulkekoon silmänsä, ja varmaan hän luulee kuulevansa kaukaisten aikojen takaa nereidien laulua, villikissojen mourunaa ja sähinää, taistelijain voihkinaa. Mutta ei! Hoviaitio on tyhjä. Keisari on poissa, hän, joka kaiken tämän on luonut. Rahvaan remu ja rähinä hiljenee tyystin. Rooman koko kansa, juhlakoruissa ja surun mustassa puvussa, virkkaa valittaen: Me emme sure häntä, me suremme itseämme. Hän oli meidän ilomme. Hän ei menettänyt mitään, menettäneet olemme me yksin.

TRAIANUS

Kansan lempeässä kohtelemisessa on Tituksen varsinainen seuraaja ollut keisari Traianus, joka hallitsi vv. 98—117. Mutta samalla Traianus oli myös sotijaruhtinas, Rooman keisareista ensimäinen todella suuri sodankävijä ja voittaja Pompeiuksen tapaan ja valtakunnan laajentaja, sekä sen lisäksi »miesten paras», niinkuin vakuuttavat kaikki, jotka hänet ovat tunteneet. Hänen hallitessaan Rooman valtakunta saavutti pariksi vuodeksi suurimman laajuutensa. Se on Rooman historian huippukohta.

Mutta Traianus ei seurannut välittömästi Titusta. Ensin Vespasianus ja Titus saivat seuraajakseen vielä yhden Flaviuksen, miehen omaa sukuansa. Se oli seuraaja, joka vielä kerran todisti turmiolliseksi yksinvallan periytyväisyyden periaatteen. Titusta seurasi v. 81 viideksitoista vuodeksi hänen nuorempi veljensä Domitianus.

Domitianus oli aina ollut pahansuopa ja kateellinen vanhempaa veljeänsä kohtaan. Isänsä kuoltua hän vaati päästä Tituksen hallitsijatoveriksi ja tavoitteli Tituksen henkeä. Nyt hän, kolmas Flavius, otti käsiinsä hallituskoneiston, joka oli luotu koko valtakunnan tarpeita silmällä pitäen ja jonka toiminnasta Domitianuksenkin hallitessa provinssit hyötyivät. Ennen kaikkea hän on, suojatakseen Roomalle kuuluvia hedelmällisiä Rheinin seutuja, myös Ranskaa, vapailta germaaneilta, ryhtynyt rakentamaan n. s. limestä, rajavarustusta, johon nykyinen muinaistutkimus kiinnittää seikkaperäistä huomiota. Rajavarustus — pirunmuuri, pakanakaivanto ja mitä

Domitianus (S. H.)

nimiä se kansan suusta lieneekään saanut — on yhtäjaksoinen jono valleja ja kaivantoja tai muureja ja kaivantoja, joita usein vielä on lujitettu paalutuksilla; aina puolen tunnin matkan päässä on vahtitorni, pitempien välimatkojen päässä taas linnakkeita. Sellainen oli rajavarustus, joka kulki Bonnista etelään läpi Taunuksen, Wetteraun, ja joka lisäksi sulki piiriinsä Badenista, Schwabin- ja Frankinmaasta suuria osia. Domitianuksen hallitessa on tätä rajavarustusta Mainin ja Taunuksen seuduissa ryhdytty rakentamaan koko valtavuudessaan.

Rooman keisarin tehtäviin kuului lähteä itse henkilökohtaisesti sotaretkelle; olihan hän *imperator* ja täytyihän hänen toimia tämän arvonimensä mukaisesti. Nero oli laiminlyönyt tehdä niin, legioonat halveksivat häntä siksi ja kukistivat hänet. Siitä saa selityksensä, että Domitianus, vaikka pohjaltaan kaikkea muuta kuin sotilas, teki valloitusretken khattilaisia, Hesseniä, vastaan saavuttaen joltistakin menestystä: hän voitti khattilaisilta todellakin pienen alueen. Mutta tämä ei tapahtunut ratkaisevien taisteluiden perustalla, vaan siten että Taunuksessa olevaa limestä pitkitettiin, kunnes se vähitellen tunki khattilaiset taaemmaksi. Limes merkitsi Rooman sotahistoriassa käännettä: se oli osoitteena siitä, että Rooma asettui puolustuskannalle saksalaisiin nähden.

Varsin suuri ei Domitianuksen menestys myöskään ollut hänen taistellessaan vaarallista daakialaiskansaa vastaan, joka asui Tonavan alajuoksun varrella, eikä

liioin markomanneja vastaan. Huolimatta suurista häviöistä, joita Domitianus oli kärsinyt, hän vietti Roomassa upean triumfin, ikäänkuin olisi suurenmoisesti voittanut, ja täytti pääkaupungin katukaarilla ja hopeasta ja kullasta valmistetuilla omilla kuvapatsaillaan, maineen ja komeilunhaluinen kun oli. Hallitsijan täytyi ennen kaikkea rakennuttaa. Niinpä Domitianus on uudestaan rakennuttanut Tituksen aikana palaneen Capitoliumin ja myös Rooman suuret yleiset kirjastot, jotka samoin olivat palaneet, sekä täydellisesti uudistanut tulipalossa turmioon joutuneet kirjavarat.

Siitä, joka tuntee Roomaa, on ehkä mielenkiintoista tietää, että kun meidän päivinämme seisoo Roomassa Piazza Novanalla, joka on pitkulainen kuin antiikkinen kilparata, seisookin itse asiassa Domitianuksen »Stadionilla», kreikkalaisten kilpakisojen tanterella, joka on tarkoin säilyttänyt entisen muotonsa. Ja ken meidän päivinämme seisoo S. Maria sopra Minervan kirkossa katsellakseen Michelangiolon Kristusta, seisoo, kuten jo kirkon nimi ilmaisee, Domitianuksen rakennuttaman Minervan temppelin paikalla. Jumalat vaihtelevat. Tämä keisari teki, kummallista kyllä, Minervan palveluksen hoviuskonnoksi.

Domitianus ei runoillut; ainoa hänen sepittämänsä kirjoitelma koskee hiusten hoitoa. Mutta esteetikko hänkin oli Neron tavoin. Hän ja Nero ovat Rooman musiikkikeisarit, ja taiteen hyväksi toimiessaan Domitianus ehkä on suurimpansa suo-

rittanutkin: hän pani säännöllisesti toimeen runoilijain, puhujain ja soittotaiteilijain kesken kilpailuja, joista palkinnot jaettiin Rooman Capitoliumilla. Hän se saattoi muotiin runoilijakruunauksen: se oli valtion puolelta rohkaiseva tunnustus runoilijoille ja säveltaiteilijoille. Muisto siitä eli kauan: vielä Petrarca ja Tasso tavoittelivat Capitoliumin runoilijalaakeria.

Näihin aikoihin puhkeaa taas Rooman kirjallisuus uuteen kukoistukseen. Kaksi neroa erityisesti kohoaa yläpuolelle muitten: Statius ja Martialis. Mutta molemmat nämä runoilijat liehakoivat inhoittavalla tavalla keisaria ja ilmaisevat suunnattomalla ja määrättömällä imartelullaan, että Rooman ohjakset ovat taas tyrannin käsissä. Martialis, epigrammien sepittäjä, on kuitenkin joka tapauksessa maailmankirjallisuuden unohtumattomia suurmiehiä. Hän on Rooman kompaseppä, julkea ja siveetön, mutta aina kiehtova, säkenöivän älykäs ja tyhjentymätön. Hauskoja ovat ne näyt, joita hän meille välähyttelee ajan huvituselämään: kylpylä-elämä, palloleikit, vieraspidot, puvut, hajuvedet, asianajajain tuntipuheet, lääkärit y. m. s. Merkillistä kyllä, ei Martialis koskaan pilkkaa hengenmiehiä eikä laintulkitsijoita; koskaan hän ei myöskään tee mitään uskonlahkoa, ei kristityitä eikä juutalaisia, häikäilemättömien hyökkäystensä esineeksi.

Domitianus — yksinäinen mies, joka istuu marmorisalissaan ja lävistää kärpäsiä. Hän ei luottanut

kehenkään eikä rakastanut ketään. Vain purppurapukuinen nuori kääpiö, jolla oli jättiläiskokoinen pää, oli alinomaa hänen seurassaan, yksinpä teatterinäytännöissäkin, ja he keskustelivat mitä syvällisimmistä kysymyksistä. Domitianus toimi alussa oikeudenmukaisesti, mutta pian hän eli ja esiintyi kuin toinen Nero: hän oli kaunis mies, mutta jos hän vihastui, kohosi hänellä veri helposti päähän. Titus ja Vespasianus olivat, Augustuksen ja Senecan periaatteita noudattaen, mitä suopeimmin sallineet senaatin auttaa hallitsemistyössä. Siihen Domitianus ei voinut taipua. Etevien miesten seurassa hän tunsi joutuvansa hämilleen; hän oli turhamainen ja hyvin itsepäinen ihminen, jota ei miellyttänyt ajatustenvaihto tasa-arvoisten henkilöiden kesken. Siksi hän ei voi sietää senaattiakaan. Hän osoittaa sille ylenkatsetta, niin, saattaapa hän senaatin kauhunkin valtaan, yhä laajentaessaan oikeuksiaan ja valtuuksiaan (hän nimitti itseään m. m. *dominus et deus*). Siten Domitianus antoi Rooman tuntea Diocletianuksen ja Constantinuksen sulttaanimaisen keisariuden esimakua. Kun siveetön Domitianus censorina otti siveyspoliisin johdon käsiinsä, niin hän teki sen vain saattaakseen ylhäisen kevytmielisen yleisön kauhuihin. Kuolemanrangaistuksiin tuomittiin ihmisiä mitä mitättömimmistä syistä; syytökset majesteettirikoksista elpyvät taas ja samoin hirveä urkkijajärjestelmä. Keisarillinen fiscus, joka oli yht'aikaa valtion rahasto ja yksityinen rahasto, on aina tyhjä, ja keisari surmauttaa ryöstötarkoituksessa. Sana »konfiskatsioni»,

s. o. yksityisomaisuuden valtaus fiscuksen hyväksi pääsee nyt käytäntöön. Domitianus pani toimeen Roomassa suuren stoalaisten vainon, joka oli jonkinlainen esinäytös myöhempiin kristittyjen vainoihin. Sananvapaus lakkaa täydellisesti, samoin myös historiankirjoitus. Ei kukaan historioitsija tohdi enää tarttua piirtimeen. Tarsokselaisen Hermogeneen kohtalo peloitti. Tämä oli uskaltanut lausua joitakin liian vapaita mielipiteitä historiateoksessaan; Domitianus mestautti hänet ja lisäksi kaikki kirjurit, jotka olivat teoksen jäljentäneet ja monistaneet.

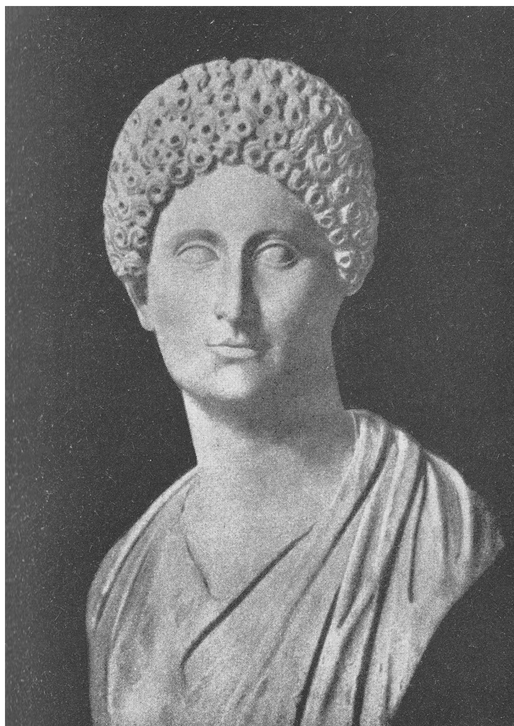
Niin käy Domitianus yhä yksinäisemmäksi. Hän on kuin petoeläin, joka päivän aikana hakee piilopaikkoja. Hän kuljettaa yksinäisyytensä aina mukanaan.[1] Jalkojensa käytön hän on kokonaan unohtanut[2], vain kantotuolissaan hänen nähdään nopeaan rientävän kautta Rooman katujen. Hänen ihmispelkonsa oli yhtä suuri kuin hänen taikauskonsa, hänen uskonsa astrologiaan, joka usko elää vuosisatoja ja josta Wallensteinkaan ei ollut vapaa. Myös Suetonius, joka meille kuvaa Domitianuksen kuoleman, uskoo tähän ennustustaitoon. Keisari pelkää alinomaa murhaajia. Tähteinselittäjä Askletarion ilmoittaa aivan tarkoin päivän ja hetken, jona keisari on kuoleva. Domitianus säikähtää silmittömästi, mutta kysyy sitten: »Jos tahdot, että minä todella uskon sinua, niin sano, millainen tulee oma loppusi olemaan?» Askletarion vastaa: »Minut tulevat aivan kohta koi-

---

[1]) Plinius, *Panegyr.* 48. [2]) Plinius 24.

rat raatelemaan.» Heti paikalla Domitianus surmautti miekalla miehen, ja nyt hän oli varma, että Askletarion ennusti väärin, sillä olihan tämän oma loppu toinen. Mutta kuinka kävikään? Kun Askletarion piti haudattaman, syntyi sellainen rajuilma, että ruumis vierähti maahan ja koirat repivät sen todellakin. Siitä hetkestä Domitianus on varma kohtalostaan: huomenna yhdennellätoista hetkellä hän on kuoleva. Tietäjä on niin ennustanut. Tuskan kourissa syöksyy hän yön kuluessa useita kertoja vuoteestaan. Aamu koittaa. Domitianuksen otsassa on känsä. Sen hän tempaa irti, niin että verta vuotaa. »Oi, jospa enempää ei verta vuotaisikaan tänään», hän sanoo pelästyneenä. Yhdestoista hetki lähestyy. Keisari kuuntelee, milloin orja, jonka tehtävänä on huutaa hetket koko palatsin tietää, ilmoittaa yhdennentoista hetken. Mutta orja tahtoo pettää keisaria ja ilmoittaakin kahdennentoista hetken saapuneen. Nyt Domitianus on iloinen: onhan jo puolipäivä, onhan vaarallinen ajanhetki jo ohi. Keventynein mielin hän lähtee pukuhuoneeseensa, mutta silloin hän saa seitsemän tikarinpistoa ja kuolee. Hänen oma puolisonsa, keisarinna Domitia Longina, johti salaliittoa.

Kansa pysyi rauhallisena, kaartissa olivat mielet kuohuksissa, mutta senaatti riemuitsi. Murhatulla ei ollut perillistä. Nyt senaatti sai olla mukana maan kohtalosta päättämässä, ja ensi kerran valittiin keisari sen keskuudesta. Vaali oli onnistunut. Nyt seurasi melkein sata vuotta kestävä siunauksen aika, nyt alkaa koko maailman, Idän ja Lännen, ylei-

Domitia (S. H.)

nen onnen aikakausi. V. 96 prefekti koroitti senaattori Nervan keisariksi, lakimiehen, joka kylläkin oli jo 64 v. vanha, sairaalloinen ja tahdonvoimaltaan heikko, mutta joka tapauksessa henkilö, joka seisoi siveellisesti jalostuneen uuden ajan pohjalla ja joka ymmärsi, että hallitseminen on palvelemista.

Nerva näki, että Italia oli, mitä maatalouteen tulee, jäänyt jäljelle valtakunnan muista alueista: Flaviusten verot olivat sitä liiaksi painaneet. Nerva uhrasi suuria summia perustaakseen uusia talonpoikaistiloja ja estääkseen italialaisia siirtymästä isänmaastaan, jotka tähän aikaan suurin joukoin muuttivat alisen Tonavan seuduille (mistä nyk. Romania on saanut nimensä). Sitäpaitsi Nerva pani alulle sosiaalisen avustustoiminnan ja jakoi ensimäisen kerran n. s. alimentatsioneja, s. o. säännöllistä valtioapua köyhille perheille lasten kasvattamiseksi. Ne olivat täydellisesti uusia suuntaviivoja.

Mutta kaarti oli raivoissaan. Se halusi kostoa keisari Domitianuksen murhasta. Nerva tahtoi lujittaa asemaansa sitä vastaan ja otti, siksi, lokakuussa 97, pojakseen ja seuraajakseen Traianuksen, valtakunnan parhaan sotilaan. Jo v. 98 hän kuoli ja Traianus oli Rooman keisari.

Traianus — miten paljon sisältyykään tuohon nimeen. Hän oli espanjalainen, hän oli ensimäinen maakuntalainen Rooman keisari-istuimella. Mikä kuulumaton tapahtuma! Voi sanoa, että Traianus tekee Rooman historian maailmanhistoriaksi: tähän saakka Rooma oli ollut kaikkien tapahtumien keskus tai

tausta, ja katseemme täytyi rajoittua tuon suuren valtakaupungin näköpiiriin, mutta nyt kaikki seinät siirtyvät äkkiä syrjään, ja rajattomat näköalat aukeavat ympärillämme.

Uusi keisari on jo 48 v. vanha (hän on syntynyt v. 52). Hän on naimisissa Plotinan kanssa: avioliitto on lapseton kuten Nervankin. Se on tärkeätä. Kuinka vallanperimys on järjestettävä monarkisessa valtiossa, vaalin vai perinnöllisyyden pohjalle, se on vanha probleemi. Roomassa oli kruunun periytyväisyys vienyt mitä surkeimpiin kokemuksiin, sillä keisarilliset perheet olivat säännöllisesti rappeutuneet jo toisessa polvessa. Sentähden tulikin nyt sellainen menettelytapa käytäntöön, että hallitseva keisari adoptoimalla nimittää seuraajansa. Hän ottaa jonkun oivan miehen ottopojakseen, tämä taas vuorostaan tekee samoin. Adoptoitiin tahallisesti lapsettomia miehiä tai ainakin sellaisia, joilla oli vain tyttäriä, mutta ei yhtään poikaa. Siten on Rooman keisarivaltikka Nervasta Marcus Aureliukseen saakka kulkenut aina yhdestä kelpo kädestä toiseen.

Uusi hallitsija oli kotoisin kauniista Italicasta, joka on Guadalquivirin varrella (lähellä Sevillaa), ja polveutui roomalaisesta siirtolaisperheestä, joka jo aikoja ennen oli muuttanut Espanjaan. Hän oli lujakätinen ja työteliäs, pitempi kuin kukaan muu, ja hänen kasvonilmeensä oli rauhallinen, varma ja vilpitön.[1]) Niissä marmorikuvissa, joita Traianuk-

[1]) Plin. 67.

sesta on säilynyt, on matala otsa — suorat hiukset on näet aina kammattu alas otsalle — ja voimakas takaraivo sekä silmät, joiden ilme, kuten Michelangiolon Davidin-patsaassa, on jännittynyt, aivankuin ne tähtäisivät.

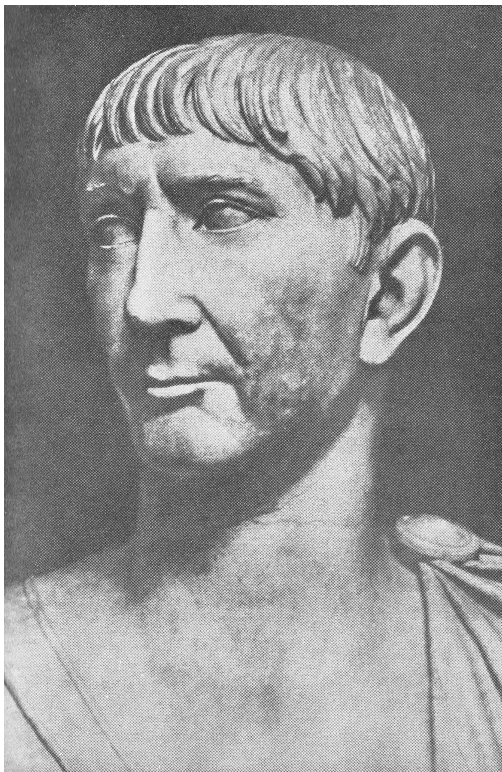
Itse asiassa olikin Traianus ahkera metsästäjä ja alpeille nousija, joka aivan yksin metsästää vuoristossa vuorivuohia ja -kauriita.[1]) Sotilaana hän ei häikäillyt, olipa sitten kysymyksessä rohkea hyökkäys tai hyvä ryyppy. Hän harmaantui jo varhain, ja se antoi koko hänen olemukselleen kunnianarvoisan leiman.

Nervan hallitessa Traianus toimi Rheinin seudun germaanilaisissa provinsseissa, ja siellä hän saavutti mainetta sotilaskuvernöörinä. Kölnissä hän, helmikuussa v. 98, saa tiedon Nervan kuolemasta, mutta hän ei hetikohta lähdekään Roomaan. Vielä v. 99 hän oleskelee Tonavan varsilla. Silloin hän on Baden-Badenin ja kaikkien Neckarin varsilla aina Württembergiin saakka olevien maiden vaurastuttamiseksi suorittanut kaikki tärkeimmät tekonsa, m. m. rakennuttanut leveän valtatien Mainzista Heidelbergin kautta Baden-Badeniin. Vasta sitten hän tulee Roomaan, ja hänen saapumisestansa sinne on meille säilynyt tarkka kuvaus. Kansa ei tervehdi häntä Capitoliumilla vain keisarina, vaan myös jumalana. Hän puolestaan sanoo: »Iuppiter on kaiken hyvän antaja, en minä.» Kun hän rukoilee, hän ensin ru-

[1]) Plin. 81.

koilee siunausta senaatille, sitten kansalle ja viimeksi vasta itselleen. Hänen tarkoituksensa on vakava ja vilpitön. Senaatti on tyytyväinen ja tuntee itsensä vapaaksi [1]: miellyttävä, joskin jo rajoitettu vapaus kuten parhaina aikoina. [2]) Ja vihdoinkin kulkee keisari taas jalan katuja pitkin, jopa silloinkin, kun juhlallisesti saapuu kaupunkiin. Vain kapea ura on täpö täysillä kaduilla varattu hänelle. Sitä pitkin keisari kulkee vitkaan, jotta jokainen voisi kunnolla tarkastella häntä. Sairaat laahautuvat vuoteistaan kadulle hänet nähdäkseen, sillä he uskovat, että jo hänen näkemisensäkin voisi parantaa heidän sairautensa. (Samasta parantavasta voimasta on jo ylempänä puhuttu keisari Vespasianuksen yhteydessä.) Mikä kansanomaisuus! Senaatin virkamiehiä tämä keisari nimittää kolleegoiksensa [3]), ja kun hän tulee konsuliksi *pro forma*, hän vannoo kuten kuka muu kuolevainen tahansa virkavalan, mitä mikään keisari ei pitänyt tarpeellisena [4]), ja vannoopa lisäksi sen seisoen edeltäjänsä edessä, joka valan ottaa vastaan istuen. Samoin hän aina on antanut arvoa apulaisilleen eikä ole koskaan pyrkinyt saattamaan heitä varjoon. Hänessä on pyrkimyksiä »sosialisuuteen» ja hän on »*innocens*», ei tee vahinkoa kenellekään [5]), kuten Seneca kirjoituksessaan »*De clementia*» vaatii. Mutta Domitianuksen aikuisia urkkijoita kidutetaan julkisesti ja viedään sitten laivoihin, jotka päästetään ajelehtimaan myrskyisälle merelle. Plinius seisoi satamassa ja näki

[1]) Plin. 27 ja 36. [2]) *simulatio liberae civitatis* Plin. 63; vrt. myös 54. [3]) Plin. 77. [4]) Plin. 64. [5]) Plin. 19 ja 28.

Trajanus (S. H.)

laivojen ajautuvan hajalleen merelle, joka aaltosi kuohupäissä.

Mistä on peräisin tämä ihmisystävyydellään ja luottavaisuudellaan miellyttävä käytös? Mistä Nerva ja Traianus ottivat uudet hallitsijaihanteensa? Vastaus on selvä: Senecalta, tuolta inhimillisten velvollisuuksien suurelta uudistajalta. Turhaan ei Seneca sepittänyt ruhtinaitten armeliaisuutta käsittelevää kirjoitustansa. Traianus kunnioitti Senecaa myös ihmisenä ja sanoi nimenomaan, heittäessään katsauksen taaksepäin, että ennen häntä oli Roomaa parhaiten hallinnut Seneca vv. 54—62. Muuten oli Senecakin syntyperältään espanjalainen. Siten meidän siis on mahdollista paljastaa se salainen yhdysside, joka Augustuksen yhdistää Senecaan, Senecan Titukseen ja Traianukseen. Edellisen perustalla voidaan myös ymmärtää, miksi Herkules oli Traianuksen erikoinen suojelusjumala, miksi Plinius vertaa häntä Herkuleeseen ja miksi kuvanveistäjät usein esittävät Traianusta Herkuleena. Herkuleshan, joka ihmiskunnan hyväksi näkee vaivaa ja taistelee, oli Stoan ihannesankari.[1]) On ilo nähdä, miten pal-

[1]) Siitä johtuu myös Traianuksen Herakleen juhla y. m. Riittämätöntä on se, mitä W. Weber mainitsee tästä teoksessaan »Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrian» s. 9 ja seurr. Lähtökohdaksi on otettava Senecan *Hercules Oetaeus*, tuo suuri ohjelmaruno. Edelleen E. Ackermann, Philologus Suppl. nide X s. 418 ja seurr., missä tosin moni kohta sietäisi olla toisin. Omituinen sattuma, oli että Aleksanteri suuri, johon Traianus mielellään vertasi itseään, johti syntynsä juuri Herakleesta.

jon korkealle arvostetun miehen, kuten Senecan, kirjallinen toiminta on pystynyt uudistamaan maailmaa moraalisessa suhteessa.

Raha-asiain tila — niin saamme edelleen tietää — on mitä parhain. Keisarillinen fiscus kykenee suorittamaan kaikki tarpeelliset maksut, ilman että sen rikastuttamiseksi tarvitsee iskeä yksityisomaisuuksilta suonta. Nervan työtä Italian hyväksi jatkaa Traianus: uusia liikenneteitä ja satamia rakennetaan, pontilaiset nevat tehdään kuljettaviksi ja alimentatsioneja lisätään. Olipa Rooman lapsilla iloa, kun hän otti 5,000 pojan kasvatuksen valtion kustannettavaksi. Täten toteutettiin Senecan neuvoa, miten kerjääminen oli estettävä: on annettava niin nopeaan, että vanhemmat eivät ehdi pyytää.[1] Mutta myös viljantuonti Roomaan on niin oivallisella kannalla, että kun Egyptissä sattui kato, voitiin Aventinuksella olevista suurista viljamakasiineista lähettää sinne runsaasti viljaa.

Mutta Traianus on samalla sodanruhtinas, rautainen mies ja pitkistä ajoista ensimäinen ammattisoturi, joka hallitsee valtakuntaa. Germaaniassa Rheinin varsilla hän jo oli saanut suurenmoisia aikaan: rakentanut siltoja ja linnoituksia, tehnyt sopimuksia barbariheimojen kanssa ja Tacituksen neuvon mukaisesti kylvänyt eripuraisuutta germaanien keskuuteen, jotka yksimielisinä ovat voittamattomia. Nyt, v. 101, pakoittavat daakialaiset Traianuksen läh-

---

[1]) Plin. 26.

temään sotaretkelle, ja moneen vuoteen ei kukaan näe häntä Roomassa.

Daakialaiset asuivat Tonavan alajuoksun varrella, joen vasemmalla rannalla, Walakiassa, Itä-Unkarissa ja Siebenbürgenissä. Heidän alueensa oli valtavan suuri ja heidän kuninkaansa Decebalus, joka oli älykkäimpiä ja yritteliäimpiä barbarikuninkaita, oli kohottanut maansa maailmanvallaksi, samanlaiseksi kuin parthialaisvaltakunta oli, ja teki mitä rohkeimpia ryöstöretkiä Rooman alueelle: Moesiaan, nyk. Bulgaariaan ja laajoihin osiin Balkanin niemimaata. Domitianus suoritti — mikä häpeä Roomalle! — vuotuista veroa Decebalukselle, jotta tämä pysyisi alallaan. Vieläpä hän antoi Decebaluksen käytettäväksi roomalaisia teknikoita ja työvoimia, jotka auttoivat linnoittamaan daakialaisten maata Roomaa vastaan. Traianus osoitti kahden, vv. 101—105 tehdyn, rasittavan sotaretken aikana, että Rooman sotajoukko yhä oli voittamaton. Kahdesti voitettiin Decebalus, kunnes hän, ahdistettuna Siebenbürgenin sisäosiin, surmaa itsensä. Rooman valtakunta ulottuu lähelle Karpaatteja, sitten kuin siihen on lisätty uusi provinssi, laaja Daakia, rikas maa, joka voimakkaasti houkutteli siirtolaisia ja jossa oli runsaasti varsinkin kultakaivoksia. Tästä lähtien viriävät kauppa ja elinkeinot myös niissä maissa, joita yhteisnimityksellä olemme tottuneet kutsumaan Euroopan puoleiseksi Turkiksi. Musta meri, jonka rannoilla on tiheässä kaupunkeja, joutuu kannattamaan tuottoisaa, itään päin kulkevaa vaihtokauppaa. Myös Bulgaariaan Tra-

ianus perustaa useita kaupunkeja, joille hän ylpeästi antaa nimet puolisonsa, sisarensa tai itsensä mukaan: Traianopolis, Plotinopolis, Marcianopolis. Vielä meidän päivinämme on Tonavan maissa lukuisia muistomerkkejä noilta sota-ajoilta: 60 km pitkä Traianuksen valli Dobrudshassa, Tonavan suun oikeanpuolisella rannalla, valli, joka on kolmesta kuuteen metriin korkea ja jota linnakkeet ja vahtituvat vahvistavat; Traianuksen taulu Orsovassa Tonavan oikealla, Serbian puoleisella rannalla, pystytetty v. 102 Tonavaa pitkin kulkevan sotilastien valmistumisen muistoksi. Mutta ennen kaikkea on muistettava Traianuksen jo v. 102 Dobrudshaan rakennuttama uhkamielinen voitonmerkki, jolle sikäläiset asujamet ovat antaneet nimen Adamklissi ja jonka entiselleen palauttaminen on aika lailla työskentelyttänyt arkeologejamme; valtavia osia rakennuksesta on näet säilynyt meidän päiviimme.

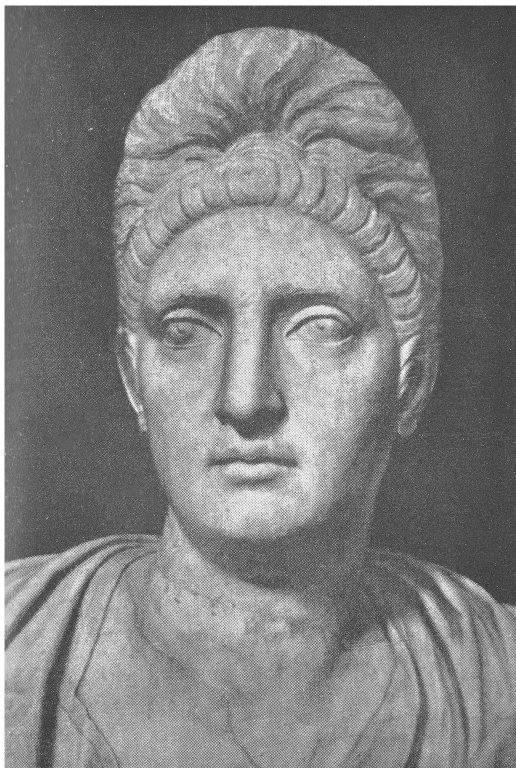
Sillä välin elettiin Roomassa onnellista ja rauhallista elämää. Nero ja Domitianus olivat vihdoinkin unohtuneet. Runoilija Martialis, Domitianuksen liehakoitsija, väistyi Roomasta. Myös kaikki ylistelyluontoinen, suuriääninen runous lakkaa. Sen sijaan kohottaa mahtava satirikko Iuvenalis kimeän äänensä ruoskiakseen kapusiinimunkin tavoin valtavalla vihalla menneitten aikojen häpeämättömyyttä. Nyt tarttuu kynään ylhäisen hillitty Tacitus, historioitsija, joka terävin piirroin luo tummin värein hehkuvat kuvansa Rooman keisareista, Tiberiuksesta alkaen. Tacitusta seuraa välittömästi Suetonius kei-

sarielämäkertoineen. Sekä Tacitus että Suetonius ovat Traianuksen ihailijoita; molemmat he kuvaavat hänen edeltäjiään säälimättömällä ankaruudella, s. o. aivan niinkuin Traianus heidät tahtoi käsiteltäväksi, ja elettävän ajan lempeä loisto tuntui silloin yhä kirkkaammalta. Juuri näihin aikoihin johtui myös nuoremmalle Pliniukselle mieleen ajatus koota ja julkaista kirjevaihtonsa, taiteellisesti ja kiehtovasti kirjoittamansa yksityiskirjeet, joista me nyt saamme erinomaisen käsityksen siitä, miten rakkaassa Roomassa näihin aikoihin elettiin. Me luemme niissä häistä, kihlajaisista, huomiota herättävistä oikeusjutuista, kylpylöistä, huvilarakennuksista, hyväntekeväisyyslaitoksista, isännän ja palvelusväen suhteista, nuorista miehistä, joille Plinius toivoo hyvää elämänuraa, kuolleitten muistosta. Mikä miellyttävä seurapiiri! Siinä liikkuu melkein yksinomaan kunnollisia, kunniallisia, säädyllisiä, pystyviä ihmisiä. Tietysti oli Roomassa vielä paljon alhaista rahvasta, mutta siitä huolimatta on eittämätöntä, että yhteiskunnan keskitaso silloin oli huomattavasti kohonnut, että yhteiskunnan laajat piirit olivat inhimillistyneet sanan parhaassa merkityksessä. Jo silloin esitettiin näyttämöllä alastonta tanssia, jolla meidän aikoinammekin on kokeiltu. On kuvaavaa, että yleisö vaati keisaria poistamaan siveettömän alastoman tanssin pantomiimista. Eräässä suhteessa nämä Pliniuksen loihtimat kaleidoskooppiset kuvat pettävät odotuksemme, nimittäin siinä, ettei niissä kertaakaan esiinny keisarinna Plotina, jonka kuitenkin keisari-

palatsissa asuessaan olisi pitänyt — siltä ainakin tuntuu — olla pääkaupungin elämän keskuksena[1]). Plotina oli varmasti etevä nainen, nuorena kauniskin (sitä todistavat rahakuvat), mutta hän liikkui seurapiireissään vielä vaatimattomammin kuin miehensä ja olikin siksi oikea naisen ihanne. Hänessä me opimme tuntemaan yhden hiljaisia maassa, Epikuroksen oppilaan sanan oikeassa ja jalossa merkityksessä, sillä Epikuros neuvoi ihmistä elämään eristäytyneenä ja pysyttelemään kaukana valtiotoimista, jotta sielu säilyttäisi iloisuutensa. Kerrotaan Plotinan huudahtaneen ensimäisen kerran astuessaan sisälle keisaripalatsiin: »Oi, jospa jättäisin kuollessani tämän talon yhtä vapaana ihmisten panettelusta kuin olen nyt siihen asettuessani.» Erityisesti ylistetään Plotinaa siitä, että hän tuli hyvin toimeen kälynsä Marcianan, keisarin sisaren kanssa, joka asui samassa palatsissa kuin hän ja jolla oli lapsia, kun taas hän oli lapseton. Keisarin puoliso ja sisar, molemmat he jumaloivat rakastettua Traianusta; kun otamme huomioon heidän etelämaalaisen luonteensa, niin ei tosiaankaan merkitse vähää, että nämä naiset tulivat hyvin toimeen keskenään.

Kun Traianus v. 106 palaa Roomaan, hän ensimäiseksi panee toimeen loistavan voitonjuhlan, joka kestää 130 päivää, jossa areenalla surmataan tuhansia eläimiä ja jossa 10,000 miekkailijaa, etupäässä tie-

[1]) Hänet mainitaan vain yhdessä kohdassa, missä Plinius ottaa toimittaakseen hänelle kirjeen. 6, 31 puhutaan pidoista Traianuksen luona.

Plotina (S. H.)

tysti daakialaisia sotavankeja, ottaa osaa miekkataisteluihin. Mutta ketään historioitsijaa ei Traianus saanut kyllin arvokkaalla tavalla kuvaamaan hänen sotaansa Daakiassa. Sillä ne, joista edellä olen puhunut, olivat toimessa toisaalla. Sentähden hän itse julkaisi esikuntansa selonteon sodasta. Mutta sitä ei kukaan lukenut, niin lakonisen kuiva esitystavassaan ja mahdoton lukea se oli. Mutta Traianus teki enemmän: hän pystytti Traianuksen patsaansa, suurimman muistomerkin roomalaisesta muovailevasta taiteesta, mitä ylipäänsä tunnemme ja mikä vielä tänäänkin on ikuisen Rooman ihanin kaunistus. Tasan sata jalkaa se kohoaa jalustansa yläpuolelle ja sitä kiertää ylhäältä alas saakka auki kääritty kuvakirja, joka 155 kuvassa esittää mitä perinpohjaisimmin sotatapahtumat. Traianus on — kuten on varmaa — suuresti kunnioittanut keisari Titusta; tältä hän on perinyt loisteliaisuutensakin ja suorittanut rakennuttajana kaiken mahdollisen Rooman kaunistamiseksi.

Capitoliumin ja Quirinalin väliin muodosti Traianus, ottamalla valtion huostaan useita tontteja, jättiläiskokoisen avoimen paikan. Siitä tuli majesteetillinen *forum Traiani*, forum, jonka suuruus on arvioitu — tosin eri teoksissa eri tavalla — aina 200 m:ksi neliönsivua kohti. Tehdäkseen sen mahdolliseksi täytyi Traianuksen toimittaa pystysuora ja noin 100 jalkaa syvä leikkaus Quirinalis vuoren länteen pistävään osaan. Mitä ahtaimpaan kaupunginosaan saatiin tämän leikkauksen avulla ihmeellinen, 200 m

leveä väylä ihmisliikenteelle ja ilmaa ahtaaseen kukkulakaupunkiin. Tätä toria ympäröivät sitten pylvästöt ja kaikenlaiset loistorakennukset, m. m. kaksi kirjastoa, jotka kaikki olivat tehdyt hohtavasta, kirjavasta marmorista ja olivat täynnä kuvapatsaita. Myös Decebaluksen patsas, joka nyt on Pietarissa, seisoi aikoinaan siellä. Ken tahtoo saada käsityksen siitä, hän kuvitelkoon Rooman Pietarintoria n. 300 pylvästä käsittävän Berninin kolonnadin ympäröimänä. Vasta se teki Rooman antiikkisen maailman kauneimmaksi kaupungiksi. Kun Constantinus suuri myöhemmin pystytti ylistetyn Constantinuksen-kaarensa, hän ei keksinyt mitään parempaa keinoa kuin ryöstää Traianuksen forumilta ne reliefit, jotka vielä tänäänkin koristavat hänen kaartansa. On tiedettävä, että kauneimmat korkokuvat Constantinuksen-kaaressa eivät esitä häntä, vaan Traianusta.

Molempien kirjastojen väliin Traianus — kuten jo mainitsin — asetti lopuksi Traianuksen-patsaansa, joka valmistui vasta v. 113. Meidän täytyy — kuten sanottu — antaa ajatuksiemme palautua keisari Titukseen. Sillä hävitettyään Jerusalemin Titus oli viettäessään triumfiaan antanut kuljettaa ympäri Roomaa erityisille telineille asetettuja, räikein värein maalattuja tauluja, joista kansa näki koko sodankulun: Palestiinan ja taistelevat, pakenevat, voitetut juutalaiset, temppelin palon, talojen luhistumisen j. n. e. Aivan samoin olivat myös Traianuksenpatsaan korkokuvat kirjaviksi maalatut. Titus oli

vaatimattomampi ja esitytti kaiken vain rajoitetun ajan kestävällä tavalla; Traianus oli maineenjanoinen kuin egyptiläinen farao, joka ikuisiksi ajoiksi kaiverruttaa tekonsa temppelin seinämiin. Ken koroitti katseensa korkeuteen, hän voi tutustua koko Daakian sotaan, niinkuin me vielä nytkin teemme. Epäilemättä silloin tätä tarkoitusta varten noustiin läheisten kirjastorakennusten loiville katoille; me voimme tulla mukavammin toimeen. Koko patsas on näet valettu kipsiin ja valannokset valokuvattu.

Olemme jossain Dravan, Savan ja Tonavan varsilla. Itse joet näemme selvästi edessämme. Vallituksia rakennetaan rannalle. Jokilaivat tuovat muonavaroja jokea alaspäin, ja selvästi näkyy, että säkit on sidottu nuoralla. Laivasiltoja laitetaan ensin yli jokien, sitten myös lujia paalusiltoja. Myös vajoja hevosten rehua, heinää ja silppua varten on nähtävissä. Tuolla on sotilaita vahdissa, täällä taas rientää joukko pikamarssia eteenpäin kantaen keihäiden kärjessä korppusäkkiä tai selässään rensseliä, jossa on juustoa tai muuta muonaa. Joukossa näkyy myös kotkankantajia, torvenpuhaltajia, ratsumiehiä. Myös Rooman kaarti on mukana. Joissakin tauluissa kuvataan telttaelämää: kymmenen sotilasta asuu aina samassa teltassa, ja huomaamme, että sotilaat eivät koskaan kanna kypärää leirissä, vaan ainoastaan taistelussa. Muita aiheita: veden noutaminen, keisarin ratsuja viedään uitettaviksi, vakoojia lähetetään. Majesteetti itse, joka aina liikkuu jalan [1]), pitää pu-

[1]) Vrt. Plin. *cp.* 14.

hetta tai tarkastaa vallitustöitä. Hyvinkin sata kertaa esitetään keisari sellaisissa tehtävissä. Lopuksi: kahakoita, katkaistuja päitä. Muuan sotilas ui reippaasti yli virran, vaunuja vallataan, naiset ja lapset pakenevat j. n. e. aina loppumattomiin. Voittoisalla retkellään keisari saapuu Siebenbürgeniin, Rautaportin solaan. Sarmizegethusa on muuan Decebaluksen pääkaupunkeja. Traianus antaa sille nimen Ulpia Traiana; nykyään nimitetään sitä Varhéli'ksi.

Ikävä kyllä ei korkokuvissa ole lainkaan mitään kirjoituksia eikä nimiä, niin että me vain silloin tällöin voimme arvata, ketä mikin kuva esittää. Lusius Quietus oli nimeltään Traianuksen ylipäällikkö. Hän oli syntyperältään marokkolainen sheikki, ja me voimme näistä kuvista huomata, että Traianus kohtelee tätä miestä täysin vertaisenaan ja neuvotteluissa antaa hänen istua rinnallaan.

Se taide, joka on luonut nämä korkokuvat, herättää huomiota omaperäisyydellään. Siinä on epäilemättä hyvää taiteellista henkeä, mutta samalla se on naiivi ja voimakkaan realistinen. Roomalaista sotajoukkoa emme mitenkään voi oppia tuntemaan paremmin koko monimutkaisuudessaan ja suurenmoisuudessaan kuin tämän taiteen välityksellä. Sama koskee myös vieraita kansoja, jotka asuvat Unkarista alkaen Romaniaan saakka, s. o. daakialaisia ja heidän germaanilais-barbarilaisia apukansojaan ja näiden kansojen todella huomiota ansaitsevaa sivistystä ja valtavaa rikkautta. Traianuksen voitonpatsas ei siksi ole vain muistomerkki sotilaasta, vaan se on muisto-

merkki, jolla on mitä suurin sivistyshistoriaillinen arvo.

Kahdeksan vuotta valtakunta sai nyt nauttia rauhaa, ylpeätä rauhaa. Sen aikana Traianus harjoitti suurenmoista asutus- ja rakennustoimintaa eri provinsseissa. Alcantaran mainehikas silta Espanjassa on vieläkin todistuksena siitä. Hän rakennutti jättiläismäisen Euroopan-tien Mustalta mereltä Tonavaa seuraten Unkarin läpi Rheinille ja halki Ranskan. Myös Afrikka — Tunis ja Algeria — ovat Traianuksen aikana kohonneet siihen varallisuuteen, jonka me nyt jo vuosikymmenien aikana olemme saaneet todeta ranskalaisten kaivauksien (Timgad) perustalla. Hämmästyttävä loisto vallitsi todellakin sikäläisessä elämässä.

Näihin aikoihin Traianus, joka itse oli provinssista kotoisin, alkoi siirtää valtion painopistettä Roomasta provinsseihin. Se on mitä tärkeintä, ja Rooma oli pian tunteva sen seuraukset. Traianuksen aikana kävi tavaksi, että sotilaita ei enää otettu vain Italiasta, vaan myös Galliasta, Espanjasta, Germaaniasta, Illyriasta, Syyriasta. S. o. provinssit suojelevat tästä lähin itseänsä, jopa Italiaakin. Italia on provinssirykmenttien varassa. Vain upseeristossa on vielä italialaisia. Mistä tiedämme sen? Sen saamme tietää tuhansien sotilaitten hautakivistä, joissa kaikissa on ilmoitus vainajan kotiseudusta. Pääasia on tästä lähin pitää huolta siitä, että provinssien roomalaisten miehistöjen jälkipolvi oli hyvää, ja turvata ja

kohoittaa heidän sivistystänsä[1]). Mitä yhtenäisemmäksi tuo suuri valtakunta siten kävi, sitä enemmän laski Rooman senaatin merkitys, ja senaattorien osanotto hallitukseen kävi kaikesta hallitsijan suopeudesta huolimatta yhä enemmän ja enemmän vain näennäiseksi.

Tämän ohella keisari ryhtyi moniin muihin toimenpiteisiin, joista yhden pitäisi olla meille erityisen mielenkiintoinen. Se koskee kristinuskoa, tai oikeammin nuorta voimistuvaa kirkkoa, eritoten Vähässä Aasiassa. Vähässä Aasiassa levisi näet kristinusko paljoa nopeammin kuin Italiassa. V. 111 kuulemme äkkiä siitä. Plinius on niihin aikoihin Bithynian käskynhaltijana ja asustaa Nikomedeian kaupungissa. Meille on säilynyt joukko Traianuksen kirjeitä, jotka hän käskynhaltija Pliniuksen pyynnöstä tälle kirjoitti ja jotka asiallisuudellaan tekevät erinomaisen miellyttävän vaikutuksen, vaikka tyyliltään ovatkin mitä kuivinta virastokieltä. Me näemme niistä, että keisari hallituksellaan pyrkii kehittämään valtakunnan kaikkia olosuhteita: niissä käsitellään vesireittien ja tavaraliikenteelle tarpeellisten kanavien rakentamista y. m. Plinius on neuvoton kristinuskoon nähden. Kristityt muodostavat yhdyskunnan omine virkailijoineen, liittouman, mutta sellaiset liittoumat ovat kiellettyjä. Yhdistyselämä oli tarkoin säännöitettyä ja valtion valvonnan alaista. Plinius on perinpohjainen ja samalla suvaitsevainen henkilö: hän pyrkii

---

[1]) Beneventumissa olevaan Trajanuksen-kaareen on nähtävästi ikuistettu tämä tosiasia vertauskuvallisin näytöksin.

pääsemään selville kristittyjen seurakuntain salaisuuksista eikä näe niissä mitään valtiolle vaarallista, uhkamielisyyttä lukuunottamatta. Ne, jotka pysyivät itsepintaisesti uhmassaan, hän teloitutti, mutta monet luopuvat Kristuksesta, kun hän uhkailee heitä rangaistuksella, ja kertovat sitten hänen mielikseen, että kristityt palvelevat ainoastaan Kristusta Jumalanaan, että he varhain sunnuntaiaamuisin kokoontuvat yhteen, laulavat jonkun virren, lupaavat valallisesti karttaa kaikkea syntiä, varkautta, aviorikosta, ja syövät yhteisen aterian. Plinius sanoo — jo v. 111 — temppelien olevan melkein tyhjinä kristillisen propagandan johdosta, mutta arvelee kaiken pian muuttuvan ja propagandan jo lakanneen.

Nyt tulee Traianuksen ja hänen keisarisanansa vuoro. Hän määräsi — ja se on tavattoman mielenkiintoista — että uppiniskaista kristittyä olisi vastakin rangaistava kuolemalla, mutta että hallituksen puolestaan tulisi karttaa konflikteja, olla, mikäli mahdollista, kiinnittämättä huomiota asiaan ja puuttua niin vähän kuin mahdollista kristittyjen harrastuksiin. Tämä antiikkiselta kannalta katsoen läpeensä suvaitsevainen periaate, joka pyrki säästämään kristityitä selkkauksilta, koska sellaiset loppujen lopuksi olivat kiusallisia hallitukselle itselleenkin ja helposti johtivat ylenmääräiseen verenvuodatukseen, tämä periaate tuli n. 100 vuoden ajan olemaan Rooman keisarien toimiohjeena, ja se ennen kaikkea on vaikuttanut, että kristilliset seurakunnat pääsivät voimistumaan valtioiksi valtioon

ja niiden piispat maallisten mahtimiesten veroisiksi. Suunnitelmalliset kristittyjen vainot alkoivat sitten, mutta liian myöhään: suunnattomia kansanjoukkoja ei voitu hävittää olemattomiin, ja jokainen marttyyrikuolema lisäsi vain liikkeen voimaa.

Mutta keisari itse saapuikin jo Aasiaan. Syntyi uusia taisteluita. Rauhattomana soturina Traianus ei voinut enää kauempaa sietää rauhaa. Daakialaiset hän oli voittanut, nyt hän tunsi halua kukistaa Tigriin varrella asuvat parthialaiset. Tätä rohkeata parthialaissotaa voi idealistisesti perustella väitteellä, että Rooman kunniavelvollisuutena oli puolustaa kreikkalaisia. Aleksanteri suuri oli aikoinaan auttanut kreikkalaisen sivistyksen leviämään syvälle Mesopotamiaan, ja Tigriin varrella oli ihania kreikkalaiskaupunkeja, kuten Ktesiphon ja Seleukeia 600,000 asukkaineen, jotka kaupungit olivat parthialaisten barbarien vallassa. Mutta ennen kaikkea: Armeenia oli Lucculluksen ajoista saakka katkeranmakea riidanomena, johon molemmat, roomalaiset ja parthialaiset olivat pureutuneet kiinni. Crassuksen ajoista lähtien ei Roomalla koskaan ollut menestystä taistellessaan parthialaisia vastaan. Caesar oli, onneksi maineelleen, jättänyt retkensä kesken. Vain Marcus Antonius oli tehnyt suurenmoisen yrityksen ja epäonnistumiseen ei suinkaan ollut syynä päällikön leväperäisyys, vaan yrityksen tavattomat vaikeudet. Ei Traianuskaan onnistunut täysin. Aluksi hän, vv. 114—116, suoritti ripeästi ja voitokkaasti sen, missä Marcus Antonius epäonnistui, mutta sen teki hänelle mahdolli-

seksi vain erityisen suotuisat olosuhteet, kuten esim. valtaistuinriita parthialaisten kuningasperheen jäsenten välillä. Aleksanteri suuren jälkiä seuraten Traianus samosi päämäärästään tietoisena yli Eufratin Meediaan ja masensi Babylonin. Päättävästi ja jokseenkin kiireellisesti hän sitten loi itäisiksi rajavarustuksiksi hetikohta kaksi, jopa kolme uutta maakuntaa eli provinssia: Armeenian, Mesopotamian ja Assyrian. Vanha juttu: kun pyrittiin suojaamaan yhtä provinssia, lykättiin toisia eteen. Pitkin Persian lahden rannikkoa kulki Traianus sitten etelään, kunnes Indian valtameri aukesi vastaan, ja rakennutti jo lautankin, jolla oli määrä päästä Indiaan. India, niin monen valloittajan, yksinpä korsikkalaisen Napoleoninkin unelma, tuli tästälähin myös espanjalaisen Traianuksen kaipauksen esineeksi.

Mutta vastavallatuissa maissa syntyi kohta pahoja kapinoita. Muuatta miltei tarunomaista arabialaista aavikkokaupunkia Atraa tai Hatraa Traianus piiritti turhaan, pystymättä sitä valloittamaan. Hänen uusi työnsä ei vielä ollut ollenkaan turvattu. Silloin sairastuu Traianus, joka tavallisesti kesti mitä ilmastovaihteluita tahansa. Hän tahtoo kiiruhtaa Italiaan; hänen sydämensä halu on kuolla Roomassa. Mutta äkkiä, 7 p. elok. 117, hän sai halvauksen, joka hänen elämänsä päätti. Kuten kaikessa Traianus kuolemassakin oli nopea. Hän kuoli Vähässä Aasiassa, Kilikiassa. Plotina oli päämajassa, keisarinsa luona. Jättiläisvallan, jommoista ei vielä koskaan siihen saakka ollut olemassa, Traianus jätti seuraajalleen.

Mutta kuka oli oleva hänen seuraajansa? Traianus, tuo ajattelevaisista ajattelevaisin, ei ollut ajatellut seuraajaansa. Jokaisella ihmisellä on heikkoutensa. Traianuksen heikkoutena oli usko omien voimien ehtymättömyyteen. Hän ei ottanut huomioon kuolemataan. Vasta kuolinhetkellään hän otti ottopojakseen Hadrianuksen, teko, jota hän oli kauan harkinnut, mutta josta hän aina ennen oli peräytynyt. Plotina pakoitti hänet siihen. Adoptsioni on kokonaan keisarinnan ansiota. Traianus toivoi valtansa perijäksi toisenlaista miestä, täysiveristä soturia. Hadrianus, mies, jonka käsi oli pehmeä, ei ollut hänen mieleisensä.

Sellainen oli Traianuksen elämä. Tämä »herkulesmainen» mies liikkui maailmassa kaksikymmentä vuotta kuin kohtalo, kuin armollinen kohtalo, mutta itsellään ei hänellä, voisimme sanoa, ollut oikeastaan mitään kohtaloa. Hän ei koskaan itsekohtaisesti kokenut mitään järkyttävää, joka ihmisenä tekisi hänet meille läheiseksi. Niin on laita valo-olentojen: mitä vähemmän heidän ylitsensä varjoa lankeaa, mitä valoisampia he ovat, sitä vaikeampi on heistä otetta saada. Emme tunne Traianuksen nuoruusaikaakaan eikä meillä ole kerrassaan mitään huvittavaa hänestä kerrottavana.

Mutta hänen muistonsa, se on yhtä ikuinen kuin Rooma ja Traianuksen-patsas, ja lisänimi »paras», *optimus*, jonka senaatti hänelle antoi, jäi ainaiseksi kuulumaan hänelle. Hän oli todellakin itse hyvyys, ihmiskunnan hyväntekijä.[1]) Kauan oli tapana, että

---

[1]) Plin. 90.

senaatti tervehti jokaista uutta keisaria tuolla ärsyttävällä ja vaativalla huudahduksella: »Tule vielä Traianustakin paremmaksi.» Optimus, se nimitys kuului yleensä vain ylijumalalle Iuppiterille. Traianusta suorastaan verrattiin Iuppiteriin, tai ainakin käsitettiin hänet korkeimman jumalan sijaiseksi. »Sinussa me elämme ja olemme», sanoo Plinius hänelle senaatin istunnossa.[1]) Tällä keisaripalvonnalla oli täydellisesti uskonnollinen leima: keisari oli korkeimman jumalan ruumiillistuma, inkarnatsioni.

Niin roomalaiset. Toisin oli laita saksalaisten. Germaanien keskuudessa on tuon suuren hallitsijan nimi antanut aihetta mitä kummallisimpiin väärinkäsityksiin, sillä sokea tietämättömyys teki siitä Troianuksen. Lauteniin, Rheinin varrella, Traianus oli rakennuttanut Colonia Traiana nimisen linnoituksen. Tietämätön kansa nimitti sitä jo hyvin takaisina aikoina Colonia Troianaksi, »trojalaiseksi koloniaksi».[2]) Mutta Xantenin tienoilla asusti mahtava frankkien heimo, ja niinpä on ymmärrettävissä, miksi frankit tästä lähin jyrkästi ja varmasti väittivät muuttaneensa Troiasta, olevansa troialaisia, troialainen siirtokunta Rheinin varrella. Myös kaupungin nimi Xanten johdettiin Xanthos virrasta, joka oli Troian tienoilla. Tämä usko levisi sitten yleisesti Rheinin keski- ja alajuoksun varrella asuvien kansojen keskuuteen, ja samainen taru on luettavissa pohjoismaisessa Eddassa, vieläpä Niebelungen laulussa

[1]) Plin. 72, vrt. myös 79. [2]) Samoin myös *Tabula Peutingeriana.* [3]) Vrt. Rheinisches Museum 51, ss. 508—518.

jossa tuikealla Hagen-sankarilla on nimenä »Hagen tronjalainen» s. o. »Hagen trojalainen». Kuvitelkaapa: Hagen Pariksen serkku tai Kassandran veljenpoika! Historian oikut ovat usein ihmeellisiä. Meidän täytyy tässäkin tuntea ja tunnustaa satua luovan mielikuvituksen kaikkivalta. Rehevänä viheriöitsevä satu kietoutuu kuin muurivihreä ja liaani kaiken pelkästään historiallisen ympäri ja tukahduttaa sen. Traianus itse oli jo ammoin unohtunut, mutta Hektor ja Priamos, Troian tarinan sankarit, elävät ikuisesti, yksinpä näiden pohjoisten kansojenkin mielikuvituksessa he ovat heränneet elämään..

HADRIANUS

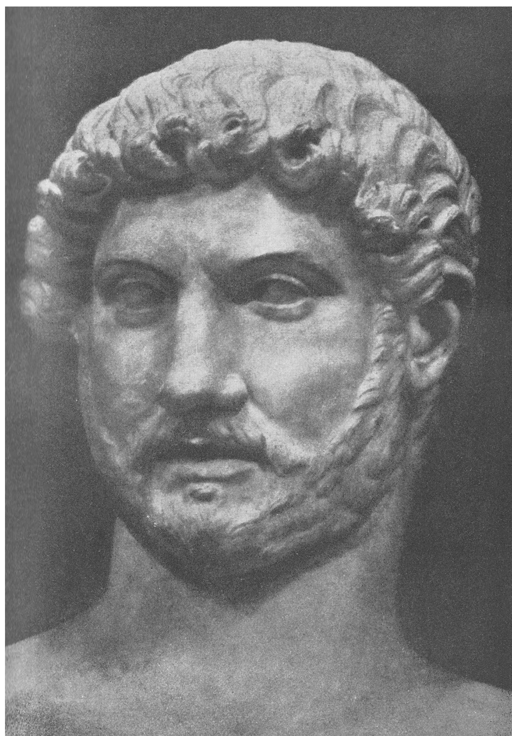

Traianusta, sodanruhtinasta, joka menestyksellisillä sotaretkillä siirsi Rooman valtakunnan rajat yli Tigriin ja Tonavan, seurasi rauhanruhtinas, ja se siunaus, joka jo Traianuksen hallitessa oli tullut valtakunnan sisäosien hyväksi, se lisääntyi yhä, moninkertaistui vielä. Tämä rauhanruhtinas oli Hadrianus.

Hadrianus merkitsee meille erästä vanhan ajan suurimmista probleemeista. Kukin on käsittänyt hänet omalla tavallaan. Tietomme hänestä ovat niukat ja monikertaan märehdityt. Ne paljastavat omituisia ristiriitaisuuksia hänen luonteessaan. Voi sanoa: Hadrianukseen kerääntyivät, aivankuin akkumulaattoriin, vielä kerran kaikki antiikkisen sivistyksen henkiset voimat ja koettivat hänen välityksellään uudelleen ja ylhäältä käsin vaikuttaa aivan kuin pilvistä valuva onnen sade avaraan sivistystä janoavaan maailmaan.

Suuri Traianus, tuo oiva, iloinen lyömämiekka, käsitti räikeäksi vastakohdakseen Hadrianuksen, joka tahtoi kaikkea käsitellä vain estetiikan ja platonisen rakkauden hansikkaat kädessään, ja siksi hän epäröi tehdä Hadrianusta ottopojakseen. Mutta tällä kookkaalla nuorella miehellä ei ollut runsaasti vain lahjoja ja pyrkimyksiä, hänellä oli myös toimitarmoa ja päättäväisyyttä.

Aelius Hadrianus oli Traianuksen kaukainen sukulainen. Hänen isoisänsä on nähtävästi ollut naimisissa Traianuksen tädin kanssa, ja kuten Traianus niin hänkin polveutui Espanjasta, Guadalquivirin

Hadrianus (S. H.)

rannoilta. Hän syntyi v. 76 j. Kr., mutta ensimäisen kasvatuksensa hän sai Roomassa, jossa hän uutterasti opiskeli kreikkaa, eikä vain päällään, vaan myös sydämellään, niin että häntä leikillä nimitettiin pikku kreikkalaiseksi. Kun poika kadotti isänsä, tuli Traianus itse hänen holhoojakseen. 15-vuotiaana Hadrianus palaa Espanjaan. Siellä hän eleli iloisesti. Hän oli näet roteva ja elämäniloinen mies, jolle metsästys aina oli yhtä mieleen kuin ikinä hänen enolleen. Hän menee vähitellen liian pitkälle, ja Traianus kutsuu hänet takaisin Roomaan. Nyt Hadrianus alkaa kiivetä virkatikapuita vanhaan tapaan, tulee sitten upseeriksi Tonavan legiooniin, elää rennosti, tekee velkojakin. Silloin tulee Traianuksesta Rooman keisari. Mikä yllätys! Hadrianus kiiruhtaa heti, 22-vuotiaana, Tonavalta Kölniin, saattamaan joukkojensa onnittelut keisarille. Viimeisen taipaleen hän suorittaa juosten, päästäkseen perille ennen muita. (Hänen luonteensa oli joka suhteessa kiihkeä, ja hän on aina ollut pikamatkustaja.) Vielä läheisemmäksi kävi hänen ja Traianuksen sukulaisuus, kun hän otti vaimokseen Sabinan, keisarin sisaren pojantyttären. Mutta samoihin aikoihin hänen nuorukaisluontonsa oppi ihailemaan itseänsä keisarinna Plotinaa, Traianuksen puolisoa. Vuosisatansa älykkäin nuorukainen ihaili rajattomasti tätä filosofi-naista: Plotinan on täytynyt ansaita se.

Seurauksena on, että Hadrianus jo v. 101 — 25-vuotiaana — edustaa Traianusta senaatissa lukemalla siellä hänen puheitaan. Mutta hänen latinan ääntä-

myksensä oli niin huono ja siinä määrin raa'an espanjalaisen murteen värittämä, että senaatin hieno roomalainen ylimystö nauroi hänelle vasten kasvoja. Sitten Hadrianus on, ollen johtavassa asemassa, ottanut osaa Traianuksen taisteluihin daakialaisia ja parthialaisia vastaan, eikä ansiottomasti. Mutta näin hän oli vähitellen päässyt täydeksi mieheksi, 40 v. vanhaksi, ja saavuttanut suurimman kypsyytensä. Hänellä oli ollut aikaa syventää itseään, panna luja perustus ihanteilleen ja hän osoitti selvästi, että hän ei hyväksynyt sotia, joita etupäässä käytiin vain, jotta olisi tilaisuus niittää mainetta tai hankkia sotaväelle työtä ja harjoitusta.

Hadrianus oli platonilainen, Platon oli hänen esikuvansa. Se ilmenee jo siitäkin, että hän tiburilaisessa huvilassaan, jossa oli runsaasti rakennuksia, jäljitteli Lykeionia ja Akademiaa, mutta ei Keposta eikä myöskään Stoaa.[1]) Ja millainen hän oli mieleltään, siitä on osoituksena jo hänen partansakin. Hän piti täysipartaa, vaikka kaikki muut liikkuivat parrattomina. Aleksanteri suuren ajoista saakka, siis noin viiden sadan vuoden ajan kulki antiikkinen maailma leuka sileäksi ajettuna. Vain filosofit tekivät poikkeuksen tästä säännöstä: Platon, Zeno, Epikuros, samoin kynismin katusaarnaajat ja kristityt. Parta oli siis jonkunlainen tunnus. Se oli samalla filosofinen ja kansanomainen. Hadrianuksen

[1]) Ilmeisesti on jo Hadrianus, kuten myöhempi uusplatonismi, käsittänyt Lykeionin akatemian alkuasteeksi ja esikouluksi.

parta oli aina lyhyeksi leikattu; se merkitsi siis filosofin ja upseerin välimuotoa. Traianus katsoi kai karsain silmin tätä, ja kaiken lisäksi hänen tuleva seuraajansa harrasteli suorastaan levottomuutta herättävän monipuolisesti kaikenlaisia tieteitä ja taiteita.

Hadrianus ei ollut vain miekkailija, vaan hän harrasti myös korkeampaa aritmetiikkaa ja geometriaa, niin, vieläpä tähtitiedettäkin. Hän soitti ja lauloi säestäen itseään laulaessaan luutulla kuten Tituskin. Hän sepitteli kaikenlaisia pikkurunoja ja oli syvällisesti perehtynyt filosofiaan. Arkkitehtinä hän laati osittain itse suunnitelman omiin rakennuksiinsa, maalarina hän harrasti stilleben-maalausta, kuten esim. kurpitsalehtimajoja (mikä ihana aihe!). Hänen ympäristönsä osoittama palvonta vaikutti ilmeisesti sen, että hän kävi rohkeaksi ja turhamaiseksi ja luuli kaikki taitavansa. Traianus huomasi että tämä herra sukulainen on sangen vähän huvitettu Mesopotamian ja Tigriin maiden valtaamisesta. Mutta Plotina antoi Hadrianukselle arvoa. Hän ymmärsi tätä, sillä hän oli itse filosofi, ja kun Traianus kuolinhetkellään todellakin otti Hadrianuksen ottopojakseen, oli se Plotinan tekoa. Se tapahtui v. 117.

Ja Hadrianuksen ensi teko! Se pani koko maailman ällistymään: Traianus ei vielä ollut haudassakaan, kun Hadrianus jo luopui hänen kaikista valtauksistaan Idässä, Mesopotamiassa ja Assyriassa. Traianuksen Persian-retki kävi siten aivan hyödyttömäksi. Parthialaiset olivat rajattoman kiitollisia.

Rauha, rauha ja vielä kerran rauha vallitsi taas maailmassa. »Meillä on parempaakin tehtävää kuin käydä pöyhkeilysotia», niin ajatteli Hadrianus. Se oli uusi ohjelma. Sotapuolue hovissa kuohui raivosta. Siihen kuului erinomaisia kenraaleja, jotka Traianus oli koonnut ympärilleen ja joiden mieliala on helppo ymmärtää. Tuntea arvokkain oli heistä marokkolaispäällikkö Lusius Quietus. Mutta Hadrianus ei mene Roomaan, missä kuollut Traianus vietti triumfiaan (Traianuksen kuvapatsas seisoi triumfikulun kestäessä kimojen vetämissä vaunuissa aivankuin olisi se ollut hän itse elävänä). Hän ottaa sen sijaan Vähässä Aasiassa vastaan uudelle hallitsijalle kuuluvat kunnianosoitukset. Sieltä hän lähettää kenraalejaan ripeästi kukistamaan Marokossa ja Tonavan kansojen keskuudessa puhjenneita kapinoita. Menipä Hadrianus niinkin pitkälle, että hän päätti maksaa vuotuista veroa roksolaanien kuninkaille, jotta nämä jättäisivät sikäläisen uuden provinssin Daakian rauhaan. Sotapuolue, Lusius Quietus etunenässä, ei opi sietämään tätä sodanarkaa keisaria. Se yrittää eräällä metsästysretkellä murhata Hadrianuksen. Yritys epäonnistuu. Salaliittolaisten neljä johtajaa saadaan Italiassa vangiksi, ja senaatti mestauttaa heidät. Se osoittaa, että senaatillekaan sota ei ollut mieleen, vaan että se kannatti Hadrianusta ja hänen rauhan harrastuksiaan.

Vasta v. 118 Hadrianus saapui Roomaan, ja nyt ilmeni, mihin hän pyrki ja miksi hän oli ollut valmis noihin suuriin uhreihin. Hän ryhtyi jättiläistyö-

hön hallinnon uudistamiseksi ja sosiaalisen avustustyön laajentamiseksi, niin että hyöty koitui koko valtakunnalle, joka yhä vielä oli kyllin suuri uuvuttamaan yhden työteliään hallitsijan. Nämä uudistukset olivat nähtävästi hyvin tarpeellisia, ja Hadrianuksen hallituskäskyt olivat täydellisesti hänen omaa käsialaansa. Hän suorastaan holhosi määräyksillään toimeenpanevia virkamiehiä ja piti heitä silmällä mitä yksityiskohtaisimmin. Kuten kuningas Fredrik suuri, niin hänkin oli etevämpi kuin kukaan muu, mies, joka itse teki kaiken henkilökohtaisesti ja jonka aivoista kulki näkymättömiä johtolankoja valtakunnan kaikkiin soppiin. Itse asiassa on näiden miesten yhdenkaltaisuus monessa suhteessa yllättävä. Myös Fredrik oli filosofi, ja runoilija myös. Fredrik oli musiikinharrastaja ja -harjoittaja kuten Hadrianus. Kuten Hadrianus oli innostunut kreikkalaiseen, samoin Fredrik ranskalaiseen kirjallisuuteen; ja niin kuin Fredrik sanoi, että hän oli vain alamaistensa palvelija, samoin myös Hadrianus on sanonut: »Kaikki kansalle, ei mitään itselleni» (*populi rem esse, non suam*)! Niin Hadrianuksen persoonassa filosofi oli ensi kertaa maailman hallitsijana, kuten Platon muinoin oli tahtonut. Hadrianus on tinkimättömänä ihanteen miehenä käyttänyt voimansa loppuun lakkaamatta ja kiihkeästi palvellessaan valtakuntaansa.

Tarkastakaamme joitakin yksityiskohtia, joista samalla saamme elävämmän käsityksen monista olosuhteista. Hadrianus poisti edellisten keisarien tavan asettaa ministereiksi vain palvelijoitaan tai va-

pautettuja orjiaan. Hän valitsi näihin toimiin ritareita, s. o. itsenäisiä miehiä, jotka kuuluivat suureen liikemaailmaan. Siten hän sai liike-elämän tuntemusta leviämään korkeihin seurapiireihin, ja nämä piirit joutuivat vähitellen valtion palvelukseen. Myöhemmin vallitsevan, palkkaa nauttivan korkeamman virkamiehistön on Hadrianus siten luonut. Siten hän kyllä teki vihollisekseen pääkaupungin senaatin, ylhäisaatelin, joka nyt lamautui iäksi ja joka katseli uutta hallintojärjestelmää kateellisin ja karsain silmin. Senaatin herrat, joiden katse ei kantanut yli seitsemän kukkulan, ovat tästä lähtien täydellisiä nollia. Mutta he ovat kyllä kostaneet puolestaan: he ovat kiitokseksi siitä historiankirjoituksessa kuvanneet Hadrianusta niin huonoksi kuin mahdollista ja ovat keisarin elämää rumentaneet tarkoitusperäisillä valheilla, joista meidän, jos pyrimme olemaan oikeudenmukaisia, on täydellisesti vapautettava itsemme.[1])

Varojen kokoamiseksi keisari keksi suoran menettelytavan, joka teki — mikäli mahdollista — välikädet ja kavallukset tarpeettomiksi. Monien provinssivirkailijain silmälläpitoa varten hän asetti — »urkkija» sanaa karttaaksemme — keisarillisia tiedustajia *(frumentarii)*, jotka liikkuivat lakkaamatta halki maailman ja ilmoittivat herralleen, kuinka maan kaitsijat täyttivät tehtävänsä: valvonta, joka

[1]) Siihen kelpaa perustaksi se lähdeselvittely, jonka on julkaissut O. Th. Schulz: Leben des Kaisers Hadrian, Leipzig 1904.

ylhäisille virkamiehille tietysti oli vastenmielinen, mutta joka tapahtui alamaisten edun nimessä. Postirasituksesta Hadrianus vapautti kunnat ja otti sen kokonaan valtion kannettavaksi. Lisäksi on vielä mainittava hänen sotilaita koskevat määräyksensä, m. m. se, että valtakunnan sotajoukossa piti upseerien olla mikäli mahdollista italialaisia, jotta kokoonpanoltaan kirjavaan armeijaan saataisiin jonkinlaista yhtenäisyyttä. Myöskään eivät upseerit saaneet olla kovin nuoria, vaan heidän täytyi olla jo partasuita. Hadrianus oli parran suojelija.

Ja sitten yhteiskunnalliset kysymykset. Meidän on muistettava, että valtiorahastoa ei sotilasbudjetti siihen aikaan rasittanut niinkuin nykyään. Sillä laaja Rooman valtakunta piti kaiken kaikkiaan vain 250,000 miestä aseissa. Valtiorahastolta riitti siis varoja muihin tarkoituksiin. Ja avarat provinssit, ennen kaikkea länsimaat kukoistivat nyt niinkuin ei milloinkaan ennen. Ne maksoivat runsaasti veroa.

Hadrianuksen ensimäinen teko Roomassa oli jo kohta velanhuojennus: juhlallisesti hän poltatti Forumilla kaikki velkakirjat. Siten valtio luopui oikeudestaan kaikkiin maksamatta jääneihin veroihin, joita yhteensä oli n. 900 milj. sestertiä (n. 240 milj. Smk.). Liekit leimahtivat ja sytyttivät kaikkien sydämet. Hadrianus oli kansan ystävä. Siksipä hän on edelleen pitänyt voimassa alimentatsioneja, kustantanut lasten kasvatusta suuressa mittakaavassa. Oli usein tapana, että varakkaat ihmiset muistivat kuollessaan keisaria testamenttisäädöksillään. Sellaisten

kansalaisten lahjoituksia, joilla oli lapsia, Hadrianus ei ottanut vastaan. Suojellakseen orjia isäntien mielivallalta Hadrianus laati lakeja ihmisystävälliseen henkeen. Se tapahtui ensi kerran ja oli käänteentekevää. Samassa tarkoituksessa hän asetti gladiaattorilaitoksen valvonnan ja rajoitusmääräyksien alaiseksi. Hän kielsi myös miehiä ja naisia kylpemästä yhdessä, suurkaupunkilainen paha tapa, joka yhä uudelleen pääsi valtaan, joka eli läpi koko keskiajan ja, kuten tunnettua, vielä 16. vuosisadalla kukoisti kunnianarvoisissa kaupungeissa. Hadrianus kylpi itse mielellään kansan kylpylöissä ja piti silloin aina huolta siitä, että ihmiset saivat kylpyliinan. Hänestä oli hupaista taputtaa kansanmiestä olkapäälle ja laskea leikkiä tämän kanssa. Ja yhtä yksinkertaista oli hänen esiintymisensä aina: seisoen hän otti vieraansa vastaan, sairaskäyntejä hän teki alhaisten ihmisten luo, öykkäreitä ja koronkiskojia hän vihasi, mutta sellaisille, jotka ilman omaa syytään joutuivat ahdinkoon, hän halusta antoi apua. Helppo on myös ymmärtää, ettei hän sietänyt syytöksiä majesteettirikoksista. Aivan samoin kuin Traianuksenkin aikana ei nyt ainoatakaan ihmistä koko avarassa maailmassa vainottu eikä ahdistettu sellaisista syistä. Mutta kristittyjen vainoja ei myöskään tapahtunut. Päinvastoin Hadrianus antoi Atheenassa ollessaan sikäläisten kristittyjen ojentaa itselleen puolustuskirjelmän. [1]) Kristityt olivat syvästi kiitollisia hänelle ja erehtyi-

---

[1]) Hieronymus *epist.* 70, 4.

vät myöhemmin väittämään, että Hadrianus olisi ollut salainen kristitty.

Mutta Roomassa hän jaksoi olla vain kolme vuotta. Mitä hän siellä tekisi? Jäädäkö sinne vaihtaakseen koko ikänsä kohteliaisuuksia kunnianarvoisain senaattorien kanssa tai pannakseen toimeen eläinnäyttelyitä kaupunkirahvaan mieliksi, jotta se aina muistaitsi tervehtiä häntä riemuhuudoin? Maailma on avara ja kaikilla, kaikilla oli oikeuksia häneen. Provinssit olivat nyt tasa-arvoisia Italian kanssa, mutta keisarin katse ei tarkannut niitä juuri milloinkaan. Kun provinssit eivät voineet vaeltaa pyhiin hallituksen luo, täytyi hallituksen vaeltaa provinssien luo. Niin Hadrianus alkoi matkustajaelämänsä, rauhan kenttäretket. Hän on ollut matkustavan hallitsijan perikuva. Työhuoneensa, koko hallituskoneistonsa hän kuljetti muassaan kaikkialle, halki kaikkien maittensa, väliin myös vaimonsa Sabinan. Jos me voisimme seurata tuota suurta vaeltajaa, avautuisi nähdäksemme koko ihmeellinen kulttuurin jalostama maailma uhkeine viljakenttineen ja rakennuksineen Tajosta Tigrikseen, Thames virrasta Niiliin saakka. Mutta kuten Hadrianuksen täytyisi meidänkin silloin kestää kaikkia ilmastovaihteluita: päivänpaahdetta ja pakkasta, sadetta, aavikon tuulta ja Lontoon sumua, ja Hadrianus matkusti vielä hatutta päin!

Jo v. 119 hän oli Campaniassa; Campania kärsi vieläkin, neljänkymmenen vuoden kuluttua, Vesuviuksen purkauksen seurauksista, ja hän tuhlasi tuolle

maapalaselle hyviä töitä. V. 121 hänen suuri retkensä alkoi. Hän harrasti etukäteen innokkaasti matkalukemista ja etsi sitten, aivan kuin meidän päiviemme englantilainen, jokaisen seudun nähtävyydet, huolehtien siitä, että hän todellakin näki kaiken: rakennukset ja terveyslähteet ja harvinaiset eläimet ja paikat, joissa hurskas ihminen oli elänyt. Ensin matka johti kauniiseen Ranskaan, sitten Rheinille germaanilegioonain rajavartioon. Siellä hän kiinnitti huomiotansa »limekseen», jatkaen sitä valtaisen matkan Rheiniltä Tonavalle, ja sotajoukon kuriin, vaatien paraateja ja harjoituksia. Hänellä oli melkein kuin tautina kuri ja harjoitukset, ja joukoilleen hän oli rautainen herra: itse pretoriaanitkaan eivät tohtineet liikahtaakaan. Syy tähän menettelyyn on helppo havaita. Hadrianus näki, että edessä oli pitkä rauhanaika, kuten olikin, ja hän ei tahtonut, että sotajoukko veltostui toimettomuuttaan. Itse hän oli reima ja koruton, ilman kultasolkea vyössä, ilman norsunluista miekankahvaa. Kaksikymmentä kilometriä hän marssi aseissa ja söi halvan sotamiehen kanssa kasarmiruokaa, kinkkua ja juustoa, ryypäten palan paineeksi etikasta, vedestä ja vatvotuista munista valmistettua juomaa *(posca)*. Hänen nähtensä suoritettiin kaikenlaisia mestaritemppuja: muuan sotilas ui täysissä aseissa Tonavan yli; sama mies ampaisee nuolen ja satuttaa ilmassa siihen toisella nuolella. [1]

[1] *Anthologia Latina* 660; sen lisäksi *Carmina epigraphica* 427. Tapahtuma on myöhemmältä ajalta, Hadrianuksen palatessa Pannoniasta.

Sabina (S. II.)

Sama harrastus vei hänet sitten Englantiin, jota Skotlannista käsin aina uhkasi vaara. Englannin turvallisuudeksi hän sinne rakennutti kuuluisan Hadrianuksen vallin, kahdeksankymmentä peninkulmaa pitkän »limeksen», joka alkoi Tyne joen suulta. Sabina, keisarinna, oli myös siellä, lapseton rouva, nyrpeä nainen, jonka käytöstapa oli kärtyinen. Hän ei ymmärtänyt käyttää korkeata yhteiskunnallista asemaansa mihinkään. Hadrianus oli epäluuloinen ja hänelle paneteltiin Sabinan seurustelevan liian tutunomaisesti hovin korkeimpain virkamiesten kanssa. Heti nämä miehet saivat eron toimistaan. Heidän joukossaan oli myös itse Suetonius, keisarien elämänkertoja. Mutta Sabinasta Hadrianus ei ottanut eroa. Tätä naista, jota Hadrianus ei rakastanut, vaikka laahasikin häntä mukanaan halki elämänsä, keisari saa kiittää siitä, että hän kaiken ikänsä oli niin yksinäinen ihminen. Mutta hän ei lakannut osoittamasta julkisuudessa Sabinalle kunnioitusta.

Edelleen kävi matka Provenceen ja sitten Espanjaan. Siellä tapahtui, että muuan alhainen työläinen, orja, yritti surmata Hadrianuksen. Hadrianus otatti rauhallisesti miehen kiinni, totesi, ettei tämä ollut täydessä järjessään ja jätti miehen lääkärin käsiin psyykillistä hoitokäsittelyä varten. Muuta ei mitään. Miten täydellisesti nykyaikaista! Hänen menettelynsä herätti, ja syystäkin, suurta huomiota.

Mutta yht'äkkiä hän jo on kaukaisimmassa Aasiassa, jossa Eufratin varrella asuvain levottomien parthialaisten kanssa aina oli tärkeistä asioista neu-

voteltava. Ja nyt kulkee hän kuin pyhissä Eufratista länteen, halki kaupungeista rikkaan aasialaisen alueen, kaikkialla kreikkalaisuuden ympäröimänä, kunnes hän viimein joksikin aikaa pääsee lepoon ja rauhaan Atheenaan.

Satojen ja yhä satojen kaupunkiyhteiskuntien oloihin keisari on tällä valtavalla kiertomatkallaan mitä huolellisimmin perehtynyt, harkinnut niiden vajavaisuuksia ja tuonut apua ja taaskin apua. Monet piirtokirjotukset kutsuvat häntä kaupunkien hyväntekijäksi, kaikkialla hänen nimenänsä on *restitutor*. Tarkoitettiin teitten rakennuttamista, rappeutuneita pyhättöjä, maatuneita satamia, uskonnollisten kansanjuhlien rahallista tukemista, viljanjakoa, vesijohtoja, »luonnotarten luolia» eli julkisia pylväskäytäviä suihkulähteineen j. n. e. Hän vaelsi, niin voisi sanoa, vapahtajana halki maailman; sillä juuri sitä vanha aika on ymmärtänyt nimityksellä Vapahtaja, Soter (*σωτήρ*). Hän soi lievitystä eikä pyytänyt mitään itselleen — se tuli kuin siunaus ylhäältä — ja kaikkialla hän oli läsnä kuten jumala. Sellaista ei vielä koskaan ennen oltu nähty.

Kauneinta Hadrianukselle ja hänen sielulleen oli hänen oleskelunsa Atheenassa (v:na 125 ja siitä edelleen). Aivan kuin kristillisyys on uskontona nykyaikaisella ihmisellä, aivan samoin oli filosofian ja taiteen avulla tapahtuva kreikkalaisen hengenkultuurin hoito Hadrianuksella uskontona. Tämän uskonnon yhtenäisyys ja leviäminen oli kallis hänen sydämelleen ja Atheena oli sen keskus, pyhä kaupunki. Atheenaan Hadrianus on perustanut suorastaan uuden kaupun-

ginosan, Hadrianuksen kaupungin, on ennen kaikkea saattanut ja rakentanut valmiiksi loistokkaalla tavalla seitsemän sadan vuoden aikana keskeneräisenä olleen Zeukseen temppelin Akropoliksen juurella ja tällöin, perustaessaan korkeimman Zeuksen palveluksen Atheenaan luonut tai pyrkinyt luomaan itäiselle maailmalle panhellenismiä. Samalla Hadrianus myös salli, että tähän Zeuksen palvelukseen kreikkalaiset yhdistivät myös hänen oman persoonansa palvonnan. Niin, onpa hän mielellään nähnyt julkisesti näin tapahtuvan.

Hadrianus jumala! Onko se suuruudenhulluutta, keisarihulluutta, vai onko meidän yksinkertaisesti puhuttava vain mauttomasta turhamaisuudesta. Ken tehnee niin, hän unohtaa, että Traianuskin kävi Roomassa Iuppiterista, ja suvaitkoon myös muistaa seuraavaa.

Hadrianus on sallinut tai suosinut tätä jumalallista kunnioitusta vain kreikkalaisten ja itämaalaisten keskuudessa, italialaisia ja koko läntistä maailmaa hän on siitä säästänyt. Hänelle itselleen ja hänen persoonalleen sellainen palvonta oli läpeensä vierasta ja hänellä on varmaankin sen varalle ollut vain sokraattinen hymyily. Mutta itämaalainen oli kertakaikkiaan aikojen alusta tottunut hallitsijalleen, mikäli tämä hallitsija oli, osoittamaan jumalallista kunnioitusta s. o. yhdistämään hänet jumaluuteen. Tähän on Hadrianus empimättä mukautunut kuten jo keisari Augustus aikoinansa. Nämä ihmiset tunsivat tarvetta palvoa korkeimman jumalan Zeuksen ohella

myös »vapahtajaa»; Hadrianus ei sitä evännyt nyt heiltä, ei, hän soi sen heille ilolla.

Lisäksi muistettakoon, että hän itse, kuten jo mainittiin, kaikkialla esiintyi yksinkertaisesti ja vaatimattomasti eikä milloinkaan pöyhistäytynyt kuin mikäkin paavi Dalailamaksi ja joksikin korkeammaksi olennoksi. Päinvastoin: hän tunsi sisimmässään, miten murtuvaista kaikki maallinen on, ja kaipasi sydämestään vilpittömästi jumalaa, ikuisuutta ja itseänsä korkeampia voimia. Siksi hän otatti itsensä jäseneksi eleusilaisten mysterioitten eli vihkimysmenojen salaseuraan, jotka mysteriot takasivat jokaiselle, joka puhtaana elää, tulevaisen elämän autuuden, elysionin. Sen Hadrianus teki samoinkuin jokainen kunnon porvari Atheenassa.

Toisella vuosisadalla liikkui ylipäänsä maailmassa uuden, suuren uskonnon harrasta etsintää ja kaipausta, uskonnon, joka yhdistäisi kaikki sydämet ja kaiken inhimillisen kiinnittäisi taivaan yhteyteen, ja Hadrianus, tavattomasta etevyydestään huolimatta, oli hänkin vain aikansa lapsi. Kristinusko ei vielä vaikuttanut häneen, mutta Persiasta, auringonpalveluksen maasta oli opittu ikuisesti nousevan auringon *(Sol invictus)* palvelus, jolla on paljoa enemmän kosketuskohtia Kristuksen palveluksen kanssa, kuin mitä tahdotaan uskoa, ja josta meille »sunnuntain» vietossa on jäänyt pysyvä muisto; sillä meidän sunnuntaimme on auringon juhlapäivä. Myös on joulupäivämme, joulukuun 25 päivä, auringonjumalan ammoin vietetty syntymäpäivä. Epäilemättä

Hadrianus hyvin tunsi tämän uskonnon, sillä siten vain selittyy, että hän leimautti auringon kuvan rahoihinsa. Kahdesti on tämä maailmankävijä suorittanut suurenmoisen vuorelle nousun: Sisiliassa Etnavuorelle ja Arabian rajoilla *mons Casius* nimiselle pyhälle vuorelle. Mutta molemmilla kerroilla hän teki niin vain saadakseen ylhäällä huipuilla viettää pyhän varhaishetken, auringonnousun. Hänen rahoissaankin kuvataan juuri auringonnousua.[1]) Häntä eivät lainkaan houkutelleet vuorten nousuun luonnontieteelliset probleemit (vulkanismi, ilmanpaineen mittaaminen); hänen harrastuksensa oli puhtaasti uskonnollista. Kuten Constantinus suuri, tuo luuloteltu kristitty, antoi palvella itseänsä Helioksena — Helios on juuri aurinko — samoin Hadrianuksen nimenä itämaalaisten kesken oli Hadrianos Helios[2]) ja sattuma oli säätänyt, että hänen oma perhenimensä oli Aelius Hadrianus. Tässä nimessä Aelius oltiin tuntevinaan nimi Helios, niin että kirjoitustapa Helius (esim. Helius Verus) pääsi käytäntöön Aelius muodon sijasta.

Mutta Hadrianus ei tyytynyt tähän. Tosiasia on, että hän moniin kaupunkeihin rakennutti tyhjiä temppeleitä tai kappeleita ilman minkäänlaista ju-

---

[1]) Ks. tästä Usener, Rhein. Mus. 60, s. 471 ja 472. [2]) Vrt. J. Dürr, Die Reisen des Kaisers Hadrian, Anhang 18 ja edelleen. [3]) *Scriptores historiæ Augustae* teoksessa on kirjoitustapa Helius pro Aelius varmaan alkuperäinen; se oli varmasti jo originaalissa. Ehkä on näiden seikkain yhteydessä sekin, että Hadrianus pystytti uudelleen Roomaan, keskelle vilkkaimpia liikekatuja auringonjumalan jättiläispatsaan. Hän tarvitsi 24 elefanttia siirtämään kolossia paikasta toiseen.

malankuvaa. Kenelle hän ne tarkoitti? Jumalalle, jota hän vielä etsi. Hän haki uutta korkeinta esinettä rukouksilleen. Ehkä tämä on juuri se »tuntematon jumala», josta Paavali puhuu Atheenassa. Sillä nyt tiedämme, että tämä Paavalin puhe, sellaisena kuin se nykyään tavataan Apostolien teoissa, on sepitetty vasta suunnilleen Hadrianuksen aikoihin. Perästäpäin syntyi tietysti taruja, että hän olisi nämä tyhjät temppelit määrännyt Kristuksen palvelukseen.[1]) Jokaiselle, jolle uskonnon historia on mielenkiintoista, täytyy näiden seikkain olla ihmeellisellä tavoin ajatuksia herättäviä ja unohtumattomia.

Kaikesta edellisestä ei pidä johtua luulemaan, että Hadrianus esiintyi hyvin syvämielisenä, ehkäpä vielä sai näkyjäkin ja puhui haltioituneessa tilassa. Päinvastoin: hänen luonteensa oli irooninen, ja hän näytteli iloista ihmistä, rakasti ylimielistä pilaa ja huumoria, peittääkseen sisimpänsä (on paljon melankoolisia ihmisiä, jotka siten tekevät) ja salasi leikillisyydellään seuraltaan sydämensä salaisuudet.

Seuraltaan. Hän tarvitsi näet ympärillään ihmisiä, vaikkapa vain tunteakseen ylemmyytensä heihin verraten, ja hänen asia- ja ihmismuistinsa oli todella tavaton. Hän koki päästä kosketuksiin kaikkien oman aikansa huomattavimpien oppineiden, runoilijain ja taiteilijain kanssa, Arrianoksen, Plutarkhoksen, ja minkänimisiä heitä lie ollutkaan. Nämä olivat oikeastaan hänen ainoata todellista seuraansa, matkoillakin. Aivan samoin oli myös Fredrik suuren laita. Että

[1]) Aleksanteri Severus, *cp.* 43.

Hadrianus kunnioitti jaloa platonilaista Plutarkhosta, on mielestäni varmaa, ja mikään ei ole keisarille itselleen niin kunniaksi kuin hänen ja Epiktetoksen, vuosisadan suurimman siveysopettajan ja kasvattajan läheinen ystävyys. Mutta hän kujeili mielellään viisaitten herrojen kustannuksella, osoitti ehdotonta etevämmyyttään ja saattoi yllättävän älykkäillä kysymyksillään heidät hämilleen.

Tärkeintä on, että hän määräsi erinäisten aineiden opettajille vakinaiset palkat, joten pantiin alku oppilaitoksien valtiollistumiselle, valtionkoululle. Kaikki professorit, sanottiin, tulivat varakkaiksi miehiksi. Jos hänestä joku tuntui kykenemättömältä, eroitti hän tämän virastaan antaen kylläkin runsaan eläkkeen: mikä osoittaa, että hän itse arvosteli kaikkien saavutuksia. Huippukohtana tässä huolenpidossa oppineista oli Athenaion-nimisen yliopiston perustaminen Roomaan, jolla yliopistolla oli laaja opetustalo käytettävissään. Lainopillisella alalla on keisarioikeudelle samainen Hadrianus pohjan laskenut. Mainitsen suuren lainoppineen Iulianuksen. Iulianuksen elämän suurin työ, laaja lakikokoelma n. s. *Edictum perpetuum* on syntynyt Hadrianuksen kehoituksesta. Se oli klassillisen ajan lakitieteen ensimäinen yritys luoda *Code Napoléon*. Mutta Hadrianuksen omat oikeuspäätökset olivat kuuluisat; kansanomaisesti kuvataan häntä suorastaan toiseksi Salomoksi.

Ja lakikirjan, Iulianuksen suuren ediktikokoelman ohella muistettakoon Pantheon, Rooman Pan-

theon..[1]) On todettu, että Pantheonin ihana kupurakennus, jota nykyään ihailemme, ei ole Agrippan, vaan Hadrianuksen työtä. Mutta Hadrianus oli vaatimaton, taikka hänellä oli kunnioitusta kaikkeahistoriallista kohtaan: hän antoi rakennuksen otsikkoon jäädä Agrippan nimen, joka oli peräisin jonkin aikaisemman rakennuksen etuhallista ja joka vielä tänäänkin on luettavanamme. Siten tämä monipuolinen keisari epäilemättä myös on ratkaisevalla tavalla vaikuttanut koristelutaiteeseen ja marmoriplastiikan muovaileviin mestareihin. Joka tapauksessa se hänen hallitusaikanaan muuttaa olennaisella ja omituisella tavalla luonnettaan.[2]) Myös hänen leimauttamansa rahat ovat taiteelliselta suoritukseltaan erikoisia.

Oikullinen ja arvaamaton kuin sää, milloin ankara ja vaatelias, milloin hyvä ja lemmekäs sanotaan Hadrianuksen olleen kaikkien näiden tieteen ja taiteen edustajain seurassa. Minkälainen hänen sävynsä oli, osoittakoon seuraava vähäinen runonäyte. Runoilija Florus, eräs sen ajan runoilijoita, oli Roomasta käsin lähettänyt Hadrianukselle, joka oleili Englannissa, seuraavat hupaisat säkeet:

---

[1]) Atheenaan Hadrianus muuten myös rakennutti Pantheonin. [2]) Viittaan marmoriveistoksiin, joista maalaus katoaa ja joiden pinta siksi muovataan entistä huolellisemmin ja realistisemmin, hionta hienostuu. Myös pupillin valmistaminen, joka kokonaisuudessaan käy säännöksi vasta Antoninuksien aikakaudella, on jo alullaan Vatikaanissa säilytetyssä Plotinan jättiläispäässä, mikä otaksuttavasti on tehty Hadrianuksen ajalla. Ks. Helbig, Führer N:o 315.

En olevain Caesar sois,
Kun silloin mun viedä tie
luo gallien, brittien vois,
miss' pakkanen korvat vie
ja vihollisilla kurja
on mietitty salamurha.
Ah, en, en sois,
en Caesar ma olla vois.

Hadrianus vastasi hyväntuulisesti: [1])

En Florus olla vois,
kun olevain katuluuta
ja kapakankundi en sois,
kun Roomassa mulle ei muuta
ois tiedossa työtä kuin kurja
tuo sääskiparkojen murha.
Ah, en, en sois,
en Florus mä olla vois.

Vihdoin, v. 127, Hadrianus palasi, Etnalle noustuaan, takaisin Roomaan. [2]) Mutta Roomassa, siellä

[1]) Hadrianuksen vastaus-säkeet näyttävät minusta ilmaisevan, että Floruksen pätkä on seuraavasti täydennettävissä:

Ego nolo Cæsar esse
Ambulare per Britannos
Scythicas pati pruinas
(Gladios pati cruentos)

[2]) Hän oli jo v. 125 ensimäisen suuren itämaisen matkansa jälkeen jonkin aikaa Tiburissa (W. Weber s. 195). Sieltä hän näyttää vielä samana vuonna 125 ja 126 matkustaneen Sisiliaan ja silloin nousseen Etnalle.

ei ollut mitään tehtävää. Jo v. 128 hän alkoi uuden kiertomatkan, ja tällä kertaa aivan kuin pikajunassa. Hänen nopeutensa oli todella hämmästyttävä. Ensin Algeriaan ja Marokkoon. Viisi vuotta oli Afrikassa vallinnut hirvittävä kuivuus. Niin pian kuin Hadrianus ilmestyy sinne, alkaa virkistävä sade, ja kansa palvoi ja ylisti häntä tästä ihmeestä. Myös Afrikassa hän perusteli kaupunkeja, tarkasti sotalaitosta ja rajalinnakkeita, kohta taas kaukaiseen Itään matkatakseen: Atheenaan, sitten Syyriaan, Damaskokseen ja Samosataan. Gazan kaupunkia hän suosi niin, että se tästä ajasta alkoi uuden aikakauden, uuden ajanlaskun. Mutta nyt hän sai kokea kaksi elämystä, jotka järkyttivät häntä ja sattuivat hänen sydämeensä. Ensinnäkin Jerusalem. Hadrianus oli ryhtynyt jälleen rakennuttamaan Tituksen hävittämää Jerusalemia kuten roomalaista kaupunkia ja teettämään temppelivuorelle, jolla hävitetty Jehovan temppeli sijaitsi, Iuppiterin temppeliä. Siinä aihe uuteen juutalaiskapinaan, joka sai koko Idän kauhuihin. Jo Traianuksen aikoina juutalaiset olivat useilla eri tahoilla yrittäneet kapinaa. Hyökkääjiä olivat silloin he, ja hirvittävän verenhimoisia. Heidän väkilukunsa on varmaan ollut valtavan suuri. Nykyään elää noin 11 miljoonaa juutalaista hajaantuneina ympäri maapallon. Siihen aikaan sama kansa eli muutaman miljoonan vahvuisena ahtaalle alalle pakkautuneena Välimeren itäisen syvänteen rannoilla. Siitä selittyy, että heillä oli tilaisuus iskeä hengiltä satoja tuhansia kreikkalaisia, eikä vain surmata, vaan sahata ja re-

piä kappaleiksi, kuten silloin on tapahtunut Kyproksessa ja Kyrenaikassa. Nyt vv. 130—135 Hadrianus näki olevansa pakoitettu käymään tuhoamistaistelua, jonka on täytynyt syvästi surettaa hänen t nteellista mieltään. Itse hän kyllä pysyttelihe niin kaukana tapahtumista kuin mahdollista. Hänen sotapäällikkönsä oli Iulius Severus, joka hyökkäsi Palestiinaan, Bar Kokhba oli juutalaisten sankarillisen uuden puoltajan ja Messiaan nimi. Kaikki maan asutetut paikat tuhottiin nyt. Juudan kansa ei ole enää koskaan tämän jälkeen sodan töissä esiintynyt.

Ulkonaisesti mitätön tapahtuma sattui sitten. Se koskee Antinousta. Hadrianus matkusti silloin keisarinna Sabina seurassaan vanhimmassa jumalainmaassa, Egyptissä. Se oli matka hänen makuunsa. Siellä hän tutki pylooneja, temppeleitä ja pyramideja, kirjoitti marraskuun 21 p:nä v. 130 omakätisesti muistosanat Memnonpatsaaseen [1]), sillä Memnonia pidettiin aamuruskon poikana, jota Hadrianus palveli. Silloin hukkui eräällä Niili-matkalla lähellä Kairoa hänen seuralaisensa Antinous, nuori Bithynian kreikkalainen, jota Hadrianus rakasti, jopa haaveellisesti kunnioitti. Meillä on vähän tietoja tästä Antinouksesta; jo v. 124 Hadrianus oli hänen ja Sabinan seurassa Atheenassa. [2]) Mielenkiintoisempi on jalopeurajahti, jolla tämä nuori mies haavoittui. Tätä Hadrianuksen jalopeurajahtia ei ole esitetty vain eräässä Constantinuksen-kaaren kohokuvassa, sitä ovat myös

---

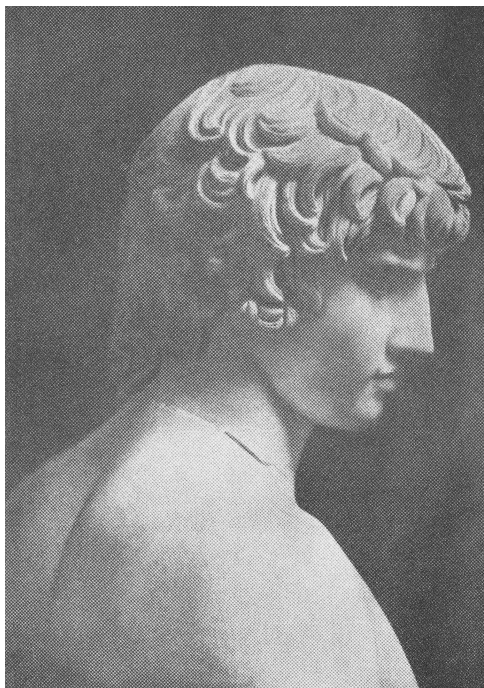
[1]) Kaibel, Epigr. N:o 988. [2]) Schulz, s. 75.

runoilijat ylistäneet. Eräällä egyptiläisellä papyruskaistaleella, joka on tehnyt pullontulpan virkaa, on sitä säilynyt 40 säettä. Siitä luemme, että Hadrianus, suuri metsästäjä, löytää aavikon leijonan jäljet ja haavoittaa sitä, mutta hän tahtoo antaa Antinoukselle »metsästyksen kunnian»: Antinouksen on surmattava se. Molemmat ovat ratsain. Peto syöksyy odottamatta Antinouksen hevosen kimppuun, joten ratsastaja joutuu vaaraan, mutta Hadrianus iskee pelastavan surmaniskun. Antinouksen verestä — niin lauletaan samaisissa säkeissä — versoi lotoskukka, joka sittemmin sai nimen Antinouksen kukka[1]).

Jos tätä papyrus-kaistaletta ei olisi äskettäin löydetty, emme me tietäisi Antinouksesta suorastaan mitään. Mutta hänen nimensä on siitä huolimatta kaikille jo ammoin tuttu hyvinkin; onpa hänestä meidän aikanamme tullut jonkinlainen romaaniolento ja utelias mielenkiinto on häneen kohdistunut. Sillä se ihme on tapahtunut, että tämä oudon totinen nuorukainen elää yhä monissa ihmeenihanissa marmorikuvissa ja kohtaa meitä kaikissa maailman antiikinmuseoissa. Keisari Hadrianus itki hänen kuolemaansa, sanotaan, hellästi, kuten itkee äiti lastansa *(muliebriter)* ja »teki hänestä jumalan». Tuon aaterikkaan, filosofisen herran on täytynyt havaita tässä nuorukaisessa tavattoman suurta lahjakkuutta tai hänen olemuksessaan harvinaista selkeyttä ja syvyyttä — se otaksuma on tehtävissä, muuten on

---

[1]) Ks. Röm. Mitteilungen, nide 27 (1912) s. 97 ja seur.

Antinous (S. II.)

koko kertomus käsittämätön — ja hän oli kiinnittänyt toiveita Antinoukseen, kuka tietää, kuinka kauas meneviä.

Legendan mukaan Antinous olikin Niiliä kulkiessa käynyt uhrikuolemaan keisarin puolesta, hänet pelastaakseen. Enimmäkseen häntä veistoksissa esitetään Dionysos jumalana ja aina ilme kuvastavana varjostettua raskasmielisyyttä. Tätä ilmettä on pidetty haaveilevana. Se on kuitenkin täydellisesti harhakäsitys. Tämä nuori mies ei haaveile, hän suree vain. Suru siitä, että jo nuoruuden täytyy kuolla, on yksinkertaisesti saanut ilmaisun tässä nuorukaiskuvassa itsessänsä. Täytyy, jos mieli ymmärtää jumalaksi tullutta Antinousta, mennä syvemmälle, ja lähinnä tekee mieli tehdä vertailuja kreikkalaisten Adonis-juhlaan. Siinä vaikeroitiin Adoniksen ennenaikaista kuolemaa. »Osiris, Attis, Adonis ovat ihmisiä olleet, kuolleet ja jumalina ylösnousseet; kun yhdymme heihin, kun päästämme heidät itseemme tai vedämme heidät luoksemme, pääsemme varmuuteen omasta kuolemattomuudestamme.»[1] Antinouksen palveluksessa Hadrianus on, arvelisin, jäljitellyt Adoniksen palvelusta ja uudistanut sen, ja, kuten jälkimäiseen, niin hän on myös edelliseen kiinnittänyt ylösnousemisen toivon. Siksi Antinous, kuten keväänjumala, kantaa kädessään kukkia, siksi hänet ja Egyptin Osiris, tuo myöskin kuolleista noussut, siksi vihdoin myös hänet ja Bakkhos eli Jakkhos

[1] R. Reitzenstein, Die hellenistischen Mysterienreligionen s. 6.

rinnastetaan; sillä tämä Bakkhos edusti eleusilaisissa mysterioissa manalan ja kuolleista nousemisen jumaluutta.[1])

Kuten näkyy, on koko asiaketju uskonnonhistoriallisesti mitä erikoisin ja mielenkiintoisin; sillä tätä nuorta jumalaa, paavikeisari Hadrianuksen uudismuodostusta, on todellakin palveltu ainakin täysi vuosisata eteenpäin eikä suinkaan vain Egyptissä.[2]) Keisari on perustanut Antinous-uskonnon kristinuskolle kilpailijaksi.

Edellä olleen olen, minkä tahtoisin mainituksi, kirjoittanut tammikuussa 1912; mitä ihmeellisimmän vahvistuksen se on saanut aivan äskettäin suoritetusta Antinoe-kaupungin esiinkaivamisesta, jonka kaupungin Hadrianus perusti Egyptiin nuoren jumalan kunniaksi. Hämmästyttävällä tavalla on siellä paljastunut täydellinen egyptiläinen Pompeii, ja Antinouksen palvelusmenot voimme silmin nähdä; ne oli siellä Osiriksen palveluksesta muodostettu. Kokonaisia pappi-, myös papitarkuntia on sieltä hyvin säilyneinä muumioina löydetty, samoin myös rukousten tekstit, ja me saamme tietää, että itse asiassa on kysymys mysteriosta, Antinouksen »kärsimyksestä», ja että juhlatanssein tai myös marionettein avulla vuosittain on esitetty hänen kuolemanansa ja ylösnousemustaan.[3])

---

[1]) S. A. Dieterich, Archiv für Religionswissenschaft XI, s. 173 ja seur. [2]) Barbarini obeliski Roomassa on Antinous-muistomerkki. Heliogabalus tuotatti sen Egyptistä Roomaan. [3]) Ranskalainen oppinut Gayet on 17 vuodessa kaivanut esiin Antinoen. Myös Antinouksen haudan sijan hän on

Muualla, kuten esim. Peloponnesossa, ei Antinousta, kuten jo sanottu, palveltu Osiriksena, vaan Bakkhoksena tai Jakkhoksena. Mutta on muistettava, että keisari on luonut tämän uuden jumalanpalveluksen etupäässä kreikkalaista Itää, ei Roomaa tai Espanjaa varten. Samaa Itää, jolle Hadrianus itsekin oli jumala. Keisari ei itse tahtonut olla jumalaisempi tätä hoidokkiaan, jossa hänen todella on täytynyt havaita jotain ideaalista tai jumalaista.[1]) Sillä Hadrianus oli idealisti Platonin oppilas[2]) ja on ilmeisesti harjoittanut Platonin »Erosta» kasvattavassa seurustelussaan Antinouksen kanssa. Jos tekee tämän oletuksen ja edellyttää tämän vakavan mielialan olleen pohjalla, silloin saavat nämä erikoiset tapahtumat kokonaisuudessaan tai ainakin suureksi osaksi selityksensä. Mutta vain Itä pystyi sellaista ymmärtämään, Länsi ei.

Senjälkeen Hadrianuksen elämä on synkistynyt tai ainakin on raskasmielisyyden varjostamaa. V. 132 hän vietti vielä yhden keskeisen hellenismin juhlan Atheenassa. Sitten hän v. 134 toistamiseen palasi Roomaan. Vasta Antinouksen kuoltua hän huo-

todennut; jos hänen onnistuu jatkaa kaivauksiaan (tällä hetkellä puuttuu rahoja), tultaneen todella löytämään ja nostamaan nuoren jumalan ruumis. Vrt. J. P. Lafitte, La Nature 1912 (nide 40) N:o 2037. Lukuisia puuhun tai muumiopahville tehtyjä vahavalokuvia on sieltä löydetty; muumiot pappistamineineen ovat ihmeellisesti säilyneet; lisäksi peittoja, silkkikankaita j. n. e. Mutta löydöt osoittavat samalla, miten kristinusko tunkee Antinoeen ja vahvistuu; vuoteen 315 mennessä on kaupunki tullut täydelleen kristityksi. [1]) Samoin arvostelee myös Schulz, s. 79 ja 115. [2]) Edellä s. 289.

masi vanhentuvansa (hän oli nyt 59 v. vanha) ja alkoi vakavasti etsiä keisariuden perijää.

Tivolin eli Tiburin tienoille hän oli vuosia aikaisemmin alkanut rakennuttaa ylistettyä, käsittämättömän laajaa maakartanoansa, oikullisen komeilunhalun ja ruhtinaallisen romantiikan ihmeteosta, tuota Hadrianuksen huvilaa, jonka ala käsitti 70 hehtaaria ja jonka rauniomeressä matkailija voi tuntikaupalla harhailla unelmiinsa uponneena, orvokkien kukkiessa hajallaan maassa makaavien marmorijätteiden lomassa, sisiliskon äänettömästi livahtaessa maahan suistuneen pienoituksen yli, joka mielestämme on sen näköinen, kuin olisi sillä tiedossaan salaisuus, ja puoleksi murtuneitten muurien ja mykkien kypressijoukkojen heittäessä syvää, alakuloista varjoa kirkkaaseen, riemuitsevaan auringonpaisteeseen. Täällä alkoi tuon muuten niin uhrautuvaisen velvollisuusihmisen itsekkäisyys. Tänne hän on pystyttänyt ylellisen vanhuudenkodin, fantastisesti suunniteltuine, egyptiläis- ja kreikkalaismallisine rakennuksineen, obeliskeineen, tauluhalleineen, temppeleineen, teattereineen, joihin kaikkiin oli kylvämällä kylvetty kuvapatsaita ja mosaiikkia. Se oli aivankuin koko antiikin taiteen »ydin», keisarin matkamuistojen kiveenhakattu panoptikon, jossa tuo ylhäinen erakko hovin tuhansien liehakoitsijain joukossa liikkui. Tärkein näistä rakennuksista oli ensinnäkin Platonin Akademian mukaelma, sitten esitys Elysionista, itsestänsä kuoleman valtakunnasta: Platonin Akademiassa hänen omalla olemuksellaan oli juu-

ret, Elysioniin kantoi hänen toivonsa. Kuoleman valtakuntaan hän varmaankin oli asettanut Antinouksensa kuvan kuin kutsumaan häntä kuolemantakaiseen elämään.

Mutta samoihin aikoihin keisari jo valmisteli hautarakennustaan Tiberin toiselle rannalle, Mars kentän vastapäätä. Tämän hautarakennuksen nimi on nykyään San Angelo (Enkelilinna). San Angelon silta, jonka Hadrianus myös on rakennuttanut, vie vielä tänäänkin yli virran haudalle. Se on marmoripukuinen linnoitus, josta myöhempinä aikoina kuudennella, kuudennellatoista vuosisadalla gootit ja espanjalaiset ovat otelleet ja joka yhä tänäänkin, puoleksi raunioituneena, seisoo Rooman talojen keskessä kuin mammutti muurahaisjoukossa. Tämä jättiläishauta oli tarkoitettu kätkemään Hadrianuksen pienoisen tuhkauurnan, samoinkuin hänen seuraajiensakin, joiden lukumäärän Hadrianus kai ajatteli loppumattomaksi. Se on vaikuttavin ja valtavin saavutus Rooman keisariuden ihantamisessa. Sillä ei ainoastaan maallinen hallitsija, vaan jumalan etsijä ja ylimäinen pappi, muuan vanhan ajan etevimpiä paaveja löysi sieltä leposijansa. Rakennussuunnitelman aate on peräisin Egyptin eriskummaisista kuninkaanhaudoista, pyramideista. Mutta Hadrianus valitsi pyramidin sijasta täyden pyörömuodon, pohjapiirroksen ympyrämuodon, joka Pantheonillekin on erikoinen; sillä ympyrä oli filosofeille ikuisuuden symboli, koska se on rajaton. Vasta Hadrianuksen kuoltua mausoleum saatiin täysin valmiiksi.

Viimeisinä vuosinaan Hadrianus sai kärsiä kovia tuskia, ja hän huomasi pian loppunsa lähenevän. Mutta aluksi eivät tuskatkaan karkoittaneet hänen huumoriaan ja hän sepitti säkeitä semmoisia kuin seuraavat, jotka hän on kohdistanut omalle lemmekkäälle sielulleen:

Mun sieluin, lemmekäs sielunen,[1]
On matkahalusi ikuinen:
Nyt jätät maisen majasi
Ja määrä viime matkasi
Tuo ompi maa,
Miss kaikk' on kalpeeta, kaameaa,
Tuo ompi yö
Miss kanssais kenkään ei leikiks lyö.

Mutta sitten ärtyivät tuskat mitä hirvittävimmäksi piinaksi, helvetilliseksi kärsimykseksi. Turhaan hän rukoili ympäristöään hänet surmaamaan. Ja tällaisena tuskaisena potilaana hänen on vielä täytynyt huoltaa seuraajansa. Mutta ensin hän sai nähdä, että hänen oma lankonsa, vanha, jo 90-vuotinen Servianus ja tämän pojanpoika, Hadrianuksen kaukainen sukulainen Pedanius Fuscus, käyttivät hyväkseen hänen avutonta tilaansa ja esiintyivät julkisesti vallanperimys-vaatimuksin. Se oli kapinaa, ja Hadrianus surmautti molemmat. Olosuhteiden pakko johti hänet tähän elämänsä ainoaan julmuuteen.

[1]) Sana »sielunen», animula, on tämän ajan hengen mukaisesti tosi filosofinen itsepuhuttelussa; vrt. ψυχάριον εἶ Marcus Aureliuksen IV 44 ja muualla.

Mutta kun oli ratkaistava niin tärkeä kysymys vallanperimyksestä, hän tahtoi täysin säilyttää itsenäisyytensä ja veriheimous ei hänen mielestään antanut mitään oikeutta keisariuden perimiseen. Pikemminkin se oli este.

Hadrianus otti ottopojakseen 50-vuotisen, oivan Antoninus Piuksen, tosin sillä viisaalla ehdolla, että tämän puolestaan oli määrättävä pojakseen ja seuraajakseen nuori Marcus Aurelius. Siten oli sekin vielä Hadrianuksen työtä, että ihminen puhdasta kultaa, mikä Marcus Aurelius oli, on tullut Rooman keisariksi. Kuolemansairaana Hadrianus viimeisenä syntymäpäivänään esiintyi senaatissa, jonka suostumuksen hankkimista hän piti velvollisuutenaan, ja senaatti hyväksyi adoptsionit. Sitten Hadrianus, vaeltajasielu, vielä kerran merta nähdäkseen läksi Baiaehen, missä hän kuoli v. 138, 21-vuotisen hallituksen jälkeen.

Mutta hänen hengetön nimensä lensi kuin raskasmielinen varjo suurena ja outona ja kummeksittuna ja käsittämättömänä kuin sadun arvoitus yli vuosisatojen, pakanoilta kristityille. Tuo itsensä uhraaja, ehdottomista hallitsijoista ehdottomin, oli ylpeänä ja yksinäisenä seisonut yläpuolella maailman, joka luuli häntä ymmärtävänsä, palvoessaan häntä, ja hänestä pääsevänsä, pyyhkivänsä hänet olemattomiin, pilkatessaan hänen monipuolisuuttaan ja heikkouksiaan, jopa heittäessään lokaa hänen ylleen.[1] Hadrianuksen epäitsekkyys on ollut yhtä suuri kuin

[1] Ks. Schulz, s. 113, muist. 336.

hänen itsetuntonsa; hänen ylennyksensä oli yhtä suuri kuin hänen rakkautensa. Maailma oli pieni hänelle, vain jumala hänessä oli suuri. Hadrianus-probleemin ratkaisuksi esitetään tässä arka näyte. Vain se, ken Hadrianuksen ymmärtää, voi kehua olevansa vanhan ajan tuntija.

MARCUS AURELIUS

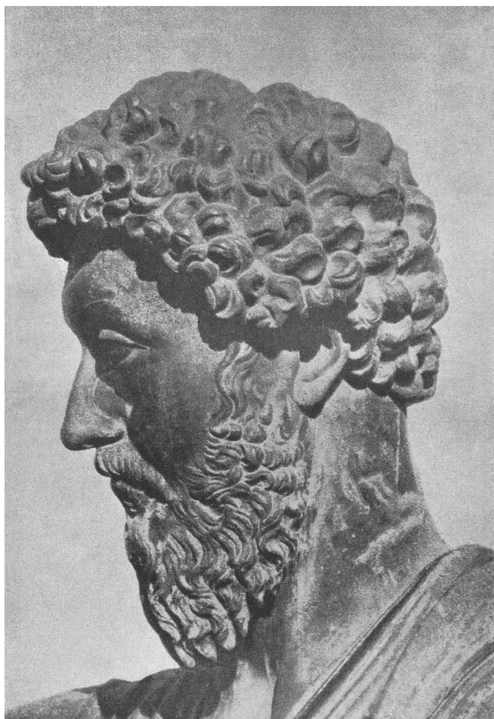

Rauhankeisaria Hadrianusta, joka kuoli v. 138, seurasi hänen molempien ottopoikaperillistensä Antoninus Piuksen ja Marcus Aureliuksen hallitessa vielä neljäkymmentä oikeamielisyyden vuotta ja vielä noin kaksikymmentä rauhan vuotta. Huomiomme esineenä tulee nyt olemaan Marcus Aurelius, nimi jaloin ja kaunein, mitä muinainen Rooma voi mainita. On aivan kuin olisi kaikki, mikä oli hyvää antiikissa, kokoontunut tähän sydämeen: puhdas ihmisyys, jossa oli miehistä voimaa, kärsivällisyyttä, kestävyyttä, pystyvyyttä ja mitä vilpittömintä hyvyyttä. Ihmiskunnan isä. Marcus Aurelius oli maailman keisari, mutta hän oli myös hurskauden oppimestari, yksinäisten lohduttaja, ja vielä toisella vuosituhannella hänen kuolemansa jälkeen ovat monet sydämet löytäneet hänestä tuen ja mielenylentäjän, sydämet, jotka ristiriitaisessa erehdyksien elämässä etsivät voimaa ja rauhaa.

Ne roomalaiskuvat, jotka olen piirtänyt, esittävät suurimmaksi osaksi väkivaltaisia voimaihmisiä, sellaisia kuin Sulla ja Antonius, tai ihmishirviöitä, sellaisia kuin Nero ja Domitianus. Näen kauhukseni, että lukijoilleni olen näyttänyt enemmän katkaistuja kuin muotokuvattuja päitä. Mutta nyt, Marcus Aureliusta ajatellessani, tuntuu kuin päättyisi teokseni hurskaaseen mietiskelyyn ja hartauteen.

---

[1]) Perustana tälle elämäkerralle on O. Th. Schulzin Das Kaiserhaus der Antonine, Leipzig 1907. Verraton on Ivo Brunsin esitys Marcus Aureliuksesta (Vorträge u. Aufsätze, s. 291 seur.). Missä asetun eri kannalle kuin hän, se perustuu ehkä enemmän temperamenttimme erilaisuuteen kuin minun oikeampaan asiantuntemukseeni.

Marcus Aurelius (S. II.)

Marcus Aurelius sopii todellakin sarjan päättäjäksi, koska kohta hänen kuoltuaan Rooman suuruus murtuu ja maakuntaelämä peittää kaikki tulvaansa. Marcus Aurelius on vielä tasakorkealla Hadrianuksen kanssa; aivan hänen takanaan ammottaa perikato ja vallanperimysselkkaukset alkavat, ja niiden lisäksi taloudellinen rappio ja germaanipelko. Tämä puhdassieluinen ihminen oli sotija; vielä kerran hän on pelastanut Rooman germaaneilta. Vielä tänään kuuluttaa sitä kaikelle maailmalle Antoniuksen-patsas seitsemän kukkulan kaupungissa, Piazza Colonnalla, lähellä Monte Citoriota, missä nykyään parlamentti kokoontuu ja päättää nykyisen Italian kohtaloista. Mutta ennenkaikkea: ylhäällä Capitoliumilla seisoo Marcus Aureliuksen pronssinen ratsaskuva. Kuka sitä ei tunne? Michel Angelo sen on sinne asettanut; ja kuka katsoo näihin kasvoihin, hän tuntee: tuo mies ei ole kaunis, mutta niin setämäisen hyvä, niin sydämiä voittavan ruma: kun tämä maanisä valvoo, silloin, oi kansa, voit sinä rauhallisesti nukkua. Hän on ratsain, mutta kaupungissa keisari ei koskaan ratsastanut. Ratsu todistaa siis, että on sota ja keisari sotaretkellä.[1]) Hänellä on filosofin parta, täysiparta, joka on paljoa pitempi kuin Hadrianuksen. Se on ajanmerkki: kuten parta, samoin filosofiakin on niistä ajoin kasvanut.

Mutta adoptsionin perustalla Hadrianusta ensin

---

[1]) Patsas muistuttaa tarkoin kohokuvaa, joka esittää Marcus Aureliusta ratsun selässä; v. Sybel, Weltgeschichte der Kunst s. 423.

seurasi Antoninus Pius, joka puolestaan otti Marcus Aureliuksen pojakseen. Myös Antoninus Pius oli ahkera ja toimellinen ruhtinas. Hänen tehtävänään oli vain pitää hallituskoneisto käynnissä; Hadrianus sen oli oivallisesti sommitellut ja sovitellut. Tuo ystävällinen, kunnollinen, mutta jossain määrin poroporvarillinen mies oli kotoisin Provencen Nîmesistä. Kaikki ylhäiset ihmiset, jotka maakunnista tulivat Roomaan ja siellä kohosivat senaattorinarvoon, pakoitti laki hankkimaan itselleen siellä maaomaisuuden. Siten Antoninus siellä omisti Loriumin kartanon ja oleskeli siellä mielellään. Hän oli säästäväinen eikä matkustellut. Rahaa ne aina nielevät, keisarin matkat. Mutta senaatin herrojen kanssa, joita Hadrianuksen omituisesti riehahteleva luonne ei voinut sietää, hän aina eli hyvässä sovussa, ja kohteliaisuuksia lausuttiin mielellään puolin ja toisin. Yksinkertaisena kuin muinaisroomalainen, kuin Fabricius ja Cincinnatus ja Numa kuningas (silloin oli taas muodissa elää muinaisroomalaisiksi) hän mieluimmin asusteli konnullaan ja ruokki kanoja. Hovinpitoa sekin! Mutta siellä hän on myös Marcus Aurelius poikasen totuttanut maaelämään ja isällisyydellään voittanut niin hänen rakkautensa, että Marcus Aurelius myöhemmin ei mielestään kyllin osaa kiitellä Antoninuksen oikeamielisyyttä ja tervettä järkevyyttä. Vanhan Fabriciuksen ja Numa kuninkaan hengessä sekin tapahtui, että hän antoi pojan oppia ulkoa vanhat saliaariset laulut, hurskaita liturgiatekstejä, jotka oli-

vat niin vanhentuneita, ettei kukaan kuolevainen Roomassa sanain merkityksiä ymmärtänyt.

Hadrianus oli pakoittanut Antoninuksen tekemään ottopojakseen, paitsi nuorta Marcus Aureliusta, myös erään toisen suosimansa nuorukaisen, Lucius Veruksen. Mutta älykäs Antoninus huomasi kuitenkin, että vain Marcus Aurelius todella vastasi häneen kiinnitettyjä toiveita, Lucius Verus ei, ja kun hän v. 161 rauhallisesti erosi elämästä (75-vuotiaana, harvinaisen vanhana keisariksi), niin hän määräsi vain Marcus Aureliuksen seuraajakseen.

Molemmat, Antoninus Pius ja Marcus Aurelius, olivat asuneet yhdessä samassa palatsissa, Tiberiuksen talossa Palatinuksella. Hallitus siirtyi siis, Marcus Aureliuksen tullessa keisariksi, vain huoneesta toiseen. Sen symbolina oli Fortuna jumalatarta esittävä veistokuva; tämä kultanukke kannettiin Marcus Aureliuksen huoneeseen; oli kultainen kohtalo olla Roomassa keisarina.

Mutta tuskin se oli tapahtunut, kun Marcus Aurelius jo kutsutti luokseen Lucius Veruksen ja hänet aivan omintakeisella päätöksellä teki tasa-arvoiseksi hallitsijatoverikseen. Siten hän kohta alkoi: vallan jaolla. Luottamuksellinen teko. Se oli ilmeisesti ollut jo Hadrianuksen ajatus. Valtakunta oli todella liian suuri yhden ainoan miehen hallita. Ajateltakoon: yksi ainoa mies hallitsemassa palatsistaan käsin maanosaa, suurta kuin Eurooppa. Ken sen tahtoi tehdä hyvin, hänen oli pakko tuupertua taakan alle. Kaksi todistettavasti niin peräti tervettä miestä kuin

Traianus ja Hadrianus olivat sen taakan alle murtuneet, heidän ruumiinsa olivat runnahtaneet. Kivulloinen nuori Marcus Aurelius tarvitsi apua. Veruksen oli vapautettava hänet sotilaallisista toimista. Mutta tämä suunnitelma epäonnistui, ja Marcus Aureliuskin, jäätyään yksin vaikeaan toimeensa, murtui valitettavan varhain liikarasitukseen.

Marcus Aurelius, f i l o s o f i, niin nimitti häntä jo vanha aika, joka mielellään käytti lisänimityksiä (niinpä hänen edeltäjänsä sai Pius nimen Hadrianusta kohtaan osoittamansa pieteetin perustalla). Mutta tiedettävä on, mitä siihen aikaan filosofialla ymmärrettiin. Vielä tänäänkin kaikki puhuvat filosofi Marcus Aureliuksesta ja luullaan häntä vain liiankin helposti yhdeksi sellaisia ihmisiä, jotka viettävät kaiken ikänsä filosofisissa mietiskelyissä, vaikka siitä ei olisikaan muuta tulosta kuin helskyviä abstraktisia sanoja. Mutta se keisari, josta nyt puhun, oli täydellisesti toisenluontoinen; hän oli valtiollisen elämän ja tarmokkaan teon mies (aivan kuin Senecakin), ja koskaan hän ei ole tohtinut luovuttaa osaakaan kallisarvoisesta ajastaan sellaisiin syvämielisiin ylellisyysiloihin, joita erakko tai englantilainen maaruhtinas voi itselleen kustantaa, sitä ainoaa seikkaa lukuunottamatta, että hän vanhoilla päivillään kirjoitti muistiin kokoelman yksinpuheluita, jotka käsittävät noin kymmenen pientä folioarkkia ja joita myöhemmin tulen käsittelemään.

Oudoksuttavaa on, niin sanotaan tavallisesti, että sellainen filosofi puolusti paikkansa myös käy-

tännön miehenä. Pikemminkin on päinvastoin sanottava: on ihailtavaa, että sellainen käytännöllisten sotilas- ja siviilitehtävien toimitarmoinen hoitaja jaksoi pitää elossa myös n. s. filosofisia harrastuksia. Mutta tämä filosofia ei suinkaan ollut oppirakennus [1]); filosofia on siihen aikaan ollut uskonnollisuuden kreikkalainen vastinsana. Kreikan kielessä ei ole mitään muuta sanaa sitä ilmaisemaan. Stoalaiselle on »*sophia*» hurskaana olemista, »*filosophia*» pyrkimystä hurskauteen. Uskontoa ja yhä uskontoa! Oikea uskonnollisuus ei riistä toiminnan ihmiseltä lainkaan aikaa, se ei edellytä mitään tutkisteluja, vaan se on olemassa aina toimiessamme; se on jumalvoima meissä, joka johtaa meitä joka hetki. Toisin sanoen: lujia periaatteita, joiden perustuksena oli stoalainen hurskas mieli, elätti Marcus Aurelius sisimmässään ja hän sanoo itsestään [2]), että hänellä aina oli ne varalla, kuten lääkäri aina kuljettaa mukanaan välineensä, suoneniskurautansa ja katetrinsa.

Ei saa kuvitella Marcus Aureliusta kylmäveriseksi flegmaatikoksi tai haaveilijaksi. Hän oli tulipää tai oikeammin tulisydän, jonka tunne oli herkkä, kuuma ja toiminnanvietti mitä äkillisin; sellaiseksi hänet havaitsemme poika- ja nuorukaisiässä. Sillä me tunnemme hänet nuoruuskirjeistään.

Hänen sukunsa oli espanjalaista, kuten Traia-

[1]) Itse hän suhtautuu torjuvasti logiikkaan, meteorologiaan y. m. s. I, 16. Samaa sanoo myös Herodianos I, 2, 4. Hänen filosofiansa ei esiintynyt puheissa ja oppilauselmissa, vaan moraalisessa ryhdissä ja elämäntavassa. [2]) Kirja III, *cap.* 13.

nuksen. Mutta Roomassa hän näki päivänvalon, v. 121, eräässä puutarhatalossa Mons Caeliuksella. Hadrianuksen kuollessa hän on jo 17-vuotias, primaanin iässä, lähenee jo ylioppilasikää. Hadrianus piti huolta siitä, että hän mitä monipuolisimmalla tavalla sai opetusta kaikissa suinkin ajateltavissa aineissa. Sivistys valautui täydellisenä hänen ylitsensä; etevimmät oppineet, mitä Hadrianus sai käsiinsä (meillä on heistä kaikista luettelo), tulivat hänen opettajikseen. Kysymys on tietysti vain humanistisesta sivistyksestä, gymnasium-sivistyksestä. Realikoulusivistystä oli vanhalla ajalla olemassa vain orjia varten. Meillä on tallella oppilaan kirjeet ylenylhäiselle Fronto puhujalle. Minkälaista fanaattista opin-intoa ne ilmaisevatkaan ja minkälaista haaveellista ihailua »herra opettajaa» kohtaan *(dominus magister)!* Fronto opastaa älykästä prinssiä ainekirjoituksen hengettömässä, ulkonaisessa puolessa, miten sanoja on valittava ja sovitеltava. Mutta kunnianhimoinen poika intoutuu niin, ettei hän öitäkään nuku; hän syö puutteellisesti (leipä ja pivollinen viikunoita eivät toki ravitse ruumista); kirjoittaapa hän aineenkin, tyyliharjoitelman unta vastaan, joka petkuttaa meitä ja nielee vain aikaa. Fronton täytyy kehoittaa häntä ottamaan kerrankin lomaa, syömään kerrankin kunnolla (olihan jo vanha Numa kuningaskin sallinut itselleen hyvän pappisaterian), ja hän kirjoittaa vasta-aineen ylistääkseen unta, jonka Jumala on viisaudessaan asettanut meidän ihmisten hyödyksi.

Muuten olivat filosofia ja oikeustiede tietysti

oppiaineista tärkeimmät. Niin, tehostipa Hadrianus sitäkin, että poika perehtyi myös kaunotaiteisiin; Marcus Aureliuksen täytyi myös oppia maalaamaan. Jo kaksitoistavuotiaana juoksenteli poika filosofin manttelissa ja oli kiintynyt päähänpistoonsa maata kovalla maalla: ankara stoalainen. Ja lisäksi saada lukea, lukea rajattomasti! Sellaista oli kiihkoisa nuoruusaika. Ja vanhaa opettajaansa hän rakastaa tulisielullaan. Hidas Fronto sairastaa sormileiniä, jäsenkolotusta; pieni Marcus Aurelius suree sitä kuollakseen, kantaa opettajansa kirjeitä kuin taikakaluja aina mukanaan ja kirjoittaa: »Jospa minä edes saisin hoitaa ilkeätä jalkaasi, Sinä ihanin sielu, Sinä herrani ja mestarini; hoida toki itseäsi, Sinä sieluni. Minä hehkun rakkautta Sinuun.» Sitten hän laskee kynän kädestään. »Tuskin voin vetää henkeä, niin väsynyt olen.» Tai toisen kerran: »Voi hyvin, Sinä suloni, Sinä lempeni ja onneni», tai: »Sinä kaivatuimpani, Sinä hunajanmakea! Tahtoisin suudella Sinua viimeisen kauniin puheesi vuoksi.» »Kunhan vain Sinun noidannuolesi käy paremmaksi, sitten minäkin voin paremmin», kirjoittaa sairas nuorukainen. »Olen tänään ottanut kylvyn. Äitini lähettää parhaimmat tervehdyksensä.» Sellaisin hehkuvin värein voi vain etelämaalainen, voi vain italialainen puhua: *ardore di amore!* Platoninen rakkaus puhkeaa tässä voimakkaisiin ilmauksiin. Tuo nuori olento nimittää itseänsä opettajansa »erastiksi».[1]

[1]) Fronto p. 253 Nab.

Kun hän sitten hurmautuneena omaksuu stoalaiset opit, niin hänen vanha koulumestarinsa vaikeroi: »Sinä unohdat kokonaan, että pääasia elämässä on kirjoittaa hyvää latinaa!» Ennen kaikkea on muuan Iunius Rusticus niminen roomalainen, samalla stoalainen oppinut ja käytännön mies, muovannut Marcus Aureliuksen luonnetta. Tätä Rusticusta hän myöhemmin kunnioitti, niin — vielä keisarina ollessaan — että osoitti hänelle huomaavaisuuttaan suudelmalla, missä vain tapasikin, itse kaartinrykmentinkin rintamankin edessä.[1]) Mutta kaikistakin opettajistaan hän piti kotipyhätössään kullattuja kuvapatsaita, s. o. hän kunnioitti heitä pyhimyksinä.

Kahdeksantoista vuotias oli Marcus Aurelius Antoninuksen tehdessä hänet pojakseen, ja siitä lähtein ottopoika eli tuskin päivääkään erossa keisarista. Erityisesti henkilökysymyksissä (ylennysasioissa) hän jo aikaisin oli tämän neuvonantaja. Häntä pidettiin siis — vaikkakin ehkä väärin — ihmistuntijana. Mutta aloitettuja taiteellisia opintoja jatkui vielä kauan, vielä sittenkin, kun hän, noin 23-vuotiaana, nai keisarin viehkeän tyttären Faustinan. Niin, Faustina ottaa nyt osaa hänen lukuihinsa, ja Fronto on nyt viran puolesta huvitettu nuoresta rouvasta ja ihastunut lapsiin, joita pian ilmestyy.

Ajatus, että hänestä kerran oli tuleva keisari, sai Marcus Aureliuksen mielen melkeinpä alakuloiseen vireeseen. Se on helppo selittää; hänhän oli näh-

---

[1]) Myös suudelman tavallisuus on etelämaalaista ja kuului juhlamenoissa keisarin armonosoituksiin.

nyt, miten hirmuisesti Hadrianus oli kärsinyt velvollisuuksiensa raatelemana; ja itse hän tunsi ruumiinrakenteensa heikkouden. Hänet sai tuskaiseksi tuo suunnaton taakka: kantaa kuin toinen Atlas maapalloa harteillaan.

Kun Antoninus Pius sitten todellakin kuolee ja tekee tilaa hänelle (v. 161), Marcus Aurelius on nelikymmenvuotias. Hän on kypsynyt, rauhoittunut, kirkastunut. Opiskelu oli vain valmistusta elämään. Jyrkästi hän nyt luopuu siitä. Ennen kaikkea: kirjat pois![1]) Hän halveksii niitä nyt siveellisesti täysivoimaisena. Hän tempaa itsensä mukaansa. Mikä valtainen tarmo![2]) »Ei mikään asema elämässä ole uskonnolliselle elämälleni (φιλοσοφία)[3]) niin otollinen kuin nykyinen suuri tehtäväni», keisari sanoo tyytyväisenä.[4]) Mutta samalla hän tunnustaa, että tämä keisarintoimi on vain hänen äitipuolensa, että stoalainen uskonto on hänen todellinen äitinsä. Hän voi palvella äitipuoltansa vain ehdolla, että hän saa rakastaa oikeata äitiänsä.[5])

Neljäkymmentä vuotta oli tähän saakka ollut rauhaa. Hän toivoi nyt epäilemättä hallitusaikaansa rauhalliseksi ja seurasi etupäässä Hadrianuksen esikuvaa, jonka työn varsinainen jatkaja hän on. Niin on laita kaikkiin hyväntekeväisyyssäädöksiin nähden aina gladiaattorileikkien rajoittamiseen saakka; niin

[1]) Vrt. kohtia II 2, IV 30 hänen kirjoituksessaan »itsellensä». [2]) ἐνέργεια, kirja V, 1. [3]) Nid. XI, 7. [4]) Vrt. V, 16: »missä elänetkin, elä hyvin. Hovissa? siis hovissa». [5]) Kirja VI, 12.

on laita, mitä Italian maakaupunkeihin tulee. Italiassa vallitsee aikaisemmin kommuunien itsehallinto; mutta kommuunit tekivät vararikon. Hadrianus oli asettanut ne keisarillisen valvonnan alaisiksi, niin että Italiaa hallittiin neljänä hallintopiirinä aivankuin provinssia. Antoninus luopui tästä järjestelmästä, Marcus Aurelius palautti sen. Samoin hän uudisti myös Hadrianuksen ankaran ohjesäännön sotajoukolle. Ja se oli todella tarpeen. Taivas käy pilveen kaikilla tahoilla. Mars kalistelee aseita. Rauhanhuilut vaikenevat. Marcus Aureliuksen oli tuhottava elämänsä suruihin ja sodan rasituksiin.

Kohta aluksi tapahtui Roomassa Tiberin tulva, josta koitui kaupungille hirvittävää rasitusta. Sitten alkoivat levottomat parthialaiset sodan Idässä. Marcus Aurelius lähetti ottoveljensä ja hallitsijakumppaninsa Lucius Veruksen parthialaisia vastaan, mutta onneksi ei yksin. Avidius Cassius oli roomalaisten päällikkönä (legaattina) ja neljässä vuodessa hän mainehikkaasti lopetti kamppauksen Idässä, v. 165. Verus taas oli muuan noita jumalaisia prinssejä, jotka rakastavat elää kuin pukki kaalimaassa; pahaluontoinen ei lainkaan, mutta lapsellisen huvinhaluinen. Miksi hän ei kylväisi rahoja ympärilleen? Ja mitä varten on olemassa hyviä viinejä ja jalo keittotaito ja kauniita naisia. Elämän ensimäinen sääntö: huvitteluita. Sodan aikana hän sangen viisaasti pysyttelihe Antiokeiassa, kaukana nuolen kantamasta, lumoavassa Daphnessa, syyrialaisen Idän huonomaineisimmassa ja ylellisimmässä huvittelupaikassa, jonne

tarkoituksella ei koskaan lähetetty sotaväkeä, koska se siellä rappeutui aistillisuudessa.

Mieluimmin tämä Verus siksi olisi jäänyt kokonaan Itään. Marcus Aureliuksen täytyi pakoittaa hänet vihdoinkin sieltä palaamaan. Hän oli pahoin pettynyt Verukseen nähden, ja me huomaamme siitä, mikä täysiverinen optimisti hän oli. Marcus Aurelius oli antanut Verukselle, 31-vuotiaalle, 15-vuotiaan Lucilla tyttönsä puolisoksi ja muutenkin tehnyt kaikkensa nostaakseen häntä. Hän ei tahtonut saada mitään kunnianosoituksia, mitä ei Veruskin. Täytyipä myös Veruksen heti saada arvonimi »isänmaan isä», jonka senaatti oli kunnioituksesta antanut Marcus Aureliukselle. Tuo mitä jalomielisin veli vaati sitä, isänmaa sai nyt nähdä järjettömyyden, että sillä siten oli kaksi isää ja yksi isä liikaa. Mitä säästävämpi hänen veljensä oli, sitä enemmän Veruksella oli varaa tuhlata ja hän eli fantastisen ylellisesti kuten kalifi.

Mutta huolia kertyi yhä. Ensin nousivat sotaan marokkolaiset, s. o. maurit tekivät Marokosta käsin hyökkäyksiä Etelä-Espanjaan. Samalla sattui katovuosia valtakunnassa ja järkyttävä nälänhätä, joka synnytti pahaluontoisia sairauksia.[1]) Oli aivan kuin Tituksen aikana, jolloin maanvaiva toisensa jälkeen koetteli ihmiskuntaa. Ja jo alkoivat liikahdella germaanit. He murtautuivat yli limeksen Tonavan pohjoispuolella, levisivät kuin tulva turvatto-

[1]) Ilberg, Neue Jahrb. XV, s. 304.

maan Rooman Pannoniaan, s. o. koko nykyiseen saksalaiseen Itävaltaan ja lisäksi Steiermarkiin ja Laibachin ja Ödenburgin seuduille Ofeniin saakka, tunkivat yli Itäalppien etelään, ja kerran vielä sai Rooma elää kuolemantuskassa. He olivat jo Pohjois-Italiassa Aquileian edustalla, viimeisen vallituksen, joka suojasi Roomaa, Triestin lahden rannalla, Venezian tasangon laidalla. Barbarit tulevat! Kimbrien ja teutonien aika koittaa taas ja Mariusta ei ole meitä suojaamassa. Valtakuntaa johtavat filosofi ja mässääjä. Oli vuosi 168.

Loputtoman lukuisiin heimoihin pirstautuneissa germaaneissa oli jo ennen herännyt halu yhtyä. »Jos tahdomme pitää germaanit alallaan, täytyy meidän ruokkia heidän keskinäistä eripuraisuuttaan; he ovat, kiitos jumalan, eripuraisuuden kansaa!» suunnilleen niin Tacitus oli kerran kirjoittanut ja menestyksellä Traianus oli neuvoa seurannut. Kheruskilainen Hermann ja Marbod, Hermannin vastustaja, olivat jo aikoinaan tehneet yrityksiä saksalaisten yhdistämiseksi. Nyt koki Marcus Aurelius, millaista oli molempien suurten kansojen, markomannien ja kvadien yhteistoiminta, jotka yhteisessä ryöstöhyökkäyksessä heittäytyivät Rooman valtakunnan kimppuun.

Viivyttelemättä Marcus Aurelius tuli Aquileialle avuksi. Hän pakoitti Veruksen lähtemään mukaan. Hänen sotavoimansa oli vähäpätöinen; mutta siitä huolimatta vihollinen peräytyi heti ja esitti anteeksipyyntöjä ja lupauksia. Verus oli ylen tyyty-

väinen saavutukseen ja tahtoi kohta palattavaksi Roomaan. Mutta Marcus Aurelius ymmärsi, kuten aikoinaan Traianus daakialaissodassa, että nyt oli käytävä vihollisen kimppuun sen omassa maassa ja se nutistettava siellä. Jo tämä ajatus ilmaisee oikean sotapäällikön. Sellaiseksi Marcus Aurelius nyt alkoi osoittautua.

Silloin seurasi uusi kovan onnen isku: rutto. Se tapahtui kohta talvella 168—169: tartunta-aiheista laumakuolemaa. Babylonin seuduilta oli rutto kulkeutunut sotajoukon mukana, se teki hävitystä kaupungeissa ja itse Roomassa, missä kokonaisia kortteleita kuoli tyhjiksi ja kokonaiset karavaanit kuormavaunuja kuljettivat ruumisröykkiöitä kaupunginportista ulos joukkohautoihin. Vanha aika oli sellaisia ruttotauteja vastaan yhtä avuton kuin vielä meidän 18. vuosisatamme. Ajateltakoon vain lähintä esimerkkiä, ruttoa Preussin Liettuassa v. 1739, jonka Fredrik suuri prinssinä sai nähdä, kun 300,000 ihmistä kuoli ja kokonaiset kylät joutuivat autioiksi. Mitä auttoi se elämäntapojen erikoinen puhtaus, mikä on luonteenomaista vanhalle ajalle? mitä kloaakkilaitos, suurenmoiset kylpylät, Rooman jättiläisthermit? Apu voi tulla vain jumalilta tai joltain jumalalta. Marcus Aurelius turvautui kaikkiin uskontoihin, paitsi kristinuskoon, jota hän halveksi. [1]) Turhaan. Myös sotajoukossa teki tauti hävitystyötä. Kokonaisia rykmenttejä kuoli. Silloin

[1]) Kirja XI 3,

Marcus Aurelius kutsutti suuren lääkärin Galenoksen Aquileiaan henkilääkärikseen *(archiater)*; mutta hän pakeni itsensä Marcus Aureliuksen seurassa leiristä Roomaan.[1]) Kaikki järjestys katosi. Ja kohta kiihtyi taas germaanien ja heidän liittolaistensa rynnäkkö. Kuulemme tällöin mainittavan tuttuja ja outoja kansannimiä: paitsi markomanneja ja kvadeja, on hyökkäämässä myös sveebejä, ooseja ja bessejä, langobardeja pitkine partoineen, costoboceja, bastarneja ja ennen kaikkea jatsygeja ja sarmaatteja, tsekkiläisiä, lukuisata slaavikansaa, ratsastavia paimentolaisia. Kvadit raahasivat mukanaan Pannoniasta Määriin 500,000 roomalaista siirtolaista, jatsygit taas jopa 100,000 Tonavan-seudulleen. Mitkä hirvittävät olosuhteet! Niin, poliittinen toiminta levisi koko roomalaisvihollliseen maailmaan: Englannissakin syntyy kapina, parthialaisetkin yrittävät sekaantua asiaan. Pahinta oli, että germaanit tällä välin ovat oppineet paljon roomalaista taktiikkaa ja taistelutapaa. Oppilaat mittelevät voimiaan oppimestariensa kanssa.

Silloin, v. 169, Verus kuoli halvaukseen, joka kohtasi häntä, kun hän matkusti yhdessä Marcus Aureliuksen kanssa samassa vaunussa. Siten Marcus Aurelius pääsi yhdestä taakasta. Hänellä oli nyt kädet vapaina.

Rooman sotajoukko oli aivan liian heikko. Keisarin täytyi lisätä rykmenttiensä lukumäärää. Hän

[1]) Ilberg, s. 295 ja seur. Galenos tuli sittemmin keisarin pojan Commoduksen henkilääkäriksi.

ei ottanut mukaansa Roomasta vain kaartia, pretoriaaneja, vaan myös gladiaattorit miekkailijakasarmeista, jotka muuten vain hauskuuttivat Rooman katurahvasta, ja kaupunki jäi nyt kokonaan ilman »teurastusjuhlia». Marcus Aureliuksen suunnitelmiin kuului alun perin tämän urheiluista julmimman rajoittaminen, ja nyt huusivat kaikki Rooman laiskottelijat nyreinä: »Hän tahtoo tehdä meidät kaikki filosofeiksi.» [1]) Myös asesti hän kaikki orjat, joille kaikille nyt vapautus, vapaan kansalaisen asema viittoi palkintona. Niin, ottipa hän kokonaisia saksalaisia heimoja palvelukseensa (aivan samoin kuin englantilaiset 18. vuosisadalla ostivat hessiläisiä rykmenttejä).

Mutta nämä järjestelytoimenpiteet olivat pian tyhjentäneet valtiorahaston. Marcus Aurelius tarvitsi rahaa. Silloin hän myi koko keisarillisen kaluston, yksinpä Hadrianuksen varmaankin ihmeenihanan kokoelman. Se tuotti itse asiassa jättiläissummia. Rooman yleisö osti todella; se oli vielä ostokykyinen. Sitten myöhemmin keisari on hankkinut takaisin enimmät arvoesineet.

Antoninuksen-patsaassa Roomassa on Marcus Aureliuksen voitto esitetty 115 kohokuvassa. [2]) Mutta siitä huolimatta tämä sotahistoria ei ole kovinkaan havainnollinen; ennen kaikkea puuttuu siltä dramaattisuutta. Traianuksella oli suuri vastustaja,

---

[1]) Vita 23, 5. [2]) 128 taulussa julkaissut E. Petersen y. m., München 1896.

daakialaisten älykäs ja mahtipontinen kuningas Decebalus. Toisin on laita Marcus Aureliuksen markomannisodan: siellä emme kohtaa yhtään sankarillista saksalaisurhoa, emme yhtään yksityistä Siegfriedilmiötä, kuinka sellaista etsimmekin. Kvadien kuningas, joka joutuu vangiksi, on nimeltään Ariogaesus, jatsygien ruhtinaana on ensin Banodaspus, sitten Zanticus; markomannikuninkaan nimi oli Ballomarius. Mutta mitäpä hyötyä nimistä? Myös muuten puuttuu vaikuttavia yksityiskohtia.

Ensimäisen suuren taistelun jälkeen tie johtaa Tonavalta March jokea ylöspäin Määriin ja edelleen yli Böömin, uppo-oudossa, tiettömässä seudussa, sankkain metsäin ja virtain poikki nykyisen Schlesian rajalle: varmaankin vaikea operatsionikenttä. Pompeianus, hänen vävynsä, jonka kuvan patsas meille usein esittää, on aina keisarin lähettyvillä, syyrialaissyntyinen mies, kasvot seemiläistä tyyppiä; mutta ennen kaikkea hänen puolisonsa Faustina, joka ilmeisesti toimeentui täällä hyvin ja voitti sotajoukon rakkauden samoin kuin keisarikin. Hän sai Marcus Aureliukselta virallisesti arvonimen »Leirin äiti» *(mater castrorum)*, siis suunnilleen sotilasäiti, kuten häntä itseään nimitettiin isänmaan isäksi. Jo v. 173 hän voitokkaana palasi kotiin, alkaakseen kohta sen jälkeen toisen suuremman sotaretken. Jatsygien kanssa oteltiin silloin keskellä talvea Tonavan jäällä. Kerran raahasivat barbarit roomalaisten leiriä kohti valtavaa puukonetta; Marcus Aurelius rukoili, ja ra-

juilman vallitessa iski taivaasta salama, joka tuhosi koneen. Toisen kerran hänen joukkonsa kärsivät janoa kuivimmalla keskikesällä ja ovat lisäksi vihollisten piirittämiä. Keisari rukoilee taas taivasta, ja valtava rankkasade alkaa ropista tuottaen roomalaisille virkistystä, vihollisille tuhoa. Se on sadeihme — verrattava vanhan testamentin raamatullisiin ihmeisiin — joka vanhalle ajalle antoi vilkkaan ajattelun aihetta, koska se ratkaisi sotaretken, ja vaikuttavin kuvin sitä on esitetty ja levitetty. Kristityt lähettivät myöhemmin — kekseliäinä kuten aina — liikkeelle legendan, jonka mukaan muuan legioona pelkkiä kristittyjä olisi rukoillut sadetta ja kristittyjen Jumala oli auttanut.

Marcus Aureliuksen ote oli kova, mutta vangituille vihollisille hän oli lempeä; hän ei myynyt heitä orjuuteen eikä hyljännyt heitä, kuten Traianus vangittuja daakialaisia ja kuten muutenkin tapana oli ollut, menehtymään verisissä miekkailijanäytännöissä, vaan sijoitti suuria laumoja siirtolaisiksi eli »koloneiksi» Pohjois-Italiaan: ensimäinen suurenmoinen yritys vanhalla ajalla rajoittaa orjuutta, joka muuten aina ammensi sotavangeista. Ihmisrakkaus ja hyödyllisyyssyyt olivat molemmat tähän vaikuttamassa. Mutta siitä huolimatta keisari ei ajatellut suuria tästä teosta. »Me olemme kaikki rosvoja», hän kirjoittaa, »samoin kuin hämähäkki verkossaan jahtaa kärpäsiä, samoin talonpoika pyydystää kaniini pahasensa, kalastaja sardelleja, metsästäjä

karhuja, ja minä pyydystän germaaneja tai sarmaatteja. Minä en ole heitä parempi.»[1])

Oliko hän suuri sotapäällikkö? Meillä ei ole mitään aihetta väittää vastaan. Iulius Caesar tarvitsi yhdeksän vuotta vallatakseen Gallian, jossa kuitenkin oli paljoa runsaammin teitä ja joka sotajoukkojen muonitukselle oli paljoa edullisempi. Marcus Aurelius käytti yhtä pitkän ajan Böömin ja Määrin valloittamiseen: kuka voi ratkaista, missä esiintyy enemmän jäntevää voimaa, älykkyyttä ja ajattelevaisuutta? Viisasta oli joka tapauksessa, että Marcus Aurelius hajoitti viholliset ja ensin tuhosi kvadit, niin että markomannien ja jatsygien kansat eristyivät ja kadottivat keskinäiset kosketukset. Ja itse hän epäilemättä ei ole pitänyt itseänsä Traianusta halvempana. Sillä Marcus Aurelius on itse määrannyt Antoninuksen-patsaan pystytettäväksi Roomaan muistomerkiksi ja itse suunnitellut sen yhtä suureksi kuin Traianuksen-patsas ja kilpailemaan tämän kanssa.

Hänen terveytensä oli alati heikko. Vuosikausia hän otti theriak'ia, vatsahäiriötä vastaan käytettyä muotilääkettä, sai helposti kuumetta ja oli aina henkilääkäriparven ympäröimänä, joka koetteli hänen valtimoaan.[2]) Jalat olivat hänellä kylmät ja niitä hierottiin usein. Mutta hän ei säästänyt itseänsä. Niinkuin kuvat osoittavat, hän on joka paikassa mukana, talvet, kesät, kantaa toisinaan raskasta panssaria, ratsastaa täyttä laukkaa, ryntää kaartin

---

[1]) Kirja X, 10. [2]) Ilberg e. m. k. s. 127.

seuraamana kukkulalle vihollisen keskelle, lähettää liikkeelle upseereja, kuulustelee vakoojia ja lähettejä, lukee taivasalla julki käskyjä armeijalle, ratsastaa paraadissa pitkin kaartinrintamaa.[1]) Hän oli oikea sotilas; muuten eivät sotilaat olisi niin häntä rakastaneet, kuin on kerrottu. Erämaitten, tiheän böömiläisen aarniometsän halki hän kulki heidän kanssansa. Tuon pyökki-, petäjä- ja kuusitiheikön, joka vasta myöhäisellä keskiajalla, 15. vuosisadalla perattiin.

Silloin yhtäkkiä leviää halki maailman tieto hänen kuolemastaan! Heti nousee Egyptissä Avidius Cassius ja kohottautuu Rooman keisariksi. Mutta tieto oli väärä, Marcus Aurelius eli, ja hänen täytyy nyt Tonavan seuduilta rientää itään Cassiusta vastaan taistelemaan. Markomannien sodan lisäksi tulee siis vielä kansalaissota.

Cassius oli sangen kelpo sotilas, mutta kömpelön raaka ja häpeämätön; Marcus Aureliusta hän kutsui vanhaksi hurskaaksi akaksi, kuollutta Verusta hän suuremmalla syyllä oli kutsunut nautinnonhimoiseksi ilvehtijäksi. Raaka on hänen rankaisutapansa: ryöstäviä sotilaita hän paikalla ristiinnaulitsee, mutta karkureita hän ei tapa; hän katkoo mieluummin heiltä luut ja sanoo: »On parempi, että he siten jäävät elämään varoittaviksi esimerkeiksi.»

Marcus Aurelius oli tähän saakka jättänyt hänet rauhaan; sillä siveettömälle Syyrialle hän näytti

---

[1]) Vrt. kuvaa 74.

olevan juuri oikea mies. Nyt he olivat vihamiehiä. Myöskin Antiokeia kannatti Cassiusta. Mutta tuskin tuli tunnetuksi, että Marcus Aurelius oli tulossa ja eli, niin tappoivat Cassiuksen hänen omat miehensä. Marcus Aurelius antoi anteeksi kaikille vastustajansa kannattajille. Oli epäilemättä käytännöllistä pitää tätä välikohtausta tapahtumattomana; mutta optimistinen keisari oli sitä paitsi vakuutettu siitä, että mikä elämässä esiintyy pahana, todellisuudessa on vain erhetystä ja ymmärtämättömyyttä.

Silloin kohtasi häntä kova isku: hänen puolisonsa Faustina, jota ilman hän ei voinut olla, kuoli matkalla Itämaille. Hän oli nuoruudessaan ollut kaunis ja rakastettava, vaikkakin kevytmielinen. Juorut tiesivät kertoa hänestä kaikenlaista pahaa, ja vieläpä ilveilijät näyttämöillä tekivät mitä julkeimpia viittauksia. Mutta Marcus Aurelius oli kuin ei mitään olisi tapahtunut; hän osoitti vieläpä suosiota vaimonsa luultuja viettelijöitä kohtaan ja antoi heille korkeita luottamustoimia, hälventääkseen kaiken epäluulon. Faustina oli hänen neljän lapsensa äiti ja tämän läsnäolo teki hänelle hyvää. Jo Faustinan isä, vanha Antoninus Pius oli tytärtään sanonut miellyttäväksi seurustelussa: »Mieluummin erämaassa yksin hänen kanssaan, kuin keisaripalatsissa ilman häntä.» Nyt Marcus Aureliuksen täytyi hänet haudata, hänen täytyi ilman vaimoansa joulukuussa 176 tulla Roomaan, (sillä hän vietti silloin suurta voittojuhlaa, ja todennäköisesti silloin myös laskettiin voittopatsaan perustus). Sitten hän lähti

taasen velvollisuutensa tuntien valtakunnan pohjoisiin osiin vakiinnuttamaan menestystään Böömissä; sillä vihollinen, joka tosin oli voitettu, roomalaisten linnoitusten hallitessa sen vuoristoja, kiristeli kahlehdittuna hampaitansa.

Mutta ilmanalan vaihdos, muutto kuumasta Syyriasta pohjoiseen Eurooppaan, oli varmasti liian äkillinen, ja hän kaipasi nyt etenkin vaimonsa hellää huolta. Hänen terveytensä kärsi yhä enemmän. [1]) Siitä huolimatta hän edelleen jatkoi suurta työtään, niin kovin heikko kuin olikin, ja pyhyyden ja jumalaisuuden loisto, joka häntä ympäröi, tuli yhä valoisammaksi, kullanhohteisemmaksi ja puhtaammaksi. Sillä mitä nykyään nimitämme siveelliseksi aateliksi, tuo aika nimitti jumalaiseksi. [2])

Hän halveksi tosin, kuten itse sanoo, alhaisia huveja [3]), mutta ei mitenkään ollut mikään hypokondrikko [4]), eikä myöskään mikään yksinäinen uneksija, ei, ei; hän pysyi mitä puhdasverisimpänä optimistina elämänsä loppuun saakka. Ja juuri työ se piti häntä aina iloisena. [5]) Työn evankeliumi, jota jo Seneca oli saarnannut, täytti hänet kokonaan. Leirissä Määrissä ja Böömissä, kvadien ja sarmaattien luona, siellä hän kirjoitti meille säilyneet kuuluisat kehoituksensa itselleen, hiljaisina öinä, kun vartiotulet loimusivat, lumi peitti aarniometsän ja vain vartiojoukkueiden

---

[1]) Herodianos I, 3, 1. [2]) Marcus Aurelius sanoo IV 16: Ken itsensä pyhittää, esiintyy ihmisille jo kymmenessä päivässä jumalana, vaikkapa ennen olisikin eläimestä käynyt. [3]) τὸ ἀφιλήδονον V, 5. [4]) τὸ αμεμψίμοιρον. [5]) II, 6; III, 12.

tervehdyshuudot kaikuivat yksinäisyydessä. Silloin hallitsija loi katseen sisimpään itseensä, kuten hän itse sanoo. [1])

Samassa Böömiinmaassa Fredrik suurikin myöhemmin kävi kuuluisat kolme sotaansa Schlesian omistamisesta; ja hänkin on siellä leirissä aikansa vietteeksi filosofionut, mietiskellyt ja runoja kirjoitellut. Myöskin Fredrikistä tuli aseissa ollessaan stoalainen, ja hänen ihana lauselmansa »ei ole tarpeellista, että elän, vaan kyllä että olen toimessa» on aivan kuin olisi se Marcus Aureliukselta otettu. Sillä hän tunsi tarkoin Marcus Aureliuksen.

Mutta Marcus Aureliuksella se oli hartaudentarvetta, vetäytymistä jumalaa kohti, jota hänen sydämensä kaipasi. Hän tosin puhuu jumalista monikossa [2]), jokapäiväisen tavan mukaan; nämät perinnäiset jumalat olivat hänelle jotenkin samaa, mitä monelle kristitylle pyhien sielut katolisen kirkon taivaassa. Mutta hänen ajatuksiansa työskentelyttää vain yksi Jumala. Maailmankaikkeus itse, siinä on hänen rukoustensa esine. [3]) Sillä kaikkeus itse on jumala, ja jumala on kaikkeus (panteismi!). Mutta myös jokaisessa yksityisessä ihmisessä asuu jumala tai hyvä daimoni. [4]) Tämä meissä oleva jumala on inhimillinen järki. [5]) Mutta meissä oleva jumala on vain osa sitä jumalaa, joka on kaikkeus, mei-

---

[1]) VI, 3. [2]) »Joka paikassa on jumalia, kuolemantakaisessakin elämässä» III, 3. Hänen viimeisissä kirjoissaan käy tavallisemmaksi yksikkömuoto θεός, το θεῖον; vrt. XII 5. [3]) IV, 23. [4]) II, 17; III, 5. [5]) XII, 26.

dän järkemme vain osa maailmanjärjestä. Niin olemme kaikkeuteen kiinnikasvaneet kuin aalto mereen, ja kuolemamme on sisäisen jumalamme purkautumista siihen jumalaan, joka on kaikkeus.

Turhaa on kaikki maallinen! Rohkene saattaa itsellesi selväksi oma mitättömyytesi. Äärettömässä kaikkeudessa ovat Aasia ja Eurooppa vain kolkkia ja iäisyydessä vaihtuvat sukupolvet kuin lentohiekka.[1]) Älä, ihminen, antaudu mihinkään harhakuvitteluihin.[2]) Olihan Marcus Aurelius, kuten Hadrianuskin, ruvennut jäseneksi Elysionin mysterioihin, jotka lupasivat Elysionia eli taivaanvaltakuntaa siellä, mihin samoin kuin Danten paratiisiin kaikki hyvät ihmiset kokoontuvat. Mutta hän ei yhdelläkään sanalla puhu siitä. Sanoo vain: kuolemassa tapahtuu ero[3]): samoin kuin ruumis tulee maaksi, siten sielu siirtyy viimeisessä hengenvedossa äärettömään ilmaan, mihin se kuuluu; sillä kaikki henki on vain tuulahdus, Pneuma. Elämämme on yksi ainoa hengähdys ja kaikki maalliset esineet muistuttavat varpusia, jotka edestäsi nousevat lentoon.[4]) Miksi kuroittaa niitä kiinni ottamaan? Ne ovat jo lentäneet pois. Ja mitä on maine? Unhoitusta ikuisin silmin katsottuna. Aleksanteri suuri on tuhkakasana, ja hänen muulinajajansa samoin. Kuolet. Ystävä istuutuu haudallesi ja itkee sinua. Sitten hänen kyyneleensä kuivuvat, sillä hänkin on kuollut, ja hauta-

---

[1]) VI, 36. [2]) Vrt. VI, 49: »Suututtaako sinua, että painat vain 100 naulaa etkä 300? suututtaako, että tulet vain 70:n ikäiseksi, etkä 300:n?» [3]) IV, 21. [4]) II, 15.

paikkasi on tyhjänä. Unohtunut! Sellaisia lausuntoja on lukemattomia.[1]) Marcus Aureliuksen täytyi yhä uudelleen sanoa se itselleen; hänen oma vilkas temperamenttinsa silminnähtävästi pyrki aivan toiselle taholle. Että hänen mielensä todellisuudessa halusi mainetta, jaloa mainetta, sitähän todistaa Antoninuksen-pylväs Roomassa, jonka hän itse pystytti!

Onko tämä nyt lohdutonta oppia? Ei suinkaan! Nyt vasta kuulemme, missä on onni; se piilee toiminnassa muiden hyväksi[2]); se on löydettävissä jumalan eli kaikkeuden ihailemisessa.[3])

Elä ihmisten p a r i s s a ja ole tosi heitä kohtaan. Totuutta![4]) Älä pidä salaisuuksia, paitsi valtion asioissa.[5]) Toimi aina niin, että kuolema sinut joka hetki voi kutsua pois.[6]) Sinulta kysyttäessä mitä juuri ajattelet, täytyy sinun epäröimättä voida sanoa se.[7])

Mutta uskonnollisuus ei ole muuta kuin sisäisen jumalan vaarinottamista ja vaalimista[8]) ja tämä jumala vaatii itsekkäisyyden hävittämistä[9]). Tee kaikki mitä teet ihmisyydelle ja tee se levähtämättä[10]): hetkeäkään ei saa menettää.

Ohjelmana on yhteishyvä.[11]) Joka ihmisen tulee olla p a p p i s. o. jumalan auttaja.[12]) Niin eläminen on riemua ja autuutta. Oi mua onnellista! Olisinko

[1]) IV, 3 ja 32; VI, 36; IV, 46 ja seur. Kiitoksen torjuminen IV, 19 ja seur. En tahdo näytellä Aleksanteria IX, 49. [2]) Usein, esim. II, 6, III, 12. [3]) Esim. IV, 49; II, 6; VII, 16; III, 2. [4]) ἀληθές, ἀλήθεια usein. [5]) II, 1. [6]) II, 11. [7]) III, 4. [8]) II, 17. [9]) Esim. VI, 60; XII, 29. [10]) IV, 26. [11]) τό κοινωφελές. [12]) III, 4.

äreissäni, kun nousen aamulla ja lähteä täytyy päivätyöhön, johon kuitenkin olen syntynyt?[1]) Tanssija, kuvanveistäjä, jokainen käsityöläinen ponnistaa kaikki voimansa tehdäksensä hyvin, minkä tekee; valtiomieskö, keisari ei tahtoisi samaa? Tee hyvää ilman kiitosta[2]) samoinkuin viiniköynnös, joka yhä uudestaan kantaa rypäleitä.[3]) Mutta tämä on koko viisaus: anna oman sisäisen lakisi sointua yhteen kaikkeuden lain kanssa.[4])

Silloin syntyy sydämessä tyven, jota se kaipaa: »Galene»![5])

Niinpä hän ajattelee myös omaa tautiaan[6]): alistu; se sisältyy jumalan suunnitelmaan; sinun täytyy olla sairas, jotta kaikkeus voi olla terve; ja sinä häiritset maailmankaikkeuden rauhaa, jos olet tyytymätön.[7]) Toisinaan kuuluu myös syvästi alakuloisia ääniä. Milloin tulet aivan onnelliseksi, sieluni? s. o. milloin tulet olemaan aivan vapaa pyyteistä. Olet hyvää tarkoittanut ja kuitenkin iloitaan, kun kuolet.[8]) Iloitse maailmanrakenteen harmoni-

[1]) Vrt. IV, 49; V, 1. [2]) »Muistellen jumalaa käy yleishyödyllisestä työstä toiseen», VI, 60. [3]) V, 6. [4]) »Seuraa φύσιςtäsi ja kosmoksen φύδιςtä», soi läpi kaiken, esim. V, 1 ja seur. [5]) VII, 68; V, 2; VIII, 28; XII, 22. [6]) V, 8. [7]) Vrt. jumalain yhteydessä elämistä V, 27. [8]) X, 36. Pessimistisesti myös IX, 3: »Mikään ei minua pidättäisi elämässä paitsi yhdessäolo samaa vakaumusta olevien ihmisten kanssa; mytta nyt, kuolema, tule nopeaan.» Tämä on nähtävästi myöhemmin kirjoitettu pojan, Commoduksen turmeltuneisuuden johdosta. [9]) »Nauti elämästä liittämällä hyvia tekoja toisiinsa,» XII, 29. Vrt. lausuntoja eudaimoniasta, ilosta IV, 49; V, 6; VII, 17; VII, 67; IV, 49; VIII, 39; III, 2; VI, 48

asta.[1]) Iloitse kaikesta, mitä jo olet elämässäsi kokenut. Vaali sisäistä rytmiäsi, kun jokin ulkonainen sinua järkyttää.[2]) Katumus ei ole mitään; tee tehtäväsi paremmin.[3]) Karta ennen kaikkea ihmisvihaa ja eristäytymistä.[4]) »Iloinen» on läpi koko teoksen tavattava sana: iloisena odota kohtaloasi. Sana »iloinen» soi teoksessa viimeisenä: »Nyt poistu iloisena.»[5])

Siitäpä johtui vihdoinkin myös hänen suvaitsevaisuutensa huonoja ihmisiä kohtaan[6]), vieläpä hyväntahtoisuutensa pilkkaajia kohtaan.[7]) Se on toisessa muodossa: »rakasta vihollisiasi». Eroavaisuuksiahan täytyy olla! Perämies ei saa ihmetellä, jos nousee myrsky. Mitä auttaa vihata pahaa säätä? Aurinko ja sade ovat vastakohtia, ja vaikuttavathan ne kuitenkin yhdessä kokonaisuuden hyväksi. Niin myös sinä vihollisinesi. Entä pahat? Jumalat suvaitsevat heitä, siis minäkin: s. o. en tahdo olla pyöveli. Pahat saattavat vain pahaa tehdä: ken heiltä muuta odottaa, on hullu.[8]) Opasta heitä tai siedä heitä.[10]) Paras moite on, ettet tee kuin he.[11]) Mutta järki on

---

VIII, 26. »Minulla ei ole aihetta saattaa itseäni murheelliseksi, sillä en ole tieteni koskaan toista pahoittanut», VIII, 42. Tämä oli myös Tituksen mieliala. »Katso onnettomuutta lujasti silmiin pysyäksesi sen yläpuolella ja ollaksesi iloinen», VIII, 31. [1]) V, 30. [2]) VI, 11. [3]) VIII, 47. [4]) XI; 8. [5]) ἵλεως V, 33; vrt. VIII 47. ἵλεως τῷ σεαυτοῦ δαίμονι διαβιῶναι XII, 3. εὔμοιρος V, 36. Loppu ἄπιθι οὖν ἵλεως. [6]) Vrt. Seneca *de ira* VII, 70. »Ethän suutu sille, jonka suusta lähtee paha haju», vrt. myös VII, 14; IX, 42. [7]) IX, 27. [8]) VII, 70. [9]) V, 17. Siitä johtuu myös suvaitsevaisuus heikkojen luonteiden huvitteluhalua kohtaan, VII, 3. [10]) VIII, 59; XI, 18. [11]) VI, 6.

voittava: samoin kuin auringolla on rajaton laajentumisvietti, samoin on järjen laita.[1])

»Nyt poistu iloisena», niin päätti, kuten sanottu, Marcus Aurelius kehoituksensa itselleen. Sota markomanneja vastaan oli miltei lopussa, kun hän maaliskuun 17 p:nä 180 kuoli, vajaan 57:n vuoden ikäisenä. Hän kuoli Wienissä kaukana Roomasta. Pian senjälkeen hänen omat päällikkönsä saattoivat sodan loppuun, eikä Rooman sen koommin tarvinnut markomanneja ja sarmaatteja pelätä. Menestys oli siis täydellinen. Mutta keisarin kuolinhetkeä varjosti sittenkin suru. Sillä hänen kuolinvuoteensa ääressä seisoi hänen 19-vuotias poikansa Commodus, ja Marcus Aurelius tiesi hänen kuuluvan pahimmista pahimpiin, joiden olemassaoloa hän oli sietänyt. Miksi kohtalo oli antanut hänelle pojan? Hänen oli nyt luopuminen keisarillisen perintöjärjestyksen adoptsionimenetelmästä, joka tähän asti oli osoittautunut niin edulliseksi. Tätä nuorta Commodusta vastaan oli Avidius Cassius Itämailla noussut: Commoduksesta ei pitänyt tulla keisaria. Marcus Aurelius oli alusta pitäen tehnyt kaikki, jotta sotaväki ja senaatti tunnustaisivat hänen poikansa hänen vallanperijäkseen, vieläpä lopulta hänen hallituskumppaniksensakin. Sen lisäksi hän oli tehnyt kaiken johtaakseen hänet hyvälle tielle.[2]) Mutta hän epäonnistui täydellisesti kasvatuksessaan samoin kuin Seneca Neron kasvatuksessa. Ehkäpä oli siihen syynä se, että stoalai-

[1]) VIII, 57. [2]) Herodianos I, 2; myös Dio Cass.

nen moraali kieltää vihan. Ehkäpä hän ei osoittanut Commodukselle kylliksi isän vihaa.[1]) Vai oliko Commodus sittenkin äpäräpoika? Oliko Faustina tosiaankin, kuten juoruttiin, ollut tekemisissä merimiesten ja gladiaattorien kanssa? Hirviö ja verikoira, sitä oli nuori keisari Commodus, ja tässäkin toteutui vanha lause, että vanhan Rooman hallitussuvuissa jo toinen polvi huonontui. Näytti kuin olisi viiden kunnon hallitsijan pidättämä kunnottomuus jälleen vapautunut. Palatsi Roomassa, jossa vanhat Antoninukset olivat asuneet, muuttui mitä likaisimmaksi haaremiksi, tyrannimainen murhaaminen tuli jälleen päiväjärjestykseen, ja Commodus itse esiintyi areenalla ja taisteli, taisteli kansan edessä gladiaattorina: mitä julkeinta jalon isänsä ivaamista. Nyt alkoi valtakunnan täydellinen hajaantuminen, kaaos. Seuraavat toinen toistansa nuo lukemattomat sotilaskeisarit, jotka aina oleskelevat rajaseuduilla ja taistelevat toisiansa vastaan; he nousevat ja vaipuvat kuin vaahtopäät laineikossa. Ensinnäkin Marcus Aureliuksen omat päälliköt, Pertinax, Iulianus ja valtainen Septimius Severus. Mutta hänen työnsä varsinaiset jatkajat olivat itse teossa suuret roomalaiset lakimiehet, jotka samalla osaksi olivat kaartin ylipäällliköitä ja keisarin lähimpiä miehiä, Papinianus, Ulpianus, Paulus ja Modestinus, jotka siihen aikaan, noin v. 200,

[1]) Miksi kirjoitti Marcus Aurelius kehoituksia itselleen? hänen olisi mieluummin pitänyt osoittaa ne Commodukselle! Muutamat luvut näyttävät tosiaankin siltä kuin olisivat ne osoitetut Commodukselle, toimettomasta ἡδονή:sta ks. V, 1 ja VI, 13; IX, 1; XI, 18.

loivat roomalaiseen oikeuteen ne siveelliset ihanteet ja sen ihmisyyden, jotka ovat saattaneet sen meidän 19:nteen vuosisataamme saakka pysymään kristillisen ihmiskunnan esikuvana ja kasvattajana. Muistettava on ja se ei saa koskaan unohtua: roomalainen oikeus on täydellisessä muodossaan toisen vuosisadan ja keisarien Hadrianuksen, Antoninus Piuksen ja Marcus Aureliuksen siveellinen perintö. Varsinkin Marcus Aureliuksen muisto vallitsi vielä koko seuraavan vuosisadan; vieläpä häntä kauan kunnioitettiin kuolemansa jälkeen taivaaseen nousseena jumalana, jumalien toverina ja seuralaisena. »Ei mikään imartelija voi ajatellakaan sellaista keisaria, kuin oli hän.» Kaikki rakastavat häntä kuin isää ja veljeä, mutta kukaan ei häntä itke, sillä onhan hän jumala. Jumalattomana pidetään sitä, ken ei hänen kuvaansa pidä kodissaan; mutta myös temppeleissä papit häntä palvelevat. [1])

Rooman vallan ihmeellisen terve ruumis kuoleu-

[1]) Herodianos I, 4, 8 ja 5, 6. Veruksen elämä, loppu. Neljännellä vuosisadalla on vielä keisari Iulianus, apostata, Marcus Aureliuksen ihailija. Iulianuksen jumalten pidoissa esiintyvät kaikki kuolleet jalonimiset Rooman keisarit Constantinus-suureen saakka, ja kunkin on sanottava, mikä oli hänen elämänsä päämaali. Iulius Cæsar mainitsee silloin vallan tai aina ensimäisenä olemisen ilon, Octavianus rohkeuden ja onnen ja hallitsijasuvun turvaamisen, Traianus onnen olla aina voittoisa kuten Aleksanteri suuri. Constantinus tahtoo vain rikastuttaa itseänsä ja noudattaa oikkujaan ja intohimojaan. Marcus Aureliuksen ihanteena sitävastoin on »käydä jumalten jälkiä», s. o. tehdä työtä ihmiskunnan hyväksi kuten jumalat.

tui hitaasti; sen kuolonkamppailua kesti kolmen vuosisadan ajan. Germaanit ja parthialaiset olivat sen hävittäjät. Alemannit ja frankit Rheinin tienoilla, jopa vihdoin goottienkin heimot tunkeutuivat rajojen yli masentumattomalla nuoruudenvoimalla, antiikin edistyneimmät oppilaat ja tulevat perilliset. Noin v. 300 oli keisari Diocletianus, orjan poika Illyriasta, vihdoinkin suorittanut valtakunnan hallituksen välttämättömän jaon, luoden siten Itä-Rooman ja Länsi-Rooman. Constantinus kumosi vain väliaikaisesti tämän jaon; hän perusti v. 330 Konstantinopolin ja antoi Itämaille uuden pääkaupungin, joka osottautui sopivammaksi kuin Alexandreia, Marcus Antoniuksen pääkaupunki. Diocletianuksessa näki kreikkalaisroomalainen maailma valtaistuimella ensimäisen suuren sulttaaninsa ja epäjumalansa, helmin kirjailtuun korupukuun puetun, joka Hadrianuksen luoman virkavallan täydensi ja kehitti huovien rautaiseksi sotilashallitukseksi, ja Constantinus piti tätä — voi sanoa jäykkää järjestelmää — kaikella mielihyvällä voimassa; mutta sen lisäksi rohkeni Constantinus astua suuren askeleen eteenpäin, tarjota samalle kristinopille, joka tähän asti oli taistellut vanhaa keisarivaltaa vastaan, sovinnon käden ja tehdä hajoavan valtion mahdolliseksi hallita asettamalla sille kristinopin perustukseksi. Mutta tuo askel epäonnistui; sillä kristityt keisarit eivät jatkuvasti aikaansaaneet enempää kuin heidän edeltäjänsä.

Siitä saakka pääsee Idässä despoottinen bysanttilainen henki vallalle, ja Venäjä, Pietari suuren Venäjä, on vuosisatojen kuluessa tullut tuon bysantti-

lais-itäroomalaisen valtakunnan seuraajaksi; Moskova, slaavilainen Byzantion. Senpä vuoksi on vielä tänäpäivänä Venäjällä vallalla kreikkalainen oikeaoppisuus, ja tsaari-nimi merkitseekin samaa kuin Caesar, keisaria.

Koko Länsi-Eurooppa tuli sitävastoin 5:nnestä vuosisadasta saakka germaaniseksi. Eivät vain Itävalta, Saksa ja Skandinaavia, vaan myöskin Englanti on yhä vieläkin läpeensä germaaninen maa; puoleksi myös Ranska; sillä ranskankieli on tosin latinalainen, mutta ranskalaisten veressä ei ole paljoakaan roomalaista; se on gallialais-frankkilaista, niinkuin osoittaa jo nimikin la France, Frankreich. Ranskassa on veri yhtä vähän roomalaista kuin Frankfurtissa. Niinpä länsimaissa Kaarle suuri, frankkilaiset karolingit, nuo Pariisin germaanilaisruhtinaat, tulivat Länsi-Euroopassa vanhan Rooman keisarivallan perijöiksi, ja loppujen lopuksi tämä antiikkinen keisarius on uudemmassa asussa vielä tänä päivänä olemassa. »Kaikki oleva on tulevan siemen», sanoo Marcus Aurelius.[1] Antiikin siemenestä on todenteolla vuosituhansien kuluessa nykyisyytemme hitaasti kasvanut, jokapäiväisimmästä ylevimpään: ravintomme keittiöissä ja kellareissa, katujärjestelymme, esteettiset huvimme, oikeutemme, uskontomme, moraalimme; samoin hallitsija ihanteemme, sellaisena kuin Seneca on sen hahmotellut ja Marcus Aurelius toteuttanut.

[1]) IV, 36.

NIMILUETTELO

Numerot ilmaisevat sivumäärää *.

* j. s. on luettava: jaseuraavalla, j. ss.: ja seuraavilla.

HINTA ~~6:50~~ 13 —